

*„Mert szeretetre van szükség, hogy ...
szenvedés után megbékéljenek a lelkek...”*

**A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA
KÁRPÁTALJÁN, 2020**

Nemzetközi emlékkonferencia
Beregszász, 2020. november 20.

Kárpátaljai Magyar Könyvek **300.**

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

A kiadvány megjelenését
a Bethlen Gábor Alap támogatta

A kötet a 2020. november 20-án Beregszászban
a Szolyvai Emlékparkbizottság által rendezett
GULÁG–GUPVI Fórum, 2020.
nemzetközi emlékkonferencia anyagait tartalmazza.

Készült a Szolyvai Emlékparkbizottság kutatóműhelyében
Szerkesztette: **dr. Dupka György**, **dr. Zubánics László**
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

Lektorálta: **dr. Zubánics László**

© **dr. Dupka György**, 2021

© *A szerzők*, 2021

A borítón a Szolyvai Emlékpark drónfelvétele látható, forrás: Wikipédia

Lektorálta és szerkesztette: **dr. Zékány Krisztina**

Orosz fordítás: **dr. Lengyel Sándor**

Közreműködő, fotók, képszerkesztő: **Fuchs Andrea**

Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

A könyv elektronikus változata elérhető:

www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Nyomdai munkák: RIK-U Kft.

ISBN 978-615-5757-31-0

ISSN 1022-0283

A Szolyvai Emlékparkbizottság Évkönyve

*„Mert szeretetre van szükség, hogy ...
szenvedés után megbékéljenek a lelkek...”*

**A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA
KÁRPÁTALJÁN, 2020**

*Nemzetközi emlékkonferencia
Beregszász, 2020. november 20.*

Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó
Ungvár–Budapest
2021

TARTALOM

<i>Dr. Tóth Mihály</i>	
A Szolyvai Emlékparkbizottság 2020. évi tevékenységéről	7
<i>Dr. Brenner Koloman</i>	
Kedves egybegyűlték, kedves vendégek, kedves megemlékezők!	12
<i>Dr. Zékány Krisztina</i>	
„Élni kell, élni muszáj” – A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2019 című gyűjteményről	14
<i>Dr. Zubánics László</i>	
Dupka György: A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. György Dupka. A hidden tragedy: the fate of hungarians and germans in Subcarpathia, 1944–46 című könyvéről	21
<i>Beke Mihály András</i>	
„Hitványabb anyag mi sem vagyunk...” Az erdélyi magyarok ’56-ja	27
<i>Dr. Molnár D. Erzsébet</i>	
A kárpátaljai görögkatolikus magyarság és a málenkij robot	52
<i>Marosi István</i>	
„Mert szeretetre van szükség, hogy ... szenvedés után megbékéljenek a lelkek...” – Ortutay Jenő (1889–1950) – áldozópap, politikus, mártír..	72
<i>Dr. Dupka György</i>	
Szovjetellenes kezdeményezések és szervezkedések Kárpátalján, 1953–1956	87
<i>Bimba Brigitta</i>	
A nagyszőlősi és a felső-tisza-vidéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján	98

<i>Dr. Horváth Miklós</i>	
Adalékok a Kádár-csoport 1956–1957-es legitimitásának és a formálódó hatalom jellegének értékeléséhez.....	113
<i>Dr. Botlik József</i>	
A magyarságukért szenvedtek vértanú halált Az Országgyűlés kivézt kárpátaljai felsőházi tagjai és képviselői	127
<i>Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics</i>	
A II. Világháború idegen hadifoglyai és internáltjai az Azerbajdzsáni SzSzK-ban 1944–1950-es években: A fogvatartottak lélekszáma, elhelyezése és elhalálózása.....	152
<i>проф. Мотревич Владимир Павлович</i>	
Иностранные военнопленные и интернированные второй мировой войны в Азербайджанской ССР в 1944–1950 гг.: Численность, дислокация, смертность контингента.....	165
<i>Hack Ferenc Mihályné</i>	181
Kitelepítés almáskamarásról	181
Függelék	209
FÜGGELÉK.....	217
<i>Nemzetközi emlékkonferencia, 2020. november 20. Megemlékezés, koszorúzás, emléktáblák avatása a Szolyvai Emléparkban, 2020. november 21. ....</i>	223
<i>GULÁG-GUPVI-emlékezetpolitika: fontosabb kárpátaljai események, megvalósult projektek, 2020 .....</i>	227
<i>A Szolyvai Emléparkbizottság kutatóműhelyében készült GULÁG-GUPVI kiadványok, 2020 .....</i>	251
<i>GULÁG-GUPVINemzetközi Fórum, 2019. anyagainak jegyzéke....</i>	252
<i>A szerzők kislexikona .....</i>	256

DR. TÓTH MIHÁLY

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG 2020. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Tiszteletes és Tisztelendő urak! Tisztelt megemlékező közönség! Hölgyeim és uraim!

A szervezők, történetesen a Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Történelem és Európa-integrációs Tanszéke nevében tisztelettel köszöntöm kedves mindnyájukat immár hagyományosan évente sorra kerülő, GULÁG–GUP–VI-kutatók nemzetközi fórumán, tudományos konferenciánkon.

Bár tanácskozásunk hagyományos, hiszen már számos éve rendszeresen kerül megrendezésre, de a COVID19-járvány miatt mégis rend-

hagyó módon történik. Ilyen sajátossága rendezvényünknek a résztvevők korlátozott száma, valamint az előadások csökkentett időtartama. Bár a külföldi előadók ezúttal személyesen nem vesznek részt fórumunk munkájában, de természetesen az ő előadásait is elhelyezzük majd a mai Konferenciánk anyagait összefoglaló kiadványban.

A koronavírus-járvány okozta nehézségek ellenére az Emlékpark-bizottság igyekezett eleget tenni vállalt kötelezettségeinek. Kutatási, tényfeltáró, dokumentáló és ismeretterjesztő tevékenységünk eddigi talán legkomplexebb összefoglaló eredménye **dr. Dupka Györgynek** a magyar és angol nyelven megjelent, több mint 600 oldalas műve, *A Kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája* címet viselő monográfia, melyet Konferenciánk keretében **dr. Zubánics László** ismertet majd. „Élni kell, élni muszáj” címmel a minap került ki a nyomdából az elmúlt évben, november 15-én Makkosjánosiban megrendezett konferenciánk előadásaiból készült tanulmánygyűjtemény, melyről **dr. Zékány Krisztina** tart ma előadást. Újabb 1000 példányban jelent meg a *Kárpátalja szovjet terrorja emléktérképének* harmadik, kiegészített kiadványa. Utóbbi a budapesti Kárpátalja Szövetség, míg a két előbbi a Nemzeti Kulturális Alap, illetve a Bethlen Gábor Alap támogatásának köszönhetően valósulhatott meg. Köszönet a támogatóknak, valamint köszönet a szerzőnek és szerkesztőknek.

Bár a járványhelyzet miatt jelentősen csökkent az Emlékpark látogatottsága, bizottságunk ezen az éven is gondoskodott az emlékhely állagának megőrzéséről, kifogástalan állapotban való fenntartásáról. De úgy látszik, hogy a továbbra is, az ukrajnai nemzetiségi kisebbségek oktatási és nyelvi jogait csorbitó intézkedések miatt feszült ukrán-magyar kapcsolatok hatása elérte Emlékparkunkat is. Az Emlékpark több évtizedes fennállása óta először, folyó évben, összesen 4 alkalommal lehettünk tanúi kisebb nagyobb rongálásoknak. Az első három esetben, egyre nagyobb mértékben, a Kárpátaljai magyarok és németek 1944-1945-ös tragédiáját bemutató, a Síratófal hátoldalán el-

helyezett szabadtéri kiállítás pannói voltak a támadás célpontjai. Melyek végül is olyan sérüléseket szenvedtek, hogy le kellett szerelni őket. Negyedik alkalommal, a meghurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékművéről döntöttek, törték le a keresztet, és dobálták szét az ott elhelyezett koszorúkat. Míg az első három esetben, nagy jóindulattal úgymond „csak rongálásról” beszélhettünk, a negyedik eset már mindenképpen kimeríti az emlékhelygyalázás tényállását. A rendvédelmi szervek minden esetben eljárást indítottak, de – tudomásom szerint –, az elkövetőt (elkövetőket) nem találták meg.

A Magyar Külgazdasági és Külügyminisztérium támogatásának köszönhetően újra legyártásra kerültek a megrongált szabadtéri kiállítás pannói. Úgy döntöttünk, hogy majd a tél elmúltával helyezzük ki őket.

Növelendő az Emlékpark megőrzésének lehetőségét, a Budapesti Kárpátalja Szövetség (elnöke **Benza György**), anyagi támogatásának köszönhetően, a napokban elkezdhattuk, és reményeink szerint a tél beálltaig be tudjuk fejezni egy biztonsági kamerarendszer, és a park megvilágításának kiépítését.

Idén is egy újabb emlékhellyel gazdagodik az Emlékpark. Terveink szerint, holnap, november 21-én kerül felavatásra emléktábla *Az életmentő, ételt hordó, családfenntartó nők, hozzátartozók tiszteletére.*

Betörők jártak a szervezetünk által létrehozott *Sztálinizmus Áldozatainak Kárpátaljai Emlékmúzeumában*, amely az ungvári Duhnovics-házban található. A biztonsági problémák, valamint a kiállításnak otthont adó helyiség jogállásának rendezetlensége miatt e múzeumunk jelenleg szünetelteti tevékenységét. A kiállítási tárgyak egy része az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében, míg másik része ideiglenesen raktáron lett elhelyezve.

A Covid19-járvány okozta anyagi és szervezési nehézségek miatt, bizonytalan időre elhalasztottuk a szolyvai magyarság által kezdeményezett látogatóközpont létrehozásának előkészítő munkálatait.

Néhány mondatban szólnék az Emlékparkbizottság tagságáról, azon tagjainak sok éves, évtizedes áldozatos, önzetlen munkálkodásáról, akiknek eredményeinket köszönhetjük.

Először egy szomorú hír: 92 éves korában, hosszantartó betegség után elhunyt alapító- és oszlopos tagunk, az Emlékpark egyik építője-építetteje, a szolyvai magyarságnak sok évtizeden keresztül szervezője, mindenese, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, **Vass István**. (Egy perc néma felállás.) Emlékét kegyelettel megőrizzük.

Az idő múlásával, elhalálozás és az aktív tevékenysége befejezése, kivándorlás és más okok miatt számos kiváló tagtársunktól voltunk kénytelenek megválni. Ezért döntöttünk a tagság megújításáról. Így, ez évtől, egyházi előljáróik hozzájárulásával, tagjaink sorában tudhatjuk **Molnár Jánost**, püspöki helynököt, beregszászi plébánost, **Marosi Istvánt**, görögkatolikus parókust, főiskolai lelkészt, az Ortutay Kollégium igazgatóját, valamint **Dávid Árpádot**, mezőegcsei református lelképásztort. Az Emlékparkbizottság tagja lett **Homoki Zoltán** szolyvai vállalkozó, és **Meskó János** történész, a Sztálinizmus Áldozatainak Kárpátaljai Emlékmúzeumjának megbízott igazgatója.

Eddig a Szolyvai Emlékpark gránittábláira 11 717 áldozat nevét véstünk fel (461 településről) Ebből kárpátaljai 9 426 fő (408 település), Magyarország-Csonkabereg 1 939 fővel (26 település), Nagykaposi körzet 199 fővel (17 település), Halmi-Szatmár körzet 159 fővel (10 település) képviselteti magát. Régióink államhatárain túli területein a „malenykij robot” áldozatainak felderítésnek és emléküik megörökítésének érdekében kifejtett munkájuk elismeréseként, valamint a további kapcsolattartás intézményesítésének szándékától vezérelve döntöttünk az Emlékparkbizottság határon túli tiszteletbeli tagság intézményének létrehozásáról. Felkérésünket elfogadva tiszteletbeli tagjain lettek: **Kállay Karolina**, (Szatmárnémeti) helytörténész, **Köteles László** (Szepsi) a CSEMADOK általános alelnöke, és **dr. Tilki Attila** (Fehérgyarmat) parlamenti képviselő.

Tevékenységünk egyetlen területe, ahol nem csak eredmény, de érdemi előrelépés sem történt, ez a magyarok és németek elleni büntett Ukrajnában való hivatalos elismerésének kérdése. Mivel a 2019. évi választások során parlamenti képviselő nélkül maradtunk, már nincs, aki érdemben eljárhatna ügyünkben. Talán, napirendre vehető majd e kérdés, az ukrán-magyar nemzeti kisebbségek kérdésével foglalkozó vegyesbizottság ülésén, már egyáltalán, ha lesz ilyen esemény. Hiszen utoljára e grémium 2011-ben ülésezett.

Végezetül, engedjék meg, hogy még egyszer megköszönjem részvételüket, és jó tanácskozást kívánva, tisztelettel kérem önöket a járványügyi előírások betartására, mint a folyamatos maszkviselés, a gyakori kéz fertőtlenítés és szükséges szociális távolság megtartására.

Köszönöm figyelmüket.

KEDVES EGYBEGYÜLTEK, KEDVES VENDÉGEK, KEDVES MEGEMLÉKEZŐK!

Közös történelmünk egy szörnyű szakaszára emlékezünk meg ma. Egy olyan szörnyűségre, amely ugyan 76 éve történt, még ma is velünk él és hatással van az életünkre. A sztálini kommunizmus szörnyű tettei olyan mély sebeket hagytak mindannyiunkban, amelyek lassan gyógyulnak és bár nehéz, de keresztény emberként gyakorolnunk kell a megbocsátást, viszont feledni sosem feledhetünk. Nem feledhetjük el, hogyan tipor-ták sárba az emberi szabadságjogokat, hogyan szakítottak szét családokat és hogyan rombolták a nemzet egységét a huszadik század rémségei.

A Magyar Országgyűlés alelnökeként alapvető feladatomnak tekintem a magyar nemzet egységének erősítését, ezért is nagy megtiszteltetés számomra, hogy megoszthatom Önökkel gondolataimat. Soproni születésű poncichter polgárként, a magyarországi német nemzetiség tagjaként kétszeresen megérint az a tragédia, amelyről ma megemlékezünk, mivel 76 évvel ezelőtt nem csak az itt élő magyarokat hurcolták el 3 nap leforgása alatt, hanem a területen élő német lakosságot is – csak úgy, mint szűkebb pátriámban, Sopronban.

Úgy nőttem fel, hogy személyes, családi történetekből hallottam erről a rettenetes időszakról, ugyanakkor azt is tudtam, hogy a különböző nemzetiségek ugyanazon a szülőföldön évszázadokon keresztül éltek egymás mellett – és a mai napig meggyőződésem, hogy ez így helyes. Ez a normális. E normalitás védelmében fontos, hogy merjük felvállalni keresztény örökségünket, humanizmusunkat, a demokrácia és a valódi szabadság tiszteletét.

---

¹ Az Országgyűlés alelnöke, a Jobbik soproni választókerületi elnöke, habilitált egyetemi docens

Míg Nyugat-Európában ma már évtizedek óta gyakorlat az őshonos nemzeti kisebbségek jogainak tiszteletben tartása és az autonómiák rendszere, a Kárpát-medencei magyarság számára ez ma is csak álom. Míg a szomszédos államok kormányai nyíltan dolgoznak a magyarság asszimilációján, a napi magyar politika csatározásainak a határon túli magyar közösségek látják kárát.

Számomra különösen nagy aggodalomra ad okot, hogy a határon túliak és az anyaországbeli magyarság viszonyában is nő a szakadék, pontosan az olyan mindennapi politikai konfliktusok, politikai leszámolások miatt, melyek szembemennek azzal a céllal, hogy jólétet és szabadságot teremtsünk az egész magyar nemzet számára a Kárpát-medencében. Dél-Tirol autonómiája és más, Nyugat-Európában működő, az őshonos nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó gyakorlat jól mutatja, hogy az asszimiláció megakadályozása és így kontinensünk hagyományos etnikai, nyelvi és kulturális sokfélesége mindannyiunk javára válhat. Az összmagyarság számára bizakodásra adhat okot a Nemzeti Kisebbségvédelmi Kezdeményezés (Minority SafePack) sikere: jómagam és keresztényszociális, hagyományos európai értékeket valló politikai közösségem támogatjuk e kezdeményezés továbbfejlesztését egy Európai Kisebbségi Minimum, valamint a nemzeti kisebbségi jogok átfogó európai monitoring-rendszerének létrehozása érdekében.

Reméljük, hogy az eddigi pozitív jeleknek megfelelően az európai uniós intézmények érdemi lépéseket tesznek ezen célok érdekében, mert ez mind az EU, mind annak szomszédsága és más európai együttműködések számára is komoly előrelépés lenne a nemzeti kisebbségek védelme terén.

Ezek azok a célkitűzések, melyek biztosíthatják a Kárpát-medencei magyarság megmaradását és végérvényesen gátat vethetnek a nemzetiségi alapon szított konfliktusoknak, valamint annak, hogy Európában bárhol, bármikor hasonló tragédia történjen, mint 76 évvel ezelőtt. Köszönöm a figyelmet!

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA

„ÉLNI KELL, ÉLNI MUSZÁJ”

*A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA
KÁRPÁTALJÁN, 2019 CÍMŰ GYŰJTEMÉNYRŐL*

Emlékkonferenciát tartottak Makkosjánosiban 2019. november 15-én a GULÁG-GUPVI-kutatók, amelynek anyagai konferenciakötetben jelentek meg a Szolyvai Emlékbizottság Évkönyveként 2020-ban.

Az utóbbi időben nagy érdeklődés mutatkozik a téma iránt, de még számos levéltári irat, eseteírás, büntetőeljárások anyagai, jegyzőkönyvek, az egykori lágerekből különböző levéltárakba került dokumentumok porosodnak mind a mai napig. S bár egyre több tudóscsoport elzarándokol az egykori helyszínekre, okiratokat is kutat, a téma sokak számára mindezidáig „kényes” maradt.

A legtöbb túlélő soha nem beszélt az áréltekről, mégis akadtak olyan kutatók, hozzátartozók, akik kitartó gyűjtőmunkájuknak eredményeképpen az adatközlőik anyagait közreadhatták, s ezzel elindí-

tották azt a folyamatot, ami máig töretlenül tart, hiszen egyre több tanulmány, visszaemlékezés jelenik meg a témában, s mi sem lehet jobb táptalaja a kutató lelkesedésének, mint az ehhez hasonló konferencián való részvétel.

Az esemény megnyitója után **Tóth Mihályt** hallgathatták meg a résztvevők, aki beszámolt a Szolyvai Emlékparkbizottság 2019. évi tevékenységéről. Őt követően **Dupka György** foglalta össze az elmúlt évtizedek eredményeit a *30 éve indult el a GULÁG–GUPVI tabudöntő kutatás és épült fel emlékezetpolitikánk epicentruma, a Szolyvai Emlékpark (1989–2019)* című előadásában.

Olekszij Korszun *Három évtizednyi GULÁG–GUPVI-dokumentum feltárásának mérlege* című előadásával fel szerette volna hívni a figyelmet *A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között* című egyedülálló levéltári dokumentumokat tartalmazó gyűjteményre, amely a kárpátaljai magyar és német honfitársainknak állít emléket, akiket ártatlanul meghurcoltak a háború utáni időkben.

E kötet első alkalommal rendszerezi a témában feltárt levéltári dokumentumokat – rendeleteket, parancsokat, jegyzőkönyveket, jelentéseket stb., amelyek alapján az NKVD frontszervei és a SZMERS Katonai Kémelhárítás alegységei, majd később a Belügyminisztérium szervei 1944 és 1946 között végrehajtották a deportálási akcióikat Kárpát-Ukrajna helyi lakossága körében. A különböző rendeleteken, levéltári anyagokon, a szemtanúk beszámolóin és a túlélők visszaemlékezésein kívül a kötetben helyet kaptak a Permi, Szverdlovszki, Cseljabinszki területen, valamint Baskíriában, azon internáló táborok helyén található tömegsírokon emelt emlékművek fényképei, amelyekben a háború után elzárva tartották a magyar, német és más nemzetiségű foglyokat.

A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról a Donyec-medencei szénbányákba. Kárpátaljai magyarok a donbászi FZO-iskolákban címen

Molnár D. Erzsébet tartott előadást kutatási eredményeiből. Arról az 1947-ben kezdődő időszakról szólt, amikor a rendszerellenesnek titulált és katonaköteles korba lépett fiatalokat a Donyec-medencei bányászati munkára (Donbász), valamint a sztálini (ma donyecki) és a vorosilovgrádi (ma luhanszki) területeken létrehozott szakipari iskolákba, ún. FZO-iskolákba kényszerítették.

A tervgazdálkodásnak megfelelően a bányászoknak és munkásoknak itt is teljesíteniük kellett a napi normát, addig nem fejezhették be a munkát: *„Nyolcórás munkába meg kellett csinálni a tervet. Nem bírtuk megcsinálni. Valamikor tíz órát is dolgoztunk, hogy alig tudtunk feljönni. Mi 24 óra alatt feladtunk 120 tonna szenet egy helyről, egy részlegről. Két műszakban dolgoztak a fűrészek, mi pedig famunkások voltunk, adogattuk 500 méter mélyre le a faanyagot”* [114.o.].

A adatközlők beszámolnak a mindennapok nehézségeiről, rajtaütésszerű razziákról, az ellenállókról és a besúgókról, a szökésekről és az azokat követő megtorlásokról is.

Márkus Beáta a Dél-Dunántúlon kutatott fel helyi forrásokat, amelyek alapján a „malenkij robot” utáni hatósági intézkedésekről tartott beszámolót. 1944-45-től a Dél-Dunántúlon is számos település civil lakosságát érintette az a szervezett deportálási akció, amelyet napjainkban „malenykij robot” néven ismerünk, és amely ebben a régióban német származásúak ezreinek sorsát pecsételte meg. Az elvittek mintegy harmada életét veszítette a több éves kényszermunka miatt a szovjet lágerekben, de a túlélők jelentős része is maradandó pszichés és fizikai károsodásokat szenvedve tért vissza a „jóvátételi munkáról”. Ír az asszimilációs folyamatok szándékos felgyorsításának módjairól, valamint a szétszakított családok tragédiájáról, hiszen sok esetben a családtagok egy részét Németországba deportálták, a többiek pedig Magyarországon maradtak. Ők a legtöbb esetben hiába kérték a családtagok segítségét vagy a Vörös kereszt segítségét szeretteik felkutatásában. A helyi eljáróságok megtagadták a segítséget.

Kállay Karolina *Helyszíni szemle és történettudósítás az egykori SZU MVD GUPVI és a repatriálással megbízott szovjet szervek 36. sz. máramarosi hadifogoly-gyűjtőtáborban és átvételi állomáson* címmel a máramarosszigeti átmeneti fogolytáborba enged betekintést. 1947-től Máramaroson úgynevezett szűrőtábor alakult, ahol állampolgárság alapján csoportosították a hadifoglyokat. A magyar állampolgárokat, akik a táborba kerültek egy küldöttség fogadta. Ott elmagyarázták a hazatérőket, hogy mit mondhatnak el családtagjaiknak. Vagyis, hogy a Szovjetunióban, jól bántak velük míg ott dolgoztak. Ezt kellett mondani, erről nyilatkozatot is aláírtak velük. A továbbra is Magyarországhoz tartozókat nem fenyegette a veszély, hogy visszaküldik a Szovjetunióba. Megtörtént a fürdetés, orvosi vizsgálat, tetű és rüh irtása, még ruhát is kaptak. Pihenni nem sokat tudtak, mert zsúfoltság volt. A szabadban alváshoz hideg volt, ezért ott sem sokat tudtak aludni, de tudták, hogy hamarosan haza mehetnek.

Az egyházi személyek üldöztetését, a görögkatolikus egyház kálváriáját tárta elénk **Marosi István** a „*Katakomba-szolgalat*”. A *Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944–1989 közötti üldözése* című munkájában. Itt a görögkatolikusok 1944–1989 közötti üldözésének kronológiáját mutatja be, szól a titokban történő szolgálatról, az éjszakai temetésekről és keresztelesekről, valamint a légerekbe hurcolt papok ott teljesített papi szolgálataról, a „katakomba-szolgalatról”. Írásában beszámol a statisztikai adatokról, a több mint félezer magyar és nem magyar egyházi személy kollektív büntetéséről: börtön, kényszermunka, kivégzés, a pravoszláviára való áttérés kényszerítése. Az üldöztetés közel 520 000 görögkatolikus hívet érintettek, akikből a tiltások idején sokan pravoszlávokká vagy római katolikusokká váltak.

A Munkács környéki sváb nők internálásáról számolt be **Bimba Brigitta**. Ezek a lányok és asszonyok a horlivkai lágerebe kerültek, ahol nagyon rossz körülmények között tartottál őket évekig.

„A 7161. számú Szovjet Állambiztonsági rendelet Kárpátontúli Ukrájnára vonatkozó forgatókönyvét december 17-én kapta meg Petrov tábornok a 4. Ukrán Front parancsnoka, akinek rendelkeznie kellett a helyi németek mozgósításáról. A parancs az internálandó személyek korhatárának megállapításán túl elrendelte, hogy a németek elszállítását 1944 decemberében és januárjában le kell bonyolítani, s a munkahelyre érkezésnek, – melynek színhelyét a Donyec-medence szénbányái jelentették – 1945. február 15-ig meg kell történnie. A 0036. parancsral összevetve a következő engedményeket tartalmazta – az internáltak összesen 200 kg súlyig vihettek magukkal fejenként meleg ruházatot, tartalék fehérneműt, ágyneműt, edényeket személyes használatra és élelmiszert” [227. o.].

Mádi Bianka *Internálás az otthon maradtak visszaemlékezésének tükrében* című írásában azoknak a családoknak a szemszögéből mutatja be az eseményeket, akik mellől elhurcolták a férjet, apát, testvért. Az otthon maradt családtagok és az elvittek visszaemlékezéseiből megtudjuk, hogy a fiatal fiúk már 12 éves koruktól dolgoztak, hogy a családnak legyen mit enni, s hogy a család megkülönböztetése akkor sem szűnt meg teljesen, amikor a lágerből az elhurcolt családtag végre hazakerült.

„Élni kell, élni muszáj” (*Színre vitt erőszak: közös pontok és eltérések A sátán fattya regény- és filmváltozatában*) című tanulmányában a szerző, **Szabó Kata** be szeretne mutatni a színre vitt erőszak megnyilvánulásait Nagy Zoltán Mihály – *A sátán fattya* című művében, valamint Zsigmond Dezső *A Sátán fattya* című filmdrámájában. Nagy Zoltán Mihály műve több rendezőt is megihletett. Schober Ottó színpadra, Csaba Klári pedig rádióra alkalmazta. Színpadon, monodráma formájában láthattuk a mű adaptációját Tarpai Viktória kárpátaljai színművésznő főszereplésével. 2017-ben Zsigmond Dezső rendezésében film készült a kötetből *A Sátán fattya* címmel, melynek főszerepét ismét Tarpai Viktória kapta. Ahogy a könyv, úgy a monodráma, valamint a játékfilm is hiánypótló alkotás. A könyv és a film Tóth Eszter szemszögéből, egyes szám első személyben beszéli el a cselekményt. A lány

lírai magánbeszéde egy olyan hosszúmondat, amelynek a prózai, valamint epikus ága nyomán egy megsérült személyiség világlátása tárul fel.

Botlik József *A délvidéki magyarok és németek 220 lágerben pusztultak 1944 október – 1948 március* címmel tartott előadást, amelyben többek között tételesen felsorolja azokat a településeket, ahonnan 1944. október első hetének végén Tito marsall partizánosztagai és a helyi szerb lakosság megkezdték a bácskai magyar népiirtást, a megtorlást túlélt magyarok (és németek) tízezreit az akkor gyorsan felállított 31 különféle táborba hurcolták.

A Nyugat-Bánságban (Bánát) 1944. októberétől összesen 43 tábor („logort”) állítottak fel, ahova a magyarok és németek tízezreit szállítottál kényszermunkára.

A legmegrázóbb az ártatlan gyerekek sorsa, akiket szüleiktől elszakítva hagytak sorsukra a táborokban. *„Augusztus első felében az egyik napon az örök felsorakoztatták a magyar asszonyokat és gyermekeiket. Az akkor történetekre a túlélő Bíró Lajos fél évszázad múltán így emlékezett „sírójajgató asszonyok karjaiban lévő és a lábukat átölelő gyerekeket megfogták és szó szerint földobálták a teherautóra. A tábor közelében veszteglő három marhaszállító vagonba raktak be minket, három és tizenkét év közötti gyerekeket. Egy vagonban körülbelül ötvenen voltunk. Azt a kinszenvedést, amit a bezárt vagonban átéltünk, a halálos ellenségemnek sem kívánom. (...) Az ormoszi vár szögesdróttal volt körülkerítve. Az üres szobákban a padlón feküdtünk. Reggel, amikor felkeltünk, sok gyerek maradt a földön fekvve, különösen a lányok közül, mert tifuszbetegség miatt éjjel meghaltak. Reggel jött egy idősebb ember lovas szekérral, arra fölrakták a halottakat és kivitték a vár kapuján. (...) Most sem tudjuk, hová temették őket. (...) [Az erődből lett lágerben] a vécé egy nagy gödör volt, két oldalon hosszú rúddal. Csak a jó Isten tudja, hány gyerek esett bele a gödörbe, mert a tifusz miatt sokszor és sokáig kellett ott guggolni. (...) Szeptember közepe felé jött egy teherautó, arra föl szálltunk. Egy teherautóra fölfértünk, míg idejövet három vagonban hoztak*

minket”. Az ormoszi várba hurcolt mintegy 150 ártatlan magyar gyerekből csak minden ötödik, kb. 30 maradt életben.”[352.o.]

Csak az 1944 október második fele és november vége között elkövetett délvidéki magyarirtás körülbelül 40 ezer embert érintett. Az ő adataikat először Szűcs Márton, Bácsszőlős esperes-plébánosa és Kovács József, Martonos plébánosa, nyugalmazott lelkészek titokban gyűjtötték össze.

Motrevics Vladimir Pavlovics és Smykalin Alexander Szergejevics *Magyarok Szverdlovszk megyében az 1920–1930-as években* című beszámolójukban a Szverdlovszk Megye Közigazgatási Szervek Állami Levéltárában tárolt 113 levéltári vizsgálati akta alapján az 1920–1930-as években a Szverdlovszk megyében élő szovjet és külföldi állampolgárok, köztük magyarok sorsát vizsgálja. A szerzők adatokkal szolgálnak számos olyan, Szverdlovszk megyében élő magyarról, akik a polgárháború alatt a RKKA-ban szolgáltak, a bolsevik párt tagjai voltak. Megtudhatjuk, mivel foglalkoztak, hogyan éltek. Megismerhetjük az ellenük felhozott vádak, valamint a letartóztatásukat követő teljes iratanyagot. A cikk végén azt az általános következtetést vonja le a szerzőpáros, hogy az 1937 júliusában a Szovjetunióban a „megbízhatatlan nemzetek” ellen indított tömeges megtorló intézkedések az országban élő magyarokat is érintették, de közülük a halálra ítélték aránya szignifikánsan alacsonyabb volt.

A konferenciakötet függelékében beszámolnak a szervezők a 2019. november 16-i megemlékezésről, amelynek keretén belül a málenkij robot és a sztálini terror ártatlan áldozataira emlékeztek a Szolyvai Emlékparkban magyarok, németek – határok nélkül. A rendezvényre Beregszászból, Tácsőről, Recskről, Felsőzsolcáról, Pécsről, Nyíregyházáról, Halmiból érkeztek megemlékezők.

A záró fejezetekben a 2019-es év fontosabb eseményeiről, megvalósult projektekről, megjelent kiadványokról adnak számot. Végül a konferencia résztvevőinek és a kötet szerzőinek adataival zárul a kiadvány.

DR. ZUBÁNIC LÁSZLÓ

**DUPKA GYÖRGY: A KÁRPÁTALJAI
MAGYARSÁG, NÉMETSÉG ELHALLGATOTT
TRAGÉDIÁJA, 1944–1946.**

**GYÖRGY DUPKA. A HIDDEN TRAGEDY: THE
FATE OF HUNGARIANS AND GERMANS IN
SUBCARPATHIA, 1944–46
CÍMŰ KÖNYVÉRŐL**

A Kárpátalja területét 1944 őszén elfoglaló szovjet hadigépezet becslések szerint több mint 40 ezer kárpátaljai magyart és németet hurcolt el, akik nagy része nem élte túl a deportáció és a lágerélet viszontagságait. Az utóbbi évtizedekben, a környezetünkben végbement alapvető társadalmi és politikai változások ellenére, a „malenykij robot” kérdése mindmáig nem tekinthető teljes egészében rendezettnek, lezártnak, hiszen a régió lakossága ellen elkövetett eme bűncselekménynek a mai

napig hiányzik a hivatalos elismerése az ukrán állam részéről. A történelmi megemlékezés, a kegyeleti kötelezettség mellett az áldozatok anyagi és erkölcsi rehabilitációja kérdésének napirenden tartása, a tragikus eseménysorozat tényanyaga feltárásának elősegítése mindmáig fontos feladat.

A nemzetiségi alapon való deportálás, épp úgy, mint a sztálinista rezsim egyéb gaztettei a szovjet érában tabu témák voltak. A lágerben eltöltött időt formálisan kitörölték a hivatalos életrajzokból. A túlélők számára ez inkább hátrányt jelentett további sorsuk alakulásában, és természetesen semmiféle előnyöket nem élveztek. A rendszerváltás időszakában (1989–1991) vált lehetővé a nyilvános megemlékezés. A mai napig az ukrán állam semmilyen szempontból nem foglalt állást a Szolván történetekkel kapcsolatban. És minden jel arra mutat, hogy ez nem is áll szándékában.

Meglátásunk szerint az idősebb korosztályhoz tartozó kárpátaljai lakosok zöme megfelelő információkkal rendelkezik az 1944 november – decemberében a magyar és német férfilakosság deportálásáról és annak tragikus következményeiről. Ugyanakkor azt látjuk, hogy a fiatalabb nemzedéknek igencsak hiányos ismeretei vannak erről a XX. századi magyar sorstragédiáról. Ezen csak akkor tudunk változtatni, ha ezen események ismertetése bekerül az iskolai tananyagba is, ehhez azonban megfelelő számú publikációs anyagra is szükség van, amihez az elkészült, immár többnyelvű (a magyar után angol és ukrán nyelven is napvilágot látott) monográfia is jelentős segítséget nyújthat. Hiszen megírásával, illetve lefordításával dr. Dupka György egy olyan alapművet tett le a történelemtudomány asztalára, amely hivatkozási alapként szolgálhat a további kutatások számára.

Ipolyi Arnold történész szerint „Az a nemzet, amelyik emlékeit veszni hagyja, az a saját síremlékét készíti, és az vesztesége az egész emberiségnek”. Éppen ezért a múltunkról (főleg a közelmúltunkról) szólni voltaképpen egyfajta állásfoglalás is. Kárpátalja szempontjából

a a XX. század olyan történelemről (is) szól, amikor az egymást követő államok/rendszerek nem csupán a könyvespolcokat söpörték „tisztára”, hanem az emberi fejekben is megpróbálták elültetni, hogy „ezer évig nem volt itt semmi”. Az 1944 után bekövetkező szovjet rendszer ennél is tovább ment – a test mellett a lelkekre is bilincseket vetett, olyannyira, hogy bizonyos dolgokról, többek között a szovjethatalom létrejöttéről, az ennek során elkövetett bűntettekről nem volt szabad beszélni. Még azok is mélyen hallgattak, tudatok legmélyebb bugyraiba száműzték az emlékeiket, akik konkrét megélőit/túlélőit voltak ezeknek a borzalmaknak. A hallgatás a túlélés kényszeréről hajtva a sejtek szintjén mélyen beitta magát az emberekbe. A Szovjetunió széthullásának kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy végre megszólalhassanak a még élő szemtanúk, hogy elmondhassák azokat a szörnyűségeket, amelyeket Szolovától Nyugat-Szibériáig kellett megélniük a GULAG-okon.

Az emberiség történelmének korai szakaszától kezdve különös kapcsolatunk vannak halottainkkal. Azokkal is, akiknek nincsenek sírjaik! Hiszen a sztálini táborokban, vagy az odavezető úton elpusztult több tízezer magyarnak nincsen sírja. A rendszerváltást követően végre tárgyiasult az emlékezés helye is, hiszen minden magyarlakta településen felavatták az elhurcoltak emlékművét, illetve a Szolovai Emlékparkban is sikerült a jövő számára megőrizni azok neveit, akik magyarságukért szenvedtek vértanúhalált. Ezek a számok és nevek még most is gyarapodnak egy-egy újabbal.

Az elmúlt két évtizedben számos dokumentumkötet, visszaemlékezés, lágerverses kötet látott napvilágot, azonban egyre kevesebben lesznek – mi több, napjainkra gyakorlatilag teljesen el is fogytak – azok a túlélők, akik élőszóval is tanúságot tehetnek a rendszer borzalmairól. Hiszen emlékük akkor él tovább igazán, ha az egész közösség emlékezik rájuk.

Ugyanakkor nagyon fontos, hogy az emlékezés-politika tudományos eszközök révén a történelemtudományban is megkapja méltó

helyét. A GULÁG-GUPVI-kutatóutak, konferenciák keretében sok olyan ember is tudomást szerzett a Szovjetunióba való elhurcolásokról, akinek korábban idegen volt ez a téma. A téma tudományos elismertetésében fontos lépést tett dr. Dupka György, aki a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen megvédett PhD-értekezését a velünk együtt élő többségi nemzet (ukrán), illetve a nemzetközi tudományosság nyelvére (angol) is átültette. Most a magyar-angol nyelvű változatot tarthatjuk a kezünkben.

Dupka György monográfiája a kárpátaljai magyar és német kisebbség második világháború végi deportálásának történetét és annak történetét háttérét mutatja be. Külön említésre méltó, hogy a szerző egy viszonylag hosszú és alapos historiográfiai fejezettel alapozza meg érvrendszerét. A történeti szakirodalom ilyen ismertetése nem csak azért hasznos, mert bizonyítja a szerző felkészültségét, hanem azért is, mert számos kritikus megjegyzésével saját érvelését is elhelyezi a szakirodalmon belül, mintegy pozicionálja azokat. A második fejezetben a kollektív bűnösség elvének alkalmazása felől mutatja be az eseményeket. Nem egyszerű leírást kap kézhez az olvasó, hanem túl azon, hogy megismeri deportálások természetét, a végrehajtók szándékairól, a végrehajtás módjáról is bőven adatolt ismereteket szerezhet. A harmadik és negyedik fejezet számos olyan kérdést érint, amelyet a magyarországi köztudat egyáltalán nem ismert. Az 1944-45-ös évek eseményei között még a korabeli, ismert magyar levéltári források is csak rapszodikusán utalnak arra, hogy a szovjet hadsereg messze nem tartotta magát az államhatárokhöz. Így Magyarország és a Csehszlovákia területéről is a kárpátaljaihoz hasonló módon hurcoltak el a katonai hatóságok ártatlan civileket.

A monográfia fontos része a negyedik fejezet, amelyben a Csehszlovák Kormány megbízotti Hivatal és a szovjet szervek vitáját mutatja be. Az ötödik és hatodik fejezet – azon túl, hogy bemutatja az áldozatok sorsát, kifejezetten abba az irányba tereli az olvasó figyelmét,

hogy bemutassa, hogyan akarták az NKVD tisztogatási akciói átszervezni a helyi társadalmat és likvidálni a helyi értelmiséget. A hetedik fejezet kifejezetten intézménytörténeti jellegű, míg a nyolcadik a társadalom küzdelmét mutatja be, hogyan próbálták meg a szeretteikért aggódó családok a politikát jobb belátásra téríteni.

A szerző hatalmas mennyiségű forrásanyagot dolgozott fel, amelyek szakmai módon egészítik ki a rendelkezésre álló szakirodalmat. Saját érvelése mellett kiválóan integrálja azokat, még akkor is, amennyiben azok szöges ellentétben vannak saját látásmódjával (ennek a látjegyzetekben külön helyet és magyarázatokat biztosít). Különösen fontos, hogy a szövegben a túlélők/hozzátartozók visszaemlékezéseket is felhasználja, ezzel is közelebb hozva az olvasót a korabeli események tragédiájához. A kötet mind nyelvi, mind pedig szerkezeti szempontból kiforrott munka, nem véletlenül foglalkozott vele a szerző hosszú éveken keresztül.

Dupka György monográfiájának egyik fontos következtetése, hogy 1944 őszén Kárpátalján egy kifejezetten sovinizta nagyhatalom etnikai alapú népirtási politikája keveredett egy ideológiailag vezérelt politikai gondolkodás által motivált tudatos társadalom-átalakítással. A szerző doktori értekezésének téziseiben így vall a kutatás – illetve a monográfia – társadalmi „hasznosultságáról”: *„A kárpátaljai történelemmel foglalkozó tankönyvekből, honismereti olvasókönyvekből is hiányzik egy olyan fejezet, amely a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben 1944 novemberében elkövetett sztálini megtorlásról és népirtásról átfogó, elfogulatlan és valóságghű értékelést adna, de ilyet más ukrán kiadványok sem tartalmaznak. Ezért is fontos, hogy minél több hasonló munka szülessen (ezek kiadvány formájában napvilágot lássanak), hogy a tárgyalt korszak még meglévő fehér foltjait eltüntessük. Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű, amely a háborúvesztést követően a kárpátaljai magya-*

rok, németek ellen 1944 november végén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa szervezésében végrehajtott internálásokkal foglalkozik. Ezekkel a sorstragédiákkal eddig sem magyar, sem idegen nyelven ilyen alaposan és mélységig senki sem foglalkozott. A kötet olyan ukrainai és oroszországi levéltári forrásokat, továbbá az internálás-problémakör kutatástörténetére, a hadifogolytáborok és a GULAG-büntetőtáborok különbözőségét és több egykori helyszínét (Donyecmedence, Ural-térség stb.) vizsgáló és más alapkutatásokra épülő adatokat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a II. világháború alatt a szovjet had- és pártvezetőség területfoglaló törekvéseinek, politikájának objektív megítéléséhez, illetve Kárpátalja – sok ártatlan emberi áldozattal, etnikai tisztogatással járó – szovjetizálásáról korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.”

BEKE MIHÁLY ANDRÁS

„HITVÁNYABB ANYAG MI SEM VAGYUNK...”²

AZ ERDÉLYI MAGYAROK '56-JA

*„Testvéreim, ránk tekintetek:
Hitványabb anyag mi sem vagyunk.
Ma üdvözet nektek, bátor magyarok,
Mert holnap, holnap talán már nem szólhatunk”*
(Puskás Attila, tanár)

Amikor a Szabad Kossuth Rádió 1956 október végi napjaiban arra kérte hallgatóit, tegyék ki készüléküket az ablakba, hogy az utcán harcoló forradalmárok hallhassák azt, Erdély-szerte is sok ablakba kitet-

---

² Az írás alapjául szolgáló, az MTV Panoráma c. műsorában 1993-ban sugárzott dokumentumfilm volt az első magyarországi híradás az 1956-os forradalom romániai eseményeiről. (ld. YouTube)

ték a rádiót... Ez az ösztönös gesztus arról árulkodik, hogy '56 valójában az egész magyar nemzet szabadságharca volt, történelmünk olyan ritka pillanata, amely egybeölelte a Trianonnal szétválasztott magyar nemzetrészeket. Az erdélyi magyarság akkor együtt élt, együtt lélegzett az anyanemzettel, azonosult annak szabadságharcával. És nem csupán lélekben... A megtorlások is a magyarországiakhoz mérhető módon és máig hatóan sújtották.

„Az irodalom nem kegyelmez – írta Balogh Edgár a Romániai Magyar Szóban a '90-es évek elején –, ahol a történelem hallgat.” A szorongások dacára egyre-másra születnek a visszaemlékezések, az önéletrajzi vallomások, a történelem azonban még mindig csak dadog az erdélyi '56-ról. Pedig „a sorscsapások áldozatainak szenvedéstörténete elmaradhatatlan része a korszak egész történelmének, s kiegészíti mindazt, ami a két világháborút elviselt század megpróbáltatása volt, sőt következményeiben napjainkban is szerepet játszik» – írta Balogh Edgár. Az erdélyi magyarság e drámájáról az elmúlt évtizedekben inkább csak szűkebb családi, baráti körben esett néhány ritka szó, arról, hogy ki hol és hány évet ült, de hogy miért, arról kevesebb. Pedig bármerre indulunk el, Erdélyben mindenütt '56-os emberi tragédiákkal szembesülünk.

Az erdélyi magyarság vesszőfutása igazából már korábban elkezdődött. Sorsában a csüggedés és a reménység váltotta egymást: Trianon, majd a Bécsi döntés, aztán Trianon megismétlődése, majd 1944 őszén a Maniu-gárdisták székelyföldi vérengzései, a földvári haláltábor azoknak, akik nem akartak áttérni az ortodox, értsd román vallásra, aztán Petru Groza hangzatos, szemfényvesztő, de üres ígéretesei, a soha alkotmányba nem iktatott hangzatos Nemzetiségi Statútum, majd a békekötéseket követően a magyar intézmények következetes felszámolása, a magyarság háttérbe szorítása. A román nemzetállam soha fel nem adott, lappangó eszméjét ekkoriban még marxista-internacionalista frazeológiába burkolták, ám 1948 után mindinkább előretörték a pártfőtitkár, Gheorghe Gheorghiu-Dej támogatását élvező nacionalista kommunisták. Az

1952-ben a magyarok megtévesztésére létrehozott Maros-Magyar Autonóm Tartomány árnyékában fölszámolták a Magyar Népi Szövetséget, az erdélyi magyarság hiteles képviselőjét. „A magyarság mint szervezetenként reprezentált kollektív személyiség, formailag megszűnt létezni” – írta Tóth Sándor a *Jelentés Erdélyből* című, még szamizdatban megjelent könyvében. Ekkortájt szüntették meg a Romániai Zsidók Demokratikus Szervezetét és a Romániai Németek Antihitlerista Szövetségét is. Ekkortájt, vagyis 1953-ban, Sztálin halálának tavaszán.

1953 nyarán következett a berlini felkelés, a Berija-ügy, Nagy Imre reform-kormányprogramja és Románia egyik legkritikusabb élelmiszerválsága. Ebben az évben hurcolták el a legtöbb embert a román gulágra, a Duna-deltába vagy a Duna–Fekete-tenger-csatorna építőtelepére.

Az SZKP XX. kongresszusa, Hruscsov titkos beszéde, a törvénytelen ségek feltárása valósággal sokkolta a román pártvezetőket. Aztán megszületett a hivatalos bukaresti állásfoglalás: lehetséges, hogy a szovjet elvtársak hibáztak, de a bukaresti pártvezetők nem, ők nem követtek el törvénytelen ségeket, nem végeztek ki senkit igazságtalannul. Így kívánták megnyugtanni a román pártapparátust, amely azonban szorongva emlékezett arra, hogy 1954-ben, amikor Hruscsov már udvarolt Titónak, Gheorghie Gheorghiu-Dej akkor likvidálta már korábban félreállított nagy vetélytársát, Lucrețiu Pâtrășcanut, Groza igazságügyminiszterét. Nem felejtették el Fóris Istvánt sem, aki a harmincas évek végéig a román kommunista párt főtitkára volt (micsoda szörnyűség, egy magyar a román kommunista párt élén!...), és akit 1946-ban Teohari Georgescu belügyminiszter parancsára egy Bukarest környéki erdőben agyonverték...

Az SZKP XX. kongresszusát Romániában csupán látványos, felszíni, de nem lényegi változások követték. Eltűntek a Sztálin-képek és feliratok, Sztálinváros visszakapta régi nevét, Brassót, és a pártfőtitkár egy aktíváulésen arról beszélt, hogy jó kulákok is vannak, nem csak rosszak. De a szomszédos országokban zajló, a román pártveze-

töket nyugtalanító fejlemények, köztük Rajk rehabilitációja, nem szűrődött be a romániai sajtóba. A kisebb engedményeket ellensúlyozandó, a bukaresti vezetők 1956 tavaszától igyekeztek szorosabbra fogni a gyeplőt, erődemonstrációkkal elriasztani az embereket a kritikától. Bírálták a személyi kultuszt, miközben a pártfőtitkár személyi kultusza ekkor teljesebben kiigazán.

A szocialista táborban zajló változások azonban mégiscsak kihatottak Románia belső életére. Bukarestben az 1953-as ifjúsági világtalálkozó alkalmából résnyi ablak nyílt a világra. Az ország nyugati részén és Erdélyben pedig különösen erősen hatottak a magyarországi fejlemények. 1955 tavaszától némileg enyhültek a korábban igen szigorú utazási korlátozások, a magyarországi sajtótermékek is nagyobb mennyiségben bejutottak az országba. Az erdélyi magyarság közvetítésével a románság is kapcsolatba került az '56-os eszmékkel. Ez (is) magyarázza a román pártvezetőségnek a novemberi tragédiát követő magyarelles dühét.

Az Erdélybe átcsapó szellemi hullámverés különösképpen az értelmiséget, és elsősorban a diákságot sodorta magával. Felerősödtek az alternatív ideológiai törekvések, bátrabbak lettek a kritikus hangok, erőteljesebb a tiltakozás a szovjet megszállás és – magyar részről – a nemzetiségi kérdés sztalinista „megoldása” ellen. Eddig búvópatak-ként lappangó önszerveződési folyamatok indultak meg, különösképpen az erdélyi magyar ifjúság körében. A legjelentősebb megmozdulásokra az erdélyi egyetemeken került sor.

– Egy hullámhosszon éltünk a magyarországi, a budapesti, a szegedi, a debreceni ifjúsággal – emlékezik Nagy Benedek, a Bolyai Tudományegyetem egykori bölcsészhallgatója, az egyetemi diákszövetség egyik vezetője – Ugyanazok a kérdések, gondolatok merültek fel bennünk is, mint bennük. Félelmetes volt a kolozsvári, temesvári magyar és román diákság eszmei azonosulása a magyarországgal, anélkül, hogy futárok jöttek-mentek volna...

– Meg akartunk szabadulni a gúzsba kötő szovjet mintájú egyetemi rendszertől, amely lehetetlenné tette, hogy igazából felkészüljünk az életre. Életünkben megjelent a remény, hogy az önálló gondolkodásnak végre helye és értéke lesz a társadalomban – mondta Kelemen Kálmán hajdani bölcsészhallgató.

Az alulról jövő nyomás mederbe terelésére 1956 nyarán Romániában párthatározatot hoztak az oktatás minőségének a javításáról. Ezzel együtt felülről kezdeményezték, hogy a diákok az addigi ifjúsági szervezetek mellé hozzanak létre újabbat, amelynek a programját – a demokratizmus látszata érdekében – alulról alakították volna ki, de amelynek az igazi célja az lett volna, hogy a hatalom leválassza a megbízhatatlanná vált egyetemi ifjúságot a munkásfiatalok tömegszervezeteiről. A tanév kezdetével, október elején az egyetemeken megindult a vita a diákok gondjairól. Megkezdődött 32 egyetemi diákszövetség szervezése. Annak programjába olyan pontok, a romániai helyzetből következő igények, követelések is bekerültek, amelyek messze túlmutattak az egyetemi és tanügyi reformon. Ez a mozgalom szorosabban fűzte a magyar és a román diákok közti szálakat, a közös küzdelem megerősítette kollegiális érzelmeiket. Vegyes bizottságot alakítottak közös dolgaik rendezésére. Mindez a városi diákközpont szervezeti keretei közt zajlott, amelynek egyik programpontja éppen a magyar-román diákkapcsolatok elmélyítése volt. A közös egyetemi megmozdulások, a követelések az 56-os magyarországi események sodrában aztán messze túlléptek az egyetem falain, társadalmi konzekvenciákat hordoztak magukban.

A kolozsvári Bolyai Egyetem történelem- és nyelvtudományi karának diákszövetségi tanácsa igen radikális programtervezetet készített, amelyben – a Román Kommunista Párt XI. kongresszusára és a szocializmus építésének szükségességére hivatkozva ugyan, de – egyetemi reformot, önkormányzatot, az egyetemi oktatók normarendszerének megszüntetését, szabad óralátogatást követeltek. Igen messze mutattak

a kulturális programban megfogalmazott igények: „Harcolni kell 1. a magyar egyetemi ifjúság hivatástudatra neveléséért; 2. a magyar egyetemi és ifjúság nép-nemzeti öntudatának a megszilárdításáért; 3. az erdélyi munkás-, paraszt és értelmiségi ifjúság lelki, világnézeti egységének a megteremtéséért; 4. a magyar, román, német, szerb és zsidó nemzetiségű ifjúság megismeréséért és baráti kapcsolataik megteremtéséért a közös múlt és élethivatás egysége alapján...”. Ki nem mondott nemzeti-nemzetiségi igények lappangtak a provincializmus ellen fellépő diákok kijelentésében: „A magyar ifjúság nemcsak a nyelvében és irodalmában egy, hanem élethivatásában is. Meg kell teremteni a testvéri országok: Felvidék, Délvidék, valamint erdélyi ifjúságunk baráti, testvéri összefogását.” A magyar diákok szerint Erdély Bukarest, a Felvidék Prága, a Délvidék pedig Belgrád felé lehet összekötő kapocs Kelet-Európa népei között.

Céljaik megvalósítására a diákok létrehozták a Gábor Áron nevét viselő egyetemi klubot, és már azt tervezték, hogy 1957-ben, az 1937-es ifjúsági találkozó évfordulóján megszervezik az „Erdélyi Ifjúsági Találkozót az erdélyi magyar munkás-paraszt és értelmiségi ifjúság közös feladatainak a megbeszélése és akcióegységének megteremtése céljából”. 1957. július 31-ére – a forradalom szellemében – nemzetközi diákifjúsági találkozót terveztek Segesvárra.

A bukaresti pártvezetők idegesen reagáltak a fejleményekre. Ősz elején a Központi Bizottság akcióbrigádjai járták az ország nyugati határvidékét, kisebb-nagyobb engedményekkel és ígéretesekkel igyekeztek lecsillapítani a kedélyeket. Betiltott művek, megbélyegzett alkotók rehabilitálását ígérték. Kolozsváron külön engedményeket helyeztek kilátásba a magyarság számára: újból lesz magyar ifjúsági lap, szakszervezeti- és sportújság, ismét megjelenhet a *Korunk* című folyóirat és a magyar bölcsészek *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* című kiadványa.

Szeptember 9-én a Szabad Népben megjelent Pándi Pál *Közös dolgainkról* című írása, amelyben a kommunista hatalomátvétel óta elő-

ször esett szó a romániai magyarság helyzetéről, és arról, hogy, a Román Népköztársaság magyar kultúrája a magyar kultúra szerves része – erkölcsileg, szellemileg felelősek vagyunk tehát érte mi is.” Szokatlan hang volt ez, „beavatkozás a belügyekbe”, Bukarestben igen idegesek lettek tőle. Különösen a magyarországi felelősségre való utalást sérelmezték. Tiltakozásukra a magyar pártvezetőség kifejezte sajnálkozását. De a cikk már megjelent. A KB akcióbrigádjai sem érték el céljukat.

Nem csoda hát, hogy a magyar forradalom kitörése azonnali és heves reakciót váltott ki a romániai magyar társadalom minden rétegében és lökést adott a korábbi spontán önszerveződéseknek. A forradalmi hangulatot jól jellemzi a sepsiszentgyörgyi középiskolások elhíresült lázadási kísérlete.

– Az osztálytársaimmal, a napi események megvitatása mellett, megpróbáltunk mi is felkészülni arra, hogy a forradalmat kiterjesz-
szük Romániára, de legalábbis Erdélyre, hogy mi is közvetlen részei legyünk – mondta Bodnár Attila, a sepsiszentgyörgyi Mikó kollégium egykori diákja. – Ez az elképzelés egy szervezetben öltött testet: a SzISz, a Székely Ifjak Szervezete nem csupán az osztálytársainkból állt, hanem mások is csatlakoztak hozzá. Mintegy tizenötön voltunk. A szervezkedés persze végül csupán közös gyűléseket jelentett, amelyeken megvitatottuk a közös gondjainkat. Az volt a célunk, hogy a lakosságot röpcédulákkal, esetleg fegyveres akciókkal felkészítsük és fellátsuk. Persze mindez csak képzelgés maradt. De aztán, mivel jól tudtuk, hogy az 1848-as forradalom emléke elevenen él a székelység tudatában, azt terveztük, hogy 1957. március 15-én éjszaka titokban megkoszorúzzuk a főtéri parkban a ,48-as szabadságharc emlékművét. Tudtuk, hogy ez nagy hatással lesz az emberekre. Jól számítottunk, másnap reggel a munkába igyekvő emberek felfigyeltek a koszorúra, futótűzként ment el a híre a városban. Féltek, de azért kisebb-nagyobb csoportokban körüljárták az emlékművet. Akkora feltűnést keltett az

a koszorú, hogy a belügyesek csak délben merték elvinni, amikor kevesebben voltak körülötte. 1958. március 15-én immár a hagyományos módon újból meg akartuk koszorúzni az emlékművet. A szervezetből hárman vettünk részt ezen. Éppen elhelyeztem a koszorút az emlékműnél, amikor egy éles sípszóra a park valamennyi sötét zugából, a pártszékházból, a színház felől, a megyei könyvtárból számtalan szekus rohant meg minket, körbefogtak, és ott helyben le is tartóztattak. Kegyetlenül összeverték, számból, orromtól ömlött a vér. A koszorút a nyakamba akasztották, a kezemet hátra kötötték, így vittek be a Securitatera.

A diák Bodnár Attilát több társával együtt, a népi demokratikus rend elleni szervezkedés címén 12 évre ítélték el.

– 1944 ősze óta minden épkézláb erdélyi magyart a maga szintjén az foglalkoztatta, hogy mit kellene tenni – mondta Dobai István, a Bolyai egyetem nemzetközi jogi tanszékének egykori tanársegédje.
– 1956 nyarán megerősödött a szándék: tenni kell valamit. Mindenki megpróbálta azt tenni, amit a maga teendőjének érzett. Társaim engem bíztak meg azzal, hogy összesítsem a különböző véleményeket. Ennek alapján született meg az elaborátum, az erdélyi kérdés megoldásának négy lehetséges változata, amelyben minden vélemény összegződjön. Ezt akartuk elküldeni az ENSz-nek.

Azonban elküldeni már nem sikerült. Dobai Istvánt letartóztatták, négy társával együtt halálra ítélték, az ítéletet később életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták.

– Amikor meghallottuk a forradalom hírért, az egyetemen mindannyian lázba jöttünk. Nap-nap után hallgattuk a rádiót. Hihetetlennek tűnt, hogy lám, hát mégiscsak megdőlhet egy megdönthetetlennek mondott rendszer. A fiatal tanársegédek, Dávid Gyula, Lakó Elemér és Varró János igyekeztek tájékoztatni bennünket az eseményekről. Aztán november elsején, Halottak napján kimentünk a házsongárdi temetőbe, és ott, talán Apáczai sírjánál, elénekeltük a *Szé-*

*kely himnusz*t – emlékszik vissza Tatár Mihályné Péterffy Irén, egykori bölcsészhallgató.

1956 őszén Kolozsváron ez volt az egyetlen nyílt diákakció: november elsején, Mindszentek Napján a Bolyai egyetem diákjai több csoportban kivonultak a temetőbe, koszorúkat helyeztek el és gyertyát gyújtottak a magyar irodalom nagyjainak, Jósika Miklósnak, Bölöni Farkas Sándornak. Dsida Jenőnek, Reményik Sándornak a sírjánál. Több helyen elénekelték a *Székely himnusz*t. A belügyi szolgálat nyilván tudott az előkészületekről, hiszen a diákok az egyetem vezetőségének tudtával, beleegyezésével és Dávid Gyula tanársegéd vezetésével már korábban elhatározták a magyar írók elhanyagolt sírjainak gondozását.

– Természetesnek vettük, hogy Halottak napján meglátogassuk az általunk gondozott író-sírokat, és hogy azoknál gyertyát gyújtsunk – mondta Dávid Gyula, hajdani tanársegéd. – De ez most egybeesett a magyar forradalom eseményeivel, és így a diákság tudatában ez a temetői látogatás a magyar forradalom esettjeire való megemlékezésé lényegült át.

A házsongárdi gyertyagyújtás később a diákok és tanárok perirátában „nacionalista, sovinszta és ellenforradalmi akciónak” minősült. Dávid Gyula tanársegéd 7 évet kapott. Tatár Mihályné Péterffy Irént, aki november 4-e után társaival együtt gyászszalagot viselt, 10 évre ítélték igazgatásért.

A román hatóságok halogatták a közbelépést, de a kolozsvári utcákon októberben már egyre sűrűbben cirkáltak a katonai járőrök. Október 23-án aztán a megriadt hatóságok közbeavatkoztak. Még aznap éjjel, a Mátyás király szülőházában lévő kollégiumban tartott diákgyűlés után letartóztatták a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola két hallgatóját, Balázs Imrét és Tîrnován Videt. Másnap már azt terjesztették a román diákok körében (és a vádaskodásban élen járt Baluca Kipan akadémikusnő, a Babes egyetem rektora), hogy a buda-

pesti tüntetésen irredenta jelszavak hangzottak el, amelyekkel a bolvaisok egyetértenek. A magyar diákok közt pedig elterjesztették: a román diákok javaslata, hogy tervezett közös tüntetésükön a magyarok haladjanak elől, valójában provokáció, azt akarják, hogy a magyarok ütközzenek meg a karhatalommal. Az október 26-án kitűzőn közös gyűlésre ilyenformán a román diákok már nem mentek el. És ettől kezdve a kolozsvári dákmegmozdulás nemzeti jelleget öltött, magyar ellenforradalmi szervezkedéssé minősült át.

Hasonló megmozdulások voltak több romániai egyetemi városban, Marosvásárhelyen az orvostanhallgatók, a színinövendékek és a képzőművészeti főiskola diákjai népes bizottságot hoztak létre egy nagygyűlés megszervezésére, amelyen a korábbi magyarországi törvénysértéseket és a romániai magyarság sérelmeit tervezték megvitatni.

A hatóságoknak azonban nem mindenütt sikerült a román diákokat a magyarok és a magyar forradalom ellen fordítani.

– Az 56-os forradalom számomra nem csupán személyes élmény – mondta Paul Goma, hajdani diák, későbbi neves román ellenzéki író.
– Sokan voltunk, románok, többen börtönbe is kerültek miatta, akik így vagy úgy, kifejeztük a szolidaritásunkat. Csodálatot éreztünk a magyar forradalom iránt. A magyarok az ellen a kommunizmus ellen lázadtak fel, amely bennünket is ugyanúgy sújtott, mint a magyarokat. Mi is szerettünk volna fellázadni, de nekünk ez akkor nem sikerült.

A forradalomra a iasi-i, a bukaresti román egyetemek diákjai is reagáltak. A magyarországi események egybeestek az ifjúsági szervezet gyűléseivel, emlékszik vissza e napokra Mihai Rădulescu egyetemi tanár a 22 című bukaresti hetilapban. A bölcsészkar gyűlésen két fiatal, Ștefan Negrea és Tudor Lupuș a szomszéd országokban zajló fejlemények tisztázását követelte. A bukaresti orvosi, jogi és műegyetem diákjai Alexandru Ivăsiuc és Mihai Seidaru orvostanhallgatók kezdeményezésére nagygyűlést hívtak össze november 5-ére Bukarest központjába, az Egyetem térre egyetemi és politikai követeléseik megfogalmazására.

– Az orosz tankok megszállták Magyarországot – emlékszik vissza az említett bukaresti lapban Eugenia Ionescu hajdani színinövendék, a tüntetés egyik résztvevője. – Az volt a célunk, hogy tiltakozzunk és követeljük, hogy Moszkva csapatai hagyják el a megszállt területeket. De nem önzetlenül tettük. Mi magunk is megszállt, ország voltunk...

Az Egyetem térten végül kevésen gyűltek össze. Annál több volt a katona a szomszédos Edgar Quinet utcában. A csendben széteszlott diákokat – köztük Alexandru Ivasiuc és Pau Goma későbbi jeles írókat, Florin-Horea Popescut, Dan Ruseickit és Nicolae Balotă majdani neves irodalomtörténészt – még aznap éjjel letartóztatták.

Temesváron a többségében román diákság körében nem működött a nemzetiségi diverzió, így került sor a leghevesebb romániai diákmegmozdulásra. November első napjaiban még a magyarországi lapok is – a forradalom eseményeinek sodrában is – felfigyeltek arra, hogy Temesvárt körülzárta a román hadsereg.

– Délben a menzán értesültünk a magyar forradalom kitöréséről – mondta Aurel Baghiu egykori temesvári műegyetemi hallgató. – Nem volt többé nyugtunk. Éjjel-nappal az előadótermekben, a folyosókon, mindenütt a híreket lesük. Úgy véltük, csodálatos lenne, ha mi is tenénk valamit. Ha a csehek, a lengyelek, a bolgárok is cselekednének. Egyik diáktársam, Moraru Mircea beviharzott a szobánkba és azt kérdezte: „Hát mi mit teszünk? Zabáljuk továbbra is a puliszkát, és tanuljuk ezeknek a disznó megszállóknak, az oroszoknak a nyelvét? A magyarok, azok aztán igen, azok az igazi férfiak! Íme, előttünk a példájuk! Hát mi mit cselekszünk?!”

A temesvári diákság október 30-án nagygyűlést hívott össze az egyetemi problémák és a magyarországi helyzet megvitatására. Rengetegen gyűltek össze, a többi egyetemről is érkeztek diákok, annyian voltak, hogy csak az egyetem menzáján fértek el. A forró hangulatú gyűlésen a diákság meghívott egyetemi és minisztériumi vezetőknek elmondák: éheznek, fagyoskodnak, nincsenek tankönyveik. Azt is el-

panaszolták, hogy Románia az egyedüli európai ország, ahol még mindig jegyre adják a kenyeret, fölpanaszolták a parasztság nyomorát, a Szovjetunióval folytatott kereskedelem hátrányait, a Moszkvát kiszolgáló külpolitika szervilizmusát. A diákok néma tisztelegéssel megemlékeztek a magyar forradalom elesettjeiről is. A gyűlés legizőbb pillanataiban hangossá követelték: „Ki az oroszokkal az országból! Szabadságot akarunk! El a kezekkel Magyarországtól!

A diákok végül memorandumot fogalmaztak meg a Román Munkáspárt Központi Bizottsága és a bukaresti kormány számára, amelyben a szovjet csapatok távozását, a személyi kultusz felszámolását, az orosz nyelvtanulás kötelezettségének eltörlését a felsőfokú oktatásban, a parasztságot sújtó kvóták megszüntetését, a munkások fizetésének emelését és az egyetem autonómiáját követelték.

Az egyik tanársegéd által riasztott belügyi hatóságok már a gyűlés délutáni kezdetétől tankokkal, páncélkocsikkal, rohamsisakos, szuronyos katonákkal megszállták és lezárták az egész környéket. Körülvették az egyetem épületét, a közeli Boga folyó partján barikádokat emeltek, a szomszédos parkokban pedig gépfegyveres osztagokat helyeztek el. Előbb civil belügyesek, szekusok jelentek meg a diákok között, majd a gyűlés végeztével, a minisztériumi és egyetemi vezetők távozását követően, civil és egyenruhás szekusok szállták meg a menzát.

– Október 30-án mintegy 450-500 diákot tartóztattak le – mondta Aurel Baghiu. – Őket Temesvár közelébe, a tizennyolc kilométerre lévő Becskerekre szállították, az ottani szovjet laktanyába, amelyből az alakulatokat már 23-án átvezényelték Magyarországra. Erre másnap a többi kollégiumban vagy a városban kint lakó diákok kivonultak Temesvár utcáira és társaik szabadon bocsátását követelték. A katedrális melletti parkban a katonaság elállta az útjukat. A szomszédos leánykollégiumból a diáklányok megdobálták a katonákat. A diákok a Securitate épületéhez vonultak kiszabadítani a társaikat. Ott a katonák már lőttek, igaz, csupán a fejük fölé. Aztán a belügyi alakulatok

puskatussal, rúgásokkal, ökölcsapásokkal az időközben megérkezett ponyvás teherautókra tuszkolták-rugdosták föl a diákokat. Kisbecs-kerekre vitték őket. Valóságos hajtóvadászat kezdődött a városban. Összeszedték a kollégiumban rekedt lányokat, az utcán igazoltatták a diákokat. Gyakran csak a kinézetük alapján vitték el az embereket Becskerekre, és csak ott tisztázták a kilétüket.

Több mint háromezer diákot tartóztattak le Temesváron. Közülük harmincegyet igazgatásért többéves börtönbüntetésre ítélték. Aurél Baghiu 8 évet kapott.

Érdekes, hogy a magyarországi forradalom a román hadsereg körében sem maradt visszhangtalanul.

– Kezdetben a tiszték közül sokan rokonszenveztek a magyar forradalommal mondta a kolozsvári Papp Géza, aki akkoriban a román hadsereg közgazdász őrnagya volt. – Hiszen már ők maguk is megelégték a szovjet uralmat. Figyelték bennünket, így nemigen beszélhetünk róla, de látszott, hogy némelyik tiszt elcsodálkozott a magyarok bátorságán. Bizalmas híreket kaptunk arról, hogy Temesváron valamiféle mozgolódás kezdődött a hadseregben, meg Marosvásárhelyen is, a tankosoknál.

Romániában 1956 őszén egyetlen katonai akcióra került sor. Október végén a Dés melletti, borgóprundi páncélos egység parancsnoka, egy bizonyos Mărgineanu nevű hadnagy, szolgálatban lévén, riadóztatta egységét és a tankokkal Szamosújvár felé indult kiszabadítani az ottani politikai foglyokat. Az egységet már Dés előtt körülfogták, a hadnagyot letartóztatták, majd kivégezték.

A bukaresti pártvezetők a magyar forradalom kitérésével igazolódni látták előzetes aggodalmaikat. A forradalmat nyomban, már október 24-én ellenforradalomnak minősítették. A forró októberi napokban éppen hivatalos jugoszláviai látogatáson tartózkodó román pártvezetők a rend fenntartására még Belgrádból rendkívüli hatalommal felruházott biztosok kiküldését rendelték el a veszélyeztetett er-

délyi megyékbe. Már akkor ezer magyar értelmiségi letartóztatását határozták el. De Fazekas János akkori KB-tag és Marosvásárhelyre kiküldött biztos közbelépésére a megtorlásokat későbbre halasztották.

Ugyanakkor Bukarest sürgette az azonnali intervenciót Magyarországon és csapatokat vont össze a magyar határon.

– Pontos értesüléseim vannak arról – mondta Robotos Imre újságíró, a bukaresti *Előre* című központi napilap akkori főszerkesztője, hogy a románok felajánlották részvételüket Magyarország megszállásában, mondogatva, hogy ők már amúgy is jól ismerik a Budapestre vezető utat, hiszen már jártak ott 1919-ben.

Moszkva ezt az ajánlatot ugyan elhárította, de kevésbé hivatalosan azonban Bukarest derekasan kivette részét az „internacionalista segítségnyújtásban”. Román belügyi tiszték – civilben vagy szovjet egyenruhában – tömegesen részt vettek az intervencióban és a későbbi „rendcsinálásban». A letartóztatott magyar forradalmárokat Románián keresztül hurcolták a Szovjetunióba. Közismert, hogy Nagy Imrének és társainak is Bukarest nyújtott „menedéket» Valter Román vezényletével. Az internacionalista segítség sajátos formájaként november 4-e után a bukaresti *Előre* – a hazai kiadástól lényegesen eltérő, fejlécén nem jelzett – különkiadást jelentetett meg kelet-magyarországi terjesztésre, mivel az ott berendezkedett kádárista adminisztráció egy ideig nem rendelkezett saját sajtóval. A moszkvai „sugallatot” jelzi, hogy a pozsonyi Új Szó hasonló különkiadást terjesztett Nyugat-Magyarországon. (A történelem gyilkos fintora: ezzel az „internacionalista segítségnyújtással” Bukarest végül is elérte azt, hogy „lojalitása viszonzásaként” nemsokára a szovjet csapatokat kivonták Romániából. Elérte azt, amit Magyarországon egy forradalommal sem sikerült elérni.)

A szovjet megszállás hírért aztán nagy megkönnyebbülés fogadta Bukarestben. Petru Groza államfő, Gheorghiu-Dej pártfőtitkár és Chivu Stoica miniszterelnök – amint az *Előre* novemberi 5-i kü-

lőnszámában olvasható – táviratban üdvözölte a Kádár-kormány megalakulását és tolmácsolta a román nép jókívánságait.

Mintegy ezen „jókívánságok” illusztrálására a bukaresti pártvezetők már október végétől országos sajtókampányt indítottak előbb a magyar „ellenforradalom” megbélyegzésére, majd a Kádár-kormányzat támogatására.

– Ördögi módon a magyar forradalmat kényszerűen összetoborzott magyarokkal, értelmiségiekkel, munkásokkal bélyegeztették meg – mondta Robotos Imre, aki ezt közlelőrl láthatta. – Ocsmány módon magyarokat kényszerítettek a magyar forradalom meggyalázására. Kényszerrel, fenyegetésekkel és persze ígéretekkel.

Futószalagon érkeztek a romániai magyar lapok szerkesztőségeibe a „felháborodott” magyar munkások, asszonyok, orvosok, gyógyszerészek színészek, parasztok, bányászok és minden társadalmi réteghez tartozó csoportok nagygyűléseken „megfogalmazott” minősíthetetlen hangú és tartalmú táviratai majd a Kádár-kormányzattal ujjongva szolidarizáló nyilatkozatai. A marosvásárhelyi Simon Géza Búrtorgyár munkásainak hírhedetté vált november 2-i nyilatkozatában a többi közt az áll, hogy „az ellenforradalom hírére, mint fekete varjak serege, károgva szállt nyugatról Magyarország felé hazátlanná vált horthysta tiszték, nyilas bérgyilkosok, kakastollas hóhérok bandája, állig felfegyverkezve, hogy ismét a magyar dolgozó nép nyakába dobja a hurkot...”

A levelek, a nyilatkozatok és a táviratok mind hasonló szellemben, hasonló tartalommal és stílusban láttak napvilágot. Magyarokkal írták alá, magyar lapokban tették közzé őket. Az aláírók tömeggyűléseit főként a Magyar Autonóm Tartományban tartották – ez a látszat-autonóm tartomány aztán a román nacionalista támadások kereszttüzébe került. A szövegek igazi megfogalmazóinak, rejtett szándékáról árulkodik, hogy a nyilatkozatok mindegyikében a magyar forradalmárokat a románság ellen úgymond súlyos bűnöket elkövetett hor-

thystákkal, nyilasokkal azonosították. A büntudat gerjesztésével próbálták megbénítani a magyar szabadságtörekvéseket. Ugyanakkor, mindezzel szoros összefüggésben, a nyilatkozatok mindegyikében szerepel a büntudatos hűségnyilatkozat Románia és pártja iránt.

Az erdélyi magyarság valós érzelmeit fejezték volna ki ezek a nyilatkozatok? Erdély-szerre sok helyütt a magyarok összegyűjtötték és nyilvánosan elégették a romániai lapokat, köztük az *Előret*. Ez tükrözte az igazi érzelmeiket. Kellett némi bátorság is hozzá. Az *Előre* főszerkesztője az olvasók haragjától tartva, megpróbálta a fiókjában felejteni a Simó Géza gyár munkásainak fenti levelét. Állásával fizetett érte. És a levél, késve bár, de megjelent.

– A román vezetők azzal okozták a legnagyobb erkölcsi kárt az erdélyi, mondhatnám az összmagyarságnak, hogy az erdélyi magyar írókat sosem látott mértékben vonták be a Magyarország-ellenes kampányba – mondta Molnár Gusztáv politológus. – A kényszerhelyzetben sokan engedtek a nyomásnak.

De volt egy virulens kisebbség, öt-tíz író, aki mély belső meggyőződésből, mintegy lelkiismerete parancsszavára a kampány élére állt.

Az egyik legszomorúbb nyilatkozatot november 2-án Marosvásárhelyen fogalmazták meg és írták alá, majd *Lelkiismeretünk parancsszava* címmel látott napvilágot a lapokban. Katona Szabó István az *Erdélyi Magyarság* 1992. novemberi számában azt írja: Fazekas János akkori KB-titkár a kolozsvári íróknak elmondta, hogy kiküldött megbízottként hosszas vita után ő erőszakolta ki a marosvásárhelyi íróktól az említett nyilatkozatot. Hasonló nyilatkozatok aláírására kényszerültek a kolozsvári magyar írók is, jelentéktelen és jelentősebb alkotók egyaránt. Kevesen úszták meg. Máig ható mérget csöpögtettek az erdélyi magyarság lelkébe. A cenzúrán kívül talán ezzel is magyarázható, hogy az erdélyi magyar irodalom mélyen hallgatott az erdélyi '56-ról, az áthallásokra egyébként oly érzékeny írók halvány célzásokat sem tettek rá.

Persze akadtak olyanok is, akik önszántukból, még külön nyilatkozatokban, versekben és tanulmányokban is igyekeztek túllicitálni egymást a forradalom-ellenes kampányban. Ezek egyike ma Bukarestben kétnyelvű lapot ad ki úgymond magyar-román megbékélés érdekében. A neve feledhető, már el is felejtették. És borítsa jótékony feledés a nyilatkozatokat kényszerből aláírók szomorú névsorait is.

– Egy-két abszurd kényszerhelyzetben elkövetett baklövésért nem lehet az egész irodalom küzdelmét megítélni – mondta Páskándi Géza, aki maga nem írta alá a nyilatkozatot, és akit a magyar diákszövetség programjának megszövegezéséért hat évre ítéltek. Mindenkiket egyéenként, és az egyéneket korszakonként kell megítélni. Azt az ’56-ot elítélő nyilatkozatot talán én is aláírtam volna, hiszen ott voltam azon a vitán. Csakhogy én már tudtam, hogy le fognak tartóztatni, mert már körbeérdeklődtek, körbelóttak faggatózásaikkal. Úgy látszott, nekem nincs mit vesztenem, ha nemet mondok. Tehát nem valamiféle heroizusból nem írtam alá, hanem egyszerűen veszett fejsze nyelét mentettem valamiféle becsületességből. Abban a társaságban voltak mindenféle írók. Olyanok is, akik őszintén ellenforradalomnak tartották ’56-ot. Szerencsére ezek voltak a legrosszabb írók! De voltak olyanok is, akik teljesen kényszerből cselekedtek. Én nem nagyon szóltam bele a vitába, talán csak kétszer, az egyik kolléga meg is jegyezte, hogy nem szereti a karakán lapítókat. Én lettem volna a karakán lapító!... Mindenki más és más okból írta alá a nyilatkozatot. Volt, aki a saját sorsát féltette, volt aki azért, mert az egész kisebbségnek ígérgettek. Márpedig a magyar kisebbség igen rossz helyzetben volt. És ne felejtjük el, mert ez a lényeg, hogyan használta ki Románia 1956-ot arra, hogy a magyar népre immár ne csak a fasiszta, hanem az ellenforradalmi bélyeget is ráüssé.

Gheorghe Gheorghiu-Dej pártfőtitkár az 1956 december közepén Marosvásárhelyen, a hajdani Maros Magyar Autonóm Tartomány székhelyén tartományi pártkonferencián csupán a magyar forradal-

mat minősítette ellenforradalomnak, hanem az egész romániai magyarságot – kollektív bűnösként – illojalitással, magyarán házaárulással vádolta meg! Bár e beszédet közlő helyi lapból, a *Vörös Zászlóból* ez a nyíltan magyarelles vad kimaradt, a küldöttek révén hamar elterjedt a köztudatban. Ez a kirohanás adta meg a jelt: 1956 őszén megindult az évekig tartó magyarok elleni megtorlás.

Amikor 1955-ban Kádár János vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség látogatott Romániába, Kádár megköszönte a románok '56-os „segítségét” és biztosította őket arról, hogy a magyar vezetők leszámolnak a munkásosztály árulóival, és nincsenek területi igényeik Romániával szemben. „A Román Népköztársaságban, ahol nincs elnyomás, a magyar nemzetiségűek szabadon fejleszthetik képességeiket... Nincs megkülönböztetés, nincs diszkrimináció, nincsen a magyar nemzetiségű román állampolgároknak semmi okuk a panaszra...” – nyugtatta meg Kádár a román elvtársakat.

Valóban így lett volna?

A magyarok valóban nem panaszkodhattak. Nem azért, mert nem lett volna miért. Hanem mert nem volt rá módjuk. És nem volt kinek.

A kádárista magyar pártvezetők 1958-ban csak megerősítették, hogy az erdélyi magyarság tekintetében ők szabad kezet adtak a bukaresti vezetőknek. (Kínos szembenézni azzal a ténnyel, hogy Rákosi Mátyás nagyobb felelősséget érzett az erdélyi magyarokért, és cselekedni is próbált az érdekükben, például a határok tekintetében!!) Márpedig Bukarestben a forradalom bukásában jó ürügyet láttak arra, hogy – reményeik szerint, végleg – egyrészt leszámoljanak a maguk potenciális belső ellenzékével, másrészt hosszú távra megfélemlítsék a romániai magyarságot. (Kísérteties a hasonlóság: egy másik történelmi időben, 1990-ben az új puccsista bukaresti vezetőség ugyanígy, a hatalomátvétel után szinte azonnal, elsősorban a két legveszélyesebbnek ítélt potenciális belső ellenzékét: a magyarokat és a forradalmár diákságot igyekezett hosszú távra megfélemlíteni és elvenni a kedvét a

szembeszegüléstől: az előbbit a márciusi pogrommal, az utóbbit a „bányászok” nyári rohamával.)

1956 őszétől kezdve Romániában Gheorghiu-Dej marosvásárhelyi kollektív vádjának szellemében bűnnek minősült a nemzeti identitáshoz való ragaszkodás. A magyarság prominens vezetőit, közülük Jordáky Lajos professzort nyilvánosan meghurcolták „nacionalizmusáért”. Az irodalmi életben szellemi hadjárat indult meg a magyar kultúra élő és halott nagyjai ellen. Az évekig tartó letartóztatási hullám magyarok ezreit, tízezreit sodorta börtönbe, munkatáborba, a román gulágba a magyar forradalommal való szolidaritás okán-ürügyén. A gyergyószentmiklósi Salamon Lászlót pusztán azért ítélték tíz év börtönre, mert a forradalom napjaiban Budapesten tartózkodóit és felismerték a tüntetésekről készült egyik fényképen. A dánfalvi Puskás Attila tanárt az ’56-os forradalomról megemlékező (írásunk mottójában idézett) verséért ítélték többéves börtönbüntetésre. Daday Zsolt fiatal bányamérnököt egy besúgó kezébe került verseiért, izgatás címén ítélték el öt évre. Fülöp G. Dénes kolozsvári teológiai hallgatót tizenegy évre ítélték el azért, mert 1957. március 15-én imát mondott a Szovjetunióba elhurcolt magyar foglyok szabadulásáért. Nem lehetett eléggé abszurd, képtelen egy-egy vád, hogy annak alapján ne ítéljenek el magyarokat többéves börtönbüntetésre. Vagy halálra.

– A letartóztatottak ügyét rendszeresen kapcsolatba hozták az ’56-os forradalommal – mondta Dávid Gyula irodalomtörténész, a korszak egyik áldozata és kutatója. – A vádakat mintha, csak forgatókönyvből írták volna ki. Megjegyzésekre, beszélgetésekre építettek fel koncepciós pereket. Három embert már szervezetnek tekintettek, és akkor már nem a magányos kommentálónak járó öt-tíz év, hanem a 209. paragrafus alapján, szervezkedésért 10-25 év volt a büntetés.

A példát statuáló megtorlások tudatosan és következetesen minden társadalmi réteget megcéloztak. Alkalmasnak találták a pillanatot például arra, hogy a hadsereget megtisztítsák a magyaroktól. A már

említett Papp Géza őrnagyot társával, Szántó János századossal együtt hét évre ítélték '56-os kommentárjaikért. A megtorlások leginkább az egyetemi és a középiskolás magyar diákságot meg a magyar egyházakat sújtották. A kolozsvári bölcsészkar diákszövetségének már 1956. november 18-án letartóztatott vezetőit, Varhegyi Istvánt, Nagy Benedeket, Koczka Györgyöt, Kelemen Kálmánt és a később letartóztatott Páskándi Gézát – izgatás címén – háromtól hét évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. A házsongárdi gyertyagyújtás miatt „nacionalista ellenforradalmi tüntetés» vádjával többéves börtönbüntetéssel sújtották Dávid Gyula tanársegédet, Bartis Ferenc diákot, majd Varró János és Lakó Elemér tanársegédeket és Vastag Lajos, Páll Lajos és Péterffy Irén diákokat.

–Azzal vádoltak meg – mondta Péterffy Irén, akit államellenes uszítás címén tíz évre ítélték el –, hogy az *Irodalmi Újságból* kimá-soltam Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versét és Ben-jámin László költeményét, a temetőben pedig elénekeltem a *Székelly himnusz*t, majd november 4-e után fekete gyászszalagot viseltem.

– A hatalom diákgyűléseken akarta kimutatni, hogy a magyar diákság elítéli az „ellenforradalmat” – mondta a kolozsvári Kapcza Imre, Várhegyi István hajdani ügyvédje –, de ez nem igazán sikerült nekik. A diákokat nem lehetett megtéveszteni. Ezért megnyilvánulásaikat végül arra használták föl, hogy kimutassák: a romániai magyarság, különösen az ifjúság, ellensége a romániai rendszernek.

– 1958 őszén, október 31-én tartóztattak le – mondta Péterffy Irén – A diákokthozból vittek el, utánam jött egy nyomozó. Én már sejtetem, hogy mi következik. Előtte néhány nappal nagygyűlésre hívták össze az egyetemi ifjúságot az egyetem aulájában. Azt várták tőlünk, hogy ott, a diáktársaink előtt megtagadjuk azt, amiben hittünk. Mint a vádlottaknak, sorra fel kellett mennünk a pódiumra. Iszonyú volt.

Kimondatlanul is tudtam, hogy mit várnak tőlem. De nem tudtam megtenni. Csak annyit tudtam mondani, hogy ez a forradalom

nagy vérontás volt. De nem tudtam azt mondani, hogy ellenforradalom... És már vártam, hogy mikor-jönnek értem. Fiatal nyomozó érkezett, csak annyit mondott, hogy: „Feltűnés nélkül.” Nem álltam neki sikoltozni, sem odaverni magam a földhöz, nem lett volna semmi értelme. Bekísértek a Securitatera, ott bezártak egy kis cellába, minden kezdőt oda tettek be. Aztán december elején következtek a kihallgatások. Nyelvi nehézségeim is voltak. Én ugyan jól értettem románul, de nem beszéltem a nyelvet túl jól, nagyon kellett hát figyelnem, mert a jegyzőkönyvbe sosem azt írták be, amit én mondtam, hanem mindig átfogalmazták, hogy a vádak súlyosabbak legyenek. De hát nem sokat számított. Hamar rájöttem, hogy szinte mindegy, mit mondok és ők mit írnak. Itt egy előre elkészített ítéletről van szó.

Ötől huszónöt évig terjedő börtönbüntetésre ítélték az 1957-ben, a szabadságharc szellemében alakult Erdélyi Magyar ifjak Szövetségének 79 tagját, mivel a fehéregyházi Petőfi-ünnepségen hitet tettek 1818. és 1956. eszméi mellett. Nagyváradon a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezetének perében 59 fiatalt ítélték el. A legidősebb 21 éves volt.

– Különösen veszélyesnek tartották a magyar egyházakat – mondta Dr. Csiha Kálmán erdélyi református püspök. – Csaknem száz lelképásztorunk, presbiterünk került börtönbe. Nem csak reformátusok, hanem evangélikusok, unitáriusok, katolikusok is. Én például együtt ültem Jakab Antal, későbbi római katolikus püspökkel. A bukaresti vezetők célja egyértelműen az egyház megfélemlítése és leépítése volt.

Koncepciós perek sorában – szervezkedés címén – elítélték Homoródmente és Erdővidék unitárius papságának zömét, némelyik lelkészt családotstul. Elítélték a kolozsvári teológia három unitárius tanárát, tizenöt református és unitárius hallgatóját. Az érmelléki papság elleni hadjáratban hazaárulás címén halálra ítélték és kivégezték Sass Kálmán érmihályfalvi lelkészt és Dr. Hollós Istvánt. Társuk, Balaskó Vilmos hajdani segédlelkész halálos ítéletét végül életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták.

–Úgy volt, hogy a lányom azon a héten fog megesküdni, az állami esküvő már meg is volt – mondta özvegy Sass Kálmánné. – A vőlegény éppen nálunk volt, amikor megjöttek azok az urak és mindenkit kitereltek a házból. Mindent feldúltak, a könyveket összedobálták. Aztán azt mondték az uramnak: „Fă bagajul!” Készítsd a csomagod! Készítettem az uram csomagját, és akkor megkértem ezeket az urakat, engedjék meg, hogy még összeadja a gyerekeket. Megengedték. A hálósobában tartottuk meg az esküvőt, a szekusok voltak a násznép. Az uram nagyszerű ember volt, akkor is szépen beszélt. Azt mondta tizennégy éves kislány felé fordulva, hogy én is apa nélkül nőttem fel, mégis ember lett belőlem...

– Én csak azt láttam, hogy több idegen körbefogja a parókiát – emlékszik vissza letartóztatására Balaskó Vilmos lelkész. – Mondták, hogy menjek velük. Anélkül, hogy elbúcsúzhattam volna a családomtól, felvettem egy szürke lódenkabátot, bedugtak egy dzsipbe és bevitték Székelyhídra. Este pedig átmentünk Váradra, a Securitatera. Ott bevitték egy nagy terembe és levetkőztettek. Én csak mosolyogva néztem, szokatlan volt: egészen le kell vetkőzni? A tárgyalás után egy kenyérszállító dubával (*furgon – a szerző*) vittek át a börtönbe. Leültettek a hideg kőre és egy cigány kovács ráverte a vasat a lábamra. A társaim később mondták, ne búsuljak a bilincsért, biztosan büntetést kaptam, kijár nekem. Délután felvittek második emeletre, egy másik cellába. Már ott volt Kálmán és Hollósi is. Mondom nekik, ha minket hármunkat egybe tettek, akkor velünk valami baj lesz. Együtt voltunk néhány napig. Néhány nap múlva nyílik a tolózár, bejön két tiszt meg az őrmester. Felállunk, hozták az ítéletet. Egy kis cetlin rajta van a nevünk. Az nem volt rajta, hogy miért, csak az: „pedeaps cu moarte”, halálos ítélet. A Kálmán céduláján is: „pedeaps cu moarte”. Az enyémen is „pedeaps cu moarte”. És a Hollósi céduláján is: „pedeaps cu moarte”. Írjuk alá! Aláírtuk. Akkor aztán elmentek. Reggel hatkor durr-durr nyílik az ajtó, bejönnek a tisztek, egymás mellé állítanak

bennünket, és kérdik: ki Sass Kálmán? Kiviszik, leverik a lábáról a bilincset és eltűnnek vele együtt. Utólag mondták a régi rabok, ez azt jelentene, hogy hátrabilincseltek a kezét és repülővel vagy autóval átvittek Kolozsvárra, mert csak ott volt veszthely. Tarkón lötték...

Mindmáig tisztázatlan a Szoboszlai Aladár aradi plébános és több mint ötven, főleg arisztokrata származású társa elleni összeesküvés per, amelyben tizenegy halálos ítélet született. Végrehajtották őket...

Hosszan sorolhatnók a meghurcoltak, letartóztatottak nevét, számuk ismeretlen. A kivégzettek, a börtönben elpusztultaké úgyszintén. Ez utóbbiak sírhelye is ismeretlen.

– Annyi azonban bizonyos, hogy a magyar foglyok arányosan többen voltak, mint amennyi a magyarság részaránya Románia népességében – mondta Nagy Benedek.

Jellemző a bukaresti vezetők balkáni taktikája: a hivatalos román sovinizmus osztályharcos éllel támadta a magyar „nacionalizmust”. A nemzeti elfogultság látszatát kerüendő, a belügyes kihallgató tisztek és a bírók zöme, beleértve a hírhedt kolozsvári hadbíró is – magyar származású volt!

– Bekerültünk a lélekvizsgáló nagy gépezetbe – mondta Dr. Csiha Kálmán püspök, aki akkoriban, aradi segédlelkészként új gyülekezetet szervezett, ezért felforgató szervezettel való együttműködés és a feljelentési kötelezettség elmulasztása címén tíz évre ítélték. – Amikor megérkeztünk, a börtönparancsnok tartott egy nagy beszédet: ti azt hiszitek, azért jöttetek ide, hogy letöltsétek a büntetésedet. Nagy tévedés! Ti azért jöttetek ide, hogy meghalljatok.

– Minden reggel, úgy nyolc körül, kinyílik az ajtón a csajkabeadó ablak és a fegyőr bekiált: „Sub pat, fuga mars!” Futás az ágy alá! – emlékezik Dobai István. – Ez azt jelentette, hogy mindenki feküdjék hasra az ágy alatt. De hát irtózatos volt a zsúfoltság. Az emberek egymás hátán feküdtek, hárman-négyen is egy sorban. Az egészséges fiatalok persze elhúzódtak az ágyak alá, de a beteg öregek, akik a küblire vár-

tak, mert betegek voltak, mert nem tudtak járni, ezek a szerencsétlenek nem tudtak elhúzódni, felülre kerültek. És akkor a két fegyőr végiggyalogolt a foglyok hátán, aki felült, azt kétméteres bottal ütötték. Mire kellett ez?

–Az *Ileni Levendi* uszályhajón nyolcvanad magammal nádvágáson voltam – mondta Fülöp G. Dénes lelkész. – A hideg februári napokban betört alattunk a jég, derékig behullottunk a jeges vízbe. És akkor a csoportunk fellázadt. Ott álltunk – néhányan már csuromvizesen – a jégen, reggeltől estig, szemben a gépfegyverekkel és a rémült katonákkal, akiknek jogukban állt lekasabolni minket. Borzalmas órák voltak azok, sok elkeseredett fogolytársam kérte, hogy már végezzék ki végre...

–A letartóztatások, a perek a magyar lakosság megfélemlítését célozták – mondta Dávid Gyula. – Egy olyan politikai légkör kialakítását, amelyben hangulatilag könnyebben, kevesebb ellenállással számolhatták fel a „népi demokrácia” idején létrehozott magyar intézményeket, egyesíthették, és így gyakorlatilag megszüntethették, a több száz éves magyar iskolákat és végül, 1959-ben a kolozsvári magyar egyetemet. 1956 ürügyén nagyon komplex és széles fronton folyó megfélemlítési politikába kezdtek a magyarság ellen, előbb a magyar autonóm tartomány intézményeinek, később magának a tartománynak a megszüntetése végett.

1956 az egész nemzet forradalma volt, és vízválasztó a romániai magyarság sorsában is. A megtorlások talán nem sújtották annyira mélyen, annyi kivégzéssel az erdélyi magyarságot, mint a magyarországiakat, ám szélességében és különösen történelmi kihatásaiban vetekednek az anyaországi retorziókkal. A magyar sorsfordulat jelképes mozzanata a kolozsvári Bolyai egyetem „egyesítése”, megszüntetése volt Molnár Miklós, Szabédi László és Csendes Zoltán professzorok tiltakozó öngyilkosságával együtt. Nem kevésbé jelképes, hogy az egyetem fõlszámolását végző bizottságot Nicolae Ceauşescu vezette,

és talán az sem, hogy a bizottságban a román diákszövetséget Ion Iliescu, a „foradalmat” követő elnök képviselte. 1964 júniusában a nemzetközi nyomásra született amnesztiával szabaduló túlélők egy megtört, Ceaușescu hatalmi tébolyának és sovinizmusának kiszolgáltatott romániai magyar társadalomba tértek haza.

Aztán a 118/1990-es román törvény rehabilitálta az egykori politikai elítélteket és deportáltakat. Ám a törvény végrehajtása során az '56-osokat illetően igyekeztek szűkíteni a törvény alkalmazási területét. „Egyes bírósági bizottságok megítélésében ugyanis 1956 még mindig nem szabadult meg a kommunista rendszer által reá aggatott „ellenforradalmi”, „államellenes”, „nacionalista” minősítésektől” – írta akkoriban a *Hitelben* Dávid Gyula.

Jellemző, hogy a kilencvenes (!) évek elején a magyarországi illetékesek – óvatosságból, egy ideig – nem merték nyilvánosságra hozni az '56-os emlékéremmel kitüntetett romániai magyarok és románok (!) nevét...

Ion Iliescut újraválasztották elnökké, Ceaușescunak szülőfalujában mellszobra van, sírján mindig friss virág, Kolozsváron pedig magyar egyetem továbbra sincs!.....

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET

A KÁRPÁTALJAI GÖRÖGKATOLIKUS MAGYARSÁG ÉS A MÁLENKIJ ROBOT

Ismeretes, hogy 1944 végén a kárpátaljai magyar és német etnikum tízezrei számára a vesztes világháború következménye deportálások, kényszermunka, málenkij robot volt. A magyar nemzet megbüntetésére irányuló szovjet akarat a kárpátaljai magyarság esetében is megmutatkozott, annál is inkább mivel Sztálin elhatározta a terület Szovjetunióhoz való csatolását. Meghatározó vélemények szerint a legnagyobb mértékű etnikai tisztogatás az akkori Magyarország területén Kárpátalján ment végbe. A málenkij robot különböző vonatkozásainak kutatása során olyan információk merültek fel, melyek alapján azt feltételezzük, hogy a kárpátaljai magyar görögkatolikus közösség több településen mentesült az elhurcolások elől. Jelen tanulmányban ezt a hipotézist vizsgáljuk, illetve a málenkij robot nemze-

tiségi és vallási összefüggéseit mutatjuk be a rendelkezésre álló adatok segítségével, különös tekintettel a görögkatolikus magyarságra.

1. A téma feldolgozására vonatkozó források, módszerek.

A málenkij robot kárpátaljai vonatkozásainak kutatásával kapcsolatban nagy fontossággal bír az az 1945 júliusában, településenként összeállított névsor, amelyet az akkori helyi kommunista vezetés, Kárpát-ontúli Ukrajna Néptanácsa utasítására írtak össze azzal a céllal, hogy felmérjék a területről származó, sztálini légerekben raboskodók személyek számát. A névjegyzékben együtt szerepelnek a frontról, hadifogolyként légerekbe került személyek és az otthonukból civilként internáltak adatai. Mivel az eredeti névsorban a számozás több helyen is meglehetősen kaotikus, többször újratezdődik egy településen belül, a minél pontosabb információ érdekében célszerűnek láttuk az adatoknak elektronikus adatbázisba történő rendezését, amely alapján megállapítható, hogy 28 098 kárpátaljai magyar és német nemzetiségű személy raboskodott szovjet hadifogoly- és internáltügyi légerekben.³

A régió és településeinek nemzetiségi és felekezeti arányait illetően a vizsgált időszakban a legpontosabb adatokkal a Központi Statisztikai Hivatal közreadásában megjelentetett forráskiadvány szolgál, mely az 1941-es népszámlálás eredményeit is tartalmazza, amelyből a nemzetiségi,⁴ illetve felekezeti arányokat is megtudhatjuk települési bontásban is.⁵

A levéltári források mellett szintén elsődleges jelentősége van a deportálásokat túlélte elhurcoltak, illetve a szovjetizálást átélte adatközlők visszaemlékezéseinek, melyek a témához kapcsolódó iratok hiányos-

³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F.P-14., op. 1., od. zb. 215-232.

⁴ Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996.

⁵ Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000.

sága miatt hatalmas értékkel bírnak. A reneszánszát élő, az egyéni és kollektív tapasztalatokra koncentráló történettudományi módszert,⁶ az oral history módszerét alkalmazva az eseményekre még emlékező egykori szemtanúk, illetve résztvevők meg- és kikérdezése által további, részletesebb, a levéltári iratokban, statisztikákban nem szereplő információk birtokába juthatunk: „*a túlélők visszaemlékezései a személyes élmény hitelességét állítják szembe a szocialista időszak torzított, elhallgatott történelmi emlékezetével*”.⁷ A téma aktualitását mi sem támasztja jobban alá, mint hogy a túlélők felbecsülhetetlen visszaemlékezéseit illetően a több mint 75 évvel ezelőtt történt eseményekkel kapcsolatban a huszonnegyedik óra utolsó utáni percében vagyunk. A régióra fokozottan igaz az az állítás, miszerint az 1944 utáni időszak egyéni és kollektív emlékezete a szovjet rendszer fennállásának idején tabukkal, elfojtásokkal terhelt.⁸ Itt tulajdonképpen arról a múltról van szó, amely politikai szempontból már történelem, de a megkérdezettek jelentős része számára tapasztalat, felidézhető emlékezet.⁹ A visszaemlékezések hitelességét az egymással való összevetésük igazolják.

Az írott és íratlan források mellett az elhurcolások etnikai-vallási összefüggéseinek vizsgálatára megoldást adhat a Pearson-féle korrelációs analízis statisztikai módszere, avagy a korrelációs számítás. A korrelációs számítás két véletlen számszerű változó szimmetrikus kapcsolatával foglalkozik, akkor beszélünk korrelációs kapcsolatáról az x és y véletlen változók között, ha vagy kis x értékekhez kis y értékek, vagy x értékekhez nagy

---

⁶ Stradling, Bob: A huszadik századi európai történelem tanítása. Részlet az Európa Tanács a „Huszadik századi európai történelem tanulása és tanítása” c. programjából. Magyar változat: Világpolgár 2000 Oktatási Tanácsadó Iroda www.tusarok.org/rovatok/cikk.php?id=1312 (Letöltés ideje: 2014. szeptember 10.)

⁷ Bognár Zalán: Hadifoglytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 17.

⁸ Tóth Eszter Zsófia: Munkásság és oral history. Múltunk. 2005. 4 sz. 78.

⁹ Karlaki Orsolya: Ritka minta: Fehér holló órs. Múltunk. 2005. 4sz. 128.

y értékek (pozitív kapcsolat), vagy pedig kis x értékekhez nagy y értékek és nagy x értékekhez kis y értékek (negatív kapcsolat) tartoznak.

A korrelációs kapcsolat erősségét – intervallum skála esetén – számszerűen a Pearson-féle korrelációs együtthatóval szokták mérni, amit $r(x,y)$ -nal jelölünk. $-1 \leq r(x,x) \leq 1$.

A 0 körüli érték gyenge, -1-hez vagy 1-hez közeli érték erős negatív, illetve pozitív korrelációs kapcsolatot jelez. A korrelációs együttható néhány tulajdonsága: ha a változók függetlenek, akkor $r(x,y)=0$, de abból, hogy $r(x,y)=0$, nem következik a változók függetlensége. $|r(x,y)|=1$ pontosan akkor áll fenn, amikor a változók között lineáris a kapcsolat, azaz $y=ax+b$, ekkor $r(x,y)$ előjele megegyezik az x,y előjével. Nem szabad részátlagokra használni, mert a kiejtett bizonytalanságok miatt a valóságosnál erősebb összefüggést mutathat.

A Pearson-féle korrelációs elemzés csak akkor alkalmazható, ha a normális eloszlástól nem különbözik szignifikánsan az adatsorunk. Első lépésben normalitásvizsgálatot végzünk. A vizsgálatot a Kolmogorov-Szmirnov-próbával hajtottuk végre.¹⁰ A Kolmogorov–Szmirnov próba egy statisztikai teszt, ami a nem-paraméteres próbák közé tartozik. A teszt két minta eloszlásának összehasonlítására alkalmas. Egymintás t-próbát vizsgálunk vele a tapasztalati és az elméleti eloszlásfüggvény eltéréseinek maximuma alapján. Alkalmas arra, hogy két valószínűségi változó eloszlását összehasonlítsuk, vagy ellenőrizzük, hogy egy valószínűségi változónak csakugyan az az eloszlása, amit feltételeztünk.

A vizsgálatokat az SPSS statisztikai szoftverrel hajtottuk végre, mely alkalmas bonyolultabb matematikai és statisztikai számítások elvégzésére.¹¹

---

¹⁰ Bolla Marianna – Krámlí András: Statisztikai következtetések elmélete. Typotex Kiadó, Budapest, 2005. 183.

¹¹ Falus Iván – Ollé János: Statisztikai módszerek pedagógusok számára. Okker Kiadó, Budapest, 2000. 372.

Kárpátalja lakosságának száma, nemzetiségi és vallási összetétele a szovjet megszállás előtt

Egy adott terület lakosságszámának megállapításához az anyakönyvi hivatalok által közölt adatok elegendő információt szolgáltatnak, így akár éves vagy féléves bontásban is képet kaphatunk egy adott terület népességszámáról. Sajnos a II. világháború zavaros éve alatt ezen statisztikai számbavételek akadozva és nem minden településen mentek végbe zavartalanul, így nehéz pontosan megállapítani, mennyi is lehetett pontosan Kárpátalja mai területének a lakosságszáma az általunk vizsgált időszakban, 1944-ben.

Még nagyobb nehézségekbe ütközünk, ha a nemzetiségi, vagy vallási összetételt akarjuk megvizsgálni, hiszen ezek az információk önbevallásos formában kerülnek bejegyzésre és csupán a népszámlálások alkalmával kérdeznék rá az adott személy nemzetiségi vagy vallási hovatartozására. Másik nagy előnye a népszámlálásoknak, hogy egy egységes módszertan alapján az egész országra kiterjesztve folyik az adatfelvétel, így az adatokat egy nagyobb területre vonatkoztatva is megvizsgálhatjuk, összevethetjük.

Az általunk vizsgált időszakhoz legközelebbi népszámlálást 1941-ben tartották, amikor még Magyarországhoz tartozott Kárpátalja, így ezeket az adatokat vesszük alapul a nemzetiségi és vallási összetétel vizsgálatához.

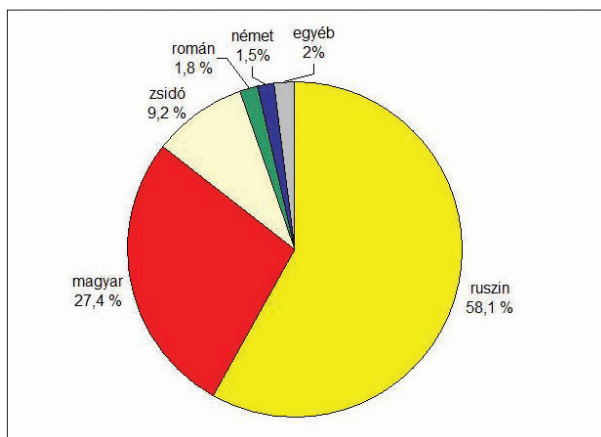
Kárpátalja mai területének lakosságszáma 1941-ben 853 949 fő volt. A második legnépesebb nemzetiség a magyar, a lakosság 27,3 %-át tette ki, ami 233 875 főt jelentett (1. ábra). Hozzá kell tenni, hogy az akkori magyarországi statisztikai módszertan alapján a beszélt nyelvre kérdeztek rá és nem a nemzetiségre, így jelentős számú zsidó és cigány nemzetiségű, de magyar anyanyelvű lakos lett magyarként elkönyvelve.¹²

---

¹² Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880 – 1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996.

1. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1941-ben

Forrás: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996.,
Kocsis Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*.

Magyar Tudományos Akadémia, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001.

A terület magyarsága a maihoz hasonlóan főként a síkvidéki településeken élt, igaz a hegyvidéki területeken jóval magasabb arányban képviseltette magát (2. ábra). Így a magyarlakta települések zöme a mai Beregszászi, Nagyszőlősi, Ungvári és Munkácsi járások területein helyezkedett el.¹³ Azt, hogy melyik települést tekintjük magyarlakta településnek, több szerző különbözőképpen értelmezi. A felvidéki magyarságot vizsgáló Gyurgyik László szerint a legalább 10% magyar népességgel, vagy 100 magyar lakossal rendelkező települést tekintjük ilyennek.¹⁴ Szintén ezeket a mutatókat alapul véve határozta meg

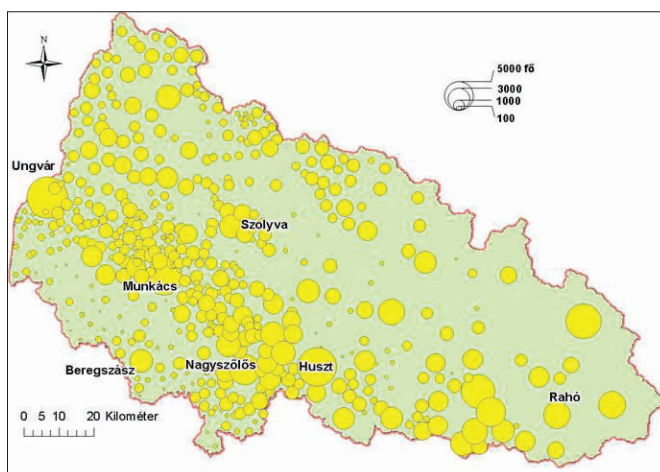
¹³ MOLÁR D. István: *Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 2018. 100.

¹⁴ GYURGYÍK László: *Magyar mérleg – A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Kalligram Könyvkiadó. Budapest, 1994. 209.

a kárpátaljai magyarlakta települések számát Molnár József és Molnár D. István a 2005-ben kiadott „Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében” c. könyvében.¹⁵

A vallási összetétel tekintetében színes képet mutat Kárpátalja vallási spektruma. A 853 949 fős lakosság legnagyobb része, 51,0%-a (435 141 fő) a görögkatolikus vallás híve volt (4. ábra). A második legnépesebb hívőközösséggel rendelkező vallás Kárpátalján a görögkeleti volt, a lakosság 17,7%-a (125 637 fő) követte ezt a tanítást. Jelentős volt az izraelita (13,6%), református (10,7%), és római katolikusok (9,3%)

2. ábra. Kárpátalja görögkatolikus lakosságának területi elhelyezkedése 1941-ben

Szerkesztette: Molnár D. István

*Forrás: Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880 – 1941).
Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000.*

¹⁵ MOLNÁR József – MOLNÁR D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, PoliPrint, Beregszász, 2005. 33.

aránya is az összlakosságon belül. Kárpátalja lakosságának 0,4%-a volt evangélikus, 0,3% pedig egyéb vallás követője volt.

A görögkatolikus vallás főként a ruszinság körében volt elterjedt, ezért a legnagyobb részük a ruszinok által lakott hegyvidéki területeken élt. Szintén jelentős számban éltek e vallás hívei a vidék városaiban, így legnagyobb közösségeik Ungváron (10 530 fő), Huszton (9326 fő) és Munkácson (7864 fő) voltak (2. ábra).

A területen élő román nemzetiségű lakosság túlnyomó része is görögkatolikus vallású volt, erről tanúskodik az is, hogy olyan román többséggel rendelkező településeken, mint Alsóapsa (83,5%), Felsőapsa (79,2%), Közéapsa (90,2%) a lakosság zöme e vallás követője volt.

A magyarság körében jóval kisebb arányban képviseltették magukat e vallás képviselői. Főként a mai Nagyszőlősi és a Beregszászi járások déli részén lévő magyar településeken voltak jelentős számban. Így Beregszász lakosságának 16,8%-a, Nagyszőlős 43,2%-a, Salánk 40,1%-a, Feketeardó 46,1%-a, vallotta magát görögkatolikusnak (2. ábra).

A kárpátaljai magyarság és a málenkij robot

Kárpátalja területén 1944 októberében jelentek meg a 4. Ukrán Front katonái és ezzel gyakorlatilag meg is kezdődött a térség szovjetizálása az akkor még hivatalosan Magyarországhoz tartozó területen.

1944. november 12-én ülésezett a Kárpátalját megszálló 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa, ahol meghozták az akkor még szigorúan titkos 0036. számú parancsot: „Össze kell írni mindazokat a 18-50 éves korú német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, akik jelenleg a felszabadított Kárpátontúli Ukrajna területén élnek.”¹⁶

¹⁶ A szovjet megszállástól kezdve Kárpátalja megnevezése a hivatalos dokumentumokban Kárpátontúli Ukrajna, lévén Moszkvából vagy Kijevből nézve a Kárpátokon túli területről van szó.

*[...] A katonai parancsnokok a jegyzékbe vételkor kötelesek az érintettek tudomására hozni, hogy november 18-án ismét kötelesek megjelenni [...] A felszabadított Kárpátontúli Ukrajna területén élő személyeket külön osztagokban, listák szerint, konvoj alatt hadifogoly-gyűjtőhelyre kell irányítani.*¹⁷

November 13-án megjelent a Városparancsnokság 2. számú parancsa felzetű falragasz, amely minden településen hirdette a 18-50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfilakosság jelentkezési kötelezettségét. A parancs tartalmazta továbbá azt is, hogy abban az esetben, ha valaki nem tesz eleget a jelentkezési kötelezettségnek, akkor haditörvényszék elé kerül. A jelentkezés utolsó napjaként a hatóságok november 16-t jelölték meg.

Ezután megkezdődött az emberek tömeges összegyűjtése, amelynek különböző településeken különböző módszereit alkalmazták a szovjet hatóságok.

Ismeretes, hogy az 1944. november 13-án megjelenő, málenkij robotra felszólító parancs Kárpátalján a 18-50 év közötti, magyar és sváb nemzetiségű férfilakosságot kötelezte jelentkezni a legközelebbi szovjet katonai parancsnokságon. A rendelkezésre álló adatok szerint azonban a hatóságok a kijelölt életkorú személyeken túl – a korhatárt figyelmen kívül hagyva – vittek 18. életévüket be nem töltött fiatalkorúakat, gyermekeket és 50 éven felüli személyeket is. A legidősebb beregszászi elhurcolt például 1868-ban született, ami azt jelenti, hogy 1944-ben 76 éves volt.¹⁸

¹⁷ Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник – О. М. Корсун. Редакційна колегія: І. І. Качур (голова редакції), Б. О. Гиардіонов, Ю.Ю. Дупко, З. М. Кізман, О. М. Корсун (керівник ред. – видав. гр.), І. Ю. Коршінський, М. Д. Місюк, М. В. Олашин, О. М. Рішко, А. М. Фукс, С. В. Шалда. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. 164-165., A parancs szövegét magyar nyelven idézi: Dupka György: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Ungvár – Budapest, Patent – Intermix, 1993. 1-5.

¹⁸ KTÁL, P-14. fond, op.1., od.zb. 215. 12.

Miután a legközelebbi városparancsnokságon a környező településekről összegyűjtötték az embereket, szigorú, fegyveres katonai kísérettel gyalog indították őket útnak a szolyvai gyűjtő- és elosztótáborba: „...*oroszkatonák meg partizánok kísérték és vertek, így mentünk Szolyváig.*”¹⁹ A hideg, az éhezés és a járványos megbetegedések miatt a legyengült foglyok tömegével haltak meg. A fogva tartás embertelen körülményei miatt egyes vélemények szerint itt pusztult el a legtöbb kárpátaljai magyar.²⁰ A szolyvai megpróbáltatásokat túlélő foglyokat bizonyos idő – (egyesekek esetében néhány nap, mások csoportokat illetően néhány hét vagy hónap) – után továbbhajtották, az Uzsoki hágon keresztül Sztarij Szamborig, ahol marhaszállító vagonokba zsúfolva őket megkezdődött a kiszállításuk a Szovjetunió különböző területein létrehozott GUPVI-lágerekbe.

Az elhurcolt foglyok számára vonatkozólag fontos információk halmazát tartalmazzák a Dupka György és Alekszej Korszun által feltárt és közreadott 4. Ukrán Front vezetésének jelentései. Az egyik ilyen legkorábbi, 1944. december 6-án kelt összesítő jelentés szerint Petrov tábornok és Fagyjev vezérőrnagy arról számol be Berijának, hogy „a felszabadított Kárpátontúli Ukrajna” területén jelentős számú hadköteles, 18-50 év közötti, magyar nemzetiségű személy tartózkodik, illetve hogy végrehajtották a 0036. számú határozatot a magyar és német nemzetiségű katonák és tisztek, továbbá e nemzetiségűkhöz tartozó 18-50 év közötti hadköteles személyek összegyűjtésére vonatkozólag. A jelentést tevők hangsúlyozzák, hogy az összegyűjtési akció nem vonatkozott a cseh, ruszin és ukrán nemzetiségű lakosokra. E szerint a dokumentum szerint is megerősítést nyer, hogy az akció

---

¹⁹ Jana Pál (szül. 1925) feketepataki, málenkij robotra deportált túlélő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2006. április.

²⁰ BOTLIK József – DUPKA György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Mandátum – Universum, 1991. 55.

végrehajtása 1944. november 18-án vette kezdetét és tájékoztat, hogy december 4-ig elfogtak és gyűjtőhelyre, illetve lágerbe irányítottak 7 729 katonát, 154 tisztet, 7 201 18-50 év közötti hadköteles személyt, 176 csendőrt, összességében 15 260 személyt, akik közül 137 személy német, a többi pedig magyar nemzetiségű.²¹

1944 decembere – 1945 decembere között számos, különböző településekről származó kérvény látott napvilágot az illetékes körzeti bizottságokhoz címezve az elhurcolt férfiak, a hadifogolytáborban tartózkodó kárpát-ukránok, vagy a baloldali érzelmű, kommunista nézeteket valló internáltak hazaengedése ügyében.

Jellemző példa a kérelmek tekintetben a Nagyberegi Községi Népbizottság kérvénye, amelynek fogalmazói az alábbi 6 pontba szedve, leginkább a munkaerőhiányra hivatkozva indokolják a férfiak hazaengedésének szükségességét:

„1. A katonai alakulatoknak szükségük van emberekre a falunk közelében lévő hidak építéséhez.

2. Az ő erejük hiányzik a fasiszták által lerombolt épületek helyreállításához.

3. Emberekre van szükség az erdőkitermeléshez a falunk közelében elterülő erdőkből.

4. Nem tudjuk nélkülük ellátni katonai munkakötelezettségünket, nincs, aki alkatrészeket gyártson a szekerekbe.

5. Falunk területén van egy malom, amely öt községnek örül. Jelenleg nincs jó malmosunk.

*6. Eljön az ideje, és nem lesz kinek a földet megművelni, ősszel nem vetettünk és most sem tudunk. Ez nagy kárára lesz az államnak is. [...]*²²

²¹ Корсун, О. М. 2012. 160.

²² Csatóry György: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Évgyűrtük '90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991. 80.

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége több alkalommal is kérvénnyel fordult az USZSZK Népbiztossága Elnöki Tanácsához, illetve személyesen Nyikita Hruscsovhoz, amelyben leírják, hogy a második világháború idején a fronton harcoló kárpátontúli ukránok jelentős része esett a Vörös Hadsereg fogságába. A mellékelt lista alapján²³ a szovjet hadifogolytáborokban – Magyarország és Románia területén – a Néptanács által összeállított, 1945. augusztusi adatok szerint 18 640 katonaköteles kárpát-ukrán állampolgár raboskodott. A kérvényben felhívják Szovjet-Ukrajna vezetőségének figyelmét arra, hogy Kárpátontúli Ukrajna jelentős harcok színtere volt, melynek következtében a terület nagyon súlyos károkat szenvedett el és nincs elég munkaerő a városok és falvak újjáépítésére.²⁴ Hasonló tartalmú kérelem született a Vörös Hadsereg hadifogolytáborainak vezetősége felé a magyar hadsereg soraiban munkaszolgálatosként tevékenykedő „kárpátontúli” ukránok hazaengedése ügyében.²⁵

Mindennek következtében Iván Turjanica utasítására 1945 júliusában Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa körlevelet adott ki a körzet bizottságok és a közigazgatásuk alá tartozó települések néptanácsi elnökeinek az adott község férfilakosságának hollétét tartalmazó összeírását illetően. Ezen lista szerint 1945 nyarán 28 098 kárpátaljai lakos raboskodott hadifogoly-, illetve munkatáborban, akiknek túlnyomó többsége a térség alföldi, magyarlakta részéből származtak.²⁶

Fagyjev vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokának és Boszij ezredesnek 1944 decemberében írt jelentése szintén alátámasztja a fenti adatokat: 1944. november 18-tól december 16-ig az NKVD-oszta-

---

²³ KTÁL, F. P-14., op.1., od.zb. 207-210.

²⁴ KTÁL, F. P-14., op.1., od.zb. 204.

²⁵ KTÁL, F. P-14., op.1., od.zb. 205.

²⁶ KTÁL, F. P-14., op.1., od.zb. 215-232.

gok összesen 22 951 embert tartóztattak le és továbbították hadifogolytáborba. [...] A hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik.”²⁷ Ahogy azt a jelentés utolsó mondatában olvashatjuk, a „tisztogatás” valóban tovább folytatódott. Ismeretes, hogy az ezután megjelent 00520. számú parancs értelmében, a második deportálási hullám keretében internálták a Kárpátalján még megmaradt német nemzetiségű lakosság jelentős részét: a 17-45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18-30 év közötti munkaképes német nőket.

A málenkij robot keretében végzett elhurcolások és a görögkatolikus felekezethez való hovatartozás közötti összefüggés vizsgálata

Több adatközlő elmondása alapján a görögkatolikusok által is lakott falvakban a málenkij robot úgy jelenik meg, mint kizárólag a reformátusokat és a római katolikusokat érintő megtorlás, ugyanis a szovjet megszálló erők a görögkatolikusokat ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek tudták be, így ők megmenekültek a deportálások elől. Erről tanúskodik a következő, görögkatolikusok által is lakott településen, Tiszaújlakon élő szemtanú: *„Mert ugye ’45-ben, mikor bejöttek az oroszok, elvitték a magyarokat a lágerbe. Görögkatolikusokat nem vittek senkit. És egy görögkatolikus nem ment, Karácsvárról senki. Innen, Újlakról se ment egy görögkatolikus se. Csak a magyarokat vitték a lágerbe, a reformátust, katolikusokat, mert az magyarul... De itt akkor még a vallás is bejátszott abba, hogy ha görögkatolikus, tehát ukrán. Tehát ha ukrán, akkor nem ellenség. Akkor nem kell bántani. Tehát ha nem magyar, akkor... De ha magyar, akkor vitték.”*²⁸ Egy 1924-ben született, a lágert megjárt túlélő visszaemlékezése is a fenti állításokat támasztja alá: *„Az oroszok...*

²⁷ Корсун О. М., 2012. 165-166. A dokumentumot magyar nyelven először közreadta: ДУРКА Gy. – КОРСУН А. 1997. 73-75.

²⁸ 1936-ban született adatközlő visszaemlékezése. Közli: MOLNÁR D. Erzsébet. A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében. *Mediárium*. Kommunikáció – Egyház – Társadalom, V. évfolyam, 3. szám, 2011. 48.

*az oroszok bejöttek, akkor vitték el a magyarokat. Görögkatolikust nem bántottak, csak a római katolikust, reformátust, ezeket vitték.*²⁹

Az elhurcolások okát taglalva a nemzetiség több esetben összemósodik a felekezeti hovatartozással:

„– Mert magyarok voltunk. Ha kérdezte, milyen nemzetű vagyunk, mondtuk, hogy magyarok. Voltak görögkatolikusok. Volt Blanár Miklós, volt egy öccse, az azt mondta görögkatolikus – ő is magyar volt pedig – azt nem vitték el, a bátyját meg elvitték. Szóval fejetlenül ment.

– Ezek szerint, aki azt mondta, hogy görögkatolikus, azt nem vitték el? [M.D.E.]

– A magyart, reformátust elvitték, az oroszot, mert oroszoknak mondták a görögkatolikust – most is mondják, hogy orosz vallású – azokat meg nem vitték. Vót, aki itthon maradt. Nem sokan maradtak itthon.”³⁰

A visszaemlékezéseket támasztja alá az Ideiglenes Kormány miniszterelnökének, Dálnoki Miklós Bélának 1945. január 7-én írt levele: „Bereg vármegyéből magyar férfiakat vittek el közel két hónappal ezelőtt munkaszolgálatra. Beregszász városából és a szomszédos községekből, melyek a trianoni szerződés értelmében Csehszlovákiához tartoznak, november 19-én elvitték a 18-50 év közötti magyarokat. Ugyancsak elvitték Bereg vármegye trianoni területéről, a beregszász-vásárosnaményi műúttól keletre eső községekből november 21-én a 18-50 év közötti férfiakat. Ez utóbbiak közül a papokat, ruszinokat, cigányokat, zsidó és görögkatolikus vallásúakat visszaküldték Beregszászból a családjukhoz.”³¹

²⁹ 1924-ben született túlélő visszaemlékezése. Közli: Molnár D. E. 2011. 48.

³⁰ Papp Ferenc (szül. 1927, Csetfalva), volt donbászi munkaszolgálatos visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001. június

³¹ SZÜCS LÁSZLÓ (szerk.): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. INK minisztertanácsi jegyzőkönyvei, Budapest, 1997. 149.

Ezen kívül rendelkezésünkre áll az 1945-ben sztálini munkatáborokban raboskodó személyek számára vonatkozó adatsor települési bontásban. Továbbá ismerjük az 1941-es népszámlálás településenkénti bontású vallási és nemzetiségi adatait. Ha a települések népességszámából kivonjuk az 1944. május-júniusában elhurcolt zsidó lakosságot, akkor meg tudjuk becsülni az egyes települések tényleges lakosságát, illetve vallási összetételét az 1941-es adatok alapján. A férfi-nő arány országos mutatója 49-51%, így a települések férfilakosságát is meg tudjuk becsülni, ami alapján kiszámolhatjuk a táborokban lévő férfiak arányát is.³²

Ezen adatok birtokában lehetőségünk van megvizsgálni, hogy van-e összefüggés az egyes települések vallási felekezeteinek aránya és az adott településről elhurcoltak aránya között. Az atrocitások elsősorban a magyar és német lakosságot érintették. Ám a görögkatolikus vallás a német lakosságra nem volt jellemző, a ruszin lakosságon kívül a magyarok voltak e hit követői. Hogy biztosak legyünk benne, hogy a görögkatolikus gyülekezetet a településen magyarok alkotják, csupán azokat a magyar településeket vizsgáltuk meg, ahol az 1941-es népszámlálás adatai alapján a magyar anyanyelvűek aránya meghaladja a 90%-ot. Így azok a magyar települések nincsenek benne, amelyek területére a csehszlovák időszakban ruszinokat telepítettek (Bátyú, Som, Bótrágy, Kisgejőc, Macsola, stb.), akik egy része görögkatolikus vallású és 1941-ben az adott településhez tartoztak statisztikailag. Ennek a kritériumnak 70 település felelt meg, melyek kivétel nélkül Kárpátalja alföldi részén találhatóak. A vizsgált minta vallási összetételét illetően a reformátusok alkotják a legnagyobb számú vallási közösséget, a minta 60%-át. A görögkatolikusok 23%, a római katolikusok 15%, egyéb 2%.

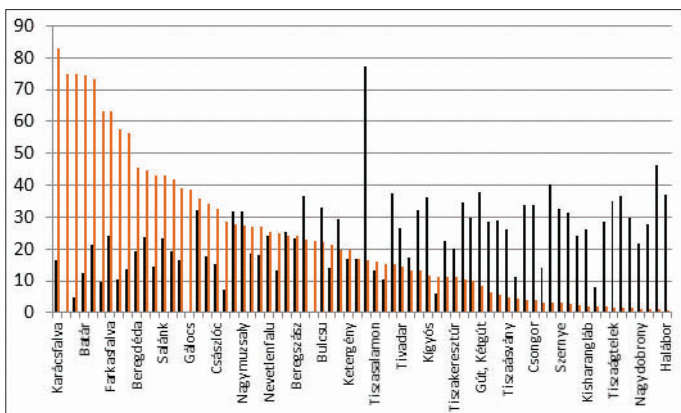
---

³² A DEGOB-jegyzőkönyvek túlélőinek nemek szerinti megoszlása. Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság honlapja. <http://www.degob.hu/index.php?showarticle=2> (Letöltés ideje: 2015. február 20.)

Az összefüggések vizsgálatára a korrelációs számítás ad megoldást. Az összevetendő adatsorok (elhurcolt férfiak aránya, görögkatolikusok aránya, reformátusok aránya, római katolikusok aránya) közül a római katolikus arány szignifikánsan különbözött a normálistól, így a Pearson-féle korreláció nem alkalmazható erre az esetre. A görögkatolikusok, a reformátusok és az elhurcolt férfiak szignifikánsan nem különböztek a normális eloszlástól, így alkalmazhatónak ítéltük a Pearson-féle korrelációt. A korrelációanalízist szintén az SPSS statisztikai programmal végeztük.

A görögkatolikus vallású és az elhurcoltak aránya közötti összefüggések vizsgálatakor a magyarlakta településeken negatív korreláció $-0,447$ mutatkozott. (4. ábra).

3. ábra. A lágerekben raboskodó férfiak aránya (feketével) és a településen élő görögkatolikusok aránya (narancssárgával) százalékban

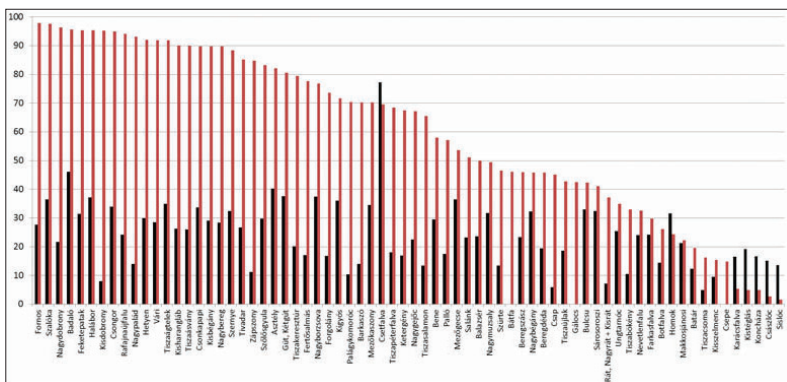

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István
 Forrás: *Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880 – 1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996., KTÁL, F.P-14, op. 1., od. zb. 215-232.*

Ezek szerint minél magasabb volt a görögkatolikus hívek aránya, annál kisebb mértékű a sztálini légerekben tartózkodók aránya a településről, ami alátámasztja azt a visszaemlékezők által közölt információt, miszerint ha valaki görögkatolikus vallásúnak vallotta magát, akkor nem vitték el.

Ellenpróbaként elvégezve a korrelációs számítást az elhurcolt református felekezethez tartozó személyek esetében, megállapíthatjuk, hogy a korrelációs együtthatók egybehangzóan szignifikáns összefüggést jeleztek a református vallásúak aránya és az elhurcoltak aránya között a magyarlakta településeken, ami nem meglepő, hiszen a magyarok többsége református vallású volt, illetve, aki református volt az szinte biztosan magyar is volt. (4. ábra)

4. ábra A légerekben raboskodó férfiak aránya (feketével) és a településen élő reformátusok aránya (pirossal) százalékban

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

Forrás: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880 – 1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996., KTÁL, F.P-14, op. 1., od. zb. 216-232.

Ez a tény is az elhurcolások etnikai jellegét támasztja alá, ugyanis a Kárpátaljára érkező szovjet megszálló erők nem voltak tisztában a te-

rület nemzetiségi összetételével, így azzal sem, hogy a régióban létezik magyar nemzetiségű görögkatolikus közösség, akiket automatikusan szlávoknak tudva be, nem hurcoltak el.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy görögkatolikus vallású személyek egyáltalán ne raboskodtak volna GUPVI lágerekben, sőt biztos ismereteink vannak arra vonatkozóan, hogy vittek el görögkatolikusokat is málenkij robotra. Kutatásunk az általános összefüggésekre mutat rá, azonban léteznek az általános tendencián kívüli esetek, amikor például az összegyűjtésben részt vett egy helybeli, a szovjet hatóságoknak segédkező, lakos, aki elárulta görögkatolikus, magyar nemzetiségű falubelijét, vagy pedig egyszerűen rákérdeztek a nemzetiségre, amit önbevallás útján állapítottak meg és a magukat magyarnak vallók – görögkatolikusságuk ellenére – szintén a deportálandók közé kerültek.

Összegzés

A kutatás során – a Pearson-féle korrelációs analízismódszerével – bizonyítást nyert ama hipotézis, amit a visszaemlékezések alapján állítottunk fel, és amelyre vonatkozóan utalást találunk Dálnoki Miklós Bélának a szovjet vezetésnek írt levelében arra vonatkozóan, hogy a nagyobb lélekszámmal rendelkező görögkatolikus községeket nem, vagy csak kisebb mértékben érintették a málenkij robot eseményei. Ez a tény is az elhurcolások etnikai jellegét támasztja alá, ugyanis a Kárpátaljára érkező szovjet megszálló erők nem voltak tisztában a terület nemzetiségi összetételével, így azzal sem, hogy a régióban létezik magyar nemzetiségű görögkatolikus közösség, akiket automatikusan szlávoknak tudva be, nem hurcoltak el. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a görögkatolikus felekezethez tartozók a későbbiekben nem váltak a kommunizmus áldozatává, hiszen közismertek a szovjet hatalomnak azon intézkedései, amelyeket az unitus egyház, és a pravoszláv egyházba be nem lépő görögkatolikus papok ellen foganatosítottak.

Felhasznált forrás- és irodalomjegyzék

Források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

F.P-14., op.1., od. zb.204-210.

F.P-14., op.1., od. zb.215-232.

Szakirodalom

BOGNÁR Zalán: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

BOLLA Marianna – KRÁMLI András: Statisztikai következtetések elmélete. Typotex Kiadó, Budapest, 2005.

BOTLIK József – DUPKA György: *Ez hát a bon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Mandátum – Universum, 1991.

DUPKA György: Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Ungvár – Budapest, Patent – Intermix, 1993.

CSATÁRY György: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. Évgyűrűk '90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Ungvár, 1991.

FALUS Iván – OLLÉ János: Statisztikai módszerek pedagógusok számára. Okker Kiadó, Budapest, 2000.

GYURGYÍK László: Magyar mérleg – A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében. Kalligram Könyvkiadó. Budapest, 1994.

KARLAKI Orsolya: Ritka minta: Fehér holló őrs. Múltunk. 2005. 4.sz.

Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996.

Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000.

MOLNÁR D. Erzsébet. A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében. *Mediárium*. Kommunikáció – Egyház – Társadalom, V. évfolyam, 3. szám, 2011.

MOLÁR D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 2018.

MOLNÁR József – MOLNÁR D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógus-szövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, PoliPrint, Beregszász, 2005.

STARK Tamás: „Budapest felé fordultak védelemért...” In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Budapest, Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 247-251.

SZŰCS LÁSZLÓ (szerk.): Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. INK minisztertanácsi jegyzőkönyvei, Budapest, 1997.

TÓTH Eszter Zsófia: Munkásság és oral history. Múltunk. 2005. 4 sz.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси.

1944-1955 pp. Архівні документи і матеріали. Упорядник – О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редколегії), Б. О. ГИАРДИОНОВ, Ю.Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. – видав. гр.), І. Ю. КОРШІНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012.

Oral history

Jana Pál (1925) feketeperetaki, málenkij robotra deportált túlélő visszaemlékezése.

Az interjú készítésének időpontja: 2006. április.

Papp Ferenc (1927), volt donbázi munkaszolgálatos visszaemlékezése. Az interjú

készítésének időpontja: 2001. június

Internetes források

STRADLING, Bob: A huszadik századi európai történelem tanítása. Részlet az Európa Tanács a „Huszadik századi európai történelem tanulása és tanítása” c. programjából.

Magyar változat: Világpolgár 2000 Oktatási Tanácsadó Iroda www.tusarok.org/rovatok/cikk.php?id=1312 (Letöltés ideje: 2014. szeptember 10.)

A DEGOB-jegyzőkönyvek túlélőinek nemek szerinti megoszlása. Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság honlapja. <http://www.degob.hu/index.php?showarticle=2> (Letöltés ideje: 2015. február 20.)

MAROSI ISTVÁN

**„MERT SZERETETRE VAN SZÜKSÉG,
HOGY ... SZENVEDÉS UTÁN
MEGBÉKÉLJENEK A LELKEK...”**

*– ORTUTAY JENŐ (1889–1950) –
ÁLDOZÓPAP, POLITIKUS, MÁRTÍR*

Ortutay Jenő görögkatolikus pap, főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város bírója (polgármestere) országgyűlési képviselő hetven éve, 1950. karácsonyán hunyt el Ábezben, a Gulág egyik lágerében. Sorsa összekapcsolódott a kárpátaljai magyarság és a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye sorsával a XX. század első felében. Magán hordozta nemzeti és egyházi jellegzetességeit, miközben kimagasló emberi, papi és társadalmi elkötelezettségével törekedett a közjó érdekében cselekedni.

1940-ben – behívott országgyűlési képviselőse idején – egy rövid interjújában a következőt fogalmazza meg: „Nem vagyok ugyan magyarországi képviselő, de azt mondom, hogy a legkisebb bakter is olyan felelősséggel viselkedjék Kárpátalján, mintha nagy állami funkciót töltené be. Mert szeretetre van szükség, minél többre, hogy a húszéves szenvedés után megbékéljenek a lelkek.” A két világháború között Kárpátalján élt értelmiségi ember lelkületét tükrözi ez a gondolatsor. Jól jellemzi azt a miliót, milyen szellemi-lelki terheket hagyott a csehszlovák korszak sikertelen integrációs kísérlete. Egy lelkileg erősen megterhelt csehszlovák korszak után, a magyarok reintegrációs kísérletét követően, megjelentek a szovjet csapatok Kárpátalján 1944. októberében. A Szovjetunióhoz csatolás egy újabb politikai és társadalmi környezetbe kényszerítette a térséget. A szovjet integrációs kísérlet merőben különbözött és nagyságrendileg több szenvedést hozott. Az üldözést és szenvedést átélt magyar társadalom egyik jeles képviselőjeként tevékenykedett olyan egyházi személyiségként, aki mindig a társadalmi jólétet tekintette elsődlegesnek.

1. Az egyéni és közösségi emlékezet összekapcsolódása

A közösségi emlékezet lényeges, mivel az események egy idő után könnyen a feledés homályába merülhetnek. A Kárpátalja szovjetizálása idején történt népirtás ténye lassan bizonyításra kerül, elismerése/elismertetése persze továbbra sem egyszerű kihívás. A népirtás természetesen az egyes emberek, a családok és a közösségek életére is hatással volt, amiről csak az utóbbi időben egyre több szó esik. Ebben a vizsgálatban a katolikus egyházzal kapcsolatban kijelenthető, hogy talán nemzetközi kitekintésben is előrébb jár a többi egyházhoz képest,³³ hiszen a

---

³³ A Mindszenty-per hetven év távlatából. Főpapi sorsok Kelet-Közép-Európában című konferencia 2019. február 13-14-én Budapesten. Szervezők: Nemzeti Emlékezet Bizottság, Országgyűlés Hivatala, MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet.

boldoggá és szentté avatási folyamatokban széleskörű történeti és háttértörténeti vizsgálatokat kell lefolytatni az üldözött személyek élet-történetével kapcsolatban.

Amikor az áldozatok között egy konkrét személyről beszélünk – esetünkben Ortutay Jenőről –, akkor ez azt is elismerjük, hogy a Gulágról való beszéd és gondolkodás eljutott végre arra a szintre, hogy ne csak általánosságban, hanem az egyes emberek szintjén is megvizsgáljuk az eseményeket. S elismerjük azt a tényt is, hogy az egyes társadalmat drasztikusan átalakítani akaró törekvéseknek mindig emberek, családok esnek áldozatul.

Az is egyre nyilvánvalóbb, hogy a Gulág-kutatás tematikájába beletartozik a kommunista-blokk egyházi áldozatainak a megismerése is. Az egyházi áldozatokra való emlékezés pedig nem pusztán egyházi kérdés, nem tekinthető kizárólag egyházi belügynek. Meglátásunk szerint a második világháború utáni kárpátaljai egyházüldözés gyökerei, indítókai ugyanoda vezethetőek vissza, mint a magyar és a német férfiak elhurcolása. A **Szovjetunió részéről a népiirtás oka a társadalmi és etnikai viszonyok megváltoztatása volt Kárpátalján.** A magyar és a német férfilakosság elhurcolása („malenykij robot”), a dombászi munkatáborok működtetéséhez gyűjtött munkaerő az etnikai viszonyok megváltoztatására irányult. Ugyanez a szándék húzódott meg az egyházak és tagjainak üldözése mögött is. Ezek a több szálon futó folyamatok egy-egy szeletét tették ki a térség Szovjetunióba való erőszakos integrálási folyamatának, mely mára már elismerten több tízezer áldozatot követelt.

Egy társadalom működése **egyénenként szerveződő embercsoportokon alapszik**, akik egyházi és civil szervezetekbe, hosszú időn keresztül szerveződő és működő közösségekbe tömörülnek. Akik intézményeket hoznak létre a közösség életének szervezése érdekében. **Amikor a kommunizmus egyházi, politikai és civil áldozatainak az élettörténetét kutatjuk, ráirányul a figyelem arra, hogy a szovjetrendszer azokat az intézményeket is támadta, amelyek a ma-**

gyar és az európai társadalomhoz kapcsolta Kárpátalja népességét. Az intézmények működtetői pedig papok/lelkészek, politikusok, értelmiségiek voltak, akiket nem lehetett csoportosan, „nyáj módjára szerveződve” beterelni és olyan helyzetbe hozni, ahol biztosan elpusztulnak. A társadalom vázát adó papi-lelkészi, politikusi, értelmiségi személyek tekintetében indokot kellett találni, miért is tekinthetők az újonnan formálódó társadalom ellenségének.

Ortutay Jenő görögkatolikus pap ellen közvetlenül a szovjet csapatok Kárpátaljára történő bejövetele után kezdték meg az eljárást (letartóztatása 1945. június 15.) az egykori magyar országgyűlési képviselőkkel szembeni koncepciók per részeként. Fontos megemlítenünk, hogy a Kárpátalja hovatartozásáról szóló, vitatható körülmények között, Munkácson 1944. november 2-án megtartott szavazás után vagyunk ugyan, de a szovjet-csehszlovák szerződés még ekkor nem volt megkötve. A szerződést a felek június 28-án kötötték meg, s csak 1946. január 30-án ratifikálták, amivel életbe is lépett a megállapodás. A letartóztatást mégis a szovjet szervek végezték.

A neves személyiség élettörténetének a megismerésén keresztül – az egyéni és a közösségi élettörténetek összefonódása miatt – a szovjetizálás egyház- és társadalomellenes folyamatának a megismerésére is lehetőségünk nyílik.

2. Gyermekevei és tanulmányai

Ortutay Jenő 1889. május 3-án született Tarnán (ma Szlovákia). Szülei Ortutay István görögkatolikus pap és Dudinszky Mária voltak.

Az elemi iskolát 1895-1899 között Hegyombáson (Hliviscse) végezte. Majd gimnazista lett Ungváron, amelyet 1899-1907 között végzett el és kitűnő eredménnyel fejezett be. A teológia első évét 1907-1908 között Budapesten a Királyi Katolikus Egyetemen hallgatta, majd hazajött Kárpátaljára és 1908 és 1912 között Ungváron fejezte be tanulmányait.

1912. október 29-én házasságot kötött Papp Ilonával, aki szintén görögkatolikus papcsaládból származott. Házasságukból három gyermek született: 1913-ban Angéla, aki fiatalon elhunyt; 1916-ban Elemér, aki teológiai tanár és apjához hasonlóan hitvalló görögkatolikus pap lett; 1918-ban Béla, aki „Tuti” becenévvel a Ferencváros és a magyar válogatott labdarúgója volt.

1912. december 22-én szentelte pappá Papp Antal munkácsi püspök az ungvári katedrálisban.³⁴

3. Áldozópap és politikus

Ortutay Jenő életében a görögkatolikus papság és társadalmi/politikai szerepvállalás teljesen összefonódott. Jellemét és lelkületét jól tükrözte Ilniczky Sándor, a pap- és kanonoktárs bíróság előtt tett vallomása: „Ortutay Jenőt bármilyen feladattal bízta meg a püspök, mindent maradéktalanul végrehajtott. Ezért nevezték ki Ungvárra is...”³⁵

A papszentelése után 1912-1914 között a jelenleg Borsod-Abaúj-Zemplén (Magyarország) megyében lévő Cséke parókusa volt. 1914-1915 között Beregpapfalva (Gyilok, Bereg megye) parókusaként működött. 1915-1918 között Ungváron a püspöki székesegyházban hitszónok és káplán volt.

1918-ban helyezték át Ökörmező (Volove, Máramaros megye) és 1919. decemberéig volt a község parókusa volt. 1919. január 12-től, amikor a cseh légionisták megszállták Kárpátalja nagyobb részét, többek között Ortutay Jenőt is megfigyelték és izolálva tartották. Papp Antal püspök a kialakult feszültséget azzal oldotta meg, hogy áthelyezte őt Kövesligetre (Dráhova, Máramaros megye), ahol 1920 és 1925 között teljesített papi szolgálatot. 1923. január 12-én a pra-

---

³⁴ Életrajzi adatai: Bendász István – Bendász Dániel, Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai, Kairosh, Budapest, 2014, 301-305.

³⁵ DAZO 3. fond, 10. opisz, № 4, 251kk.

voszláv egyháztól visszavett Gernyés-i (Kopásnyovo, Máramaros megye) templomból hazaúton bombamerényletet kíséreltek meg ellene. Kövesligeti gyümölcsöző tevékenysége elismeréseként 1923-ban tiszteletbeli esperessé nevezte ki Gebé Péter püspök.

1925-ben disponáltak beregszászi parókussá, ahol a katolikus- és a városi közélet jelentős szereplője lett. Emellett ugyanettől az évtől beregszászi kerületi esperes, 1929-től pedig szentszéki tanácsosként is tevékenykedett.

1928-ban az általános helyhatósági választásokon bekerült a város képviselőtestületébe és egyhangúlag Beregszász polgármesterévé választották. Különösen szociális téren ért el eredményeket.

1930-ban indította el a Kárpáti figyelő című lapot, amit a csehszlovák hatóságok a következő évben betiltottak túlzott magyar szellemisége miatt.

Érdemei elismeréseként 1925-ben tiszteletbeli főesperessé nevezte ki Sztojka Sándor püspök.

1938-ban polgármestersége idején tért vissza Beregszász Magyarországhoz. A bevonuló magyar csapatokat ő köszöntötte.

Ugyanettől az évtől a magyar országgyűlés tagja lett, mint a terület egyik behívott képviselője.

Képviselői tisztségének gyakorlása mellett 1940-ben lett kinevezve Ungvár-ceholnyai parókussá, majd ungi főesperessé. 1941-ben Sztojka Sándor püspök az egyházmegyei bíróság egyik tagjává tette.

Érdemei elismeréséért 1942-től nemzetvédelmi kereszttel tüntették ki.

Gazdag és elkötelezett papi/lelkipásztori, illetve társadalmi élet jellemezte Ortutay Jenő egész tevékenységét. A Munkácsi Egyházmegye és Kárpátalja XX. századi történetének jeles személyisége volt erős egyház és magyar nemzeti elkötelezettséggel. Tevékenységét és szellemiségét leginkább Illiczky Sándor kanonoknak a vallomása fejezi ki. Az egykori káptalani vikáriust Ortutay Jenő ügyében is vallomásra

kényszerítették, aki a következőképpen nyilatkozott: „A görögkatolikus papság egyik aktív tagja, gyakran váltott parókiát a püspök kinevezése alapján. Jó szervező és szónok volt, részt vett az ortodoxok elleni harcban, védte a görögkatolikus egyház jogait, a püspök nagyra értékelte munkáját, és ha más helyre való áthelyezését kérte, akkor a kérését teljesítették.

A csehszlovák rezsim idején politikával foglalkozott, 1930-ban a Magyar Keresztényszocialista Párt megbízásából Beregszász városának várásbírójává lett, ahol a teljes politikai tevékenysége során olyan a politikát folytatott, hogy még a kommunista párt is többször vele együtt szavazott, ahogy erről nekem mesélt. A magyar megszállás idején a magyar parlament küldöttje volt, ahol beszédeket mondott, beszédeiről minden nap írtak az újságokban.

Nyíltan magyarnak nevezte magát és teljes erejével támogatta a magyar kormány politikáját, a Szálasi-kormány kivételével, amelynek során már nem vett részt üléseken.” (Ilniczky Sándor vallomásából)

4. Letartóztatása és vádak

Ortutay Jenőt 1945. június 15-én tartóztatták le. Mint görögkatolikus pap és országgyűlési képviselő a munkácsi egyházmegye negyedik letartóztatott papja volt. Annak a kirakatpernek a hatodik gyanúsítottja lett, melyben az un. „Bródy-perben”³⁶ felelőségre vont személyeket ítélték el, akiknek cselekedeteit szovjetellenes tevékenységnek minősítettek.

Az NKVD (Narodnőj Komisszariat Vnutrennőj Gyel) munkatársai a kárpátaljai nép árulójaként tartóztatták le Ortutayt is. Megfogalmazásuk szerint „...a Kárpátaljai Ukrajna magyar megszállás idején a

---

³⁶ Fedinec Csilla, A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944, Fórum Intézet, Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 289kk. Utolsó letöltés: 2021. 09. 21.

Horváth Lajos: Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2008. Utolsó letöltés: 2021. 09. 21.

Bródy András (Bródy Andrej), in.: Szlivákiai Magyar Adatbank, utolsó letöltés: 2021. 09. 21.

megszállók magyar országgyűlési képviselőnek nevezték ki, és mint képviselő segítette a megszállókat a Kárpátaljai-Ukrajna népének leigázásában és kifosztásában, vagyis állami bűncselekményt követett el.”

Az Ortutay Jenő ellen felhozott vádak három csoportba tagozódtak:

– Magyarbarátság: az országgyűlési képviselők, „...voltak a fogaske-rekei annak a gépezetnek, amely rabszolgává tette embereinket.”

– Szovjetellenesség: Felszólalt az Ungvári kommunistaellenes tüntetéseken/gyűléseken.

– „Vatikán katonája”: Találtak nála egy példányt a „Divini redemptoris” enciklikából, melyben XII. Pius pápa elítélte a kommunizmust (1937) és ezért szovjetellenes irodalomnak minősítették.³⁷

Ortutay Jenő bírósági pere 1946. május 4-25. között folyt le, melynek végén a Területi Bíróság az USZSZK Büntető törvénykönyve 54.§4. és 11. cikkelye alapján 10 évi kényszermunkára, 3 évi polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélte.³⁸

5. A láger és vértanúsága

A bírósági ítélet után a lemergi és a kijevei átutaló börtönök érintésével a Komi ASzSzK-ban szállították a Gulág egyik lágerébe. A kegyetlen bánásmód és életkörülmények miatt 1950. december 24-én Ábezben elhunyt. 62 éves volt és 39 éve szolgált görögkatolikus papként.

Mivel más papi személy akkor nem volt a táborban, ezért a munkácsi főrabbi temette el. Jeltelen sírban fekszik.

Beregszászban a lánya, Angéla sírján található egy emléktábla, amit a rendszerváltás után helyeztek el.

1991. december 24-én rehabilitálták, amikor az ukrajnai politikai megtorlások áldozatait rehabilitálták.

³⁷ DAZO 2558. fond, 1. opisz, № 359, 1.: 1. Bródi András, 2. Demkó Mihály, 3. Spák Iván, 4. Bence György, 5. Kricsfalussy-Hrabár András, 6. Ortutay Jenő, 7. Zsegora Ödön.

³⁸ DAZO 2558. fond, 1. opisz, № 361, 7.

6. Ortutay Jenő görögkatolikus pap, országgyűlési képviselő vértanúsága és a görögkatolikus egyház üldözése

A második világháború után kiépült szovjet politikai rendszer arra törekedett, hogy a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyét megszüntesse. Az egyházmegye jelentős, egész megyét kitevő egyházszervezettel és nagyszámú papsággal rendelkezett Kárpátalján, amikor a szovjet csapatok elfoglalták. 1944. októberében 381 papja volt az egyházmegyének. A megszüntetésre vonatkozó törekvések akkor kezdődtek, amikor a Vörös Hadsereg katonái megjelentek Kárpátalján, s fokozottabbá váltak a pressziók Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatlakozása után. (1945. június 29.)

A Szovjetunióval egyesített Kárpátalján az önmagát ateistának valló államvezetés a görögkatolikusokat a szláv egység helyreállításának szükségességére hivatkozva akarta beolvasztani az Orosz Pravoszláv Egyházba. A Kárpátalján kiépülő szovjet társadalmi-politikai rendszer előbb megtagadta a görögkatolikus egyház bejegyzését,³⁹ majd az egyházi uniók „visszafordításának” eszméjét hangsúlyozva elkezdte az erőszakos „újraegyesítés” („возз'єднання”) folyamatát.⁴⁰

A XX. század közepén Kárpátalja lakosságának kétharmada görögkatolikus volt. Az egyházmegye kiépített és hosszú ideje működő oktatási, szociális, tudományos és társadalmi kapcsolatrendszerrel

³⁹ DAZO 1490. fond, 1. opisz, № 15, 5., DAZO, 151. fond, 25. opisz, № 3377, 29., DAZO, 151. fond, 25. opisz, № 3399, 1-3.

⁴⁰ Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár – *G. F. Kosztelniknek, a Lemberg-i Pravoszláv Egyházmegye képviselőjének és „Kezdeményező csoport” vezetőjének, M. I. Melyniknek, a Peremysli- és A. A. Pelveckijnek, a Sztaniszlavi Egyházmegye képviselőinek levele Ukrajna nyugati régióiban élő görögkatolikus papsághoz.*

DAZO 151. fond, 25. opisz, № 3415, 28. – *N. Pavloszjuknak, az Orosz Pravoszláv Egyház érseki hivatala képviselőjének felszólítása a görögkatolikus papok számára, hogy egyesüljenek az Orosz Pravoszláv Egyházzal.*

DAZO 151. fond, 25. opisz, № 3415, 5-8. – *Aposztata papok körlevele Kárpátalján a görögkatolikus egyház papjai és hívei számára.*

rendelkezett. Az egyházmegye vezetése ősidőktől fogva törekedett az aktuális államhatalommal való együttműködésre, és mindig rendelkezésre állt a hozzá tartozó hívek életét jobbá tevő programok lebonyolításában.

A szovjethatalom részéről a törekvés az egykori magyar társadalom, vagyis magyar alapokon nyugvó társadalmi kötődések átalakítására irányult, melynek egyik szellemi frontját a görögkatolikus egyház ellen nyitotta meg a fentebb említett újraegyesülési elv alapján. A törekvést az indokolta, hogy ez az egyház vallási struktúrájában Rómához, vagyis a Vatikánhoz kapcsolódik. Ez a kötődés társadalmi irányultságában a nyugathoz való kötődést hordozta magában. Az állami hivatalnokok azt vélték, hogy a görögkatolikus egyház az „európai világ” vérkeringésébe és a nyugati kultúrkörbe kapcsolja a területet. A görögkatolikus egyház a kárpátaljai terület kárpát-medencei kötődésének és nyugati orientációjának a szimbóluma volt a szemükben. A Vallási Kultuszügyi Tanács egyik tagja 1946-ban tett kárpátaljai látogatása utáni jelentésében fejtette ki meggyőződését: „Kárpátalja összes vallási kérdése közül a legfontosabb az unió kérdése. Leginkább annak helyes megoldásán múlik a belső viszonyok konszolidálása a területen. Az unió egy féreg a kárpátaljai nép ifjú, egészséges testén, amellyel azok a katolikus magyar hatalmak fertőzték meg, akik a kárpátaljai nép megsemmisítésére törekedtek. Ez a féreg már sok betegséget okozott, és most is okoz, ezért haladéktalanul el kell távolítani, még abban az esetben is, ha az operáció súlyos szövődményeket von maga után...

A háborút megelőzően a latinizálás és a magyarosítás, az unitus egyház földalatti bomlasztó tevékenysége a Csehszlovák Köztársaság idején, nyílt együttműködés a magyar-német megszállókkal. Ezek a jelek plasztikusan jellemzik az unitus papság jelenlegi jellegét. S egyértelműen beszélnek annak ellenséges tevékenységéről, amely az orosz nép és a Szovjetunió érdekei ellen irányul.

Különböző személyek, egyházi tanácsok, községi tanácsok, járási vezetők, állambiztonsági szervek stb. egybehangzó állításai bizonyítják, hogy az unitus papság követi a szovjethatalommal szembeni titkos, ellenséges tevékenység vonalát, és soha nem fog megbékélni ezzel a hatalommal.

Róma mindig a Szovjetunió ellensége volt, most is az, és az is marad.

A katolikus egyház és a Szovjetunió két ellentétes világ, az egyik létezése kizárja a másik létezését.

A Szovjetunió számára csak egyetlen megoldása van a katolikus kérdésnek: a Vatikán befolyásának felszámolása, azaz az egyházi unió felszámolása Kárpátalján.”⁴¹

A társadalom erőszakos szovjetesítése és az egyházak – különösen a görögkatolikus egyház – üldözése beleilleszkedik a kárpátaljai társadalomra mért „hét csapás” rendszerébe. A kommunista diktatúra a kárpátaljai magyarság körében népirtási szándékkal intézkedéscsomagot hajtott végre, mely csomag V. (Szovjetellenes elemek NKVD általi letartóztatása, begyűjtése) és VII. (az NKVD–KGB politikai repressziója (1945–1953)) pontja irányult a görögkatolikus papok ellen.⁴²

A szovjet tisztviselő jelentőségéből és az Ortutay Jenő ellen felhozott vádaktól kitűnik, hogy szervezeti és egyéni szinten is ugyanazok a vádak érvényesültek: magyarbarátság, szovjetellenesség, vatikáni befolyás. Ortutay Jenő letartóztatása még az egyházüldözés korábbi szakaszához, a görögkatolikus egyházra nehezedő nyomás (1944. októ-

⁴¹ GARF 6991. fond, 3. opisz, № 1112, 37. (Gönczi Andrea kutatásai és fordítása alapján.)

⁴² Dupka Görgy, Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. DIMAP, 2017. – Dupka György történész a „hét csapás” fogalmát használja a szovjet hatalom részéről a kárpátaljai társadalom ellen elkövetett társadalomátalakító rendelkezésekre: (I.) hadifogolyszerező akció, (II.) a magyarok és németek internálása, (III.) jóvátételi munkavégzés kényszerítése, (IV.) a szovjet hatóság rögtönítélő, különleges bíróságainak felállítás, (V.) a szovjetellenes elemek NKVD általi letartóztatása, begyűjtése, (VI.) a „megbélyegzett” német és magyar családok NKVD általi kitelepítése, (VII.) az NKVD–KGB politikai repressziója (1945–1953)

berétől) és a nyílt egyházüldözés (1949. február 18.) közötti időszakra esik. A görögkatolikus papok közül ebben az időszakban 32-öt tartóztattak le, vagy végeztek ki. Személyében a magyarság és a görögkatolikus sorsa találkozott. Hitvallásában mindkét közösség XX. századi üldözött sorsa megjelenik.

A görögkatolikus egyház elleni nyílt és tényleges egyházüldözés 1949. február 16-án kezdődött, amikor betiltották az egyházmegye működését. A helyi hatalmi szervek és a KGB munkatársai 1949. február 17-én betörték a püspöki palotába, majd kiadtak egy körlevelet Murányi aláírásával.⁴³ Ez az esemény az egyházmegye likvidálásának utolsó mozzanata és a tényleges egyházüldözés kezdete volt. Ettől az időponttól kezdve az utolsóként, 1952. június 5-én letartóztatott görögkatolikus pap, Pochil László bebörtönzéséig 92 papot tartóztattak le és 41-nek tiltották be a papi működését.

7. Befejezés

Minden ember döntése pozitív vagy negatív hatással van egy másik ember életére. Ugyanez a helyzet az események emberi sorsokra gyakorolt hatása esetében is. Azért a közösségi események (akár jó, akár rossz) egzisztenciális élethelyzeteket alakítanak.

Ortutay Jenő papi és társadalmi élete minden bizonnyal hatással volt a környezetére és a rábízottokra. A bevezetőben elmondott szavai

---

⁴³ Bendász István kanonok, aki 1957. május és augusztus között önkéntes száműzetésben volt Karagándában, és egy fedél alatt lakott Murányival. Kiderült a levél megírásának háttere is. Murányi elmondása szerint amikor az állami hatalom elfoglalta a püspöki palotát, már a kezükben volt a püspöki pecsét és az egyházi nyomtatvány, melyre leírták a levél szövegét, és nagyon ügyetlenül ráhamisították a vikárius aláírását. – *vö.: Bendász István – Bendász Dániel, Helytállás és tanúságtétel... 280.*

A nyilatkozat szövege: „Kedves Testvéreim! 1949. február 17-én a hívők kérésére az ungvári székesegyházunkat és a püspöki hivatal épületét átadták a pravoszláv egyház tulajdonába. Ennek okán a hivatal a működését beszünteti, és az én vikáriusi tevékenységem is véget ér. Kérem a fentiek tudomásulvételét. Az Isten bőséges áldása szálljon reátok, és szent imáitokat kérve maradok Ungváron. Murányi Miklós. 1949. február 18-án.”

a szeretet gyógyító erejéről egyáltalán nem tükröz „nép ellensége” lelkületet. Az emberszeretet hirdetőjeként és gyakorlójaként aktív szerepet vállalt Kárpátalja két világháború közötti társadalmi és szociális életében. Mártírhalála egyik példája a társadalmi rend megváltoztatására irányuló erőszakos kommunista ideológiának, mely az emberi méltóságot eszköznek tekintette.

Ortutay Jenő teológusként

Gyermekei: Béla, Angéla, Elemér

Görögkatolikus kanonokként

Bírósági aktájában szereplő képek

Fia, Elemér, a munkatáborból hazaúton megáll és imádkozik apja sírjánál

Emléktáblája a beregszászi temetőben

DR. DUPKA GYÖRGY

SZOVJETELLENES KEZDEMÉNYEZÉSEK ÉS SZERVEZKEDÉSEK KÁRPÁTALJÁN, 1953–1956

1. Előzmények: magyar, ukrán csoportos megmozdulások

A szovjet titkosszolgálat még Sztálin idejében a lakosság körében is visszhangot keltő rendszerellenes magyar diákszervezkedést göngyölített fel Ungváron, tudjuk meg **Fodor István** visszaemlékezéséből: „Még jól emlékszünk arra az esetre, amikor a mi környékünkön a szovjetek letartóztattak egy 15-16 éves fiúkból álló csoportot (**Csurgovics Sándor, Kijovics Elek** és társai) állítólagos rendszerellenes szervezkedés ürügyén. Ők csak több éves börtön után térhettek haza...”⁴⁴

A *Rehabilitált történelem* című rehabilitáltak adattárában megtaláltam a tizenöt, tizenhat éves ungvári fiúkra vonatkozó bejegyzése-

⁴⁴ FODOR István: *Forradalmi visszapillantás fél évszázadból*. Kárpáti Igaz Szó, 2006. október 11.

ket. Társaik kilétét homály fedi. A két zeneiskolás diák *Csurgovics Sándor*⁴⁵ (*Olekszandr Georgijovics*, Ungvár, 1932), *Kijovics Elek*⁴⁶ (*Olekszij Joszipoovics*, Ungvár, 1935.) szovjetellenes röplapokat terjesztettek a belvárosban, csakhamar lebuktak, a katonai elhárítás kezei közzé kerültek. Ügyükkel a katonai törvényszék foglalkozott. Fiatal korukra való tekintettel a halálos ítéletet ugyan megúszták, az ügyész így is a legnagyobb, a halálbüntetéssel egyenértékű büntetés kiszabását kérte a katonai törvényszéktől. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósa őköt 1950. május 22-én 25 év szabadságvesztésre ítélte. Majd Sztálin halála után az Ukrán Legfelsőbb Bíróság 1954. június 30-án enyhített a korábbi ítéleten, Csurgovicsnak 10, míg Kijovicsnak 6 évre csökkentették a büntetés letöltésének idejét. 1991-ben rehabilitálták őket.

Megjegyzem, *Csurgovics Sándor* édesapját, *Csurgovics Györgyöt*⁴⁷ (*Georgij Georgijovics*, Szalók, Szlovákia, 1905-1972), az Ungváron élő sislóci görögkatolikus papot, az aposztázia elutasítása miatt 1950. október 25-én a megyei bíróság 25 évi szabadságvesztésre ítélte. Büntetését Angarszk (Irkutszki terület) GULÁG-lágerében töltötte, 1956-ban amnesztiával szabadult. 1992-ben rehabilitálták.

A tárgyalt korszakban a magyar, szlovák és ruszin-ukrán fiatalok közül is többen azért börtönöztek be, mert a sztálinisták által meghurcolt szüleikért, hozzátartozóikért bosszút hirdettek, agitációt folytattak a rendszer ellen. Például szovjetellenes magatartása miatt hurcolták meg és ítélték Gulág-rabságra a kövesligeti *Riskó-család* egyes tagjait. A megrázó sorstörténetekről jómagam is értesültem, amikor fiatal koromban anyai tanító nagybátyám családjánál töltöttem a nyári vakációmát. A Huszt környéki Kövesliget (Drahovo) akkor

---

⁴⁵ *Rehabilitált történelem*. I. i.m.2003. 744.

⁴⁶ *Rehabilitált történelem*. I. i.m.2003. 369.

⁴⁷ *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 744.

vált ismertté, amikor a magyarbarát Riskó-családokra „rászálltak” az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei. Először **Riskó Mihály**⁴⁸ (*Mihajlo Mihajlovics*, Kövesliget, 1885) földművest rendszerellenes agitációért a Kárpátaljai Területi Népbíróság 1946. március 13-án 3 évre az ungvári börtönbe zárta. Majd a szovjet titkosszolgálat pribékjei a település meghatározó személyiségét, az ifjabb **Riskó Béla** (Kassa, 1887.05.12.-?1947), a csehszlovák nemzetgyűlés szenátorát, nyugalmazott alispánt, 1942 februárjától a magyar „nemzetet szolgáló” Magyar Országgyűlés képviselőjét letartóztatták. A magyar-ruszin kötődésű politikust bevonták a **Bródy András** és képviselőtársai ellen indított perbe és 1946. május 26-án a Kárpátaljai Területi Népbíróság tízévi kényszermunkatáborra ítélte, valamelyik szibériai lágerben, feltehetően 1947-ben halt meg.⁴⁹ Hihetetlenül hangzik, de a *Rehabilitált történelem* című rehabilitáltak adattára szerint apját, idősebb **Riskó Béla**⁵⁰ (Kövesliget, 1865) nyugalmazott magyar közjegyzőt is 81 éves korában meghurcolták, 1946. május 4 és 25 között a Kárpátaljai Területi Bíróság 5 évnyi szabadságvesztésre ítélte, 1991-ben rehabilitálták. A Riskó-családokkal való politikai leszámolást az 50-es évek elején folytatták. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbíróháza **Riskó László**⁵¹ (*Vaszily Mihajlovics*, Kövesliget, 1910.) lázadó kolhoztagot és nejét, **Riskó Ilona**⁵² (*Olena Vaszilivna*, Kövesliget, 1915.) háztartásbelit, egyenként 25 év szabadságvesztésre ítélte el 1950. május 22-én. A Gulágra hurcolt családanya sorsán enyhített a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága, 1956. május 6-án felülvizsgálta a

⁴⁸ *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 603.

⁴⁹ A Szolyvai Emlékparkban 2016.december 7-én felavatott, a Magyar Országgyűlés Felsőháza és Képviselőháza kárpátaljai tagjainak, illetve képviselőinek vértanúságát megörökítő emlékeresztben lett Riskó Béla neve felvéve.

⁵⁰ *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 602.

⁵¹ *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 602.

⁵² *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 603.

négy évvel azelőtt hozott ítéletet, a 25 évből hat évet kellett leülnie az egyik női börtönlágerben. A kövesligeti politikai elítéltek sorát **Riskó László**⁵³ (*Vaszil Ivanovics*, Kövesliget, 1930.) favágó és **Riskó Ferenc**⁵⁴ (*Fedor Ivanovics*, Kövesliget, 1934) távirás zárta. A letartóztatás után ügyükkel a katonai elhárítás foglalkozott. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbíróháza a testvérpárt 1952. december 25-én huszonöt év javító-nevelő kényszermunkatáborban le-töltendő szabadságvesztésre ítélte. Az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanács Elnöksége 1954. január 23-án újra tárgyalta a Riskó-testvérek peranyagát és 10 év szabadságvesztésre módosította a korábbi ítéletet. A felsorolt Riskó-családok koncepciók perben elítélt tagjait bűncselekmény hiányában 1991-92-ben rehabilitálták.

Joszif Sztálin, a korlátlan hatalommal rendelkező és milliók haláláért felelős diktátor halála, illetve **Lavrentyij Berija**, a Szovjetunió belbiztonságért felelős miniszterelnök-helyettese, egyben a gyűlölt NKVD rettegett főnöke kivégzése után véget ért a kommunista önkényuralom és a tömegterror több évtizedes korszaka. Helyette a magyar '56-os forradalmat és más rezsimellenes megmozdulásokat is leverő **Nyikita Hruscsov** SZKP első titkár, majd a keményvonalas **Leonid Brezsnyev** főtitkár, illetve a Szovjetunió vezetői nevével fémjelzett, „a totális pártoligarchia időszaka következett.” Az „elszemélytelenedett legfelső hatalom” szürke eminenciásai az „egyéni terror” intézményét vezették be, ezúttal a szovjet titkosszolgálatok a „gondolatrendőrség” szerepében tűntek fel, célpontjaik a „disszidenseknek nevezett másként gondolkodók voltak.”⁵⁵

⁵³ *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 602.

⁵⁴ *Rehabilitált történelem*. I.i.m. 2003. 603.

⁵⁵ OFICINSZKIJ Román: *A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történelmében. 2.1. A korszak általános jellemzése*. –In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 216.p.

Kárpátalja esetében a polgárjogi mozgalom elindítói, köztük **Kovács Vilmos** és **S. Benedek András** egyik sokat idézett szovjet korszakot elemző tanulmányukban jól látták, hogy „A XX. kongresszussal elkezdődött tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette, ahol az '56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet.”⁵⁶ A bekövetkezett politikai „enyhülés” és a hruscsovi reformokkal fémjelzett „desztalinizáció” és „liberalizáció” évtizedének küszöbén először részesítik amnesztiában mindazokat, akiket öt évnél rövidebb időre ítélték el. A második amnesztia meghirdetése 1955. szeptember 17-én következik be. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége rendeletet hozott az 1941–1945. évi Nagy Honvédő Háború idején „az ellenséggel való kollaborálásért”, a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről.

Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai jogfosztott magyar is hazatérhetett a szibériai lágerekből, akik sokáig érezhették saját bőrükön a helyhatóság bizalmatlanságát. Megbélyegezetten, megrokkantan, de a lelki szabadság tudatával éltek életüket.

2. Az 56-os forradalmat megelőző rendszerellenes szervezkedők

Sztálin halála után Kárpátalján is spontánul indult el a rendszerellenes szervezkedés. Az első nagyobb ellenállási hullám 1954-1956 közötti években tetőzött. Az erőszakos szovjetizálást nyíltan vagy burkoltan elítélő csoportok tagjai, az egyéni akciók szereplői a fiatalok és a felnőttek korosztályából sorra bukkantak fel, akiknek családtagjait meghurcolták, Gulág-rabságra ítélték. A rendszerellenes lázadók csakhamar a KGB látókörébe kerültek, és büntetőjogi felelősségre vonták őket is.

---

⁵⁶ KOVÁCS Vilmos – BENEDEK András: *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. II.* Tiszatáj, 1970, (24) 12. pp. 1146.

A vádlottak padjára kényszerített szovjetellenes agitációért a magyar, ukrán, ruszin és más nemzetiségű emberek súlyos börtönöveket kaptak. Könnyörtelen volt velük szemben a Kárpátaljai Területi Népbíróság is, a csoportosulások tagjait 3-tól 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélte, a szibériai Gulág-lágerekben töltötték le büntetésüket. Ha ki is szabadultak, lelkileg, testileg megroppanva tértek haza, megbélyegezettek sorsában osztoztak csak a rendszerváltás után rehabilitálták őket.

*Kimutatás az 1953-1956-ban letartóztatott,
elítélt kárpátaljai lakosokról⁵⁷*

Politikai elítélt adatai Közigazgatási megoszlás	Nemzetiség	Végzettség	Foglalkozás	Ítélethozatal időpontja	Kiszabott büntetés	Rehabilitáció
Ungvár						
Bognár István/ Sztepan I. (Kosztrino, 1905)	magyar	Alapiskola	Vasutas	1953.06. 5. Másodfokon: 1954. 08. 07.	10 (5)	1991
Rákóczi Bertalan G. (Ungvár, 1922)	szlovák	Alapiskola	Munkás	1953.05.12. Másodfokon: 1955. 07. 08.	10 (6)	1988
Szverenyak Ljubov V. (Munkács, 1931)	ukrán/ ruszin	Nemtelj. felsőfok.	Az UÁE hallgatója	1953.04.17.	10	1988

⁵⁷ *Rehabilitált történelem.* I.i.m. 2003. A felsorolt elítéltek adatait az idézett mű tartalmazza.

Ungvári járás						
Benedek Ferenc F. (Nagydobrony, 1923), Csap lakosa	magyar	Alapiskola	Gépkocsi-vezető	1953.05.14.	8	1955
Mindszák József I. (Csap, 1933) Csap lakosa	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.05.14.	25	1955
Szabó Béla A. (Szürte, 1932), Csap lakosa.	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.05.14.	25	1955
Jakab Rudolf A. (Csap, 1934) Csap lakosa	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.05.14	25	1955

Munkács						
Sztrumlják Sztefanija A. (Sztrij, Lvovi t. 1904.)	ukrán/ ruszin	Középfokú	Tanító	1954. 11. 28. Másodfokon: 1956. 01. 27.	10 (6)	1967
Sajovics Albert (Albert Jozifovics, Munkács, 1902)	zsidó	Középfokú	Tisztviselő	1953.06.30.	10	1954
Munkácsi járás						
Mészár Adalbert G. (Beregrákos, 1928) Beregrákos lakosa	magyar	Alapiskola	Kolhoztag	1956.06.18-20.	8	1991

Politikai elítélt adatai Közigazgatási megoszlás	Nemzetiség	Végzettség	Foglalkozás	Ítélelhozatal időpontja	Kiszabott büntetés	Rehabilitáció
Nagyszőlősi járás						
Fábián Rozália A. (Tiszaúj-lak.1901.) Tiszaúj-lak lakosa	magyar	Alapiskola	Szőlőszovhoz-munkás	1953.01.9-10. Másodfokon 1956.06.18-20.	25 (10)	1989
Pliszka Vaszilina I. (Terespatak/ Taraszivka, Técsői j. 1927.) Fancsika lakosa	ukrán/ ruszin	Alapiskola	Háztartás-beli	1956.06.18-20.	4	1991
Gérus Pál J. (Tekeháza, 1896), Tekeháza lakosa	magyar	Alapiskola	Kolhoz-tag	1953.01.9-10. Másodfokon 1955.02.12.	25 (10)	1989
Jakab Jenő A. (Tiszaúj-lak, 1902) Tiszaúj-lak lakosa	magyar	Alapiskola	Szőlőszovhoz-munkás	1953.01.9-10. Másodfokon: 1955.02.12.	25 (10)	1989
Kapincu Jenő M. (Halmi, 1921) Tiszabökény lakosa	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.06.04	10	1953
Oláh Ilona J. (Szteblivka, Huszt j. 1897) Tiszaúj-lak lakosa	ukrán/ ruszin	Alapiskola	Háztartás-beli	1953.01.9-10. Másodfokon, 1955.02.12.	25 (10)	1989

Szilágyi Mária A. (Tiszaujlak, 1905) Tiszaujlak lakosa.	magyar	Alapiskola	Háztartásbeli	1953.01.9-10. Másodfokon, 1955.02.12.	25 (10)	1989
Husztói járás						
Alekszik Fegyér J. (Huszt, 1936) Huszt lakosa (hatórhadbíró-ság)	ukrán/ ruszin	Alapiskola	Mozigépész	1953.05.22.	25	1955
Técsői járás						
Boza Vaszil F. (Gyibrova, 1913), Gyibrova lakosa.	román	Alapiskola	Földműves	1953.06.29.	10	1988
Sztaronszka Júlia I. (Aknaszlatina, Técsői j. 1926. Aknaszlatina lakosa	magyar	Középiskola	Vasutas	1953. 03. 23.	8	1955
Jakobini Jenő P. (Aknaszlatina, 1906), Aknaszlatina lakosa	magyar	Nem teljes középiskola	Pénztáros vasútállomáson	1953.08.11.	8	1988
Szidlar Jurij I. (Oszij, Ilosvai j. 1907) Dulovo lakosa	ukrán/ ruszin	Alapiskola	Ortodox pap	1956.03.05.	6	1991

Politikai elítélt adatai Közigazgatási megoszlás	Nemzetiség	Végzettség	Foglalkozás	Írlehetően az időpontja	Kiszabott büntetés	Rehabilitáció
Ökörmezői járás						
Dalgameja Hanna P. (Pereszlő/Priszliv, Ökörmező j. 1897.) Pereszlő lakosa	ukrán/ ruszin	Írás- tudat- lan	Házi- asszony	1954. 11. 16.	25	1955
Rahói járás						
Bokocs Nucu J. (Bila Cerkva, 1932)	román	Alap- iskola	Föld- műves	1953.03.31. Másodfo- kon, 1955.03.23.	10 (6)	1990
Popsa Kszenyija V. (Tiszafejé- regyháza/Bila Cerkva, Rahói j. 1925.) Tisza- fejéregyháza lakosa	román	Írástu- datlan	Háztar- tásbeli	1956.06. 18-20.	3	1991
Popsa Todora D. (Tiszafejé- regyháza/Bila Cerkva, Rahói j. 1925.) Tisza- fejéregyháza lakosa	román		Háztar- tásbeli	1956.06. 18-20.	3	1991
Olar Ivan V. (Bila Cerkva, 1921), Kobi- lecka Poljana lakosa	román	Alap iskola	üzemi kötőró	1956. 06. 18-20.	6	1991
Összesen 27 fő: 13 magyar, 7 ukrán/ruszin, 5 román, 1 szlovák, 1 zsidó					384 (73)	

A táblázatban döntő többségben azoknak az elítélteknek neveit soroltuk fel, akiket 1953 elejétől 1956 őszéig egyéni kiállításukért, szovjetellenes agitációért 27 főt, köztük 13 magyar, 8 ukrán-ruszin, 5 román és 1 szlovák nemzetiségű kárpátaljai lakost összesen 395 év politikai börtönlágerre ítélték. Köztük 5 férfit és 4 nőt 25 évre ítélték. A legfiatalabb a huszti származású, 17 éves *Alekszik Fegyir* mozigépész. A legidősebb az Ugocsa-vidéki 57 éves *Gérus Pál* tekeházi kolhoztag.

Legsúlyosabb ítéletet az Ugocsa- és az Ung-vidékiek szenvedték el. Tiszaújlaki lakosok közül 1953. január 9-10. között 4 főt (*Fábián Rozália, Oláh Ilona Szilágyi Mária és Jakab Jenő*) 25 évi szabadságvesztésre ítélték.

A csapi négytagú csoport tagjait 1953. május 14-én kegyetlenül megbüntették. Hárman (*Mindzsák József, Szabó Béla, Jakab Rudol*) húsz éven aluliak voltak, őket 25 évi, a 30 éves *Benedek Ferencet* 8 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

A harmadik csoportban találjuk a Rahó környéki *Bokocs Nucu, Popsa Kszenyija, Popsa Todora, Olar Ivan* román nemzetiségű tiszafejéregyházai (Bila Cerkva) lakosokat, akik ellen szintén szovjetellenesség miatt indítottak vádeljárást, örájuk enyhébb büntetéseket (3-tól 10 évig terjedő) szabtak ki.

A NAGYSZÖLÖSI ÉS A FELSŐ-TISZA- VIDÉKI SVÁB NŐK INTERNÁLÁSA 1944-45 FORDULÓJÁN A SZOVJETUNIÓ ÁLLAMI HONVÉDELMI BIZOTTSÁGÁNAK 7161. SZ. PARANCSA ALAPJÁN

A multietnikus régióban a német nemzetiségűek számának nagyarányú növekedése az 1700-as évek végére tehető. Gazdasági szempontból a Rákóczi-szabadságharc után elnéptelenedett földekre telepítették be őket. A korabeli közhasználatban sváboknak, vagy cipszereknek nevezett németek nagy része a Munkács környéki telepésfalvakban élt, de nem volt elenyésző a számuk Nagyszőlösön és a Felső-Tisza-vidék néhány településén, s városában, mint Huszt, Rahó, vagy Kőrösmező. Az 1941-es

---

⁵⁸ A tanulmány szerzője: a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója

népszámlálási adatok szerint a német nemzetiségű lakosság száma Kárpátalján 13 222 fő volt.⁵⁹ A második világháború során, s különösen a szovjet megszállást követően jelentős megpróbáltatáson kellett átesniük a német nőknek. A családanyákra, fiatal nőkre nagy veszélyt jelentett, hogy férjeiket, fiaikat, testvéreiket besorozták a Waffen SS-be. „Rahón szinte minden házból jelentkezett valaki az SS-be, köztük apám testvére Faltinski Sándor is. Nem tudtunk róla semmit, a családba még csak a nevét sem merték kiejteni miután bejöttek az oroszok.”⁶⁰ – él Wersler Anna rahói lakos emlékeiben a kép. A szovjet csapatok bevonulását követően megtorlásban részesültek az ellenség sorai között harcoló német katonák családtagjai, s különösen azok a nők, akik Volksbundisták voltak. Sokan a megtorlástól félve, vagy épp önkéntesen a Nyugatra menekülést választották a visszavonuló magyar és német csapatokkal. A királymezeieket a magyar csapatok irányították erővel a taracközi állomásra 1944 szeptemberében. Döntésüket azzal indokolták, hogy a szovjetek fel akarják gyújtani a falut.⁶¹ Holzberger Antónia is a menekültek között volt, így emlékszik vissza azokra a napokra: „A háború idején már férjes asszony voltam. Férjem katona volt. 1944-ben felszólították az itthon maradottakat, akik javarészt asszonyok, öregek és gyerekek voltak, hogy haladéktalanul hagyják el a falut. Klára lányom akkor volt másfél éves. Semmit sem vihettünk magunkkal, a házat, a jószágot és minden egyéb vagyónunkat hátrahagyva indultunk útnak. Az embereket először Taracközre irányították. Több mint egy hétig várakoztunk a szabad ég alatt, a hideg őszi időben. Reménykedtünk, hogy nemsokára visszatérhetünk szülőfalunkba. Ehelyett Magyarország felé irányított-

---

⁵⁹ 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Szerk. és kiadja Központi Statisztikai Hivatal. Stephaneum Nyomda Részvénytársaság, Bp. 1947.

⁶⁰ Wersler Anna (szül. 1954, Rahó) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2020.01.11.) és közli Bimba Brigitta

⁶¹ KTÁL, F. 2558., op. 2., ob.zb. 3940., 4.

tak bennünket. Marhaszállító vonatokban utaztunk két héten keresztül, azt sem tudva hová megyünk, mi vár ránk.”⁶²

A szovjetek első tisztogatósi akciója során három napos kis munka, „malenkij robot” ürügyén szakították el a területen tartózkodó német férfiakat a családjuktól. 18-50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfiakat a kollektív bűnösség elve alapján hurcolták szovjet kényszermunkára. A huszti Gerhardt Mária így emlékszik vissza édesapja elvesztésére és a család megpróbáltatásaira: „Gyalog vitték őket Szolyvára. Később anyukával pár asszony összeállt és elmentek gyalog Szolyvára. Olyan szörnyen néztek ki az emberek: éhesek voltak, le voltak már fogva [...] Anyuka az alatt az idő alatt teljesen megöszült. 34 éves volt. Egy fiatal katona, aki vigyázta őket, azt mondta anyukának: Bábuska, vigye el őt, a faluba majd adnak neki valamit”. S apuka azt mondta, hogy nekiek felolvasták, aki megpróbál szökni, annak az egész családját elviszik Szibériába. Anyuka úgy könyörgött neki [...] de ő nem akart jönni, mert félt [...], s aztán bevagonírozták őket [...] soha nem tudtuk meg, hogy hol dobták ki [...] És amikor a hatóság már látta, hogy apuka nem jön vissza, akkor nekünk ki kellett menni az őrházból [...] Ősszel a többi gyerek továbbtanulni ment, sajnos sírva mentem a táskával a munkára. Dolgoztam és anyukámnak segítettem, mert a testvéreim fiatalabbak voltak.”⁶³ A nők többségének át kellett vennie a családfenntartó szerepét, az iskolás gyerekeknek pedig a tanulás helyett munkába kellett állniuk, hogy meg legyen a család mindennapi betevője.

A német nők összeírása és internálása

A németek háborús jóvátételi munkáját a nagyhatalmi konferenciákon főként hadifoglyokra korlátozták eleinte, de a Podsdami konfe-

⁶² *Váradi Natália*: Míg élek, Királymezőt tekintem szülőföldemnek. Deportálások, vagyonelkobzás – kárpátaljai német sors a világháború idején. Kárpátalja. 2004. április 2., 168. sz.

⁶³ Gerhart Mária (szül. 1932, Huszt) visszaemlékezése. In: *Pawel Wyszkowski*: Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Temesvári Pelbárt Ferencs Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013. 264.

Kárpátmenti Német Népranácsának körlevele a német nemzetiségű lakosság mozgósításáról

Állam: Szovjet Unió
 Feladat: Német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

Örök szöveg az orosz népranácsok körleveleiről

4. Kárpátmenti Népranács

1. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

2. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

3. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

4. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

5. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

6. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

7. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

8. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

9. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

10. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

11. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

12. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

13. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

14. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

15. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

16. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

17. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

18. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

19. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

20. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

Örök szöveg az orosz népranácsok körleveleiről

4. Kárpátmenti Népranács

1. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

2. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

3. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

4. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

5. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

6. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

7. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

8. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

9. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

10. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

11. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

12. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

13. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

14. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

15. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

16. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

17. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

18. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

19. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

20. A német lakosság mozgósítása a Kárpátok térségében

Kárpátontúli Ukrajna Népranácsának körlevele a német nemzetiségű lakosság mozgósításáról
 Forrás: KTÁL, F. R 14., op. 1., od.zb. 52.

rencián, Ivan Majszkij szovjet külügyi népbiztos már ötmillió német jóvátételi munkáját irányozta elő, ami ígyis csak a jóvátétel felét eredményezte volna.⁶⁴ A szovjet megszállási területeken előirányozták a német lakosság számbevételét, 16-50 éves korig lakóhely, nem és kor szerint kellett elkészíteni az összeírást. Romániában, Jugoszláviában, Bulgáriában, Magyarországon és Csehszlovákiában 551 049 főt írtak össze, akik közül 310 613 főt tett ki a nők száma.⁶⁵ A 4. Ukrán Front törzsparancsnoka, Levitin ezredes a megszállt Kárpátontúli Ukrajna területén 70 települést átvizsgálva készített kimutatást, 2375 németet

⁶⁴ Polian Pavel: Against their will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR. Central European University Press, Budapest – New York. 2004. 245–246.

⁶⁵ Uo. 250.

tartott nyilván, ebből 677 volt a nő. 16-30 év közé eső 317, 30-40 év közé eső 208, 40-50 eső 166 fő.⁶⁶

A németek mobilizálását tartalmazó 7161. számú Szovjet Állambiztonsági rendelet forgatókönyvét december 17-én kapta meg Petrov tábornok a 4. Ukrán Front Parancsnoka. A 2. és 3. Ukrán Front által megszállt területek a 0060. számú parancsot kapták meg, ami lényegében megegyezett, 18-30 év közötti nők, 17-45 év közötti férfiak internálását rendelte el, akik vihettek magukkal 200 kg összsúlynyi élelmet, ruhát és használati tárgyat.⁶⁷

A 7161. sz. parancs mellé a 4. Ukrán Front kapott egy kiegészítő parancsot, a 00520-as, ami annyiban különbözött az előzőektől, hogy felmentést adott a hét éven aluli gyerekeket nevelő édesanyáknak, míg a másik kettő csak az egy éven aluli gyereket nevelő nők számára tette ezt lehetővé.⁶⁸ Kijelölt gyűjtőhelyeket hoztak létre többek között Huszton, Rahón és Nagyszőlősön is. 1944. december 21–27 között az NKVD tiszti állománya 10 körzetben végzett felmérést, a huszti körzetben két férfit, 18 nőt, a rahóiiban öt férfit, 18 nőt, a nagyszőlősiben öt férfit, hét nőt regisztráltak. A források szerint a gyűjtőállomásokon ezekből a körzetekből csak a nagyszőlősiből nem jelent meg két nő, akiket vagy felmentettek, vagy megszöktek és beálltak a Csehszlovák Hadtestbe.⁶⁹

⁶⁶ Az ügyirat, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив (Oroszországi Állami Katonai Levéltár, a továbbiakban: OÁKL), F. 32885., op. 1., od.zb. 50., 263. Közli: *Dupka György*: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946. Doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK. 2014. 100–101.

⁶⁷ *Vida István*: Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október – 1948. június. Dokumentumok. Gondolat, Bp. 2005. 65–67.

⁶⁸ OÁKL, F. 32885., op.1., od.zb. 243., 1–5. Közli: Упорядник О. М. Корсун: Закарпатські угорці і німці інтернування та депортаційні процеси. 1944–155 рр. Всеукраїнське Державне Видавництво „Карпати”, Ужгорода 2012. 68–70.

⁶⁹ OÁKL, F. 32885., op. 1., od. zb. 243., 205-207. Közli: Упорядник О. М. Корсун: Закарпатські угорці і німці і.м. 195–196.

A szovjetek bevett gyakorlata volt, hogy a létszámot pótolni kellett, ezért a rahói fiatalok sorába került egy, az előírt korhatáron kívül eső nő is, az akkor 35 éves Neuman Erzsébet.⁷⁰ Nagyszülősen pedig ugyanazt a korhatárt állapították meg a férfiak és a nők számára, 17–45 éves korig kellett jelentkezniük.⁷¹ A kiegészítő parancs rendelkezései sem voltak érvényben a valóságban, internálták a kőrösmezei Frindt Borbálát is, akinek volt egy öt éves, tehát hét éven aluli gyereke is.⁷² Sőt a nemzetiséget sem vették figyelembe, az utcán fogtak meg egy Kuilnyák nevezű magyar lányt, akit félcipőben hajadon fön vittek el.⁷³ Magyaroknak vallotta magát a nagyszülősi Bisinger Irén és nővére is, akiknek felszólításra kellett megjelenniük a kijelölt gyűjtőhelyen a magyar iskola épületében, 1944. december 27-én. Onnan szuronyos katonák kísértében indították őket Husztra.⁷⁴ Huszt szovjetek általi elfoglalására és a német nemzetiségűek összegyűjtésére Gerhart Margit túlélő így emlékszik vissza: „1944 októberében Husztot elfoglalták az oroszok, már novemberben megkezdődött a német nemzetiségűek deportálása. A magyaroktól eltérően a németek közül deportálták a 18-30 év közötti nőket is a Szovjetunióba. Az orosz katonák házról házra jártak mindenütt, ahol fiatalok voltak, s felszólították őket arra, hogy azonnal csomagoljanak, mert indulni kell. Kijelöltek a városban egy központi gyűjtőhelyet, ott kellett jelentkezni. A családból nekem

---

⁷⁰ Bilics Éva visszaemlékezése. In: *Dupka Gyögy*: Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemelvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt katonafoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszer munkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. Intermix Kiadó, Ungvár–Bp. 2016. 155–156.

⁷¹ KTÁL, F. R. 14., op. 1., od.zb. 52., 2. Közli: *Molnár D. Erzsébet*: Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944–1953). Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK. 2015. 106–107.

⁷² Birosz János visszaemlékezése. In: Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak i. m. 156.

⁷³ Bilics Éva visszaemlékezése. In: Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak i. m. 155–156.

⁷⁴ *Fischer Zsolt*: „Állandóan kísértett a félelem”. Kárpátalja, 2005. november 11. 252. sz.

és a 22 éves nővéremnek kellett elmenni [...] A gyűjtőhelyre érve meglepve tapasztaltuk, hogy nemcsak német nemzetiségűek voltak ott. Számos olyan személy is oda került, aki nem is volt valójában német, még csak a nyelvet sem beszélte, csak a neve volt németes hangzású. Azt hittük, rögtön elszállítanak bennünket, de nem így történt. Még kb. 1-2 hétig tartottak a gyűjtőhelyen bennünket.”⁷⁵ Keveseknek sikerült elkerülniük az elhurcolást, közülük tartozott Müllbauer Magdolna, akit később ért utol a megtorlás, kuláknak nyilvánították és menekülnie kellett. Összesen 16 lányt és két fiút internáltak Husztról.⁷⁶

Rahón a volt telefonközpont épületében gyűjtötték az embereket. Aki nem jelent meg arra az otthonában törtek rá. A Báron lányok közül – Báron Jolán (1920), Báron Terézia (1924), Báron Mária (1927), – a legfiatalabbat, Teréziát akarták elvinni, de nővére önként vállalta, hogy elmegy helyette, akit egyből teherautóra raktak és csupán egy szál kabátban vittek a gyűjtőhelyre.⁷⁷ A felső-tisza-vidéki fiatalokat egyszerre indították útnak. 1945. január 2-án érkeztek meg Volócba, majd csak Dnyepropetrovszkban vitték fürdőbe őket, némi kását és kenyeret kaptak az úton, de a fekete kenyeret már Lembergben kidoálták az ablakon, mert ehetetlen volt, később azonban nagyon bánták, mivel hamar elfogyott az otthonról vitt élelem. Január végén érkeztek meg Horlovkára,⁷⁸ ami a Gupvi légerek főparancsnoksága alá tartozott, a Donyec-medencében 288 ilyen láger volt.⁷⁹

---

⁷⁵ *Fischer Zsolt*: 83 évesen is fontos beosztásban. Gerhardt Margit életútja. Kárpátalja, 2009. november 20. 462. szám

⁷⁶ *Popovics Zsuzsanna*: Huszti svábok: Mindenükből kifosztották őket. Kárpátalja, 2001. augusztus 3. 29. sz.

⁷⁷ Báron Zita (szül. 1975, Rahó) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2020.01.11) és közli Bimba Brigitta

⁷⁸ *Gulácsy Géza* előadása. In: *Dupka György (szerk.):* Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). Patent–Intermix, Ungvár–Bp. 1993. 241.

⁷⁹ *Bognár Zalán*: „Málenkij robot”. A Magyarországról itélet nélkül Szovjetunióbeli kényszermunkára elhurcolt civilek története. Kairosz Kiadó, Bp. 2018. 477.

Élet a Donyec-medence egyik GUPVI táborában – Horlovkán

Horlovkán két láger volt egymás mellett, az egyikben női rabok, a másikban magyar hadifoglyok voltak elszállásolva barakokban, ezt bizonyítja Balogh Jánosné tiszaujhelyi özvegy visszaemlékezése is, aki férje, Balogh János leventeoktató halálhírét a nagyszülősi Bissinger lányoktól tudta meg.⁸⁰ A husztiak egy helyre kerültek, emeletes vaságyakon aludtak, egy dobkályha volt a hosszú barakban, ami szinte semmi meleget nem adott, egy orosz férfi őrködött a barakkban. Eleinte 800-an, majd 1800-an is lehettek a lágerben, voltak román, lengyel, szlovák és magyar németek is köztük. A nőket különböző munkára osztották be, vasúti sínek takarítására, romeltakarításra, kokszkémiai- és vasgyárakban, bányában dolgoztatták őket. A munkanap reggel 5-kor kezdődött 11-kor kaptak enni valami löttyöt, amiben pár szál káposzta úszott, majd délután 5-kor kapta meg a fejadagját, aki teljesítette a normát és időben visszaért a táborba.⁸¹ A munka nehézségi fokától függött a kenyérfejadag súlya. Aki téglát pakolt, vagy szenet lapátolt 80 dkg kenyeret kapott, ez a közepes mennyiségnek felelt meg. Aki bányában dolgozott, annak egy kg-ot is adtak, aki takarított, annak csak egy fél kg jutott. Szerencsés volt, aki „párnyikába”, kertészetbe lett beosztva, mert az zöldséghez és gyümölcshöz is hozzáfért.⁸² – derül ki a rabok emlékeiből.

A túlélési esélyek nagyrészt a lágerparancsnok személyétől függhetnek. Azok a lányok, akik bejáratosak voltak a tisztetekhez, jobb élelemhez jutottak, ilyen szerencsés volt a Viskről egyedülként elhurcolt Puffer Margit is, akit elmondása alapján, azért hurcoltak csak el, mert

⁸⁰ Özv. Balogh Jánosné visszaemlékezése. In: Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak i. m. 108.

⁸¹ Morgentál (szül. Dán) Mária visszaemlékezése. Az interjú Bakura Sándor tulajdonában. Készítette (2009.04.02.)

⁸² *Fischer Zsolt*: 83 évesen is fontos beosztásban. Gerhardt Margit életútja. Kárpátalja, 2009. november 20. 462. szám

„r”-re végződött a vezetékneve, min Hitlernek. Az egyik tiszt nagyon rendesen bánt vele, sokszor haza is vitte, vigyázni a gyerekeire, míg az a feleségével szórakozni és moziba járt. Voltak, akik előnyt kovácsol-
tak ezekből a viszonyokból. „Volt egy lány Husztról, Mari, aki tisz-
tekkal kezdett, megbeszélte, hogy hazaengedik, ha szeretkezik velük.
Ő nem kapott ilyen injekciót, a konyhára is bekerült, praxisa volt. Jó-
madárnak vettük, és lett gyereke. Ha jól emlékszek állapotosan en-
gedték haza.”⁸³ A beadott injekcióktól elmaradt a nők menstruáci-
ója, elővigyázatosságból és óvintézkedésből adták, nehogy gyerekek
szülessenek, hisz az csak hátráltatta a nőket a munkában. Mégis volt
olyan nő, aki ennek ellenére is teherbe esett „Németmokráról is ha-
zaengedtek egy lányt, nem tudni, hogy a huszti Müller Karcsié lehe-
tett-e a kicsi, de miután hazajött a lágérből elvette a lányt feleségül.”⁸⁴
– derül ki Puffer Margit emlékeiből. Az állapotos nők és csecsemős
anyák voltak azok, akik elsőként térhettek haza a lágerekből, ezt tá-
masztja alá 13 magyarországi kisgyermekes anya szabadon bocsájtá-
sa 1945. október 20-án. Tragikus, hogy a 13 gyerekből kettő maradt
életben a többiek gyakorlatilag az út során pusztultak el éhezés, szom-
júság és betegségek következtében.⁸⁵

A halálozások a lágerekben is főként a helytelen táplálkozás és rossz
körülmények miatt fejüket felütött betegségek miatt következtek
be. Sok erdélyi sváb lány halt meg tífuszban, a kárpátaljaiak közül is
volt egy Ágnes nevezetű, aki belehalt a betegségbe és kivételes módon
a szomszéd lágérben raboskodó bátyjának sikerült elrendeznie, hogy

---

⁸³ Puffer Margit (szül. 1926, Visk) visszaemlékezése. Az interjúút készítette (2018.12.20.) és közli
Bimba Brigitta

⁸⁴ Gerhardt Anna (szül. 1935, Huszt) visszaemlékezése. Az interjúút készítette (2020.01.10.) és
közli Bimba Brigitta

⁸⁵ *Szebeni Ilona*: Merre van a magyar hazám? Kényszermunkán a Szovjetunióban 1944–1949.
Bp., 2017. 148–150.

pap temesse el, mert a rabok, mint a legtöbb kényszermunkatáborban, tömegsírba lettek elföldelve.⁸⁶

Javulás, akkor volt tapasztalható, mikor otthonról csomagokat kezdtek küldeni a hozzátartozók. 1946-tól eléggé akadozva és magas cenzúrázás alatt engedélyezték a levelek és csomagok küldését. Gerhardt Margit több levelet is kapott, tanúsítja húga: „Egy idő után, mikor megkaptuk az első levelet, amit a lágerből írt, küldtünk csomagot. Meg volt adva, hogy 1-2 havonta egy csomagot lehet postára adni, amit leellenőriztek. Faládában küldtünk 5-6 kg-ot. Anyuka csomagolt egy kis rántást, tarhonya tészta, lekvárt, zsírt, ami elállt. A többiek is kaptak levelet, onnan tudom, hogy mi nem írtuk meg neki, hogy meghalt édesanyánk, valamelyik huszti lánynak meg megírták, tőle tudta meg. Nem tudta mai napig feldolgozni ezt a fájdalmat.”⁸⁷

Az internáltak hazabocsájtása érdekében írt kérelmek

Az otthon maradt hozzátartozók különböző beadványokkal fordultak a helyi és körzeti népbizottságokhoz, hogy engedjék szabadon a gyerekeiket. A huszti szülők egy kérvényben fogalmazták meg és kérték 12 gyermekük hazabocsájtását. A beadvány az elhurcolt fiatalok nevét, születési dátumát is tartalmazza, valamint azt is feltüntették, hogy a Horlovkai 3. sz. Kokszyárban alkalmazták őket és ártatlanságukat bizonygatták.⁸⁸ Hasonló folyamodványokkal közvetlenül a Sztálini (ma – Donyeck) területi Horlovkai 3. sz. Kokszyárban alkalmazott „munkászászlóalj” parancsnokságát, illetve Turjanica Ivánt, a Kárpátontúli Megyei Tanács Vég-

⁸⁶ Weinrauch (szül. Dán) Ilona visszaemlékezése. In: *Bakura Sándor – Dupka György (szerk.): „Otthon a könny is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Intermix Kiadó, Ungvár – Bp. 2009. 63.

⁸⁷ Gerhardt Anna (szül.1935, Huszt) visszaemlékezése. Az interjút készítette (2020.01.10.) és közli Bimba Brigitta

⁸⁸ KTÁL, F. R-195, op. 23, szpr. 40. 13.

rehajtó Bizottságának elnökét más kárpátaljai lakosok k is megke-resték, köztük:

– Pufler József viski (Técsői járás) lakos, aki leánya, az 1916-ban született Pufler Júlia szabadon bocsátását kérte⁸⁹

– Bogorovna Magdolna királymezei (Técsői járás) lakos leánya, Frind Mária szabadon bocsátásáért folyamadt⁹⁰

– Knauer Viktor dombói (Técsői járás) lakos fia, Knauer Viktor és fogadott lánya, Holzberger Gizella szabadon bocsátását szorgalmazta⁹¹

– Bizinger Ella nagyszülősi lakos lányai, Bizinger Magdolna és Bizinger Irma szabadon bocsátását kérte. A kérvény teljes terjedelmében a következőket tartalmazza: „Alulírott, Bizinger Magdolna és Irén édesanyja (édesapjuk Péter) nagyon szépen kérem a katonai parancsnokságot, hogy a másfél éve internált, 3. számú koksüzemben dolgozó gyermekeimet engedjék szabadon. Kérésemet azzal indokolom, hogy gyermekeimet a helyi hatóságok tévedésből internálták és adták ki a szovjet kormánynak, mivel apjuk soha nem volt tagja semmilyen pártnak és soha semmilyen hadseregben nem szolgált, mert az egyik szemére vak volt. A lakatosműhelyben, ahol dolgozott, az egyik legkiválóbb munkásként tartották számon. Nagyszülősen senki nem viszonyult hozzá ellenségesen. Gyermekeit ukrán iskolába járatta, bár magyarba is járhattak volna, mivel magyar nemzetiségűek. Mindig támogatott minden szláv kezdeményezést. E törekvését határozottan bizonyítja, hogy egyik fia orosz iskolát végzett, és középiskolai tanárként dolgozik, a másik, miközben a Magyar Királyi Honvédségben szolgált, teljes egységével együtt átállt a Vörös Hadsereg oldalára, és együtt harcoltak a „fasiszták” ellen a teljes megsemmisítésükig és a dicső győzelem kivívásáig. Apjuk már nem él és én itt maradtam

---

⁸⁹ Uo. 8.

⁹⁰ Uo. 40–41.

⁹¹ Uo. 44.

nyolc gyermekkel egyedül, ezért esedezve kérem, legyenek tekintettel a fent említett lányok anyjának kilátástalan helyzetére, és engedjék őket szabadon, hogy ha apjuk nem is élhette meg hazajövetelüket, legalább az én utolsó napjaimat boldoggá tehessék. Remélem, hogy ezt az Önökhöz immár harmadik alkalommal intézet kérésemet kedvező elbírálásban részesítik.”⁹² A kérvényből kiderül, hogy a szülők kétségbeesettségükben minden eszközt megragadtak, baloldali érzelmű pártállást bizonygattak, fiktív adatokat közöltek a hozzátartozóik nemzetiségéről, iskoláztatásáról, annak reményében, hogy ezzel elősegítik a szabadon bocsátásukat. Ezeket az állításokat hivatalos dokumentumokkal is alátámasztották, melyeket a helyi és körzeti népbizottságokon keresztül állították ki. A valóságban ezeknek a nőknek nem volt esélyük arra, hogy amíg a munkaerejük felhasználása a Szovjetunió számára potenciális és kifizetődő addig haza engedjék őket.

Az elhurcoltak névsorának összeállítása

Iván Turjanica, Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elnökének rendeletére 1945 júliusának elején összeállították településenként a hozzátartozók és a községi előjárók közreműködésével azoknak a névsorát, akik munkatáborokban tartózkodtak. Huszton 438 hadifogoly és internált személy nevét írták össze,⁹³ de a városból elhurcolt lányok egyike sem szerepel a listán. Ez a megállapítás arányosan érvényes a Felső-Tisza-vidék megannyi német nőik által is lakott, az elhurcolásokat érintő településére. Primer forrásként tekinthetünk azonban azokra a kérvényekre, melyeket az elhurcoltak hozzátartozói írtak Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának és a táborok vezetésének. A teljesség igénye nélkül, de kinyerhető belőlük 10 huszti, egy viski, egy királymezei, egy dombói, két nagyszőlősi nő neve, születési helye és dátu-

---

⁹² Uo. 32–33.

⁹³ KTÁL, F. R-14., op. 1., od. zb. 219.

ma.⁹⁴ Bilics Éva és Birosz János 1989. évi portajárásának köszönhetően további adatokkal bővíthető a lista, akik hét rahói és öt kőrösmezői nő nevét jegyezték fel.⁹⁵ A saját oral historys kutatásaimra alapozva újabb három elhurcolt nő neve került feltárássra.⁹⁶

Hazatérés

A listák összeállításával egyidőben Iván Turjanica kérte Hruscovtól a fogolytáborokban lévők hazabocsájtását. Mivel nagyon kevés embert engedtek haza 1945–46 folyamán ezért 1947. szeptember 18-án ismét levélben fordul hozzá. Ebben a dokumentumban került először megemlítésre, hogy a „munkára irányítottak összetétele többségében 16 éves korú fiatalokból, főként lányokból áll.”⁹⁷ A felső-tisza-vidéki lányokat egyszerre szállították ki a munkatáborokba és néhányuk kivételével együtt is tértek haza. Gerhart Margit nővére lehetett, aki külön a csoporttól, elsőként tért haza. Húga visszaemlékezése szerint súlyosan megbetegedett, a nehéz fizikai munka és hiányos ételmezés miatt tüdőgyulladásba esett, ezért egy év elteltével hazaengedték.⁹⁸ Gerhart Ilona és Weinrouch Katalin különös módon szabadult, más német

---

⁹⁴ Gerhart Margit (1926, Huszt), Gerhart Ilona (1925, Huszt), Dán Mária (1924, Huszt), Morgenthal Katalin (1921, Huszt), Hondler Ilona (1927, Huszt), Müller Margit (1921, Huszt), Dán Ilona (1925, Huszt), Müller Magdolna (1925, Huszt), Weinrauch Katalin (1925, Huszt), Gerhart Irén (1926, Huszt), Pufler Júlia (1916, Visk), Frind Mária (1920, Királymező), Holzberger Gizella (1926, Dombó), Bissinger Magdolna (?, Nagyszőlős), Bissinger Irén (1927, Nagyszőlős)

⁹⁵ Wisauer Klotild (1924, Rahó), Stadler Valéria (1922, Rahó) Báron Jolán (1921, Rahó), Franz Mária (1922, Rahó) Neuman Erzsébet (1909, Rahó) Zaharovics Erzsébet (1926, Rahó), Kulinyák Babi; Leibner Rozália (1913, Kőrösmező) Frindt Emma (1913, Kőrösmező), Frindt Gizella Reparuk Antalné (1921, Kőrösmező), Reparuk Mária Bakkai Lajosné (1925, Kőrösmező), Frindt Borbála (1907, Kőrösmező)

⁹⁶ Pufler Margit (1926, Visk), Tuser Lotti (?, Tiszaborkút), Francz Mária (?, Rahó)

⁹⁷ KTÁL, F. R-195., op. 24., od.zb. 7., 110.

⁹⁸ *Fischer Zsolt*: 83 évesen is fontos beosztásban. Gerhardt Margit életútja. Kárpátalja, 2009. november 20. 462. szám

nemzetiségükkel feltehetően véletlenül kerültek Németországba 1947 tavaszán. „1947 márciusában hazaengedtek. Mint Kárpátontúli területi lakost engem, más nemzetiségűekkel együtt, fegyveres kísérettel Németországba, Brandenburgba vittek, ahol egy árvaházban dolgoztam óvónőként. Miután megkaptam az irataimat, hazaküldtek Husztra, ahová 1947. július 28-án érkeztem meg.”⁹⁹ – áll Gerhart Ilona 1947. augusztus 1-i kihallgatási jegyzőkönyvében. A német nemzetiségűek és egyben a külföldről hazatérő személyek ellen fenntartott bizonytalanságot támasztják alá a huszti fiatalok ellen folytatott eljárások is. A vallomások felvételénél továbbra is azt akarták rábizonyítani a vádlottra, hogy ő maga, vagy rokonai közül bárki ellenséges alakulatnál szolgált, vagy magyar/német párttagsággal rendelkezett.¹⁰⁰ A husztiak többsége három évre rá, 1950-ben szabadult. A hazaút során Darnicán az elosztólágerben új kufájkákat kaptak, akinek nem jutott befestették vele a régit, hogy szebbnek tűnjön. Összeírták hányan vannak, egy tiszt elkísérte őket Lembergig, ott egy Husztig szóló vonatjegyet kaptak.¹⁰¹ A Bissinger lányoknak két év után sikerült hazatérniük, Bissinger Magdolna még a lágerben megbetegedett és hazatérésük után életét is vesztette, Irén is szív- és léguti problémákkal élte le az életét. Hogy túléltek a lágert, a fiatalságuknak és az Istenbe vetett hitüknek tulajdonították.¹⁰² A körösmezői lányok egy Berca nevű szovjet tiszt nevét foglalták imába, aki jól bánt velük és 22 hónap elteltével a szabadon bocsátásukat is elősegítette.¹⁰³

⁹⁹ KTÁL, F. 2558, op. 2., szpr. 3924., 3–3a. Упорядник О. М. Корсун: Закарпатські угорці і німці і.м. 378.

¹⁰⁰ KTÁL, F. 2558, op. 2., szpr. 3086., 3–4. Упорядник О. М. Корсун: Закарпатські угорці і німці і.м. 379.

¹⁰¹ Weinrauch (szül. Dán) Ilona visszaemlékezése. In: „Otthon a könny is édes” i. m. 65.

¹⁰² Fischer Zsolt: „Állandóan kísértett a félelem”. Kárpátalja, 2005. november 11. 252. sz.

¹⁰³ Birosz János visszaemlékezése. In: Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak i. m. 156.

A nagyszőlősi és felső-tisza-vidéki nők többsége hazatért a lágertől. Az itt töltött évek azonban rányomták bélyegüket a jövőjükre, volt, aki társ nélkül egyedül élte le az életét, vagy meddővé vált a táborban kapott injekcióktól, a hiányos étellel és a nehéz fizikai munkától. Hazatérve magukba kellett zárniuk az ott átélt borzalmakat, kikeresztve érezték magukat a társadalomból, nehezen találtak munkát. Az időskort kevesen éltek meg, Gerhardt Margit és Puffer Margit túlélők kivételével, akik kilencvenedik életévükön túl jártak 2019-ben, a velük készített interjúk idején. A Horlovkában töltött öt-öt nehéz év fizikai és mentális fájdalmait évtizedek után is hordozták.

ADALÉKOK A KÁDÁR-CSOPORT 1956–1957-ES LEGITIMITÁSÁNAK ÉS A FORMÁLÓDÓ HATALOM JELLEGÉNEK ÉRTÉKELÉSÉHEZ¹⁰⁴

Az újabb szovjet támadás politikai előkészítése, az ellen-bábkormány megalakítása

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának (SZKP KB) Elnöksége november 2-án Kádár János, az új/régi pártvezetés, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Intéző Bizottságának (IIB) elnöke Münnich Ferenc (október 27-től Belügyminiszter) részvételével kibővített ülést tartott.¹⁰⁵

Kádár már útban volt Moszkvába, amikor a rádióban elhangzott – a november 2-i lapok által is idézett – felhívása a magyar néphez. „Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését: Nem akarunk további függőséget! Nem akarjuk, hogy hadszínterré váljon az ország! Minden becsületes hazafihoz szólunk! Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!”¹⁰⁶ – mondta Kádár János beszédének befejező részében.

---

¹⁰⁴ A tanulmány a szerző Biszku Béla ellen 2015-ben lezárult *büntetőügyben* készült szakvéleményének felhasználásával készült.

¹⁰⁵ Kádár János november 1-jén a késő esti órákban hagyta el a Parlamentet és Münnich Ferenchez távozott, majd engedve Andropov kérésének, repülőgépen Moszkvába szállították őket.

¹⁰⁶ A forradalom hangja, 371. o.

Az SZKP Elnökség ülésén lefolytatott „eszmecserén” – V. Ny. Malin feljegyzései szerint¹⁰⁷ – a Kádár János, aki ekkor még nem ismer- te az Elnökség október 31-i, az újabb támadást elrendelő döntését, úgy vélte: ha a szovjet csapatokat két-három hónapon belül kivonják Ma- gyarországról, a kommunista párt „...és a többi párt fel tudná venni a harcot az ellenforradalom ellen...”, majd a pártharcok kimenetelének esélyeit latolgatva „reális veszélyként” megfogalmazta: „...az ellenfor- radalom netán elsöpri ezeket a koalíciós pártokat”.¹⁰⁸

„Véleményem szerint – mondta Kádár – van más út. Katonai erő- vel megtartani Magyarországot. De akkor fegyveres összetűzések lesz- nek. A fegyveres erővel való szétzúzás vérontást jelent.

Mi lesz azután? A kommunisták erkölcsi pozíciója a nullával lesz egyenlő. A szocialista országoknak kárt fog okozni. Van-e biztosíték arra, hogy ebben az esetben más országokban nem alakul ki ilyen helyzet?

Az ellenforradalmi erők nem csekélyek. De ez harc kérdése. Ha a rend helyreállítása fegyveres erővel történik: a szocialista országok te- kintélye [károsodik]...”¹⁰⁹

Münnich Ferenc Kádár értékelését többek között azzal egészítet- te ki, hogy a szocialista rendszer Magyarországon „...csakis a Szovjet- unió támogatásával létezik és tud fennmaradni”. Kijelentette: „Nincs több erőnk... Nemigen lehet bízni abban, hogy politikai harc útján si- kerül megbirkózni az eseményekkel”¹¹⁰

---

¹⁰⁷ A szovjet pártelnökség üléseiről szabályos jegyzőkönyvek nem készültek, de Vlagyimir Nyi- kiforovics Malin, a KB osztályvezetője feljegyzéseket készített az ott elhangzottakról. Ezek a feljegyzések, valamint az azokkal összefüggő dokumentumok egy része és nem utolsó sorban Rainer M. János „Kísérlet a feljegyzések értelmezésére” címmel megírt tanulmánya olvasható: Döntés a Kremlben.

¹⁰⁸ Döntés a Kremlben, 80. o.

¹⁰⁹ Döntés a Kremlben, 81. o.

¹¹⁰ Uo.

Az SZKP KB Elnökségének Kádár és Münnich részvételével november 3-án megtartott kibővített ülésén újból megtárgyalták a szovjet vezetés által felállításra kerülő magyar „ellenkormány” összetételét. Ekkor Mikojan – a jugoszláv vezetéssel történt konzultáció alapján az október 31-i határozattal ellentétben – nem Münnich Ferencet, hanem Kádár Jánost javasolta a kormány élére. Hozzászólásában Kádár János az önmagának feltett kérdésre: „Mi a teendő?”, a következő választ adta: „Nem szabad átengedni egy szocialista országot az ellenforradalomnak. Egyetértünk önökkel. A helyes lépések – forradalmi kormányt kell alakítani”,¹¹¹ majd kérte, hogy a szovjet vezetés döntése és instrukciói alapján megalakuló kormány ne legyen „bábkormány”.¹¹²

„A kormány élére: Kádár”¹¹³ – hangzott az Elnökség egyhangú határozata. A szovjet vezetés által kiválasztott és megbízott csoport tagjai – ahogy azt kommunikáltak a november 4-én Szolnokon alakult „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány” tagjai: ugyancsak szovjet döntésre vagy/és jóváhagyással – Kádár János, Münnich Ferenc, Marosán György, Horváth Imre, Kossa István, Apró Antal, Dögei Imre és Rónai Sándor lettek.

Az ekkor született forgatókönyv szerint a Kádár-csoport a Moszkvában összeállított programjának 14. pontjában kinyilvánítja egyetértését az október 31-én megszületett újabb szovjet támadásra vonatkozó döntéssel.¹¹⁴

Így jelent meg Magyarországon a Moszkvában létrehozott – és később önként jelentkező és együttműködésre felkért személyekkel

---

¹¹¹ Döntés a Kremlben, 98. o.

¹¹² Döntés a Kremlben, 90. o.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ 1956. plakátjai és röplapjai. Összeállította és szerk. *Izsák Lajos, Szabó József és Szabó Róbert*. Budapest, 1991. 274., 276–277. o.

egyre bővülő, így egyre népesebb – hatalmi csoportosulás, amely magát a nyilvánosság előtt Forradalmi Munkás-Paraszt kormányként, vagy/és az MSZMP ideiglenesnek feltüntetett vezető testületként, Intéző Bizottságként, Központi Bizottságként jelenítette meg.

A kollaboráns hatalmi csoportosulás által támogatott, november 4-én hajnalban megindított „Vihr”, azaz „Forgószél” hadművelet alatt és következtében – a jogi köntösbe öltöztetett kegyetlen megtorlás, leszámolás, gyilkosságsorozat áldozatait (225-229 főt) nem számolva – nem végleges adatok szerint a forradalom és szabadságharc során elszenvedett teljes magyar veszteség 55%-a, kb. 1300 fő november 4-ét követően halt meg.¹¹⁵ Ebből körülbelül 80 fő¹¹⁶ a decemberi és januári fegyverhasználatok miatt, sortüzekben vesztette az életét.

A „Kádár-korszak” nem november 4-én kezdődött. Kádár János 1956. október 25-én – akkor is szovjet döntésre – vette át az állampárt (Magyar Dolgozók Pártja, MDP) vezetését, de a veszteség adatokból is kikövetkeztethető, hogy az október 23-tól november 3-ig tartó és a november 4-ével, a második szovjet támadás megindításával kezdődő időszak közé nem húzható éles határvonal

A politikai eszközökkel és részben kisebb fegyveres akciók formájában folytatott kommunista, így értelemszerűen szovjetellenes ellenállásnak voltak előzményei 1944 és 1956 között. Ez az ellenállás 1956. október 23-án a hatalom erőszakos fellépése – sortűz Debrecenben és Budapesten a Rádió épületénél – miatt felkelésbe torkollott. A szovjet csapatok október 23-án megindított, október 24-én a hajnali órákban Budapesten ténylegesen megkezdett harcával a szabadságért folytatott

---

¹¹⁵ *Tulipán Éva*: Az 1956-os forradalom és szabadságharc során elszenvedett veszteségek vizsgálata In: *Horváth Miklós – Tulipán Éva*: In memoriam 1956. Budapest, 2006. 57–58. o.

¹¹⁶ *Horváth Miklós*: A polgári lakosság ellen végrehajtott fegyverhasználatok, sortüzek bekövetkezésének általános jellemzői. In: uo., 51–52. o.

küzdelem – értelmezésem szerint nemzetközi fegyveres összetűzés – a Szovjetunió és Magyarország közötti háborúként folytatódott.¹¹⁷

A vizsgált időszakban a szovjet alárendeltség, az alkalmazott módszerek és nem utolsó sorban a következményeket tekintve sincs érdemi különbség a november 4-ig terjedő és az azt követő időszak között. Véleményem szerint egyértelmű, hogy a Szovjetunió mindenkori politikai vezetésének döntései alapján vezetőfunkcióba helyezett – a szovjet vezetés Magyarországgal kapcsolatos politikai elhatározásait feltétel nélkül megvalósító – magyar vezetők az így szerzett, „megszolgált” hatalmuk megvédése érdekében a következményekkel nem számolva szinte reflexszerűen fordultak a Szovjetunióhoz segítségért.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a szovjet csapatok október 23-i bevetésével függetlenül attól, hogy azt kérték, vagy a bevetés tényét tudomásul vették, a magyar politikai vezetés meghatározó része egyetértett. A szovjet vezetők válság kezelésével kapcsolatban adott „tanácsait” elfogadták és azok végrehajtását magukra nézve kötelezőnek tartották. Bizonyítható, hogy a szovjet vezetők által kijelölt, majd az események hatására többször módosított mozgástér határait október 23-a és 28-a között, majd november 4-ét követően a magyar vezetés egyetlen lényeges kérdésben sem lépte át.

A szovjet vezetés a Kádár János vezette párt- és – a valójában formálisan nem létező, Nagy Imre névvel fémjelzett – állami vezetést a kialakult válság szovjet érdekeknek megfelelő kezelésére alkalmasnak tartotta.

A fentiekkel összefüggésben nem kerülhető meg annak kimondása sem, hogy a politikai vezetés a válság kezelésével kapcsolatos alap-

---

¹¹⁷ Szabadság: „...egy állam külső függetlenségét és egyenjogúságát jelenti (szuverenitás), valamint a nép jogát arra, hogy maga döntsön államiségéről (önrendelkezés); az állampolgároknak azt a jogát, hogy részt vehessenek az államhatalom gyakorlásában (demokrácia); az egyén bizonyos jogainak a gyakorlását”. *Barabás Éva – Bárány Lászlóné*: Akadémiai kislexikon L–Z. Szerk. Élesztős László, Szelle Béla, Beck Mihály. Budapest, 1990. 2. k. 641. o.

döntések meghozatalában egységes volt, így úgy vélem, egységes a történelmi felelősségük is mindazokért a következményekért, amelyek ezeknek a döntéseknek a hatására Magyarországon bekövetkeztek.

Az egypártrendszerű diktatúra negyvenes évek végére, ötvenes évek elejére kialakult rendszere, az állampárt – hívják azt MDP-nek vagy MSZMP-nek – társadalom egészét irányító és ellenőrző mechanizmusai, a kizárólagos hatalom megszerzése, majd megtartása érdekében alkalmazott módszerei annak birtoklásában az október 31-ét követően bekövetkezett pár napos szünet után a szovjet hadsereg november 4-én újra kezdett hadműveletei és megtorló intézkedéseivel párhuzamosan fokozatosan újraéledtek.

A forradalom időszakában, majd azt követően végrehajtott megtorlást célzó intézkedések cél- és eszközrendszerükben, illetve megvalósításuk formáiban az 1956. október 23-át megelőző időszakban alkalmazott erőszak folytatását, annak szerves részét képezték.

Az elrettentés, visszatartás és a megtorlás 1956-ot megelőzően tapasztalt formái és jegyei fedezhetőek fel az október 23-a és november 4-e között hozott politikai döntésekben és az ezek végrehajtását célzó intézkedésekben is. Fő formái – a szovjet és magyar csapatok, utóbbiak közül elsősorban a Belső Karhatalom erőinek bevetésén, a statárium bevezetésén túl, illetve ezekkel összefüggésben – a védtelen, fegyvertelen lakosság ellen irányuló megtorló sortűzek, lefegyverzett felkelők, polgári lakosok elfogása, helyszínen történő kivégzése, a céltalan, kellő előkészítés nélkül végrehajtott pusztító erejű támadások voltak.

A rendszer ellen fellépő, fellépni szándékozó, illetve a hatalom értékelése szerint ennek potenciális lehetőségét magában hordozó személyek, társadalmi rétegek, csoportok, tömegek elnyomása, megfélemlítése, megfélemlítése, a kommunista hatalomra a legcsekélyebb mértékben is veszélyt jelentő kezdeményezéseik visszaszorítása, megtorlása a politikai elit gondolkodásának és tevékenységének központi elemét képezte.

A Kádár-csoport legitimitásáról – ahogy ezt a kiválasztottak belülről látták

A Kádár-csoport tagjai tudatában voltak annak, hogy mint párttestület vagy mint kormány legális felhatalmazással nem rendelkeznek. Ezt Kádár is tudatosította az Ideiglenes Központi Bizottság november 11-i ülésén, amikor beismerte, hogy a testületet „...teljesen a párt alkotmánytól függetlenül hoztuk [a szovjetek jóváhagyó döntései szerint – kiegészítés tőlem: H. M.] össze”.

Kádár a semmilyen felhatalmazással nem rendelkező Ideiglenes Központi Bizottságot arra kéri, hogy „erősítsék meg” funkciójukban az „összehozott”, Ideiglenes Intéző Bizottság tagjait.¹¹⁸ „Kérem, erősítsék meg és adjanak [utólag – H. M.] felhatalmazást arra a munkára, amit – őszintén meg kell mondanom –, hogy felhatalmazás nélkül vittünk... Mi összetoboroztunk egy ideiglenes vezetőséget, azzal, hogy bizonyos időszakokban üljön össze, vitassa meg a fontos kérdéseket... Összesen 21 tagú ideiglenes vezetőségre tettünk pozíciót [sic!]. 21 ember közül 15 az MDP Központi Vezetőségének a tagja volt és 6 olyan, akiket mi gondoltunk bevonni...¹¹⁹ Itt, ami a szavazást illeti, azt gondolom, úgy kell feltenni a kérdést, hogy az elvtársak készek-e dolgozni ilyen központi vezetőséggel.”

Ekkor Kádár a csoporthoz való csatlakozás legfőbb kritériumának a szovjet katonai beavatkozással való egyetértést tartotta. „Az alapvető kérdés az, hogy egyetértünk-e azzal a bizonyos vonallal, hogy az ellenforradalmat leverő szovjet csapatok segítsége mellett a néphatalmat megtartsuk.”¹²⁰

¹¹⁸ A tagok: Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly és Marosán György.

¹¹⁹ Az IIB hét „összehozott” tagja mellett az „összetoborozottak” között voltak: Aczél György, Dögei Imre, Friss István, Földes László, Gáspár Sándor, Gyenes Antal, Horváth Imre, Kiss Árpád, Kőből József, Münnich Ferenc, Rónai Sándor, Sándor József, Somogyi Miklós, Uszta Gyula.

¹²⁰ MSZMP-jegyzőkönyvek, I. k. 39. o.

Friss István fontosnak tartotta, hogy a testület határozatban foglaljon állást „...a szovjet csapat[ok] első [október 23-i – kiegészítés tőlem: H. M.] beavatkozásával kapcsolatban is. Meg kell mondani, hogy az első beavatkozás is indokolt volt.”¹²¹

Az ülésen résztvevők többsége a szovjet csapatok támadását hallgatólagosan jogosnak elfogadta. Biszku Béla Kádár véleményét erősítve érvelt a szovjet csapatok bevetésének szükségessége mellett: „...illúzió volt és még ma is az egyes elvtársak részéről, akik azt mondják, hogy ha még 2-3 napig vártunk volna a szovjet csapatok bevonulásával, akkor sikerült volna a honvédségnek, a rendőrségnek, a nemzetőrségnek rendet teremteni... Az illúzió, hogy meg tudtuk volna akadályozni ezt a fejlődést politikai eszközökkel”.¹²²

Biszku is tökéletesen tisztában volt Magyarország alávetett helyzetével. Ezt bizonyítja az is, hogy ekkor még valamiféle garanciát szeretett volna kapni az egyoldalú viszony megszüntetésére: „Lehetetlen, hogy pl. a párt vezetőit [a szovjetek – kiegészítés tőlem: H. M.] nevezék ki”¹²³ – jelentette ki 1956. november 11-én, de elfogadva a szovjet kinevezést ő is a testület tagja maradt.

A hatalmi csoportosulás tagjai helyesen mérték fel a helyzetüket. A továbbiakban ismertetem a véleményüket. A hatalom megszerzésének lehetőségét Moszkvából kapták, s a magyar társadalom jelentős ellenállásával kell számolniuk. A „...munkásosztály [helyesebben a pártvezetés – kiegészítés tőlem: H. M.] hatalma nem találkozik a munkásosztály többségével, vagy talán úgy mondom, hogy a kormány és a megalakuló párt a munkásosztály kisebbségére támaszkodik, to-

---

¹²¹ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 191. o.

¹²² MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 37. o. A Kádár-csoport által is indokoltnak, jogosnak tartott szovjet támadás, majd a szovjetek közreműködésével is történt megtorlásban kb. 3000 magyar állampolgár vesztette életét.

¹²³ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 38. o.

vábbá épít bizonyos fegyverekre”¹²⁴ [szovjet csapatokra és a szerveződő karhatalomra – H. M.] – jelentette ki november 11-én Köböl József.

Aczél György a párt helyzetével összefüggésben Kádárt is bírálva ugyanekkor megállapította: „Kicsit hiányos a kép, amit Kádár elvtárs festett, hogyan nézik a kormányt? ... Muszkavezetőnek hívják őket és lényegében a kormánynak és a pártnak tömegbázisa nincs... nagyon szűk réteg vagyunk, parancssal, szuronyra támaszkodva tudunk csak dolgozni... nekem továbbra is az a véleményem, hogy kard és szuro nyok segítségével szűk kisebbségként próbáljuk terrorizálni a munká- sosztályt és a dolgozó népet csak azért, hogy a mi általunk helyesnek tartott programot kierőszakoljuk...”¹²⁵

„Ha azt mondanánk, hogy mi a tömegekre támaszkodunk, önma- gunkat csapjuk be, álltatnánk”¹²⁶ – mondta Somogyi Miklós a Kádár csoport támogatótságaról.

„Kire támaszkodik a kormány és a párt a szovjet csapatok fegyve- res erején túl?” – tette fel a kérdést november 11-én Friss István. „Ez [a szovjet csapatok – H. M.] nem lehet bázis, ebben valamennyien egyet- értünk. De a jelenlegi helyzet olyan, hogy ha kimennek a szovjet csa- patok holnap reggelre, elsöprik a kormányt és a pártot.”¹²⁷

Kádár János tömör megfogalmazása szerint: „Megtudták csinálni azt, amit még a történelemben soha, hogy harcba vitték a tömegeket saját rendszerük ellen.”¹²⁸

Kádár ebben az időszakban gyakran szólt a diktatúra szükségessé- géről. A mi rendszerünk lényege – mondta az IIB november 16-i ülésén – „...demokrácia nép felé és diktatúra az ellenforradalom felé. A

---

¹²⁴ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 35. o.

¹²⁵ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 42. o.

¹²⁶ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 44. o.

¹²⁷ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 46. o.

¹²⁸ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 126. o.

diktatúrának az ellenforradalom felé mindig és rendszeresen érvényesülnie kell. Most, a jelenlegi helyzetben a diktatúrán van a hangsúly. Ha nem leszünk kíméletlenek, elsodornak bennünket.”¹²⁹

A határozott, kemény fellépésre vonatkozó elhatározás már jó egy hete érlelődött Kádárban. A kormány november 15-i ülésén is felvetődött, hogy „megfelelő időpontban” a gyűlések és felvonulások korlátozását kimondó rendeletet kell kiadni. Ez az időpont 1956. december 12-én jött el.¹³⁰ December 6-i ülésén a kormány kimondta, hogy a fegyveres erők minisztere a következő kormányülésre készítsen előterjesztést „...az ellenforradalmi tevékenységben, terrorcselekményekben résztvevők felelősségre vonásának meggyorsítására.” A rögtönbíráskodás bevezetésére azonban már a kormány következő ülése (december 13.) előtt sor került.¹³¹ 1956. december 13-án pedig bevezették a közbiztonsági őrizetbe vételt, vagyis az internálást.¹³² Történtek ezek a lépések nem meglepő módon úgy, hogy az Elnöki Tanács ebben az időszakban egyszer sem ülésezett.

A Kádár csoport a hatalomért folytatott harcában a diktatórikus eszközöket részesítette előnyben. „A kádári vezetés az addigi hezitálással és fontolgatással e szakaszban szakítva, nyíltan vállalta a diktatúrát és a régi politikai rendszer fenntartása mellett döntött... Míg 1956 novembere a szokatlanul nyílt viták hónapja volt – írja Sipos Levente –, a decemberi határozat után kötelezővé vált annak elfogadása, képviselése.”¹³³

---

¹²⁹ MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 62. o.

¹³⁰ Az Elnöki Tanács 1956. évi 30. sz. törvényerejű rendelete. *Magyar Közlöny*, 102. (1956. december 12.)

¹³¹ Az Elnöki Tanács 1956. évi 28. sz. törvényerejű rendelete. *Magyar Közlöny*, 100. (1956. december 11.)

¹³² Az Elnöki Tanács 1956. évi 31. sz. törvényerejű rendelete. *Magyar Közlöny*, 102. (1956. december 13.); MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k. 8. jegyzet, 116. o.

¹³³ *Sipos Levente: Bevezetés.* In: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei.* I. kötet. 1956. november 11–1957. január 14. Szerk. és a jegyzeteket készítette Némethné Vágvi Karola, Sipos Levente. Intera Rt., Budapest, 1993. 16. o.

A diktatúra működtetésének mechanizmusai – „öntörvényei” alapján a Kádár János vezette hatalmi csoportosulás Moszkva által meghatározott és kontrolált tevékenysége a helyi történések hatását sem figyelmen kívül hagyva egyes esetekben biztosította, illetve minden konkrét parancs nélkül is lehetővé tette a karhatalom hatalom által elvárt, kiváltani szándékozott fellépését.

Álláspontom szerint – és talán ez általánosságban is elfogadható – a vezető, a vezetés, legyen az törvényes, vagy mint esetünkben törvénytelen, szolgáljon nemzeti- vagy/és idegenhatalom által meghatározott célokat, nemcsak azért felelős, amit megtett, hanem azért is, amit megtenni elmulasztott.

A november 4-én hatalomra segített – a moszkvai értékelés szerint az egypártrendszerű diktatúra helyreállítására alkalmasnak vélt – csoportosulás, amint ez 1956. október 23-án is történt, úgy látott hozzá a saját céljait közvetlenül szolgáló fegyveres erő – ez esetben karhatalom – megszervezéséhez, hogy szükséges és elvárható alaposággal és részletességgel többek között elmulasztotta meghatározni az alárendeltségi viszonyokat és a legfontosabbat: a tűzparancs kiadásának rendjét. A hatalmi csoportosulás nem utolsó sorban elmulasztotta rögzíteni a szerveződő és akcióba lépő fegyveres erő működését meghatározó szabályokat. A karhatalmi utasítás 1957. január végére, február elejére készült el, de vannak alegységek ahová a szabályzat május közepéig sem jutott el.

Történt ez a november 4-ét megelőző időszakhoz hasonlóan. 1956. október 23-án az elsőként Debrecenben történt fegyverhasználatról az információs csatornákon, illetve a fegyveres erők és testületek ügyeleti szervein keresztül a politikai vezetők értesültek. A magyar politikai vezetés ettől a halálos áldozatokkal is járó erőszakos cselekménytől – mint az december 6-án is történt – semmilyen formában nem határolta el magát, a fegyverhasználat szabályzatokban rögzített lehetőségét és kötelezettségét a Debrecenben és a Fővárosban történ-

teket követően az erőszak szervezetek felé kiadott intézkedéseik során nem módosították.

Ennek következtében a tüntetők ellen Budapesten a Rádiónál, illetve később más helyeken bevetett fegyveres alegységek parancsnokai a tűzmegnyitás kérdésében az általános szabályoknak megfelelően szabadon dönthettek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az adott helyszínen lévő legmagasabb rendfokozatú vagy beosztású parancsnok a helyzetet értékelve a fegyverhasználatról saját hatáskörben minden korlátozástól mentesen dönthetett. Különösen fontos kérdés – bűnös mulasztás – ez abban az esetben, ha az így létrejövő fegyveres erő személyi állományának egy jelentős része – Salgótarjánban a karhatalmisták túlnyomó többsége – katonai vagy/és rendőri alapképzettséggel, de ami ennél is fontosabb: a karhatalmi alkalmazás, s ennek fontos részterületeként a fegyverhasználat szabályainak ismeretével sem rendelkezett.

Kádár Jánosnak az önmagának feltett kérdésre – A „karhatalmisták... nincsenek kiképezve?” – adott válasza – „Majd a hatodik bevetésnél tudni fogják, hogy mi a feladatuk. Ezek tulajdonképpen a legmegbízhatóbbak...”¹³⁴ – is bizonyítja, hogy a hatalom nem tartotta elsődleges szempontnak az általa szovjet közreműködéssel szervezett fegyveres erő minden részletében kontrolált működése feltételeinek a megteremtését.

Kádár Jánosnak az IIB 1957. január 14-én ülésén elmondott értékelése szerint – „Ha visszamenőleg bírálni akarnám a karhatalom tevékenységét, azt kellene mondani, hogy nem alkalmaztunk megtorlást... Ha nem eszközlünk megtorlást, annyi mintha megengednénk ezeket a támadásokat”¹³⁵ – a karhatalomnak még több helyen megtorló akciókat kellett volna végrehajtania.

---

¹³⁴ MSZMP-jegyzőkönyvek, I. k. 305–307. o.

¹³⁵ MSZMP-jegyzőkönyvek, I. k. 306. o.

A szovjetek teljes bizalmát élvező Münnich Ferenc – Hruscsov Münnichet akarta kinevezni miniszterelnöknek! – legalább két alkalommal hangoztatott véleményét kötelező érvényű szabállyá tették: „...ha győzni akarunk, löni kell még akkor is, ha a békés tömegek fedezik az ellenforradalmat, mert utána ezek a békés tömegek már az utcára nem mennek ki.”¹³⁶

Ezt a törekvést – utasítás formájában – erősítette a karhatalmi szabályzat tartalma: „Ha fegyvert kell használni, a parancsnok minden befolyástól mentesen, csak a saját felelőssége tudatában cselekedjék. Ha az alkalmazás nyílt ellenforradalmi mozgalom elfojtására [irányul, az] erély, amely, ha kell, a kíméletlenségig fokozható... de ilyen alkalommal sohasem szabad vaktöltényt használni vagy a levegőbe löni”.¹³⁷

A fentiek alapján e rövid munka keretében is következtetésként levonható: a Kádár nevével fémjelzett hatalmi csoportosulás a kizárólagos hatalom ismételt megszerzése érdekében szerveződő fegyveres csoportoknak, alakulatoknak – összefoglaló néven a karhatalomnak – szabadkezet adott.

Bár megtehették volna, de mint testületek az MSZMP IIB és az IKB, vagy a szovjet és magyar párt döntéseket az állami hatalom „kön-tösebe öltöztető” „kormány”, a vizsgált időszakban testületként nem funkcionáló Elnöki Tanács nem adtak nyilvánosan és nyíltan a tűzparancsot.

Nem érezték ennek szükségét, mivel a formálódó hatalom képviselőjében született döntések – hívják ezeket párthatározatoknak, kormány-rendeleteknek, vagy az Elnöki Tanács nevében meghozott törvényerejű rendeleteknek, miniszteri intézkedéseknek, a fegyveres erők

---

¹³⁶ Politikatörténeti Intézet Levéltára (ma in: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára), 288. fol. 5/44. ő. e. 1. k. 57. o.

¹³⁷ Utasítás a karhatalmi szolgálat ellátására 5-8. o In: Budapesti Nyomozó Ügyészség – 375/2012 számú, Biszku Béla ügyében folytatott nyomozás iratai. 1. kötet. 646–649. o. Másolat a szerző tulajdonában.

tekintetében parancsnoknak – és a hasonlóképpen törvényes hatalommal nem rendelkező, „teljhatalommal” felruházott kormány megbízottak által kiadott intézkedések tartalma jelentette a társadalom számára azt a mozgásteret – a hatalom szerinti „törvényes rendet” –, amely „rend” létjogosultságának vitatása, elutasítása a szovjet csapatok és a szovjet szuronyok védelmét élvező illegitim hatalom fegyveres erőinek erőszakos fellépését vonta maga után.

Kerül, amibe kerül, Kádár és csapata bizonyítani akarta: a szovjet Pártelnökség helyesen döntött, amikor a kommunista párt megszerzésének és kizárólagos hatalma megeremítésének feladatát rájuk bízták.

Rövidítések

- A forradalom hangja   A forradalom hangja – Századvég füzetek 3. Magyarországi rádióadások 1956. október 23. – november 9. Szerk. *Fellegi Tamás László, Gyekiczki András, Kövér László, Kövér Szilárd, Máté János, Orbán Viktor, Stumpf István, Varga Tamás, Weber Attila*. Budapest, 1989.
- Döntés a Kremlben   Döntés a Kremlben, 1956. – A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk. *Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János*. Budapest, 1996.
- MSZMP-jegyzőkönyvek, 1. k.   A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. kötet. 1956. november 11. – 1957. január 14. Sorozatszerk. *Balogh Sándor*, szerk. és jegyz. *Némethné Vágyi Karola és Sipos Levente*. Budapest, 1993.

A MAGYARSÁGUKÉRT SZENVEDTEK VÉRTANÚ HALÁLT AZ ORSZÁGGYŰLÉS KIVÉGZETT KÁRPÁTALJAI FELSŐHÁZI TAGJAI ÉS KÉPVISELŐI

Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállása után a magyarság és a ruszinság elleni kegyetlen megtorlás következett. Az elsődleges célpont a két nemzet politikai vezetőrétege volt, hiszen annak megtildezésével, illetve elhurcolásával népük teljesen kiszolgáltatottá vált. Továbbá elsősorban az értelmiségieket üldözték, akiknek gyakorlatilag minden rétegét érintette a leszámolás – valójában a bosszú – sok ezer emberáldozattal. A falusi tanítóktól az ügyvédekig, a különféle állami tisztségeket, állást betöltő személyektől a köztisztviselőkhig.

A Magyar Országgyűlés Felsőházába 1939 júniusától 1943-ig különböző időpontokban összesen 12 kárpátaljai tagot nevezett ki **Horthy Miklós** (1868–1957), Magyarország kormányzója. Közülük három felsőházi tagot – **Benda Kálmán**, **Demjanovich Péter Pál** és **dr. Kricsfalussy-Hrabár Endre** – koholt vádak alapján elítéltek és kivégeztek. Valamelyik szovjet kényszermunkatáborba hurcolták: **Ilniczky Sándort** (1889–1947) és **Molnár Sándort** (1894–1945 után). A további sorsa ismeretlen **Ganyó Istvánnak** (1887–1944. október után) és **dr. Kaminszky Józsefnek** (1878–1944. november 8. után, de még 1944-ben). A felsőházi tagok közül öten hunytak el természetes halállal: **Kozma Miklós** (1884–1941), **Nagy-Iday Ferenc** (1871–1945), **dr. báró Perényi Zsigmond** (1870–1946), **Sztojka Sándor** (1890–1943) és **dr. Tomcsányi Vilmos Pál** (1880–1959).

A Képviselőházba szintén 1939. júniusától időnként, együttvéve 19 képviselőt hívtak be az éppen hivatalban lévő miniszterelnökök. Közülük hármat – *Bródy András*, *Demkó Mihály* és *dr. Fenczik István Béla* – a megszálló szovjet hatóságok koholt vádak alapján elítéltek és kivégeztek. Hat honatyát valamelyik szovjet kényszermunkatáborba hurcoltak: *Bencze György* (1885–1947?), *Földesi Gyula* (1875–1947), *Ortutay Jenő* (1889–1950), *Riskó Béla* (1887–1947?), *Spák Iván* (1900–1976) és *Zsegora Ödön* (1895–1947?).

Kettőnek – *Csuba Sándor* (1897–1945?) és *dr. Homicskó Vladimír* (1879–1945 után) a további sorsa ismeretlen: A képviselők közül nyolcan hunytak el természetes halállal: *Boksay János* (1874–1940), *dr. Buday István* (1889–1945), *Egry Ferenc* (1864–1945), *Hajovics Péter* (1896–1940), *Hápka (dr. Kökényesy) Péter* (1885–1961), *Hokky Károly* (1883–1971), *dr. Korláth Endre* (1881–1946), *R. Vozáry Aladár* (1895–1959). Közéjük tartozik a szovjet kényszermunkatáborba hurcolt, ott említett *Spák Iván*, a Bródy-per egyik vádlottja, aki túlélte a borzalmakat, és hazatért a már Budapesten élő családjához.

Dolgozatunkban a Kárpátalját megszálló szovjet hatóságok által koholt perekben elítélt és kivégezt három-három felsőházi tag és képviselő életrajzát közöljük.

Felsőházi tagok

Benda Kálmán, marcinfalvi

A Beregvármegyei Vízsabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató-főmérnöke. Beregszász megyei jogú város, Bereg vármegye székhelye.

Beregszászon született 1883-ban, az itteni reáliskolában kezdte középiskolai tanulmányait, és a negyedik osztály után a sárospataki Református Kollégiumban fejezte be. Budapesten tanult tovább, és a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen mérnöki oklevelet

szerezett. Az első világháborúban a 11. honvéd gyalogezred kötelékében az orosz (keleti) és a román fronton küzdött. Az 1918 őszi katonai összeomláskor tartalékos főhadnagyi rangban szerelt le. Vitézségéért négy hadiéremmel tüntették ki. Közben, már 1905-ben a Beregvármegyei Vízzabályozó és Ármentesítő Társulat szolgálatába lépett, és 1920-tól annak igazgató-főmérnöke. Az 1930-as években szabályoztatta a Beregszászt átszelő Vérke patakot, és a medrét fehér terméskövel kiköveztette.

Benda Kálmán már az államfordulat után tevékenyen bekapcsolódott a közéletbe. A megalakulásától, 1925 októberétől tagja volt a Magyar Nemzeti Pártnak, és annak minden hazafias megmozdulásában részt vett. Hasonlóan az 1936. júniusában létrejött Egyesült Magyar Párt munkájában is. Emiatt a csehszlovák hatóságok számos esetben zaklatták. További tisztségei: a Podkarpatszka Ruszi (Kárpátaljai) Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület beregszászi csoportjának, valamint a Beregvármegyei Kaszinónak elnöke. Fontos szerepe volt a magyarság gazdasági erősödését szolgáló Tiszaháti Magyar Fogyasztási Szövetkezet és a Tiszaháti Magyar Bank, valamint a diákotthonokat összefogó Magyar Internátus Egyesület megszervezésében, mely utóbbinak az alelnöke volt.

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés után Benda Kálmán tagja lett Bereg vármegye Törvényhatósági Bizottságának. Ez a testület 1942. december 12-én tartott rendkívüli közgyűlésén Bereg vármegye képviselőjévé a Magyar Országgyűlés Felsőháza tagjává választotta. Ünnepélyes keretek között, számos újonnan behívott taggal együtt 1943. február 19-én vették fel a felsőházi tagok névjegyzékébe. Április 13-ától a Kereskedelmi- és közlekedési, illetve a Kérvényi bizottság tagjává választották, melyeknek 1944. november 8-áig volt tagja. A felsőház egyik ülésén sem szólalt fel. Benda Kálmán – az 1939. évi cím-tár szerint – eközben a Bereg Vármegyei Kaszinó Egyesület elnöke is.

Horthy Miklós kormányzó 1941. augusztus 30-án Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki. „A Felvidéknek a Magyar Szent Koronához történt visszacsatolása következtében és avégett, hogy a Beregsom

községben székelő Beregsomi Vízi Társulat működésének felügyelete alá leendő visszavezetése a fennálló nehézségek kiküszöbölésével zökkenő nélkül történjék”, a magyar királyi földművelésügyi miniszter a nevezett társulat ügyeinek az igazgatására Benda Kálmán igazgató-főmérnök, beregszászi lakost „miniszteri biztosul 1942. évi április hó 30. napjától számított kettő év tartamára kirendelte”. Egy hét múltán, május 6-ától a miniszter a Déda községben székelő Dédai Vízi Társulat, a Nagybakos helységben működő Szvoboda-telepi, és ugyancsak az előbbi faluban lévő Verdun-telepi hasonló társaság irányítására nevezte ki. Magyar királyi gazdasági főtanácsos címmel 1943-ban tüntették ki.

Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállása után, Beregszászon a NKVD-SZMERS terror első áldozata az akkor 62 éves Benda volt. November első napjaiban tartóztatták le, és a szovjet 8. légi hadsereg háromtagú rögtönítélő hadbírósága koholt vádak alapján halálra ítélte, és 1945. január 25-én, Ungváron kivégezték. Nemcsak a beregszászi lakóházát, hanem összes ingó vagyonát is elkobozták. A megszálló szovjet hatóságok által lehetetlen élethelyzetbe taszított családja kénytelen volt elhagyni a várost. Ennek ellenére a leszármazottjai hűek maradtak Beregszászhoz.

A Benda család tagjai évtizedek óta számos alkalommal juttattak emberbaráti segílyt az ott élő rászorultaknak, nyugdíjasoknak, az újra megnyitott magyar gimnáziumnak, és napjainkban is sokat tesznek az ottani magyarság érdekében.

Benda Kálmánt 1991-ben rehabilitálták. Ezt követően tiszteletére, a szülőháza falán a beregszászi Vérke-parti Öregdiákok csoportja emléktáblát avatott.

Demjanovich Péter Pál

A szláv forrásokban: Demjánovics / Демянович, Петро Павел) görögkatolikus kerületi esperes, szentszéki tanácsos, kanonok. Rahó, a

Kárpátaljai Kormányzói Biztosság Máramarosi Közigazgatási Kirendeltségének székhelye.

A járási székhely Nagyberezna községben született 1869. július 17-én, a gimnáziumot és a teológiát Ungváron végezte. Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi püspök 1894. szeptember 23-án szentelte pappá. Ezt követően egy évtizedig segédlelkész Munkácson, püspöke 1904-ben Rahó nagyközség (Máramaros vm.) parókusává nevezte ki, ahol ezt követően negyven évig szolgált. Rahói kerületi esperesnek 1918-ban iktatták be, 1921-ben szentszéki tanácsos, 1935-ben tiszteletbeli kanonok címmel tüntették ki. Az 1930-as évek második felében az Egyesült Magyar Párt tagjaként is működött, és „a magyar nemzeti öntudat ápolójaként” köztiszteletnek örvendett.

Az újabb államfordulat idején, 1938–1939 fordulóján Demjanovich Péter Pál a helyi Magyar Nemzeti Tanács elnöke. Az 1939. évi cím-tár szerint ekkor a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye tiszteletbeli kanonoka. A visszacsatolt kárpátaljai területen életbe léptetett polgári közigazgatás első évfordulója alkalmából, 1940. október 12-én Horthy Miklós kormányzó az „idegen uralom alatt a nemzet érdekében teljesített áldozatkész munkásságáért” a Magyar Érdemrend tisztii keresztjével, majd 1941. október 25-én Nemzetvédelmi Keresztrel tüntette ki. Demjanovich Péter Pál számos gazdasági és közéleti tisztséget töltött be Rahón. A következő helyi szervezeteknek volt elnöke: Magyar Háziipari Központ, Vöröskereszt, Légvédelmi Liga, Közművelődési Egyesület, Úri Casino, valamint a Hitel- és Fogyasztási Szövetkezet ügyvezető elnöke, és a rahói községi képviselőtestületben is tevékenykedett.

A Magyar Országgyűlés Felsőháza 1942. december 19-én tartott ülésén fogadta el Kállay Miklós (1887–1967) miniszterelnök négy nappal előbb, 15-én kelt indítványát a visszacsatolt kárpátaljai terület három felsőházi tagja (és pótagja), köztük Demjanovich Péter Pál meghívása tárgyában. Új tagként 1943. február 19-én nyújtotta be meghívólevelét a törvényhozás illetékes testületéhez, amely két hónap

múlva, április 13-án igazolta. Az utóbbi naptól a Felsőház Társadalompolitikai, illetve Kérvényi bizottságának tagjaként is működött. A Felsőház egyik ülésén sem szólalt fel.

Demjanovich Péter Pált, röviddel Rahó 1944. október 16-i szovjet katonai megszállása után letartóztatták, és 1945. április 13-án Zakarpatszka Ukrajina Különleges Bírósága, „azaz Ruszin Vaszil jogvégeztséggel nélküli volt orosz partizán golyó általi halálra ítélte, mint hazaárulót. (...) A vád koronatanúja, Mandzuk Miklós nagybocskói születésű rahói tanító azt állította, hogy neki Demjánovics szó szerint ezt mondta: 'Minden kommunistát fel kellene akasztani'. Ez a kijelentés a tanító részéről, elegendő volt a halálos ítélethez. Mandzukot 'érdemei elismerésül' tanfelügyelővé nevezték ki. Demjanovich már halálra volt ítélve, amikor megbetegedett [76 éves volt ekkor], de hogy ne kivégzés nélkül haljon meg, 1945. április 21-én, nagypénteken, [az ungvári börtönkórházban] a halálos ágyán, haldoklás közben lötték agyon” – közli Bendász István, illetve fia, Dániel a kárpátaljai görögkatolikus vértanúságról szóló kötetében. Demjanovich Péter Pál kerületi esperest feltehetően a Maruszja nevű börtönőr, a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó tarkölövessel végezte ki. (Az Ung vármegyei Turjaremete községben született magyar nemzeti-ségű Kurucz Mária korábban a Kárpátalján 1944-ben terrorcselekményeket elkövető szovjet-ukrán Tkanko vezette partizánosztagnak volt tagja.)

A legújabb kutatások szerint Demjanovich Péter Pált 1945. április 23-án gyilkolták meg. Ez utóbbi időpontot vésték fel a kárpátaljai Szolyvai Emlékparkban 2016. december 7-én felavatott, a magyar felsőházi tagok és képviselők vértanúságát megőrkítő emlékkeresztre. Demjanovich Péter Pált 1991-ben rehabilitálták.

Kricsfalussy-Hrabár Endre, dr.

Eredeti vezetékneve: Hrabár, nyug. csendőrezredes. Ungvár, Kárpátaljai Kormányzói Biztosság.

Tökésfalú községben (Bereg vm.) 1890. szeptember 12-én született, középfokú iskoláinak elvégzése után 1911 októberétől 1912 szeptember végéig egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített a Bosznia-Hercegovinában állomásozó császári és királyi I. gyalogezredben. Ezt követően csaknem másfél évig (1912. október – 1913. április) próbaszolgálatos a Magyar Királyi Csendőrségnél, majd május első napján hadapróddá léptették elő. Ezután tisztjelöltként az iménti bosznia-hercegovinai gyalogezred állományából áthelyezték a dél-erdélyi Brassóba, a Magyar Királyi VII. Csendőrkerülethez. Hamarosan, november első napjától már csendőr zászlós, 1914-ben már hadnagy, ez év augusztustól táborig csendőrnek osztották be a császári és királyi 35. gyaloghadosztály törzsébe.

Az akkor még Hrabár Endre az első világháború kezdetén a Kárpátokban Magyarországra tört orosz cári csapatok elleni olyan hősiességen küzdött – s ebben szerepe lehetett ruszin nyelvtudásának is –, hogy 1915. április 24-én Bronz Katonai Érdemrenddel tüntették ki. Még ebben az évben, novembertől csendőr főhadnaggyá léptették elő, majd 1916-ban áthelyezték a Pozsonyban állomásozó Magyar Királyi V. Számú Csendőrkerülethez. Még ebben az évben, mint az egyik hadsereg-parancsnokság szállásmesteréhez beosztott táborig csendőr záróvonal-parancsnoknak, Ezüst Katonai Érdemrendet adományoztak eredményes szolgálataért. A következő évben a pozsonyi csendőrkerület Nagyszombatban állomásozó 2. szakaszának parancsnoka.

Az ország megcsonkítása, a trianoni békediktátum után 1920 szeptemberétől századásossá nevezték ki, ugyanakkor a csendőrtisztek ekkori rangsorolásának rendezésekor – elismerésként – az 1912. évfolyamból átsorolták az 1910. évibe, amely a szolgálati idejének a meghosszabbítását jelentette. Később, 1923 májusától a Szabolcs vármegyei Magyar Királyi Csendőrparancsnokság kisvárdai járási parancsnokává nevezték ki. Négy év múlva, 1924. július első napján felmentették a debreceni Magyar Királyi VI. Csendőrkerület Kisvárdai

Csendőrszárnyának a vezetése alól, és áthelyezték előadónak Budapestre a Csendőrség Tanulmányi Bizottságához. Innen 1930-ban, a Kenderes nagyközségben (Jász-Nagykun-Szolnok vm.) állomásozó csendőr-különítményhez vezényelték. (Itt született és itt temették el újra, 1993. szeptember 4-én Horthy Miklós kormányzót, akinek kastélya és birtoka volt a településen.)

Az ekkor még Hrabár Endre csendőr századost 1930. szeptember 29-én, mint a Kenderesen felállított csendőroszttag parancsnokát e minőségben végzett kiváló szolgálataért dicséret elismerésben részesítették. A következő évben, 1931. október 3-án, 20 évi munkásságáért III. osztályú Tiszti Szolgálati jelvénnel tüntették ki, majd november első napján csendőr őrnaggyá léptették elő. Pontos adat nincs róla, de 1931 körül jogi doktorátust szerzett.

Örökbe fogadás útján, 1932. január 13-ától a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium 1931. I. 2541/2. számú rendeletével dr. Hrabár Endre csendőr őrnagy számára a Kricsfalussy-Hrabár kettős vezetéknév viselését engedélyezte. Ezután 1933-ban a Csendőrség Tanulmányi Bizottságától tartósan a Csendőrtiszt-képző Iskolára vezényelték, ahol a következő években tanárként működött. Hivatásos csendőrtisztként 1936. november első napján alezredessé léptették elő, később a Magyar Érdemkereszt lovagkeresztje kitüntetésben részesült. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés után a hazatért Kassa városában felállított Magyar Királyi VIII. Csendőrkerületének a kárpátaljai Huszt koronavárosban szervezendő osztályához 1939. május első napján helyezték át.

Közben a hegyvidéki Kárpátalja Magyarországgal történt újraegyesülése, 1939 márciusa után az Autonóm Földműves Szövetség egyik vezetőségi tagjává választották. A fenti huszti osztály felállításáig a kárpátaljai csendőr zászlóalj törzséhez beosztott, ún. „kikülönített törzstisztként” működött. Hamarosan, 1939. július 21-én, a kassai VIII. csendőrkerület huszti szárnyának parancsnoki állásából

áthelyezték a kerület törzséhez, és egyidejűleg Ungvárra, a Kárpátaljai Kormányzói Biztoság Hivatalába vezényelték, ahol alezredesi rangban, mint csendőrösszekötő tiszt kezdte szolgálatát. E tisztségéből 1940 május első napján felmentették. A felülvizsgálati bizottság egy hónap múlva egészségügyi okokból szolgálatra alkalmatlannak nyilvánította, és nyugállományba helyezte.

Magyarország kormányzója 1941. március 15-én „dr. Kricsfalussy-Hrabár Endre nyugállományú csendőr alezredesnek kivételesen és kegyelemből ezredesi rendfokozatot és jelleget adományozni méltóztattott.” Az előbbi évben a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara alelnöke. Egyes eseményeken Kárpátalja kormányzói biztosát képviselte, például amikor 1941. november végén pénzjutalomban részesítették a harmadik csendőri rutén nyelvtanfolyam 160 kiváló eredménnyel végzett hallgatóját. Majdánka község 1942 januárjában a díszpolgárává avatta.

A Magyar Országgyűlés Felsőháza 1942. december 19-én tartott ülésén fogadta el Kállay Miklós miniszterelnök előbbi hónap 15-én kelt indítványát a visszacsatolt kárpátaljai terület három felső tagja (és póttagja) meghívása tárgyában. Közöttük Kricsfalussy-Hrabárt, Majdánka község (Máramaros vm.) polgárát és a hajdani Autonóm Földműves Szövetség egyik vezetőségi tagját. A felsőházában 1943. február 19-én nyújtotta be megbízólevelét, amikor névjegyzékbe vették. Április 13-án a Közigazgatási, valamint a Véderő bizottság tagja lett a törvényhozási időszak végéig. Feltehetően a távollétében, 1944. november 8-án az Igazságügyi bizottságba beválasztották.

A felsőházban egyetlen alkalommal szólalt fel. Az 1943. december 20-án tartott 94. tanácskozáson az 1944. évi költségvetési törvényjavaslat vitájában a Kárpátalján élő ruszinok helyzetét ismertette, miközben megjegyezte: ekkor az összesen 97 ezer ruszin iskolaköteles 2100-nál több népiskolában, 12 polgári iskolában, három gimnáziumban és ugyancsak három tanítóképzőben tanult. Kricsfalussy-Hrabár Endrét az 1944. november 8-án tartott

104. ülésén a felsőház jegyzőjévé választották. Az országgyűlést nem követte Sopronba.

Kárpátalja 1944 októberi szovjet katonai megszállása után letartóztatták, az NKVD november 22-én nyitotta meg Кричфалуши-Грабар Андрей Евгеньевич / Kricsfalusi-Grabar Andrej Jevgenyevics vizsgálati ügyiratát (I. kötet), amelyet 1945. november 3-án zárt le. A II. és a III. kötet anyaga szintén az előbbi időszakban készült a kihallgatások alkalmával, a 368. számú ügyirata (4. rész) viszont az 1946. április 12. és december 12. közötti további vizsgálati-, illetve per-, valamint ítélet-végrehajtási anyagait tartalmazza. Kricsfalussy-Hrabár Endrét is bevonták a Bródy András és hét magyar képviselőtársa – Bencze György Demkó Mihály, Ortutay Jenő Riskó Béla, Spák Iván, Zsegora Ödön – ellen koholt vádakkal indított perbe. Egyazon napon, Bródy Andrással és Demkó Mihállyal együtt Kricsfalussy-Hrabárt is halálra ítélték, és mindhármukat 1946. december 7-én golyó által Ungváron kivégezték. A sírhelye ismeretlen.

Кépviselőк

Bródy András

Ruszinul: Броди, Бродий, Бровдий; Андрей, Андрий) politikus, újságíró-szerkesztő, volt kárpátaljai miniszterelnök, Ungvár.

[Bereg] Kövesd községben (Bereg vm.) 1895. július 3-án született. (Több korabeli és mai adatárban a születési helye, Ungvár – téves!) Az elemi iskola után a 1908–1909. tanévben már az Ungvári Magyar Királyi Görög Katholikus Kántor-Tanítóképző-Intézet Felsőnépiskolai II. osztályának tanulója. Éveken keresztül, végzős koráig az egyik csoporttársa a Demkó Mihály volt, aki 1939–1944 között ugyancsak a Magyar Országgyűlés képviselője, majd a ruszin nép vértanúja lett. Közben az 1912–1913. tanévben a IV. éves tanítójelöltek – Bródyé és

Demkóé is – osztályfőnöke az ukranofil Volosin Ágoston (Avgusztin, 1874–1945) volt, aki az 1920-as évek végétől mindkettőjük politikai ellenfelének számított.

Bródy Andrást 1913 szeptemberétől Nagybocksó községbe (Máramaros vm.) nevezték ki elemi iskolai tanítónak. A Nagy Háború kitörése után bevonult katonának, és 1915 szeptemberétől a galíciai (keleti) harctéren hadapródként (tisztjelöltként) küzdött a Szatmárnémeti állomáshelyű magyar királyi szatmári 12. honvéd gyalogezredben. Vitézségért két alkalommal tüntették ki, 1916 augusztus első napján tartalékos hadnaggyá léptették elő. A leszerelése után, 1918 őszén beiratkozott a budapesti tudományegyetem jogi karára, amelynek a következő évben is hallgatója. Visszatért az elszakított Kárpátaljára, és Munkácson 1920. március–október között a *Tyukodi Pajtás* című szatirikus hetilapot szerkesztette. Az újság megszűnése után, 1921-től 1924-ig az ugyancsak Munkácson megjelenő *Kárpáti Futár* című napilap szerkesztője.

Eközben, 1923-ban Bródy átvette a Podkarpatszka Ruszi Földműves Szövetség Ungváron kiadott hivatalos lapjának, a *Kárpát-oroszközlönynek* ('Карпато-руський Вестникъ'-nek'), majd az 1924 januárjában Huszt hajdani koronavárosban alakult Autonóm Földműves Szövetség, az AFSZ (Автономный Земледелський Союз, АЗС) hetilapjaként megjelenő *Ruszin Közlönynek* ('Русський Вестникъ') a szerkesztését is. Bródy Andrást ekkor választották meg a Kárpátalja autonómiájáért küzdő földműves szövetség politikai főtitkárává. Amikor 1933. január 2-án a nagyszöllősi kórházban gyanús körülmények, mérgezési tünetek között meghalt Kurtyák Iván (1888–1933), az AFSZ elnöke, Bródy vette át a párt vezetését. Egyúttal a csehszlovák nemzetgyűlés képviselője lett, és kezdettől fogva éles harcot vívott Kárpátalja (ruszinul: Подкарпатська Русь / Podkarpatszka Rusz, cseh nyelven: Podkarpatská Rus / Rusínsko) önkormányzatának bevezetéséért.

Kárpátalja autonómiáját egyébként Csehszlovákia már az állam 1918–1919. évi megalakulásakor nemzetközi szerződésekben vállalta,

de annak megvalósítását két évtizedig halogatta. A prágai államvezetés csak 1938. október 11-én engedélyezte Podkarpatská Rus autonómiáját, és ekkor alakulhatott meg Ungváron az Autonóm Földműves Szövetség elnökével, Bródy Andrással az élén Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Hivatalos tisztsége: a csehszlovák szövetségi kormány „podkarpatszka ruszi ügyekben illetékes minisztere”, másképpen a „kárpátorosz ügyek minisztere”.

A Prágában 1938. október 25-én tartott közös cseh-szlovák-ruszin minisztertanácsai ülésen többek között arról döntöttek, hogy a Cseh-Szlovákiával szembeni területi vitákban német–olasz döntőbíróság hozzon határozatot, népszavazásról nem lehet szó. Bródy András az előbbiekkal kapcsolatban azt javasolta: hozzák összefüggésbe a cseh-szlovák–magyar, és a szlovák–ruszin határrendezés ügyét. Erre a csehszlovák igazságügyi miniszter azt indítványozta, hogy Bródyt fosszák meg nemzetgyűlési képviselői mentelmi jogától, és fogják perbe. A ruszin miniszterelnököt, „hazaárulás” vádjával másnap, október 26-án letartóztatták, és Prágában a pankráci börtönbe zárták, ahol 1939. február 11-éig tartották fogságban. Szabadulása után, március 6-án tért haza Ungvárra, ahol a vasútállomáson hatalmas ünneplő tömeg fogadta.

A Magyar Királyi Honvédség 1939. március 15. és 17. között felszabadította Kárpátalja hegyvidéki területét is, amely két évtizedig tartó idegen, csehszlovák megszállás után újraegyesült Magyarországgal. A térség képviseletében június 30-tól Bródy Andrást is behívták a Magyar Országgyűlés Képviselőházába. A kárpátaljai honatyák az ő elnökletével 1939. július 22-én Budapesten megalakították a Magyarorsz [ruszin/rutén] Parlamenti Képviselők Klubját. Emellett Bródy továbbra is vezére volt a legerőteljesebb kárpátaljai mozgalomnak, az Autonóm Földműves Szövetségnek.

A volt podkarpatszka ruszi miniszterelnök már a képviselőházi behívása napjától a Közjogi, illetve a Pénzügyi bizottság tagja volt 1940.

október 22-éig. Az utóbbi időponttól 1944. november 6-áig a Közigazgatási bizottságban működött. Közben Bródy a törvényhozás teljes időszakában, 1939. június 30-ától 1944. november 6-áig a volt Külügyi bizottság tagja, amikor a Gazdasági, valamint a Közigazgatási testületbe, a távollétében ismét bevásztották

A Képviselőházban hét alkalommal szólalt fel. Az 1942. november 26-án tartott 315. ülésen az 1943. évi állami költségvetés pénzügyminisztériumi részének képviselőházi vitájához szólott hozzá, eközben a kárpátaljai helyzetet is elemezte. Bródy András volt az egyetlen kormánypárti képviselő, aki ekkor védelmébe vette azt a 317 ruszin parasztfiatalt és diákot, akiket hazaárulás vádjával bíróság elé állítottak. A megtévesztő kommunista bujtogató hatására a cseh hadsereg által 1939-ben szétdobált fegyvereket gyűjtötték össze, és a Szovjetunióba akartak szökni. Bródy a kormányzattól kegyelmet kért a számukra. Fellépésére a kiróható több éves büntetések helyett fejenként csak egy évi börtönre ítélték a ruszin ifjakat.

Bródy András 1939 márciusa és 1940 augusztusa között tevékenyen részt vett a Kárpátalja autonómiájáról szóló törvényjavaslat előkészítésében és vitájában. A Miniszterelnökség *Kárpátaljai Vajdaság iktatmányai*ban március 14-e előtt harmadikként szerepelt a „*Központi Orosz Nemzeti Tanács autonómiatervezete /Bródy/*” című beadvány. Ennek tartalma lényegében azonos a Magyar Királyi Miniszterelnökséghez április 2-án benyújtott a „*Ruskij Visnik kívánságai*”-val, amely Bródy lapjában (helyesen: „*Ruszszkij Visztnyik*”, ’Русский Вестникъ’) jelent meg. Az újság hetente öt-hatezer példányban látott napvilágot, de az 1939 húsvétján megjelent számot Bródy 50 ezer példányban nyomatta. Ebben közölte a *Milyen autonómiát kívánunk?* című cikket, amiben Magyarországon belül „a legszélesebb területi autonómiát” követelte a rutén nép számára, és annak „lényege nagyjában megfelelne Horvátország valamikori autonómiájának”.

Kárpátalja önkormányzatának jól kidolgozott törvénytervezetéből az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés előtt három héttel az Erdély kérdésében igen feszült magyar–román viszony miatt végül nem lett törvény, mert a Teleki Pál (1879–1941) által július 23-án a képviselőház elé terjesztett végső változatot a miniszterelnök augusztus 5-én a katonai vezető körök követelésére visszavonta. Közben az 1939. június 22-én kiadott 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet, amely a ruténlakta Kárpátaljai Kormányzói Biztosság területén bevezette a kétnyelvű köz-, illetve szakigazgatást, a terület 1944 őszi szovjet katonai megszállásig érvényben maradt.

A képviselőház az 1944. évi nyári szünete előtti utolsó ülésén, június 2-án felolvasták Bródy András levelét, amelyben bejelentette: elnöklete és vezetése alatt a megalakult a Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártja. „Célja: népünk, a ruszin nép részére az egységes magyar birodalomban népi lelkisége kieléséhez szükséges oly életkeret megteremtése, melyen belül a magyar néppel való testvéri együttélés mellett politikai, gazdasági, kulturális és szociális fejlődése biztosítva.” Bródy levelében közölte azt is, hogy rajta kívül a párt alapítói tagjai Bencze György, dr. Buday István, Demkó Mihály, Riskó Béla és Spák István országgyűlési képviselők. Az új pár párt székhelye Budapest, a főtitkársága Ungváron működik.

Bródy András októberben a családjával az Ungvártól nyugatra fekvő Lakárd (Lekárd) községbe húzódott, ahonnan a hónap utolsó napjaiban egy fehér kendővel a kezében, gyalog indult vissza Ungvárra. A város határában egy szovjet páncélosból rálóttek, súlyosan megsebesült a combján, ezért az ungvári fegyház kórházába szállították. November 25-én itt letartóztatták, és áthurcolták az NKVD–SZMERS börtönébe. Mindez három nappal azután történt, hogy november 22-én megnyitották első vizsgálati ügyiratát, amely három kötetre gyarapodott. Bródy András (Бровдий, Андрей Иванович / Brovdij, Andrej Ivanovics) kihallgatási jegyzőkönyvei és más iratai első gyűjte-

ményének (363. sz., V.; 364. sz., VI. köt.) gyarapítását 1945. november 11-én fejezték be. Fél év múltán, 1946. április 12-én új feljegyzéseket kezdtek – ezekben található a per iratai –, az ügyiratot december 12-én zárták. Bródyt eközben kegyetlenül megkínozták, a kézkörmeit kirángatták, és 1945. június 12-én emeltek ellene vádat.

A Kárpátaljai Területi Népbíróság 1946. május 25-én „népellenes tevékenység, hazaárulás, a magyarok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém” koholt vádakkal, mint főbűnöst, nyilvános tárgyaláson – melyen hatósági engedéllyel hallgatósként több százan vettek részt – halálra és teljes vagyonek kobzásra ítélte. Ezt követően még fél évig tartották fogságban, és 1946. december 7-én, Ungváron kivégezték. A hírhedtté vált Maruszja becenevű (Kuruc Mária) börtönőr, korábban szovjet partizánlány tarkón lövéssel hajtotta végre az ítéletet. A politikus földi maradványait a Kapos (később Победа, 'Pobeda', azaz Győzelem) utcai temetőben titokban, tömegsírban hantolták el a hatóságok.

A kárpátaljai Ukrán Állambiztonsági Szolgálat Bródy András 1944. november 22-én nyitott 365. számú ügyiratát (VII. köt.) 1992. április 23-án zárta le, amely a politikus rehabilitálási okmányait is tartalmazza. Halálra ítéltése, 1946. május 25-e után az állam elkobozta Bródy András minden vagyonát. A későbbiekben a szovjet hatóságok először ténylegesen nem mentették fel, 1989. december 22-én csupán „indokolatlanul elítélt személynek” nyilvánította, a rehabilitálására 1993-ban került sor.

Demkó Mihály

A ruszin, orosz, ukrán forrásokban: Демко, Михаилъ. Politikus, újságíró-lapszerkesztő. Munkács, ekkor Bereg és Ugocsa k. e. e. vm. (közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye).

Bodzásújlak községben (Zemplén vm.) született 1894. szeptember 13-án görögkatolikus családból. Az ungvári görögkatolikus tanító-

képző intézetben tanult, ahol 1913. június végén képesítő vizsgát tett. Szeptembertől a Munkács mellett fekvő Pisztraháza helységbe neveztek ki tanítónak. Az első világháború kitörésekor a budapesti 1. honvéd-gyalogezredben szolgált, és hadapró-jelölt őrmesterként szerelt le. Az államfordulat után az elszakított Kárpátalján újságíróként dolgozott, de a közéletbe is bekapcsolódott, 1920 júniusában megválasztották a Kaminszky József (1878–1944. nov. 8. után, de még 1944-ben) által vezetett Ruszinszkói Földműves Szövetség első titkárának.

A következő évben Demkó megalapította a *Kárpáti Futár* című lapot, amelyet 1924-ben a csehszlovák hatóságok betiltottak. Az előbbi évben létrejött, már említett ruszin–magyar Autonóm Földműves Szövetség, az AFSZ (Автономный Земледелский Союз, АЗС) egyik alapítója, szervező főtitkára, majd elnökségi tagja. „A cseh megszállás húsz esztendeje alatt magyar magatartása miatt állandóan üldözték, négy ízben börtönözték be, huszonkét esetben indítottak ellene eljárást cseh[szlovák] államvédelmi törvény alapján. A sok megpróbáltatás ellenére is lankadatlan energiával küzdött, hogy ébren tartsa a rutén nép lelkében a Szent István-i gondolatot.”

Demkó Mihály 1928-ban, a lettországi Rigában, majd az 1930-as években a svájci Genfben vett részt nemzetközi kisebbségvédelmi kongresszusokon. Eközben, 1932–1938 között az újabb államfordulatig, Kárpátalja tartománygyűlésében képviselő. Demkót, valamint Munkács város másik két lapszerkesztőjét, R. Vozáry Aladárt (1895–1959) és Simon Menyhért (1897–1952) írot 1938 nyarán a csehszlovák hatóságok letartóztatták, és csak az ország szövetségi állammá való átalakulásakor szabadultak. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés előtti napokban Demkó ellen újra elfogatóparancsot adtak ki, de sikerült megszöknie és a Kárpátalja déli magyarlakta területének a Magyar Királyi Honvédség általi birtokbavételig rejtőzködött.

A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területen a mezőgazdasági érdekképviseleti testületek megalakítása tárgyában ki-

adott rendelet alapján, 1939 májusában Teleki Mihály gróf (1896–1991) földművelésügyi miniszter Demkó Mihályt Bereg és Ugocsa k. e. vármegye mezőgazdasági bizottsága póttagjává iktatta be. Később, 1939. június 28-án Horthy Miklós kormányzó Demkót a kárpátaljai terület kormányzói biztosa mellé a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium központi fogalmazási tisztviselőinek létszámába miniszteri tanácsosnak nevezte ki.

Demkó Mihály két nap múlva, június 30-án foglalta el helyét a Magyar Országgyűlés Képviselőházában, majd a Pénzügyi (1940. október 22-ig), a Földművelésügyi (1943. április 13-ig), a Véderő, illetve a 36-os (42-es) országos (gazdasági) bizottság tagja lett. A következő tisztújításkor, 1943. április 13-án ismét bevásztották a Pénzügyi bizottságba, melynek 1944. november 6-ig volt tagja, amikor a távollétében ismét a Pénzügyi, illetve a Véderő testületbe választották. Közben a képviselőházban, Demkó Mihály 1941. június 25-én szándékozott kérdést intézni az ekkor a külügyminiszteri tisztséget is betöltő Bárdossy László (1890–1946) miniszterelnökhöz a ruszinok szabadságharangjának Prágából való hazaszállítása tárgyában, de a kérelmét végül törölte.

A Képviselőházban Demkó Mihály tíz alkalommal szólalt fel. Először az 1939. október 17-én tartott 39. ülésen a kishaszonbérletek alakításának és házhelyek szerzésének előmozdításáról s más földbirtok-politikai rendelkezésekről szóló törvényjavaslat tárgyában. Az 1940. november 13-án lezajlott 151. tanácskozáson az 1941. évi állami költségvetési törvényjavaslat tárgyalásakor a külügyi tárcához tartozó fejezettel kapcsolatban fejtette ki a véleményét. Az 1941. február 20-án tartott 183. ülésen a pénzügyminiszter által február 6-án a képviselőházban előterjesztett gazdasági program vitájában szólalt fel. Az 1941. június 23-ai 198. tanácskozáson a gazdasági- és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról alkotott 1931. évi XXVI. törvénycikkben a minisztériumoknak adott és utóbb kiterjesztett felhatalmazás további meghosszabbításáról szóló

törvényjavaslattal kapcsolatban mondta el a véleményét. Az 1941. november 11-én lezajlott 216. tanácskozáson az 1942. évi állami költségvetés tárgyalásakor a vallás- és közoktatásügyi, majd a november 18-án tartott 220. ülésen a földművelésügyi tárcához tartozó fejezettel kapcsolatban fejtette ki a véleményét. Az 1942. július 7-ei 278. tanácskozáson a mezőgazdaság fejlesztéséről, az 1942. december 2-án tartott 318. ülésen az 1943. évi állami költségvetéséről szóló törvényjavaslat vitájában szólalt fel. Az 1943. november 17-ei 338. tanácskozáson az 1944. évi állami költségvetés tárgyalásakor a vallás- és közoktatásügyi, majd a november 24-én tartott 343. ülésen a honvédelmi tárcához tartozó fejezettel kapcsolatban mondta el észrevételeit.

Képviselői megbízatásán kívül Demkó Mihály számos társadalmi tisztséget is betöltött. A magyar kormány anyagi támogatásával Ungváron működő Magyarorosz Nemzeti Színház Szövetkezet (ismertebb nevén: Ruszin Nemzeti Színház) ügyvezető-alelnöke, az Orel [Sas] Magyar-orosz [Ruszin] Ifjúsági Kultúr- és Sportegyesület elnöke, a munkácsi Görög Katolikus Egyházközség világi elnöke. Ezen kívül Munkács város képviselőtestületének, valamint Bereg Vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagja, 1944 nyarán a Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártjának egyik alapítója.

A szovjet Vörös Hadsereg közeledtekor, 1944 október első felében a kárpátaljai képviselők Demkó Mihály szülőjének prэшházában a munkácsi Pál-hegyen találkoztak. Ekkor – leánya, Pogány Andorné született Demkó Tatiana (Tatjana) évtizedekkel későbbi visszaemlékezése szerint – édesapja és társai úgy döntöttek, hogy nem hagyják el a szülőföldjüket, nem menekülnek el Budapestre, mert erkölcsi és politikai értelemben is büntelennek érezték magukat. Sőt minden lehetőséget kihasználva az új helyzetben is tovább folytatják küzdelmüket népük, a ruszinság boldogulásáért.

Ugyancsak 1944 októberében, Demkó Mihály várandós feleségével a Munkácshoz közeli Dávidháza községbe húzódott. A várost ok-

tóber 26-án foglalták el a szovjet csapatok. Demkó november 2-án bekísérte a nejét a munkácsi kórházba, ahol még ezen a napon megszületett a későbbi adatközlő, Tatiana, aki édesapjától nem véletlenül kapta a kereszténnyé lett és vértanúságot szenvedett ókori római leány nevét. Ezt követően Demkó Mihályt többen figyelmeztették, hogy az élete nagy veszélyben van, meneküljön el a családjával, de ő Kárpátalján maradt. A felesége szülése után három héttel, november 22-én az NKVD-SZMERS letartóztatta, elhurcolta és Ungváron bebörtönözték. A munkácsi házába egy szovjet tábornok költözött be, ekkor Demkónénak egy végzést adtak át, amely szerint 24 órán belül el kellett távoznia csecsemő gyermekével együtt a Teleki Pál utca 6. szám alatti otthonukból. Nemcsak a családi ház teljes berendezését volt kötelessé otthagyni, hanem a személyes tárgyakat, a ruhaneműket is.

Demkó Mihály első vizsgálati ügyiratát az NKVD 1944. november 22-én nyitotta meg, amely három kötetre gyarapodott. Desko (helyesen: Demkó!) Mihály (Демко, Михаил Иванович / Demko, Mihail Ivanovics) kihallgatási jegyzőkönyvei és más iratai első gyűjteményének (363. sz., V. kötetnél a neve után megjegyzés: „и др.”, azaz „и другие”, vagyis „és mások”, valamint 364. sz., VI. köt.) gyarapítását 1945. november 11-én fejezték be. Fél év múltán, 1946. április 12-én új följegyzéseket (368. sz.) kezdtek – ezekben található a per iratai – az ügyiratot december 12-én zárták. Demkó Mihályt bevonták a Bródy András és társai ellen, koholt vádakkal indított perbe. Golyó általi halálra ítélték és 1946. december 7-én, Ungváron kivégezték, a sírja ismeretlen. Teljes vagyonek Kobzással is sújtották, államosították a házat, földbirtokát, gazdasági felszerelését, állatállományát, a Pál-hegyen lévő szőlőjét, présházát. A család földfutóvá vált. Leánya, Pogány Andorné még a Szovjetunió fennállása idején kérelmezte apja „teljes erkölcsi és anyagi rehabilitációját.” Az ügyben a magyar külügyi szervekhez 1990 májusában fordult, amikor azt írta: „Az 1945-ös határrendezés következtében mindezen javaink a jelenlegi országhatárain-

kon kívül eső Kárpátalja területén vannak, melyeket 45 éve a szovjet állam minden ellenszolgáltatás nélkül használ, és saját tulajdonának tekinti.” A munkácsi Demkó-házban az 1990-es években állami óvoda működött.

Hosszas eljárás után 1991. április 17-én, Kárpátontúli (tudniillik Kárpátaljai) Megyei Főügyészség igazolta, hogy Demkó Mihály jogtalanul ítélték el, de az okirat sem erkölcsi jóvátételt, sem anyagi kárpótlást nem tartalmazott. A kárpátaljai Ukrán Állambiztonsági Szolgálat Demkó Mihály 1944. november 22-én nyitott 365. számú ügyiratát (VII. köt.) 1992. április 23-án zárta le, amely a politikus rehabilitálási okmányait is tartalmazza.

Művei. Demkó Mihály írói és közírói munkássága is jelentős: magyar, ruszin, szlovák és cseh nyelven közölte írásait. Egy évtizeden keresztül, 1934 és 1943 között szerkesztette a ruszin nyelvű *Földműves naptárt* („Земледелський календарь”).

Fenczik István Béla, dr. szinicsáki

Görögkatolikus lelkész, középiskolai és teológiai tanár, újságíró-lapszerkesztő, politikus, ruszin képviselő. Munkács, ekkor Bereg és Ugocsa k. e. e. vm. (Vezetékneve a magyar forrásokban Fenczik, a ruszin, orosz, ukrán kútfőkben Fencik; Фенцик, Стефан.)

Nagylucska (Bereg vm.) községben született 1892. október 13-án, atyja Drugethházán szolgált, mint esperes-lelkész, egyben a munkácsi egyházmegye szentszéki tanácsosa. Ősei részt vettek az erdélyi fejedelmek szabadságharcaiban. A nemességet szinicsáki előnévvel egyik felmenője, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) vezérlő fejedelem vitéz ruszin kapitánya kapta.

Fenczik István a gimnáziumot Ungváron és Beregszászon végezte, ez után a budapesti tudományegyetem hittudományi (1910–1914), majd a bécsi egyetem bölcsészeti karának hallgatója (1916–1918). Az

utóbbi évben, Bécsben, majd Budapesten is teológiai, illetve bölcsészeti doktorrá avatták. A párizsi Sorbonne Egyetemen jogi tanulmányokat folytatott, amelyeket a sárospataki jogakadémián fejezett be. Bécsben a zeneakadémiát is látogatta, és a Budapesti Zeneművészeti Főiskolán is oklevelet szerzett. A debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen 1922-ben történelem-latin szakos tanári képzést szerzett. Okleveleit az utóbbi évben a prágai Károly Egyetem honosította.

Ungváron 1916-tól volt a görögkatolikus tanítóképző tanára és a püspöki énekkar karnagya. Ugyancsak Ungváron, 1918. május 26-án cölebsz (nőtlen) pappá szentelték. Ezt követően 1926-ig a magyar és ruszin tannyelvű reálgimnázium, ugyanekkor a papnevelő intézet dogmatika és filozófia tanára. A papnevelde ügyvezető dékánjának 1929-ben nevezték ki, mely intézménynek később a rektora lett. Közben a kárpátaljai csehszlovák hatóságok ukránosító, majd csehesítő törekvéseinek a meggátlására 1923-ban egyik megszervezője a ruszin nemzetiségű Duchnovits Sándor (Duhnovics, Alexander; 1803–1865) kanonok, költő, író nevét felvett magyarorosz, azaz ruszin kultúregyesületnek, amelynek az 1938. novemberi újabb államfordulatig ügyvezető titkára, majd 1944 őszig főtitkára. (Rövidített elnevezéssel: Duchnovics Társaság – Общество А. Духновича, 'Общесзство А. Духновичса'.)

Fenczik István 1930-ban megalapította a Duchnovits Kárpátorosz Cserkészek Központját, és annak elnökeként működött. Két év múlva, 1932-ben indította az autonóm ruszin nemzeti gondolatot és az őslakos kárpátaljai értelmiség szellemi összefogását szorgalmazó Карпаторусский Голось ('Kárpátorosz/ruszin/ Hang') című ruszin népi folyóiratot, amelynek 1944-ig volt kiadója és szerkesztője. Újságírásból élt, cikkei miatt a csehszlovák hatóságok összesen 460 sajtópert indítottak ellene.

A kárpátaljai ruszin szervezetek küldötteként 1934-ben több mint százötven előadást tartott Észak-Amerikában a szülőföldje és népe ki-

sebbségi helyzetéről. Mivel több írásában és előadásában a lengyel-magyar közös határt hirdette, ezért hazatérésekor hazaárulás vádjával bebörtönözték. Híveinek szavazatai azonban 38 nap múlva kiszabadták, mert 1935-ben, az Ungvár-kárpátaljai kerületben a csehszlovák prágai nemzetgyűlés képviselőjévé választották. A törvényhozásnak 1938 novemberéig volt tagja, egyúttal a Kárpátorosz Nemzeti Párt Klubjának alelnöke. A prágai törvényhozásban 1936. május 27-én tartott felszólalásában Fenczik István élesen bírálta a csehszlovák kormányzat kisebbségi politikáját. Kárpátalja közigazgatásában az ekkoriban működő hivatalnokok nemzetiségi megoszlása a következő volt: cseh 73,9; orosz (ruszin) 12,9; magyar 8,0; ukrán emigráns 3,3; orosz emigráns 1,9 %, azaz háromnegyed részük a vidéken gyarmatosítóként letelepedett csehek közül került ki.

Fenczik Istvánt közben, 1935. március 3-án Huszt koronavárosban megalakult a Kárpátorosz Nemzeti Autonóm Párt vezérévé választották. Amikor két évtizedig tartó prágai hitegetés, halogatás után, 1938. október 11-én Bródy Andrással az élen kinevezték Kárpátalja ruszin autonóm kormányát, Fenczik István abban tárca nélküli miniszter lett október 26-ig. Ekkor Bródyt Prágában koholt vádakkal bebörtönözték, helyette az ukrán irányzatú Volosin Ágoston alakított kormányt. Az első bécsi döntés után másnap, november 3-án a Fenczik elnökletével tartott közös tanácskozáson, az ő indítványára az összes őslakos politikai párt kimondta Kárpátalja Magyarországhoz való csatlakozását.

Kárpátalja déli magyarlakta területének hazatérése után Fenczik Istvánt is meghívták a Magyar Országgyűlés Képviselőházába, ahol 1938. december 5-én – amikor a felvidéki képviselőkkel együtt bevonult – a ruszinok nevében követelte a Volosin Ágoston vezette kárpát-ukrán kormány uralma alatt maradt kárpátaljai hegyvidéki területnek a visszacsatolását. Két nap múlva, december 7-én a képviselőház Közgazdasági és Közlekedésügyi, illetve a Pénzügyi bizottság tagjává

választották, mely tisztségeit 1944. november 6-ig töltötte be. Fenczik István a képviselőházban két alkalommal szólalt fel. Az 1940. november 28-án tartott 162. ülésén az 1941. évi, az 1942. november 27-ei 316. tanácskozáson az 1943. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslat vitájában fejtette ki álláspontját.

Fenczik István 1938 decemberétől a trianoni ország nagyobb városaiban hatvan előadást tartott, amelyeken részletesen ismertette a kárpátaljai helyzetet. Fenczik vezette be 1939 tavaszán a korábban használt rutén, majd magyarorosz, ruszin névjelölés mellett a „kárpát-orosz” elnevezést, amelyet Bródy András is átvett. Miközben pártjának legtekintélyesebb embere, Ilniczky Sándor (1889–1947) nagyprepost szóban és a lapjában is tiltakozott ellene, mondván, a kárpát-orosz szó a nagyorosz nemzetnek a Kárpátokban élő részét jelenti.

Az ún. „nagyorosz” irányzat Fenczik vezetésével az Orosz Nemzeti-Autonom Pártba (‘Русская Национально-Автономная Партия’, Ruszszkaja Nacionalno-Avtonomnaja Partija) tömörült, amelynek tagjai főként városi kispolgárok voltak. A mozgalom lapja, a Русский Голосъ (‘Ruszszkij Holosz’, Orosz Hang) 1939. március 13-i számának egyik cikke kijelentette: „A kárpát-orosz nép sohasem adja meg magát a latinizálásnak, mint olyan eszköznek, amely eltávolítja őt az ősi orosz kultúrától.” Nem véletlenül használta rendezvényein a cári orosz piros-fehér-kék színeket és zászlókat. Nemzeti és szociális eszméket hirdetett, de antiszemita jelszavakat is hangoztatott. A pártja mellett olasz mintára – miként magyar országgyűlési képviselőként, orosz és magyar nyelvű nyomtatott fejléces levélpapírján fel is tüntette – megszervezte az „Orosz Nemzeti-Autonom Párt és Orosz Nemzeti Feketeingesek Gárdájá”-t (‘...и Рус. Нац. Гвардія Чернорубашечниковъ’, „...i Rusz. Nac. Gvargyija Csernorubasescnikov), amely fegyveres alakulat volt. Eközben Fenczik az 1939. évi felvidéki címtár szerint ekkor a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye szentszéki tanácsosa, a kb. 10 ezer tagot számláló Duchnovics

Orosz [Ruszin] Kultúregyesület elnöke, és a hetenként kétszer megjelenő, Подкарпаторусский Голосъ ('Kárpátaljai Hang') című politikai lap felelős szerkesztője. A fentiekén kívül még számos ruszin és magyar egyesület vezetésében vett részt.

Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállása után Demjanovics Péter Pál felsőházi taggal együtt, Fenczik Istvánt az NKVD 1945. március 31-én letartóztatta, és koholt vádakkal (hazaárulás, államellenes összeesküvés) az Ungváron tartott bírósági tárgyalássorozat végén golyó általi halálra ítélték. A kivégzése előtt Fencziknek felajánlották a munkácsi pravoszláv püspöki kinevezés lehetőségét, amelyet a következő szavakkal utasított vissza: „Egy görögkatolikus pap olyan mélyre nem sülyedhet!”. Ezt követően, 1946. március 30-án az ungvári börtönben tarkón lőtték, amit a már említett volt szovjet partizánlány, a Maruszja nevű ungvári börtönőrnő, ítéletvégrehajtó vitt végbe. Fenczik Istvánt 1992. február 24-én rehabilitálták. Fenczik István összesen háromtucatnyi társadalmi, tudományos és politikai tárgyú könyvet, füzetet jelentetett meg ruszin, magyar és német nyelven.

Fő művei:

Szent Gellért helye a filozófia történetében. Budapest, 1918. Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda.;

Фенцикъ, Степанъ А.: Чехословаки и Карпатороссы (1919–1929). Ужгородъ, 1929. Типографія О-ва „Школная Помощь”. [Fencik, Sztepan A.: Csehoszlovaki i Karpatoroszszi (1919–1929). Uzsgorod, 1929. Типографія О-ва 'Skolnaja Pomocs'. / 'Csehszlovákok és kárpátoroszkok. Ungvár, Iskolasegély Nyomda.];

Фенцикъ, Степанъ: Интерпеллации. Ужгородъ, 1936. Типографія „Викторія”. [Fencik, Sztepan: Interpellácii. Uzsgorod, 1936. Типографія 'Viktorija'. / 'Interpellációk' (...) Viktória Nyomda.];

A kárpátoroszkok múltja és jelene. Pécs, 1939. (E munkáját a trianoni Magyarország szovjet katonai megszállása kezdetén az ideiglenes ma-

gyar nemzeti kormány az 530/1945. M. E. számú rendelete betiltotta, és a könyvtárakból zúzdákba küldette.);

A rutén nép küzdelme a szabadságért. – In. Szeghalmy Gyula: Felvidék. Budapest, 1940. Kiad. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 521–527. old.; *A kárpátaljai autonómia* és a kisebbségi kérdés. Kecskemét, 1941.;

Az állati lélek. Előszó: Kolosváry Gábor. Budapest, 1943. Kiad. Vadászati Útmutató. (– Könyvsorozat 1.)

(A szakirodalmi hivatkozásokat terjedelmi okok miatt nem közöljük)

A II. VILÁGHÁBORÚ IDEGEN HADIFOGLYAI ÉS INTERNÁLTJAI AZ AZERBAJDZSÁNI SZSZK-BAN 1944–1950-ES ÉVEKBEN: A FOGVATARTOTTAK LÉLEKSZÁMA, ELHELYEZÉSE ÉS ELHALÁLÓZÁSA¹³⁹

Annotáció

A cikk tanulmányozza az Azerbajdzsáni SzSzk-ban működő Szovjetunió NKVD (MVD) GUPVI-lágerekről, Szovjetunió Hadügyi Népi Biztosság (Hadügyi Minisztérium) munkaszázadairól és a Szovjetunió Egészségügyi Népi Biztosság (Egészségügyi Minisztérium) speciális kórházokról szóló anyagokat. Megállapítást nyert a hadifoglyok és az internáltak fogvatartási intézményeinek száma és elhelyezkedése, működésük kezdetének és végének dátumai. A cikkben adatot találunk a hadifoglyok és internáltak lélekszámáról az Azerbajdzsáni SzSzk területén, munkában való alkalmazásukról, elhalálózásukról, valamint a temetkezési helyük jelenlegi állapotáról.

Kulcsszavak:

Nagy Honvédő Háború, Azerbajdzsáni SzSzk, hadifoglyok, internáltak, láger, tábor, lágerrészleg, különleges munkaszázalaj, speciális kórház, repatriálás.

¹³⁸ Motrevics Volodimir Pavlovics, az Urali Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, történelemtudományok doktora, ORCID

¹³⁹ Lásd a tanulmány részletesebb változatát: MOTREVICS V.P. A II. világháború idegen hadifoglyai és internáltjai Azerbajdzsán SZSZK-ban 1944-1950-es években: fogva tartottak lélekszáma, elhelyezése és elhalálózása. In: Historia Provinciae – Regionális Történelem Közlöny. - 2020. - 4. k. - 2. sz. - 612-632. DOI: 10.23859 / 2587-8344-2020-4-2-8. © Motrevich V.P., 2020. ©Motrevich V., 2020.

Bevezetés

A II. világháború eredményeként a szovjet fogságba 5 916 900 külföldi katona esett. Fogságba esett még több mint 200 ezer szovjet állampolgár, akik német oldalon harcoltak¹⁴⁰. A külföldi hadifoglyok sorsa iránt érdeklődő tudományos kutatás a Szovjetunióban az 1990-es évek eleje óta kezdett kibontakozni. Ez annak volt köszönhető, hogy az Orosz Föderációban feloldották a zárolás alól az országban található idegen állampolgárokról szóló dokumentumokat. A Szovjetunió GUPVI NKVD (MVD)-rendszerben található hadifoglyok és internáltak felkutatásával különböző országok számos kutatója foglalkozik¹⁴¹.

Az elmúlt években Oroszországban és Németországban közzétették a Szovjetunió NKVD GUPVI korábban titkos anyagainak egy részét, amelyeket jelenleg az Orosz Állami Katonai Levéltárban (OÁKL) tárolják¹⁴². Ez nagymértékben kibővítette a kutatók lehetőségeit.

¹⁴⁰ Hadifoglyok a Szovjetunióban az 1939-1956-os években. Dokumentumok és anyagok / Összevűjtötte M. M. Zagorulko, S.G. Szidorov, T.V. Carevszkaja; szerkesztette M.M. Zagorulko. – Moszkva: Logos, 2000. – 11,12.

¹⁴¹ Galitszkij V.P. Finn hadifoglyok az NKVD lágereiben (1939-1953). - Moszkva: Graal, 1997; Dolgolyuk A. A., Markdorf I. M. Idegen hadifoglyok és internáltak Szibériában, 1943-1950. - Moszkva: Kucsukovo Pole, 2016; Karner S. Im Archipel GUPVI. Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941-1956. - Wien; Muenchen: R. Oldenbourg Verlag, 1995; Konaszov V.B. Német hadifoglyainak sorsa a Szovjetunióban: a probléma diplomáciai, jogi és politikai vonatkozásai: Esszék és dokumentumok. - Vologda: Vologdai Pedagógus Továbbképző Intézet, 1996; Konaszov V.B., Kuzminikh A.L. A II. Világháború finn hadifoglyai az Észak-Európai térségben (1939-1955): Esszék és dokumentumok. - Vologda: A Vologdai Megyei Kultúrügyi Osztály, 2002; Kuzminikh A.L. A II. Világháború idegen hadifoglyai a Szovjetunió Észak-európai részén (1939-1949). - Vologda: Oroszország Igazságügyi Minisztériumának Vologda Jogi és Gazdasági Intézete, 2004; Markdorf N.M. Idegen hadifoglyok, internáltak, vlaszovisták, fehér emigránsok Nyugat-Szibériában, 1942-1956. - Moszkva: Tudásenergia Intézet, 2011; Potilcsák A.V. A szovjet katonai fogság és internálás Ukrajnában (1939-1954). - Kijev: M.P. Dragomanov Nemzeti Pedagógiai Egyetem, 2004; Szurcsikova N.V. A II. Világháború külföldi hadifoglyai a Közép-Urálban (1942-1956). - Jekatyerinburg: GU, 2006; s.t.b.

¹⁴² Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. 1941-1953.-évi dokumentumok / összeállította D.I. Boriszov és mások - Moszkva: ROSzPEN, 2005; Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok; Wehrmacht hadifoglyok fogvatartási helyei a volt Szovjetunió területén (1941-1956). Útmutató. - Moszkva, Drezda, Bonn, Kassel: az Orosz Föderáció Szövetségi Levéltári Ügynöksége, OF 2008; Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. - Dresden, Kassel, Moskau, Munchen: Stiftung Sächsische Gedenkstätte, 2010.

A vizsgált időszakban jelentős számú hadifogoly és internált volt az Azerbajdzsáni SzSzK területén. A róluk szóló információt kis formátumú kiadványok tartalmazzák, amelyek az azerbajdzsáni anyagokon¹⁴³ alapulnak. Azonban bennük korántsem találjuk az 1940-es években a köztársaságban létező külföldi állampolgárok fogvatartására szolgáló intézmények teljes listáját.

A bemutatott munka az elmúlt években megjelent levéltári anyagok alapján kutatja az Azerbajdzsán területén a hadifoglyok és az internáltak fogvatartására szolgáló intézményeinek helyét és számát, valamint az ott raboskodók elhalálzási adatait.

A Szovjetunió NKVD GUPVI-rendszer kiépítésének kezdete Azerbajdzsán területén¹⁴⁴

1942 elejétől a Szovjetunióban 7 láger működött az idegen hadseregek fogságba ejtett katonái számára. Közülük kettő a Kazah SzSzK-ban, a többi az OSzFSzK területén volt. 1943-944-es években a Vörös Hadereg a fronton elért sikeres harcok eredményeként a Szovjetunió NKVD GUPVI-rendszere kezdett kibővíteni. 1944 végén az országban már 156 hadifoglylágér működött. Ezek a lágerek Azerbajdzsánban is megjelentek. 1944 júliusában az Azerbajdzsánban Khanlari járás területén megalakult a Szovjetunió NKVD GUPVI 179. számú lágere a hadifoglyok számára (1944.07.10. – 1944.08.12.). A láger vezetése Kuscsu községben volt található. A láger 6 részlegből állt, amelyet 3000 hadifogly elhelyezésére terveztek. A 179. sz. láger csak két hónapig működött és az Orosz Állami Katonai Levéltár (OÁKL) által közzétett Szovjetunió

---

¹⁴³ Behbudov T. Német hadifoglyok Azerbajdzsánban. - URL: <http://www.azeri.m/papers/news-azerbajjan/> (belépés dátuma: 20.01.2020); Behbudov T. Német hadifoglyok Bakuban // A mi Bakunk. Baku és Baku népének története. - URL: https://www.ourbaku.com/index.php/Német_hadifoglyok_Bakuban (belépés dátuma: 2020.01.11.).

¹⁴⁴ A települések nevét az Azerbajdzsáni SzSzK közigazgatási-területi felosztásának megfelelően adják meg a vizsgálati időszakban. - Szerk. megj.

GUPVI NKVD-MVD lágerlistában nincs róla információ¹⁴⁵. Azonban a 179-es lágerről szóló információt egyéb könyvek tartalmazzák, amelyek szintén az OÁKL anyagai alapján készültek¹⁴⁶.

A Szovjetunió NKVD GUPVI-rendszerének kibővítése

1944 júliusában a 179. számú láger bázisán megkezdődött a Szovjetunió GUPVI NKVD **223. számú *Khanlari*** lágerének megszervezése (1944. 07. 28 – 1946. 08. 13.). A láger parancsnoksága 1944. július 28-tól 1946. augusztus 13-ig *Kuscsu* községben működött, majd *Kirovabadda* helyezték át. Ennek eredményeként a 223. számú *Khanlari* láger *Kirovabadi* nevet kapta, amely 1948. szeptember 17-ig ezen a néven létezett. 1945. decemberében létrehozták a *Khanlari (Kirovabadi)* láger mind a 23 részlegét.

A láger **1.** sz. részlegét az *Alabasly* vasútállomásra telepítették (1945. 12. 19. – 1948. 09. 17.); a **4.** sz. részleg (1945. 12. 19. – 1948. 09. 17.) *Szumuh* városban volt.

A **2.** sz. részleg (1945. 12. 19. – 1947. 09. 30.); a **3.** sz. részleg (1945. 12. 19. – 1948. 09. 17.); a **7.** sz. részleg (1945. 12. 19. – 1947. 09. 30.) és a **9.** sz. részleg (1945. 12. 19. – 1948. 09. 17.) pedig a *Kirihli* állomáson.

Az **5-ik** (1945. 05. 19 – 17. 1948. 09. 17.); a **6-ik** (1945. 12. 19 – 29. 1947. 03. 21); a **8-ik** (1945. 12. 19 – 19. 1948. 09. 17) és a **17-ik** (1945. 12. 19 – 1946. 08. 13.) lágerrészlegek *Hanlar* városba voltak kihelyezve.

A **10.** sz. részleg (1945.12.19 – 1946. 03. 06.) a Daskeszáni járás *Baján* városába volt telepítve, a **11.** (1945. 12. 19. – 1948. 09.17.), a **14.** (1945. 12. 19. – 1948. 09.17.) és a **23.** (1945. 12. 19. – 1946. 08. 13.) lágerrészlegek *Nizsnij Daskeszán* községben voltak.

¹⁴⁵ Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok. 1028-1037.

¹⁴⁶ Wehrmacht hadifoglyok fogvatartási helyei a volt Szovjetunió területén (1941-1956). 7-10; Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. S. 13-15.

A **12.** (1945.12.19. – 1948.09.17.); a **13.** (1945. 12. 19. – 1948. 02. 10.); a **15.** (1945.12.19 – 1947.09.30.); a **18.** (1945. 12. 19. – 1947. 07. 18.); a **20.** (1945. 12. 19. – 1948. 08. 13.) részlegek a *Verhnij Daszeszan* községben voltak találhatóak.

A **16.** (1945.12.19 –1947.07.18.); a **19.** (1945.12.19 – 1947.07.18); a **21.** (1945.12.19 – 1946.08.13) és a **22.** (1945.12.19 – 1946.08.13) lágerrészlegek pedig a *Kirovabád* régióban¹⁴⁷.

1945 elején a háború a vége felé járt és a hadifogoly hullám egyre emelkedett. A hadifoglyok fogvatartásához szükséges lágerek száma is növekedett. A lágerek irányításának javítására 1945. januárjában a Szovjetunió számos köztársaságában, régióban és megyében, köztük Azerbajdzsánban, az NKVD-ben külön hadifogolyügyi és internál-tügyi osztályokat hoztak létre¹⁴⁸.

1945 júniusában Azerbajdzsánban kezdett kiépülni a *Sumgaiti* **328.sz.** láger, amely 9 részlegből állt. A láger 1. sz. részlege (1945.06.06. – 1949.06.01.) *Sumgaitban* volt telepítve, majd azt *Bakuba* helyezték át. A köztársaság fővárosában a láger **3. sz.** (1945.06.06.–1948.10.13.) és **8. sz.** (1945.06.06–1947.03.26.) részlege működött.

A 328. sz. láger **2. sz.** részlege (1945.06.06. – 1948.11.15.) *Kuba* városban működött; a **4. sz.** (1945.06.06 – 1949.07.22.) részlege a *Szabuncsi* állomáson; az **5. sz.** részlege (1945.06.06 – 18.1947.07.18.) *Semaha* városában; a **6. sz.** részlege (1945.06.06 – 1949.04.20) *Szalyjányi* városában; a **7. sz.** (1945.4.06 – 1947.04.20.) és a **9. sz.** részleg (1944.06.06 – 1947.03.26.) *Karadág, Baku* mellékvárosában kezdett működni. 1948 novemberében a 328. számú láger igazgatását áthe-

¹⁴⁷ Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok.1033.

Wehrmacht hadifoglyai fogva tartásának helyei a volt Szovjetunió területén (1941-1956). - 8-10; Orte des Gewahrsams von deuschen Kriebsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. - S. 13,14.

¹⁴⁸ Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok. 121.

lyezték a köztársaság fővárosába. Ennek eredményeként a *Szumgaiti* láger a Szovjetunió GUPVI NKVD 328. számú *Bakui* lágernek nevezték át, amely 1949. júliusáig létezett.

1945. nyarán megalakult a **429.** számú láger, amely egy évig (1945. 07.27. – 1946. 08.13.) működött. A láger adminisztrációját, valamint első és harmadik részlegét *Verhnij Daskeszanban* telepítették, a második részleget pedig *Kirovabádba*. 1945 decemberében a Hillini járás *Hilli* községben a 442. sz. láger két részlege kezdett működni (1945 – 1946.08.13.), de ezek a lágerek nem sokáig léteztek.

A leghosszabb ideig Azerbajdzsánban a **444.** számú *Mingecsevir* láger (1945.10.15. – 1950.01.16.) működött. A láger **1. sz.** (1945.10.15. – 1950.01.10.); **3. sz.** (1945.10.15. – 1950.01.16.) és **6. sz.** (1946.04.10 – 1947.03.26.) részlegei *Mingecsevirbe* voltak telepítve; a **4. sz.** (1946.04.10. – 1947.26.03.) lágerrészleg *Bakuban* volt; a **2. sz.** (1945.10.15 – 1949.09.24) és az **5. sz.** (1946.04.10.29. – 1947.03.26.) lágerrészlegek *Nuha* városába voltak kihelyezve. A megjelent kézikönyvekben további információkat találunk a *Kuba* város hadifogoly lágereiről. A mozgósítási terv szerint ez a láger 1941. 06. 07. és 1941. 11. 11. között létezett¹⁴⁹. Azonban azt, hogy ez a láger valóban működött-e, vagy csak a tervekben szerepelt – a történészek feladata tisztázni.

A lágerrendszer leépítése

A háború befejezése után, 1946–1949 közötti időszakban a Szovjetunióban tömegesen repatriáltatták a fogságban lévő külföldi állampolgárokat.

A Szovjetunió Minisztertanácsának 1947. október 11. kelt 3545-1167. sz. „*A Szovjetunió Belügyminisztérium hadifogoly lágereiből, a*

¹⁴⁹ Wehrmacht hadifoglyok fogva tartási helyei a volt Szovjetunió területén (1941-1956).- C. 7-10; Orte des Gewahrsams von deuschen Krieffsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. - S. 13-15.

Hadügyminisztérium munkazászlóaljából, valamint a speciális kórházakból történő 100 ezer német hadifogoly repatriálásáról” szóló rendelete szerint elsősorban a munkaképtelen hadifoglyok térhettek haza. A fent említett kormányrendelet alapján a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1947. október 15-én kelt 001078. számú parancsot adott ki „100 ezer munkaképtelen német hadifogoly repatriálásáról”.

Ez a parancs 1750 személy szabadon bocsátását írta elő az Azerbajdzsánban található hadifoglyok és internáltak intézményeiből. Ebből 1000 személyt szabadon bocsátották a Szovjetunió GUPVI Belügyminisztériumának lágereiből, 400 személyt a Szovjetunió Belügyminisztériumának munkazászlóaljaiból és 350 személyt az Egészségügyi Minisztérium speciális kórházaiból. A hazatelepülés kapcsán csökkent a külföldi hadifoglyok száma, és megkezdődött a Belügyminisztérium GUPVI-lágereinek fokozatos feloszlata. Azerbajdzsánban szintén csökkent a lágerek száma. 1946 augusztusában bezárták a 429. számú *Daskeszáni* lágert, valamint a *Khanlári* léger 5 részlegét. 1946 augusztusában a 442. számú léger és számos más léger részlege megszűnt működni.

1948-ban megszűnik a *Khanlar (Kirovobád)* 223. számú léger.

1949-ben bezárják a *Szumgaiti (Bakui)* 328. számú lágert, de csak 1950 elején a zárták be a 444. számú *Mingecseviri lágert* (lásd a táblázatot). A Szovjetunió Belügyminisztériuma, az Állami Biztonsági Szolgálat és a Főügyészsége 1949. október 14-i közös határozatával a Belügyminisztérium egyes lágereiben külön bizottságokat hoztak létre azon hadifoglyokkal kapcsolatos anyagok felülvizsgálatára, akik hazatelepítését elnapolták. Azerbajdzsánban ilyen bizottságot a 444. számú légerben hoztak létre¹⁵⁰. Így 1944 és 1950 között az SzSzk GUPVI NKVD 6 lágert telepített Azerbajdzsán területére. Köztük

---

¹⁵⁰ Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok. - S. 778, 858-859.

49 olyan lágerrészleg volt, amelyek mindegyike tulajdonképpen külön láger volt.

A Szovjetunió NKVD (Belügyminisztériuma) GUPVI-lágerei Azerbajdzsáni SzSzk területén 1944 – 1950-es években

Láger sorszám	Láger neve	A működés éve	Lágerrészlegek
179	hiányzik az adat	1944	1-6
223	Khanlári (Kirovobádi)	1944-1948	1-23
328	Szumhaiti (Bakui)	1945-1949	1-9
429	Daskeszáni	1945-1946	1-3
442	hiányzik az adat	1945-1946	1-2
444	Mingceseviri	1945-1950	1-6

A táblázat Ac német hadifoglyok fogvatartási helyei a volt Szovjetunió területén (1941-1956) című könyv 7–10 oldalai alapján készült: Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – S. 12–16.

Különleges munkaszázlójak és speciális kórházak

A hadifoglyok és az internáltak egy részét a Szovjetunió NKVD GUPVI-lágerein kívül a Honvédelmi Népbiztosságának (Szovjetunió NKO) különleges munkaszázlójakban (KMZ) tartották. 1945–1946-ban Azerbajdzsán területén a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztosságának égisze alatt 5 különálló zászlóalj működött: a 209., 468., 495., 497. és 498. sz. zászlóalj. Az OÁKL dokumentumai arról tanúskodnak, hogy a 498. sz. KMZ *Bakuba* volt telepítve (1945.05.09 – 1947.10.02), a 498-as KMZ (1945.06.12–1948.01.31) pedig *Khanlár* városában volt. Ami a 209., 495. és a 497. számú KMZ-t illeti, csak megalakulásuk időpontja ismeretes. Még tisztázni kell, hogy azok valóban létrejöttek-e. Azerbajdzsán területén még speciális kórházakat

is kialakítottak, ahol beteg és sebesült hadifoglyokat és internáltakat kezeltek. A sztálingrádi csata után a beteg, sebesült és kimerült hadifoglyokkal tele szerelvények tömeges beáramlása kapcsán az ország európai részén található hátországi lágerek az orvosi ellátás jelentős nehézségeivel szembesültek.

Ezért 1943-ban szükségessé vált a Szovjetunió Egészségügyi Népbiztosságának egy további kórházi hálózatának kiépítése a háországban az egyre növekvő számú hadifoglyok ellátása érdekében. Két speciális kórházat is telepítettek Azerbajdzsánba. Az 1552. sz. speciális kórház (1945. 11. 17. – 1948. 06. 18.) *Khanlarban*, az 5030. sz. speciális kórház (1946/01/02/1949) pedig *Mingecsevirben* alakult¹⁵¹.

A hadifoglyok lélekszáma és foglalkoztatása

Meglehetősen nehéz meghatározni a külföldi hadifoglyok és az internált civilek lélekszámát Azerbajdzsánban. Ennek oka a lágerek többszöri áthelyezése a köztársaság területén, a halandóság és kontingensük hazaszállítása, a külföldi állampolgárokat fogvatartott intézményekben folytatott adminisztráció hiányossága.

1946 márciusáig Azerbajdzsánban 23 354 Wehrmacht hadifogly volt. Hozzá kell adni még a 4093 magyar és 1428 román hadifoglyot, akiket ugyanezen év áprilisában vettek nyilvántartásba. Így 1946 tavaszán megközelítőleg 29,0 ezer külföldi hadifogly tartózkodott Azerbajdzsán területén. Ide kell sorolni még a KMZ kötelékébe tartozó közel ezer internáltat¹⁵². A hadifoglyok nagy részét a termelésben alkalmazták. A *Mingecsevir*i vízerőmű építkezésén 6,0 ezren dolgoztak, 2,6 ezren a *Sumgaiti* csőhengerlő üzemben, 1,6 ezren a *Daskeszan-*

---

¹⁵¹ Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. -S. 250, 284, 285.

¹⁵² Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. -S. 250, 284, 285.

rudsztrojnal stb. *Bakuban* a hadifoglyokat és az internáltakat elsősorban az építőiparban foglalkoztatták. Ők részt vettek a Kormányház, a Színészház, a Bolsoj Dvor lakóövezet létrehozásában stb.¹⁵³

Azonban nem minden hadifogoly dolgozott lelkiismeretesen. A közzétett dokumentumok alapján gyakran fordult elő szabotázs, sőt diverzió is. A Szovjetunió belügyminisztere, S.N. Kruglovhoz címzett beszámoló szerint 1946 folyamán a Szovjetunió NKVD GUPVI lágerjeiben 52 szabotázs és diverziós csoportot derítettek fel és számoltak fel, ezekben a megmozdulásokban 317 hadifogoly vett részt. Azerbajdzsánban a 223. számú lágerben Makulik, a német hadsereg volt hadnagya, aki műszakvezetőként dolgozott a Belügyminisztérium 108. számú építkezés központi javítóműhelyében, hadifoglyokból álló szabotázcsoportot szervezett Schnabel, Losman, Fischer, Müller és Bruner beosztottak részvételével. Ezek a hadifoglyok azt a feladatot tűzték ki maguk elé, hogy hatástalanítsák a javításra szánt berendezést. A nyomozás során a csoport tagjai beismerték az elkövetett bűncselekményeket. Fischer hadifogoly azt vallotta, hogy Makulik utasítására helytelenül vitte fel a jelöléseket a vasúti kocsik egyes részeinek javításakor, és ezáltal működésképtelenné tette azokat. A csoport többi tagjai nem megfelelően szerelték össze a ZISz-5 típusú autók két motorját, aminek következtében mindkét motor működésképtelen lett. A katonai törvényszék Makulikot 8 év javító-munkatáborra, a csoport többi tagját pedig 5 évig terjedő munkatáborra ítélte. 1947 áprilisában a 328. számú lágerben egy 12 fős, Rajna-Vesztfáliai Unió nevű földalatti szervezet működött. A szervezet mindegyik tagját a katonai törvényszék különféle időtartamú szabadságvesztésre ítélte. 1949 januárjában egy 4 fős csoportot lepleztek le a Szovjetunió Belügyminisztériumának 444. számú lágerében, akik rendszeresen mulasztották a termelési normák teljesítését, és más hadifoglyokat szabotázsra

---

¹⁵³ Behbudov T. Német hadifoglyok Azerbajdzsánban; Behbudov T. Német hadifoglyok Bakuban.

buzdítottak. A katonai törvényszék az egyik résztvevőt 25 év, a többi 10 év kényszermunkatáborra ítélte¹⁵⁴. Véleményünk szerint a hadifoglyok fent említett szabotázs tevékenységével kapcsolatos információ további kutatást igényel. Ma már jól ismerjük, hogy az NKVD szervei azokban az években milyen módszerekkel szereztek meg a szükséges vallomást a vizsgálat alatt.

Elhalálozás

A hadifoglyok és az internáltak lélekszáma és elosztása mellett ma fokozott figyelmet érdemel a hadifoglyok elhalálozásának problémája.

Ez nemcsak a tudományos kutatásokkal kapcsolatos, hanem a kormányközi megállapodások végrehajtásával a tereprendezési munkák viszonyában a hadifoglyok és internáltak elhantolásának helyével is. A problémával kapcsolatos dokumentumanyagok tanulmányozása azt jelzi, hogy a Szovjetunió NKVD számos rendelkezése ellenére az elhunyt hadifoglyok nyilvántartását gyakran hanyagul hajtották végre, vagy egyáltalán nem. Egyebek között nincs információ az elhalálozásról a 179. számú lágerben, valamint a 209., 495. és 497. számú KMZ-ben. Meg kell jegyezni, hogy egyes hadifogolytáborokban gyakran magas halálozási arányt figyeltek meg. Ez az NKVD-lágerekben tapasztalt hadifogoly elhalálozásról szóló, 1945. március 2-án kelt jelentésből következik, amelyet az NKVD hadifoglyok és internáltak főigazgatóságának vezetője, M.S. Krivenko altábornagy írt alá. A jelentés azt mutatja, hogy a 223. számú *Khanlari* lágerben, ahol 1945 márciusáig 3408 hadifogoly volt, csak egy hónap alatt – 1945. januárjában – 101 hadifogoly hunyt el és februárban, 20 nap alatt pedig 88 hadifogoly¹⁵⁵.

---

¹⁵⁴ Behbudov T. Német hadifoglyok Bakuban; Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok. - 690, 870. old.

¹⁵⁵ Hadifoglyok a Szovjetunióban, 1939-1956. Dokumentumok és anyagok. - 467-469. old.

Összesen a 223. számú lágerben 652 hadifogoly hunyt el, a 328. lágerben 311 hadifogoly, a 429. sz. lágerben 40 hadifogoly, a 442. sz. lágerben 83 hadifogoly. Ezenkívül a hadifoglyok és az internáltak közül 909 személyt temettek el az 1552. számú különleges kórház és a 498. sz. KMZ temetőjében, 957 személy nyugszik a 444. sz. láger és az 5030. sz. speciális kórház temetőjében, 80 személy az 468. sz. KMZ temetőjében. Összességében – hiányos adatok szerint – a háború alatt és a háború utáni első években 3032 hadifogoly és internált halt meg Azerbajdzsánban¹⁵⁶.

A temetkezési helyek gondozása

Az 1990-es években a német fél számos külföldi hadifogoly és internált temetkezési helyét hozatta rendbe. Köztük a *bakui Jasamal* polgári temető egyik parcelláját, ahol a 498. sz. KMZ 80 elhunyt hadifoglyát temették el, a *Daskeszani* temetőt, ahol a 429. számú láger 17 foglyának maradványai nyugszanak, a *Mingecseviri* temetőt, ahová a 444-es láger és az 5030-as speciális kórház 957 hadifoglyát temették el. Németországi Népszövetség helyreállította a *Khanlari* temetőt is, ahol 909 hadifoglyot és internáltakat temettek el, akik az 1552. és az KMZ 498. számú speciális kórházban hunytak el, valamint a *Khanlar-P* temetőt. A *Khanlar-P* temetőben a 223. sz. láger 51 hadifoglya nyugszik. A *Szumgaiti* temetőben az 1945–1949-es években 311 elhunyt hadifogoly maradványait temették, emellett T. Behbudov adatai szerint a *Gjandzsa* város két rendbe hozott temetőjében és a *Dzsafargán* község temetőjében összesen 598 személyt temettek el¹⁵⁷. Számunkra úgy tűnik, hogy ezek a temetkezési helyek a 223. számú láger foglyainak földi maradványait őrzik, itt az RGVA adatai szerint 601 személy hunyt el.

¹⁵⁶ Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941-1956). Finbuch. – P. 284, 285

¹⁵⁷ Behbudov T. Német hadifoglyok Azerbajdzsánban.

Zárszó

Arra a következtetésre jutottunk, hogy a külföldi állampolgárok fogvatartására létesített intézmények számának, helyének és működési idejének meghatározása az 1940-es években Azerbajdzsán területén meglehetősen összetett tudományos probléma. Ennek oka a tábori dokumentáció hiányos volta, az intézmények különböző alárendeltsége, amelyekben a külföldi állampolgárokat tartottak fogva, sokuk létének bizonytalansága, valamint a helyük gyakori megváltoztatása. Jelenleg megállapítottnak tekinthető, hogy külföldi hadifoglyok és internáltak Azerbajdzsánba 1944 júliustól 1950 januárjáig tartózkodtak. 1946 tavaszán itt körülbelül 30 ezer személy volt. A köztársaság területén a Szovjetunió GUPVI NKVD-nek 6 tábora működött, amelyekben 49 lágerrészleg volt található, valamint a Szovjetunió NKZ 2 speciális kórháza és a Szovjetunió Védelmi Minisztériumának 5 különálló munkaszázlóalja. A hadifogolylágerek és az egyes munkaszázlóaljak főként ipari központokban – *Baku, Verhnyj-Daskeszan (Daskeszan), Kirovabád (Gjandza), Mingecsevir, Sumgait, Khanlar (Goygol)* városokban voltak, ahol ezekben az években nagy munkaerőhiány volt.

A Szovjetunió GUPVI NKVD-lágereinek a köztársaság területén történő létrehozásában több szakasz különböztethető meg. Ezek a következők: 1944 – az első hadifoglyokat szállító szerelvények érkezése Azerbajdzsánba és az első láger létrehozása; 1945 – a Szovjetunió GUPVI NKVD-lágerrendszerének kibővítése és végleges kialakítása a köztársaságban. 1946 közepétől 1950 elejéig fokozatos leépítették, majd az idegen hadifoglyok és internáltak fogvatartására szolgáló intézményrendszert megszüntették. Azerbajdzsánban fogva tartásuk alatt 3032 hadifogoly és internált halt meg, akiket erre a célra kijelölt területeken temették el. Temetkezésük kilenc helyét jelenleg a német fél gondolja.

**ИНОСТРАННЫЕ ВОЕННОПЛЕННЫЕ И
ИНТЕРНИРОВАННЫЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ
ВОЙНЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР В
1944–1950 ГГ.:
ЧИСЛЕННОСТЬ, ДИСЛОКАЦИЯ,
СМЕРТНОСТЬ КОНТИНГЕНТА**¹⁵⁹

Аннотация. Анализируются материалы о находившихся в Азербайджанской ССР лагерях ГУПВИ НКВД (МВД) СССР, рабочих батальонах НКО (МО) СССР и спецгоспиталях НКЗ (МЗ) СССР. Определена численность и дислокация учреждений для военнопленных и интернированных, указаны даты начала и завершения их функционирования. Приводятся сведения о количестве военнопленных и интернированных на территории АзССР, их трудоустройстве, смертности и современном состоянии мест захоронения.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, Азербайджанская ССР, военнопленные, интернированные, лагерь, ла-

---

¹⁵⁸ Доктор исторических наук, профессор Уральский государственный юридический университет (Екатеринбург, Россия), ORCID: <http://hpchsu.ru>; Interdisciplinary Discussion Platform. DOI 10.23859/2587-8344-2020-4-2-8.

¹⁵⁹ Для цитирования: Мотревич В.П. Иностранцы военнопленные и интернированные Второй мировой войны в Азербайджанской ССР в 1944–1950 гг.: численность, дислокация, смертность контингента // *Historia Provinciae – Журнал региональной истории.* – 2020. – Т. 4. – № 2. – С. 612–632. DOI: 10.23859/2587-8344-2020-4-2-8

For citation: Motrevich, V. "Foreign Prisoners of War and Internees of World War II in the Azerbaijan SSR in 1944–50: number, location, mortality rate of the contingent." *Historia Provinciae – The Journal of Regional History*, vol. 4, no. 2 (2020): 612–32, <http://doi.org/10.23859/2587-8344-2020-4-2-8>.

герное отделение, отдельный рабочий батальон, спецгоспиталь, репатриация.

Введение

В результате Второй мировой войны в советский плен попало 5 916 900 иностранных военнослужащих. В плену оказались и более 200 тыс. советских граждан, воевавших на стороне Германии¹⁶⁰. Научный интерес к судьбам иностранных военнопленных стал реализовываться в СССР с начала 1990-х гг. Причина заключалась в рассекречивании в РФ части документальных материалов, связанных с наличием в стране иностранных граждан. Нахождению военнопленных и интернированных в системе ГУПВИ НКВД (МВД) СССР посвящены работы многих авторов из различных стран¹⁶¹. В последние годы в России

---

¹⁶⁰ Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы/Составители М.М. Загоруйко, С.Г. Сидоров, Т.В. Царевская; под редакцией М.М. Загоруйко. – Москва: Логос, 2000. – С. 11, 12.

¹⁶¹ Галицкий В.П. Финские военнопленные в лагерях НКВД (1939–1953 гг.). – Москва: Грааль, 1997; Долголюк А.А., Маркдорф Н.М. Иностранные военнопленные и интернированные в Сибири, 1943–1950. – Москва: Кучково поле, 2016; Karner S. Im Archipel GUPVI. Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941–1956. – Wien; Muenchen: R. Oldenbourg Verlag, 1995; Конасов В.Б. Судьбы немецких военнопленных в СССР: дипло- матические, правовые и политические аспекты проблемы: Очерки и документы. – Вологда: Вологодский институт повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров, 1996; Конасов В.Б., Кузьминых А.А. Финские военнопленные Второй мировой войны на Европейском Севере (1939–1955): Очерки и документы. – Вологда: Департамент культуры Вологодской области, 2002; Кузьминых А.А. Иностранные военнопленные Второй мировой войны на Европейском Севере СССР (1939–1949). – Вологда: Вологодский институт права и экономики Минюста России, 2004; Маркдорф Н.М. Иностранные военнопленные, интернированные, власовцы, белоэмигранты в Западной Сибири, 1942–1956 гг. – Москва: Институт энергии знаний, 2011; Потыльчак А.В. Советский военный плен и интернирование в Украине (1939–1954 гг.). – Киев: Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, 2004; Суржикова Н.В. Иностранные военнопленные Второй мировой войны на Среднем Урале (1942–1956 гг.). – Екатеринбург: ГУ, 2006; и др.

и Германии опубликована часть ранее секретных материалов ГУПВИ НКВД СССР, хранящихся в настоящее время в Российском государственном военном архиве¹⁶². Это значительно расширило возможности исследователей.

В изучаемый период значительное число военнопленных и интернированных находилось на территории АзССР. Информация о них содержится в публикациях малых форм, выполненных на материалах Азербайджана¹⁶³. Однако в них приводится далеко не полный перечень существовавших в 1940-е гг. в республике учреждений для содержания иностранных граждан. В представленной работе на основе опубликованных в последние годы архивных материалов проанализированы данные о численности и дислокации на территории Азербайджана учреждений для содержания военнопленных и интернированных, а также о смертности находившегося в них контингента.

Начало формирования системы ГУПВИ НКВД СССР на территории Азербайджана¹⁶⁴

По состоянию на начало 1942 г. в Советском Союзе существовало 7 лагерей для содержания оказавшихся в плену бывших воен-

---

¹⁶² Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов / составители Д.И. Борисов и др. – Москва: РОССПЭН, 2005; Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы; Места содержания военнопленных вермахта на территории бывшего Советского Союза (1941–1956 гг.). Путеводитель. – Москва, Дрезден, Бонн, Кассель: Федеральное архивное агентство РФ, 2008; Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – Dresden, Kassel, Moskau, München: Stiftung Sächsische Gedenkstätte, 2010.

¹⁶³ Бехбудов Т. Немецкие военнопленные в Азербайджане. – URL: <http://www.azeri.ru/papers/news-azerbaijan/> (дата обращения 11.01.2020); Бехбудов Т. Немецкие военнопленные в Баку // Наш Баку. История Баку и бакинцев. – URL: https://www.our-baku.com/index.php/Немецкие_военнопленные_в_Баку (дата обращения 11.01.2020).

¹⁶⁴ Названия населенных пунктов приведены в соответствии с административно-территориальным делением Азербайджанской ССР в исследуемый период. – Прим. авт.

нослужащих иностранных армий. Два из них находились в Казахской ССР, остальные размещались на территории РСФСР. В 1943–1944 гг., в результате успешных действий Красной армии на фронтах, система ГУПВИ НКВД СССР стала расширяться. К концу 1944 г. в стране насчитывалось уже 156 лагерей для военнопленных. Появились они и в Азербайджане. В июле 1944 г. на территории Ханларского района АзССР для содержания военнопленных был организован лагерь № 179 ГУПВИ НКВД СССР (10.07.1944–12.08.1944). Управление лагеря размещалось в с. Кушчу. В составе лагеря находилось 6 отделений, он был рассчитан на содержание 3 тыс. военнопленных. Лагерь № 179 просуществовал всего два месяца, и сведения о нем отсутствуют в опубликованном РГВА списке лагерей ГУПВИ НКВД–МВД СССР¹⁶⁵. Однако информация о лагере № 179 содержится в справочниках, также подготовленных на основе материалов РГВА¹⁶⁶.

Расширение системы ГУПВИ НКВД СССР

В июле 1944 г. на базе лагеря № 179 начали организовывать Ханларский лагерь ГУПВИ НКВД СССР № 223 (28.07.1944–13.08.1946). Его Управление с 28.07.1944 г. по 13.08.1946 г. размещалось в селе Кушчу, а затем было передислоцировано в г. Кировабад. В результате Ханларский лагерь № 223 стал именоваться Кировабадским и просуществовал под таким названием вплоть до 17 сентября 1948 г. В декабре 1945 г. оформились и все 23 отделения Ханларского (Кировабадского) лагеря.

---

¹⁶⁵ Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 1028–1037.

¹⁶⁶ Места содержания военнопленных вермахта на территории бывшего Советского Союза (1941–1956 гг.). – С. 7–10; Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – S. 13–15.

Его 1-ое отделение дислоцировалось на ст. Алабашлы (19.12.1945–17.09.1948), 4-ое (19.12.1945–17.09.1948) в г.

Самух. Второе (19.12.1945–30.09.1947),

третье (19.12.1945–17.09.1948),

7-ое (19.12.1945–30.09.1947) и

9-ое (19.12.1945–17.09.1948) отделения размещались на ст. Кырыхлы.

5-ое (19.05.1945–17.09.1948),

6-ое (19.12.1945– 21.03.1947),

8-ое (19.12.1945–17.09.1948) и 17-ое (19.12.1945– 13.08.1946) отделения находились в г. Ханлар. Десятое (19.12.1945–06.03.1948) отделение размещалось на ст. Баян Дашкесанского района, одиннадцатое (19.12.1945–17.09.1948), четырнадцатое (19.12.1945–17.09.1948) и двадцать третье (19.12.1945–13.08.1946) отделения находились в с. Нижний Дашкесан, двенадцатое (19.12.1945–17.09.1948), тринадцатое (19.12.1945–10.02.1948), пятнадцатое (19.12.1945–30.09.1947), восемнадцатое (19.12.1945–18.07.1947), двадцатое (19.12.1945–13.08.1946) в с. Верхний Дашкесан, шестнадцатое (19.12.1945–18.07.1947), девятнадцатое (19.12.1945–18.07.1947), двадцать первое (19.12.1945–13.08.1946) и двадцать второе (19.12.1945–13.08.1946) отделения в районе г. Кировабад¹⁶⁷.

В начале 1945 г. война шла к завершению, и поток военнопленных быстро нарастал. Увеличивалось и количество лагерей для их содержания. Для улучшения руководства ими в январе 1945 г. в ряде республик, краев и областей Союза ССР, в том

---

¹⁶⁷ Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 1033; Места содержания военнопленных вермахта на территории бывшего Советского Союза (1941–1956 гг.). – С. 8–10; Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – S. 13, 14.

числе и в Азербайджане, в составе УНКВД были созданы отделы по делам о военнопленных и интернированных¹⁶⁸.

В июне 1945 г. в Азербайджане стал формироваться Сумгаитский лагерь № 328 в составе девяти отделений. Первое (06.06.1945–01.06.1949) отделение лагеря находилось в г. Сумгаит, а затем его перевели в г. Баку. В столице республики находились также третье (06.06.1945–13.10.1948) и восьмое (06.06.1945–26.03.1947) отделения лагеря. В г. Куба размещалось второе (06.06.1945–15.11.1948), на ст. Сабунчи – четвертое (06.06.1945–22.07.1949), в г. Шемаха – пятое (06.06.1945–18.07.1947), в г. Сальяны – шестое (06.06.1945–20.04.1949) отделения лагеря № 328. Седьмое (06.06.1945–17.04.1947) и девятое (06.06.1945–26.03.1947) отделения находились в пос. Карадаг г. Баку. В ноябре 1948 г. Управление лагеря № 328 перевели в столицу республики. В результате Сумгаитский лагерь получил название Бакинский лагерь № 328 ГУПВИ НКВД СССР, он существовал вплоть до июля 1949 г.

Летом 1945 г. был сформирован и в течение года существовал лагерь № 429 (27.07.1945–13.08.1946). Управление лагеря, а также его первое и третье отделения находились в с. Верхний Дашкесан, второе отделение – в г. Кировабад. В декабре 1945 г. в с. Хиллы Хиллинского района были открыты и два отделения лагеря № 442 (1945–13.08.1946), однако существовали они недолго. Дольше всего в Азербайджане функционировал Мингчевирский лагерь № 444 (15.10.1945–16.01.1950). Его первое (15.10.1945–10.01.1950), третье (15.10.1945–16.01.1950) и шестое (10.04.1946–26.03.1947) отделения находились в г. Мингчевир, четвертое (10.04.1946–26.03.1947) в г. Баку, второе (15.10.1945–24.09.1949) и пятое (10.04.1946–26.03.1947) отделения – в г. Нуха.

---

¹⁶⁸ Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 121.

В опубликованных справочниках имеются сведения о лагере для военнопленных в г. Куба. Согласно мобилизационному плану он существовал в период с 06.07.1941 г. по 08.11.1941 г.¹⁶⁹ Однако ответить на вопрос о том, функционировал ли этот лагерь в действительности или числился только в планах, историкам только предстоит.

Сокращение лагерной системы

После окончания войны, в период с 1946 по 1949 гг., в СССР происходила массовая репатриация находившихся в плену иностранных граждан. В соответствии с постановлением Совета Министров Союза ССР от 11 октября 1947 г. № 3545–1167 сс «О репатриации из лагерей Министерства внутренних дел СССР для военнопленных, из рабочих батальонов Министерства вооруженных сил СССР и спецгоспиталей 100,0 тыс. военнопленных немцев» репатриации в первую очередь подлежали нетрудоспособные военнопленные. На основании вышеуказанного постановления правительства был издан приказ МВД СССР № 001078 от 15 октября 1947 г. «О репатриации 100,0 тыс. Нетрудоспособных военнопленных немцев». Данным приказом предусматривалось освобождение из расположенных в Азербайджане учреждений для военнопленных и интернированных 1 750 человек. Из них 1 000 человек освобождалось из лагерей ГУПВИ МВД СССР, 400 человек из ОРБ МВС СССР и 350 человек из спецгоспиталей МЗ СССР. В связи с репатриацией численность иностранных военнопленных сокращается, и начинается постепенное расформирование лагерей ГУПВИ

---

¹⁶⁹ Места содержания военнопленных вермахта на территории бывшего Советского Союза (1941–1956 гг.). – С. 7–10; Orte des Gewahrsams von deutschen Kriessgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – S. 13–15.

МВД. Сокращается лагерная сеть и в Азербайджане. В августе 1946 г. закрываются Дашкесанский лагерь № 429, а также пять отделений Ханларского лагеря. В августе 1946 г. перестает функционировать лагерь № 442 и ряд отделений других лагерей. В 1948 г. прекращает свое существование и Ханларский (Кировабадский) лагерь № 223. В 1949 г. закрывается Сумгаитский (Бакинский) лагерь № 328 и только в начале 1950 г. Мингечевирский лагерь № 444 (таблица). Совместным решением МВД, МГБ и Генеральной Прокуратуры СССР от 14 октября 1949 г. в некоторых лагерях МВД были созданы специальные комиссии по рассмотрению материалов на

военнопленных, отставленных от репатриации. В Азербайджанской ССР такая комиссия была создана в лагере

№ 444¹⁷⁰. Таким образом, с 1944 по 1950 гг. на территории Азербайджана дислоцировались 6 лагерей ГУПВИ НКВД СССР. В их составе насчитывалось 49 лагерных отделений, каждое из которых фактически являлось отдельным лагерем.

Таблица

Лагеря ГУПВИ НКВД (МВД) СССР на территории Азербайджанской ССР в 1944 – 1950 гг.

Номер лагеря	Название лагеря	Годы существования	Лагерные отделения
179	Нет св.	1944	1–6
223	Ханларский (Кировабадский)	1944–1948	1–23
328	Сумгаитский (Бакинский)	1945–1949	1–9
429	Дашкесанский	1945–1946	1–3

¹⁷⁰ Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 778, 858–859.

442	Нет сведений	1945–1946	1–2
444	Мингчевирский	1945–1950	1–6

Составлена по: Места содержания военнопленных вермахта на территории бывшего Советского Союза (1941–1956 гг.). – С. 7–10: Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – S. 12–16.

Отдельные рабочие батальоны и спецгоспитали

Часть военнопленных и интернированных находились, помимо лагерей ГУПВИ НКВД СССР, в составе отдельных рабочих батальонов (ОРБ) Народного Комиссариата Оборона СССР (НКО СССР). В 1945–1946 гг. по линии Наркомата обороны СССР на территории Азербайджана формируются 5 отдельных рабочих батальонов – № 209, 468, 495, 497 и 498. Документальные материалы РГВА свидетельствуют, что ОРБ № 468 (09.05.1945–02.10.1947) был размещен в г. Баку, а ОРБ № 498 (12.06.1945–31.01.1948) – в г. Ханлар. Что касается ОРБ № 209, 495 и 497, то о них известна лишь дата начала их формирования. Вопрос о том, были ли они действительно созданы, также еще предстоит прояснить.

Размещались на территории АзССР и спецгоспиталя для лечения больных и раненых военнопленных и интернированных. После завершения Сталинградской битвы, в связи с массовым поступлением эшелонов с больными, ранеными и истощенными военнопленными, тыловые лагеря европейской части страны стали испытывать существенные трудности с их медицинским обеспечением. Поэтому в 1943 г. появилась потребность в развертывании в тыловых районах дополнительной сети госпиталей Наркомздрава СССР для обслуживания все возрастающего контингента военнопленных. Два спецгоспиталя были развернуты и в Азербайджане. Спецгоспиталь № 1552

(17.11.1945–18.06.1948) находился в г. Ханлар, а спецгоспиталь № 5030 (02.01.1946–1949) – в г. Мингечевир¹⁷¹.

Численность и трудоустройство военнопленных

Весьма сложным является определение численности находившихся в Азербайджане иностранных военнопленных и интернированных гражданских лиц. Это связано с перемещением лагерей по территории республики, смертностью и репатриацией их контингента, состоянием делопроизводства в учреждениях для содержания иностранных граждан. По данным на март 1946 г. в АзССР находилось 23 354 военнопленных из состава германской армии. К ним необходимо добавить 4 093 венгерских и 1 428 румынских военнопленных, учтенных в апреле того же года. Таким образом, весной 1946 г. на территории АзССР находилось примерно 29,0 тыс. иностранных военнопленных. К ним необходимо также добавить интернированных лиц, находящихся в составе ОРБ. Их насчитывалось около тысячи человек¹⁷². Основная часть военнопленных была занята на производстве. На строительстве Мингечевирской ГЭС работало 6,0 тыс. человек, на Сунгайтском трубопрокатном заводе – 2,6 тыс., в Дашкесанрудстрое – 1,6 тыс. и т. д. В г. Баку военнопленные и интернированные были заняты в основном в строительстве. Они принимали участие в постройке Дома правительства, Дома актеров, жилого массива «Большой двор» и др.¹⁷³

---

¹⁷¹ Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – S. 250, 284, 285.

¹⁷² Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 261, 264, 654.

¹⁷³ *Бехбудов Т.* Немцы в Азербайджане; *Бехбудов Т.* Немцы в Баку.

Однако далеко не все военнопленные трудились добросовестно. Судя по опубликованным документам, нередко были случаи саботажа и даже диверсий. Как следует из докладной записки на имя Министра внутренних дел Союза ССР С.Н. Круглова, в течение 1946 г. в лагерях ГУПВИ НКВД СССР были вскрыты и ликвидированы 52 диверсионно-вредительские группы, в состав которых входили 317 военнопленных. В Азербайджанской ССР в лагере № 223 бывший лейтенант германской армии Макулик, работая сменным мастером в центральных ремонтных мастерских строительства № 108 МВД, организовал вредительскую группу в составе подчиненных ему военнопленных Шнабеля, Лосмана, Фишера, Мюллера и Брюнера. Данные военнопленные ставили своей задачей вывод из строя получаемых для ремонта механизмов. На следствии участники группы признались в совершенных ими преступлениях. Военнопленный Фишер показал, что он по заданию Макулика неправильно произвел разметку при ремонте отдельных частей мотовоза и тем самым вывел его из строя. Другие участники группы произвели неправильную сборку двух моторов автомобилей ЗИС-5, в результате чего оба мотора вышли из строя. Военным трибуналом Макулик приговорен к 8 годам ИТЛ, а остальные участники группы – к 5 годам ИТЛ каждый. В апреле 1947 г. в лагере № 328 была раскрыта подпольная организация «Рейнско-Вестфальский союз», состоявшая из 12 человек. Все они были приговорены военным трибуналом к различным срокам лишения свободы. В январе 1949 г. в лагере № 444 МВД СССР была разоблачена группа в составе 4 человек, которые систематически не выполняли производственные нормы и подстрекали к саботажу других военнопленных. Решением военного трибунала один из участников был приговорен к 25 годам, остальные – к 10 годам исправи-

тельно–трудовых лагерей¹⁷⁴. По нашему мнению, приведенные выше сведения в отношении вредительской деятельности военнопленных в дальнейшем требуют дополнительного исследования. В настоящее время хорошо известно, с помощью каких методов ведения следствия органы НКВД в те годы часто получали необходимые показания.

Смертность

Помимо численности и дислокаций учреждений для военнопленных и интернированных повышенное внимание в настоящее время вызывает проблема смертности военнопленных. Это обусловлено не только академическим интересом, но и необходимостью реализации межправительственных соглашений в части проведения благоустроительных работ на местах их захоронений. Изучение документальных материалов по данной проблеме свидетельствует о том, что, несмотря на многочисленные нормативные акты НКВД СССР, учет умерших военнопленных часто проводился некачественно, либо отсутствовал вообще. В частности, отсутствуют сведения о смертности в лагере № 179, а также в ОРБ № 209, 495 и 497. Необходимо отметить, что в отдельных лагерях среди военнопленных часто наблюдалась высокая смертность. Это следует из справки о смертности военнопленных в лагерях НКВД, датируемой 2 марта 1945 г. за подписью начальника Главного управления НКВД по делам о военнопленных и интернированных генерал – лейтенанта М.С. Кривенко. В справке указывается, что в Ханларском лагере № 223, где по состоянию на март 1945 г. было 3 408 военнопленных, только в январе 1945 г. умер 101 человек, а за 20 дней февра-

---

¹⁷⁴ *Бехбудов Т.* Немецкие военнопленные в Баку; Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 690, 870.

ля – 88 человек¹⁷⁵. Всего в лагере № 223 умерли 652, в лагере № 328 – 311, в лагере № 429 – 40, в лагере № 442 – 83 военнопленных. Кроме того 909 человек из числа военнопленных и интернированных были захоронены на кладбище спецгоспиталя № 1552 и ОРБ № 498. 957 человек покоятся на кладбище лагеря № 444 и спецгоспиталя № 5030, 80 человек – на кладбище ОРБ № 468. Всего по неполным данным в военные и первые послевоенные годы в Азербайджане умерли 3032 военнопленных и интернированных граждан¹⁷⁶.

Благоустройство мест захоронений

В 1990–е гг. германской стороной был благоустроен ряд мест захоронения иностранных военнопленных и интернированных. Среди них – участок на Ясамальском гражданском кладбище в г. Баку, где похоронены 80 военнопленных из ОРБ № 468, кладбище в г. Дашкесан, на котором лежат останки 17 человек из лагеря № 429, кладбище в г. Мингечевир, на котором покоятся 957 военнопленных из лагеря № 444 и спецгоспиталя № 5030. Народным Союзом Германии восстановлены также кладбище «Ханлар–I», на котором похоронены 909 военнопленных и интернированных, умерших в спецгоспитале № 1552 и ОРБ № 498 и кладбище «Ханлар–II». На кладбище «Ханлар–II» похоронен 51 военнопленный из лагеря № 223. На кладбище в г. Сумгаит покоятся останки 311 военнопленных, умерших в 1945–1949 гг. в лагере № 328. Кроме того, по данным Т. Бехбудова, в общей сложности 598 человек похоронены на двух благоустроенных кладбищах в г. Гянджа и на кладбище в селе

¹⁷⁵ Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы. – С. 467–469.

¹⁷⁶ Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – P. 284, 285.

Джафархан¹⁷⁷. Нам представляется, что это места захоронения военнопленных из лагеря № 223, в котором, по сведениям РГВА, умер 601 человек.

Заключение

Таким образом, определение численности, дислокации и времени существования учреждений для содержания иностранных граждан в 1940–е гг. на территории Азербайджана является достаточно сложной научной проблемой. Причины ее заключаются в плохой сохранности лагерной документации, ведомственной разобщенности учреждений, в которых находились иностранные граждане, и недолговечности существования многих из них, а также частой смене их дислокации. В настоящее время можно считать установленным, что иностранные военнопленные и интернированные находились в Азербайджане с июля 1944 г. по январь 1950 г. Весной 1946 г. их численность составляла приблизительно 30 тыс. человек. На территории республики находилось 6 лагерей ГУПВИ НКВД СССР, в которых насчитывалось 49 лагерных отделений, 2 спецгоспиталя НКЗ СССР и 5 отдельных рабочих батальонов МО СССР. Лагеря для военнопленных и отдельные рабочие батальоны были размещены в основном в промышленных центрах – городах Баку, Верхний Дашкесан (Дашкесан), Кировабад (Гянджа), Мингечевир, Сумгаит, Ханлар (Гейгель), которые испытывали в те годы высокую потребность в рабочей силе.

В создании лагерей ГУПВИ НКВД СССР на территории республики можно выделить несколько этапов. Это 1944 г. – прибытие первых эшелонов с военнопленными в Азербайджан и формирование для них специального лагеря; 1945 г. – расши-

---

¹⁷⁷ Бехбудов Т. Немецкие военнопленные в Азербайджане.

рение и окончательное складывание системы лагерей ГУПВИ НКВД СССР в республике. Начиная с середины 1946 г. и до начала 1950 г. происходило постепенное свертывание, а затем и ликвидация системы учреждений для содержания иностранных военнопленных и интернированных. За время нахождения в Азербайджане умерли и похоронены на специально отведенных участках 3 032 военнопленных и интернированных. Девять мест их захоронения в настоящее время благоустроены германской стороной.

Список литературы

- Бехбудов Т. Немецкие военнопленные в Азербайджане. – URL: <http://www.azeri.ru/papers/news-azerbaijan/> (дата обращения 11.01.2020).
- Бехбудов Т. Немецкие военнопленные в Баку // Наш Баку. История Баку и бакинцев. – URL: <https://www.ourbaku.com/index.php/> (дата обращения 11.01.2020).
- Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов / составители Д.И. Бо-рисов и др. – Москва: РОССПЭН, 2005. – 543 с.
- Военнопленные в СССР, 1939–1956. Документы и материалы / Составители М.М. Загоруйко, С.Г. Сидоров, Т.В. Царевская; под редакцией М.М. Загоруйко. – Москва: Логос, 2000. – 1120 с.
- Галицкий В.П. Финские военнопленные в лагерях НКВД (1939–1953 гг.). – Москва: Грааль, 1997. – 248 с.
- Долголюк А.А., Маркдорф Н.М. Иностранцы военнопленные и интернированные в Сибири, 1943–1950. – Москва: Кучково поле, 2016. – 541 с.
- Конасов В.Б. Судьбы немецких военнопленных в СССР: дипломатические, правовые и политические аспекты проблемы: Очерки и документы. – Вологда: Вологодский институт повышения квалификации и переподготовки педагогических кадров, 1996. – 318 с.
- Конасов В.Б., Кузьминых А.А. Финские военнопленные Второй мировой войны на Европейском Севере (1939–1955): Очерки и документы. – Вологда: Департамент культуры Вологодской области, 2002. – 160 с.

- Кузьминых А.А. Иностранцы военнопленные Второй мировой войны на Европейском Севере СССР (1939–1949). – Вологда: Вологодский институт права и экономики Минюста России, 2004. – 392 с.
- Маркдорф Н.М. Иностранцы военнопленные, интернированные, власовцы, белоэмигранты в Западной Сибири, 1942–1956 гг. – Москва: Институт энергии знаний, 2011. – 233 с.
- Места содержания военнопленных вермахта на территории бывшего Советского Союза (1941–1956 гг.). Путеводитель. – Москва, Дрезден, Бонн, Кассель: Федеральное архивное агентство РФ, 2008. – 457 с.
- Потыльчак А.В.* Советский военный плен и интернирование в Украине (1939–1954 гг.). – Киев: Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, 2004. – 482 с.
- Суржикова Н. В. Иностранцы военнопленные Второй мировой войны на Среднем Урале (1942–1956 гг.). – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2006. – 500 с.
- Каппер S. Im Archipel GUPVI: Kriegsgefangenschaft und Internierung in der Sowjetunion 1941–1956. – Wien; Muenchen: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 1995. – 269 S.
- Orte des Gewahrsams von deutschen Kriegsgefangenen in der Sowjetunion (1941–1956). Finbuch. – Dresden; Kassel; Moskau; Munchen: R. Oldenbourg Verlag, 2010. – 632 S.

KITELEPÍTÉS ALMÁSKAMARÁSRÓL

I. Bevezetés

Hosszú út áll már az emberiség háta mögött. Ebben vannak olyan események, melyeket piros betűvel kell kiemelnünk, s vannak olyanok is, amelyeket még a fekete tinta is nehezen fogna. Azért írom le az almáskamarási svábok kitelepítésének történetét, hogy az utódok is értesüljenek erről a „fekete” eseményről.

Bepillantassanak és emlékezhessenek!

Magam is a svábok közé tartozom, hiszen apai ágon innen származom. Gyermekkorom óta arra neveltek a szüleim, hogy tiszteljem, becsüljem sajátjaimat és őrizzem meg tradícióikat. Persze ezek a hagyományok soha nem akartak elkülönülni a magyar népszokásoktól. Olykor egybe mosódtak, hatottak egymásra, de soha nem kerültek egymással szembe!

Fontosak a leírt vallomások is, hiszem én még beszélhettem olyan emberekkel, akik személyesen is átérték az eseményeket. Viszont megdöbentő számomra, hogy még a XXI. század elején is az él a tudatukban, hogy ezekről az eseményekről jobb nem beszélni.

Mivel több hónapos gyűjtőmunkát végeztem, megismételhetetlen események történtek meg velem. Így, közben elhalálozott az „almáskamarási asszony” férje, Hammer Vendel, aki szintén Oroszországban volt kényszermunkán. A náluk töltött idő, amíg elmesélték nekem a történeteket, a sóhajok, a könnyek örökre az emlékezetembe vésődtek.

S a Hack család tragédiáján át pillanthat be az olvasó a sok száz kitelepített ember sorsába.

Ezzel a tanulmányommal állítok emléket és tiszteleg a kitelepített és kényszermunkára áthelyezett almáskamarási sváb embereknek. *„Pedig mi nem akartunk mások lenni, mi végig magyarnak éreztük magunkat!”*

II. A szovjet 0060. számú parancs és előzményei

Egy ország történelmét csak úgy lehet helyesen megítélni, ha a területén élő nemzetiségiék történelmét is tisztán látjuk. Szerb, horvát, zsidó, cigány – de lélekszám tekintetében Magyarországon a magyar mellett a legtöbb a német nemzetiségű. Míg például 1910-ben magyar anyanyelvű a lakosság 48,1 %-a (10.050.575 fő), a német anyanyelvűek száma 2.037.435 fő, ami 9,8 %.

Az 1941-es népszámláláskor az úgynevezett trianoni területen és a háború alatt visszacsatolt területeken együtt magyar anyanyelvű 11364839 fő. Emellett német anyanyelvű 720 291 fő.

Hitler a magyarországi németiségre is kiterjesztette az európai német népességtagositás, illetve a magyarországi németek áttelepítésének tervét. Ez azokra a személyekre vonatkozott, akik az 1941-es népszámláláskor német nemzetiségűnek vallották magukat. Ezek száma körülbelül 300 000 fő. A magyar kormány emellett engedélyezte a Volksbund-mozgalmat, melynek célja a német népcsoport-autonómia. „Volksbund der Deutschen in Ungarn”, magyar neve: Magyarországi Németek Népi Szövetsége, melyet Basch Ferenc alapított 1939-ben. Külön egyenruhájuk, köszönésük, saját lapjaik voltak. Közülük szervezték be a mintegy 35 000 főt az SS-be. Az SS eredetileg védőosztág volt Hitler mellett. Később a megszállt területek rendőri osztagait jelentette.

Nem szabad viszont ezeket a szervezeteket az egész magyarországi németiség képviselőinek tekintenünk! A többség a Magyarországgal való intenzív együttélésre, a kölcsönösen előnyös kétnyelvűségre, kultúrára törekedett.

Természetesen más mozgalmak is szerveződtek Magyarországon, melyek bizonyítják, hogy az itteni németek nem kollektíven szolgálták a hitleri politikát. Voltak, akik szervezetbe tömörülve álltak ellen a náci befolyásnak. Ilyen volt a Hűséggel a Hazához mozgalom, mely 1942-ben alakult meg. Ennek lapja a Die Donau, mely Hitler- és Volksbund – ellenes írásokat jelentetett meg. Fő ideológiájuk az államlamhűség volt. Szervezetei a Dunántúlon, a Bácskában, Budapesten és a Tiszántúlon is megjelentek. Környékünkön Eleken és Mezőberényben tudunk tagokról.

A magyarság viszont 1944 végére már megbízhatatlannak vélte az egész hazai németiséget. Amikor 1944. december 21-én Debrecenben ülésezett az Ideiglenes Nemzetgyűlés, ez hangzott el:

„Népi demokratikus országot akarunk felépíteni, mentesen a Szálasi-féle hazaárulóktól és megtisztítva a hazaáruló németiségtől (Egy hang: Ki velük!), amely mindent lekicsinyelve, ami magyar, kérkedve állott a hitlerista rablók szolgálatában, és elárulta azt a Magyarországot, amely neki otthont adott, amikor vándorbottal a kezében és batyuval a hátán jött be a gazdag magyar vidékekre letelepedni. (Egy hang: Deportálni őket!)”¹⁷⁸

Ez egy hang volt, s ez azt jelzi, hogy valóban nem sokan voltak, akik így gondolkodtak a németekről. Főleg a kommunisták és a Nemzeti Parasztpárt tagjai követelték a kitelepítésüket. A magyar társadalom többsége nem értett egyet a németiség kollektív felelősségre vonásával. Magyarországon nem voltak Benes-dekrétumok.

1944. december 22-én pedig megjelent a szovjet hadsereg katonai parancsa.

---

¹⁷⁸ 300 év együttélés A magyarországi németek történetéből (Bellér Béla: A magyarországi németek megítélése a II. világháború után) 1988. Budapest Tankönyvkiadó

Fontos kiemelni, hogy a szovjet front átvonulása Magyarországon nem olyan módon zajlott le, mint azt a Volksbund-mozgalom tagjai megjósolták. A szovjetek az országot ellenséges területként kezelték. Magatartásukat a szenvedéseikért való kárpótlás, a testi, szellemi nélkülözés okozta, csalódottság jellemezte. A Szovjetunió Magyarországot legyőzött, ellenséges államnak tekintette, így jóvátételi munkarőt követelt.

A helyi személyeskedés jellemezte inkább a helyzetet. Tették ezt azok, akik vélt vagy valós sérelmeiket akarták megbosszulni, melyeket a német megszállás idején szenvedtek el. A hatóságok robotra, lövészárokásásra fogták be azokat, akikre a magyarelleses érzelmet rá lehetett fogni.

1944. december 22-én alakult meg az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány is Debrecenben. Így ők csupán tudomásul vehették a szovjet katonai parancsot. Jalta volt ebben a fő, hiszen ott döntötték el a nagyhatalmak, hogy Magyarország szovjet zóna lesz.

A mozgósítandók listáját az egyes helységek előjárói állították össze. Itt elsősorban azokat vették számba, akik az 1941. évi népszámláláson német érzelműnek vallották magukat, vagy a Volksbund tagjai voltak.

A jóvátételi munkára szántakat még 1945. január 20-a, a fegyverszüneti egyezmény aláírása előtt a Szovjetunióba akarták szállítani. Hiszen a szerződésben nem volt említve a malenkij robot.

1945. január 4 és 11-e között zajló jaltai konferencián Churchill és Roosevelten engedélyezi Sztálinnak az Odera–Neisse vonalától keletre fekvő területek németjeinek kényszermunkára való elhurcolását. A magyar kormányzat fegyverszüneti küldöttsége ekkor Moszkvában tartózkodott. Ekkor kezdődött meg a magyarországi németek deportálása Ukrajnába.

Békés megye 1944 szeptember végén – október elején került ki a német fennhatóság alól és került a szovjetek kezére. Az itteni német

közösségek tagjai nem sejtették mi vár rájuk. Így történt ez Almáskamaráson is.

III. Almáskamarás történelmi pillanatai és az út Ukrajnába

„A Körös és Maros vidékén a török után lakatlan területek maradtak. Míg Békés megyében a XVI. században 63 népes község volt, a török kiűzése után, az 1716-os összeírás alapján csak 9 község volt lakott. Összesen 520 család lakta, legfeljebb 300 fővel.”¹⁸⁰

A XVIII. században ezek a területek az állam kezére kerültek, s rideg marhatenyésztők vették bérbe. Majd Haruckern János György irányította itt a gazdaság fejlődését. Ő adományként kapta meg ezt a területet. Németeket, magyarokat, szlovákokat telepített erre a vidékre. S emellett kincstári telepítések is történtek. Fő megélhetési forrás a dohánytermesztés volt. A XIX. század végén a Nemzeti Bank tette rá a kezét a kincstári uradalmak jelentős részére, s az árendát egyre magasabbra emelte. Viszont az erdélyi örmény bérlők nem bírták volna a fokozódó terheket. De az 1873. évi XXII. tc. értelmében megválthatóvá váltak a területek.

Almáskamarás telepítési éve 1844. Ekkor Elek német lakosai települtek be azzal a feltétellel, hogy egy-egy kertész 25 magyar hold területet kap. 80 család települt át, de már ezt megelőzően is tartózkodtak itt elekiek.

Az új település lakói 1847. július 1-ig az eleki plébániához tartoztak.

Ekkor kezdte meg Babarczy Ferenc plébános almáskamarási tevékenységét.

1863-ig vert falú, náddal fedett imaház állt. Majd a község szerződést kötött Ursits Lipót aradi építésszel saját templom építésére.

---

¹⁸⁰ Békési Műhely Különszáma 1994. (Szerkesztő: Szabó Ferenc)

Emellett iskolát is építettek 1845-ben, egyetlen tanteremmel a falu főterén. Ezt a római katolikus egyház tartotta fenn.

1901-ben épült a Községháza és nyitotta meg kapuit az első óvoda is.

Az 1940-es évek mostoha körülmények között kezdődtek Almás-kamaráson: talajvíz, belvíz pusztított. Talán ez már jelezte a még szörnyűbb folytatást.

Az 1940-es években itt is voltak olyan személyek, akik a Volksbund – mozgalom tagjai, vagy SS-ek voltak. Hogy mi jellemezte őket? Kritikátlan Hitler-hűség, vagy csupán követték az akkori hangadókat, nem tudni. Ők viszont a német csapatokkal együtt elmenekültek az országból.

Békésben a tragédia 1944. karácsonyán kezdődött. Egyes leírások szerint már ősszel terjedt egy plakát az országban, melyen egy csontváz lesoványodott emberekkel teli vagonokat kísér Szibéria felé a Vörös Hadsereg egyenruhájában.

A kényszermunka-szükséglet végrehajtása ellen a felelősen gondolkodó helyi vezetők felemelték szavukat. Embertelensége mellett átgondolatlanságára is felhívták a figyelmet, mint pl. Dr. Csige Varga, Békés megye alispánja.

Erdei Ferenc belügyminiszterhez intézett levelét fontossága miatt teljes terjedelmében közzé teszem.

„Belügyminiszter Úr!

Békés – vármegye számos községében, így Gyulán, Békéscsabán, Békésen, Mezőberényben stb. néhány nappal ezelőtt szovjet katonai parancsnokok irányítása mellett kezdetét vette a német nevű magyar honosok, mégpedig férfiak 18-45, nők pedig 18-30 éves korig összeírása, abból a célból, hogy azokat ismeretlen helyre és bizonytalan időtartamra Oroszországba szállítják.

Az egész vármegyében óriási a riadalom, minden felé jajveszékélő és síró embereket lehet látni. Megkísérletem megértetni elsősorban a Gyulán működő G.P.U. őrnaggyal, hogy a gyulai német nevű egyének németül nem is

tudnak, éppen olyan jó magyarok, mint a legmagyarabb nevűek, a német néppel semmi közösséget nem vállalnak, amikor a Gestapo szervezetei itt voltak, akkor is jó magyaroknak bizonyultak, s legutóbb is mindössze 302 egyén vallotta magát német anyanyelvűnek. Rámutattam arra is, hogy nagyon sok az összeházasodás, tovább nagyon sokan megmagyarosították a nevüket, azonban mindeddig nem tudtam semmi eredményt elérni.

Mély tisztelettel kérem Miniszter Urat, amennyiben lehetőség van rá, úgy méltóztassék érintkezést keresni az illetékes szovjet parancsnoksággal abból a célból, hogy azokat a német nevű magyar állampolgárokat, akik soha sem vallották magukat németnek, sem a Volksbundnak, sem a nyilas – vagy túlzó jobboldali pártnak tagjai nem voltak, továbbá akik nevüket megmagyarosították, végül a vegyes házasságban élőket, valamint vegyes házasságból származottakat mentesítsék a külföldre szállítás alól.

Rámutattam arra is, hogy orosz hadüzemekben, valamint közérdekű magyar hivatalokban számos olyan közalkalmazott esnék a kiszállítandók közé, akiket nem lehet pótolni...

Amennyiben lehetőség nyílna arra, hogy az Oroszországba szállítandó munkások létszámának keretén belül közérdekből egyesek visszatartassanak akként, hogy helyettük mások adassanak át, úgy bátorodom a Miniszter Úr figyelmét felhívni azon körülményre, hogy a vármegye területén vannak olyan nem magyar ajkú lakosok – bár szerencsére csekély számmal – akik a magyarsággal szemben mindig ellenséges érzületet tápláltak, nyelvüket sem tanulták meg, s a közelmúltban is Romániához való csatolásuk iránt tettek lépéseket. A Kétegyháza községben élő románok között akadtak ilyenek.

Tekintettel arra, hogy értesülésem szerint folyó hó 4-én már várható az illetők elszállítása, nagyon kérem Miniszter Urat, hogy ebben az ügyben sürgősen méltóztassék intézkedni.

Gyula, 1945. január 2.

Dr. Csige Varga¹⁸¹ alispán”

---

¹⁸¹ Békés Megyei Levéltár, Gyula XXI.31. Az Eleki Járás Főjegyzőjének iratai

A Békés megyei alispán 1945. január 2-án jelentést írt Erdei Ferenc belügyminiszternek a zajló eseményekről. Kiemelte, hogy a németeket nem lehet kollektíve fasisztának minősíteni.

Január 5-én Erdei megbízta Szobek András békési főispánt, hogy vezessen eljárást, melynek során kiderül, hogy ki nem német anyanyelvű és ki nem volt volksbundos. Ő utasítást adott körlevélben a helységeknek, hogy végezzék el az összeírást.

Történeti szempontból fontosnak tartom, hogy ez a levél is teljes terjedelmében kerüljön a szövegbe.

„49/1945. ikt.

Szobek András Úrnak,

Békéscsaba

főispán

Az orosz katonai hatóságok a Magyarország területén lakó, illetve tartózkodó németeket munkaszolgálatra igénybe veszik. A magyar kormánnyal létesített megállapodás szerint azonban mentesülnek az igénybevétel alól azok, akikre vonatkozóan a magyar kormány megbízottai megállapítják és igazolják, hogy német nevük ellenére magyarnak tekintendők. Ennek alapján megbízom Önt, hogy Békés vármegye területén az említett vizsgálatot és igazolást az orosz katonai hatóságokkal együttműködve a magyar kormány megbízásából fogatosítsa. Megbízatása végrehajtásában az alábbi irányelveket tartsa szem előtt:

1. Azok, akik magyar nevűek és magyar származásúak, továbbá más nem német nemzetiségűek.

2. A német nevűek közül azok,

a. akik nem német anyanyelvűek és soha nem vettek részt német népi kulturális – társadalmi mozgalmakban (Volksbund), vagy német politikai mozgalmakban, sem pedig magyar fasiszta szervezetekben.

b. akik németellenes magyar hazafias mozgalmakban, vagy baloldali politikai mozgalmakban vettek részt.

c. Akik olyan magyar kulturális vagy társadalmi tevékenységet fej-
tettek ki, hogy nyilvánvalóan bizonyították magyar származásukat.

d. Akik német nevűek, de nem németek, hanem zsidók.

A végrehajtás során jegyzékbe foglalandók az igazolási eljárás ered-
ménye és a névjegyzékek a helyi hatóságok ellenjegyzésével az eljárás le-
folytatása után haladéktalanul kezemhez adandók be.

Debrecen, 1945. január hó 5.

Erdei Ferenc dr. s.k.
Belügyminiszter¹⁸²

A Békés megyéből, illetve Csanád megye Eleki járásából a Szovjet-
unióba deportált németek száma:

Gyula	550 fő
Mezőberény	558 fő
Gyoma	158 – 180 fő
Szeghalom	9 fő
Szarvas	19 fő
Békésszentandrás	1 fő
Kondoros	1 fő
Doboz	13 – 30 fő
Békéscsaba	22 fő
Csorvás	2 fő
Békés	15 – 17 fő
Kétegyháza	6 fő
Füzesgyarma	29 fő
Orosháza (és környéke)	132 fő
Gyulavári	4 fő
Puszttaottlaka	7 fő
Medgyesbodzás	14 fő

¹⁸² Békés Megyei Levéltár, Gyula XXII.201. Almáskamarás Nagyközség iratai

Nagykamarás	38 fő
Medgyesegyháza	22 fő
Elek	948 – 983 fő
Almáskamarás	304 – 320 fő
Összesen:	2852 – 2944 fő

Almáskamarásról a kiszállítottak zöme nem volt se volksbundista, se nyilas. Ők magyar érzelmű emberek voltak. Hibájuk az volt, hogy egy csepp német vér folyt az ereikben! Itt ugyanis a volksbundisták ekkorra már elmenekültek a szovjet csapatok elől. Kiemelendők emberi tragédiák is, hogy személyeket is láthassunk a számok mögött.

Hack Veronika	1945. január – 1948. július
Hack Ádám	1945. január – 1948. október
Hack Ferenc	1945. január – 1947. július
Hack Ferenc	1945. január – 1947. március

A levéltári források alapján Gyulán a huszár laktanya volt a gyűjtőhely. A más településekről érkezőket, mint az almáskamarásiakat is a Göndöcs – kertben helyezték el. A szerelvény 1945. január 10-én indult, Románián keresztül ment mintegy 2000 fővel. Az emberek „málenki robot”-ot emlegettek és úgy tudták, hogy csak rövid időről van szó. Az emberek nem tudták kellően felmérni helyzetüket, hiszen a szovjet katonai parancsnokok mindent járási parancsnokaik útján intéztek. A települések magukra maradtak, uralkodóvá vált a kiszolgáltatottság. Hiszen az sem volt pontosan tisztázott, hogy kit tekintettek németnek. A szovjet hatóságok azt határozták meg, hogy német az, akinek német hangzású neve van, vagy aki német személlyel kötött házasságot. Az is bizonytalan tartalmat takart, hogy a „közvetlen a front mögött végzett munka” megjelölés áll a parancsban. S a bizonytalanság fokozta a két hetes várakozás is az indulás előtt.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány is tárgyalásokat folytatott a szovjet katonai főparancsnoksággal a kényszermunkára hurcolással kap-

csolatban. De az Erdei Ferenc belügyminiszter által kiadott rendelet is csak a német származású magyar állampolgárok közmunkára való igénybevételéről szólt. Látható, hogy a látszatönállósággal rendelkező magyar kormány csak tudomásul vehette a sztálini diktátumot. Így tehát az emberek nem tudták mi vár rájuk. Nem vittek magukkal elegendő élelmet, megfelelő ruhákat.

A szovjet hatóságok nyilatkozata: „Szovjetunió Kormányának nincs szándékában az elszállított embereket visszatartani, hanem azok idővel vissza fognak térni hozzátartozóikhoz.”¹⁸³ Ezen hatóságok garantálták, hogy az elhurcoltak jó ellátási és egészségügyi körülményekben vannak. Hogy valójában ott mi történt, azt csak a még élő szemtanúk elmondásából tudhatjuk.

Felmerül a gondolat, hogy párhuzam vonható a fajelméleten alapuló zsidó deportálás és a németek Szovjetunióba hurcolása között. A sztálini önkény persze ügyelt a látszatra és a felszínen a népek barátságát és megbecsülését tartotta fontosnak. A valóság ezzel szemben: begyűjtés, gazonírozás, táborok, munkára kötelezés.

Tehát ahogy áldozatoknak nyilvánították a nürnbergi perben a zsidókat, úgy áldozatnak kell tekintenünk a német ajkú elhurcolt embereket is!

IV. Pillanatképek az elhurcoltak visszaemlékezéseiből

Én még abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy élnek a falumban olyan emberek, akik megosztották velem emlékeiket. Azzal a céllal írom le ezeket a visszaemlékezéseket, hogy az eseményeket az egyszerű, meghurcolt emberek szemszögéből is láttassam. Ezeknek a visszaemlékezéseknek nem az a funkciója, hogy alátámassza, hogy ellent-

---

¹⁸³ Füzes Miklós: A rabszolgaszerzés
Magyarországi németek elhurcolása 1944-1945.

mondjon a «hivatalos» verzióiknak. Azt is tudom, hogy lehetnek eltérések, de ezek a gondolatok, emlékek teszik számomra teljessé Almáskamarás történetének tárgyalt időszakát.

„Én tudtam, hogy Oroszországba megyünk. Azért, mert az apám tudott tolmácsolni az oroszoknak, tudott velük beszélni, és azok mondták neki, hogy akiket most elvisznek, azok Oroszországba kerülnek, és akik nincsenek jól felöltözve, azok még meg is fagynak. És mondtam a többieknek, azok meg nem hitték el. Azok még mérgesek is voltak rám, még haragudtak is.”

„Gyula környékén a tanyákon 1944. december 30-án szedték össze a németeket, akiket a huszár laktanyába szállítottak. Békés megye sok településéről is érkeztek ide németek. Így Békés, Mezőberény, Gyoma, Szarvas, majd 1945. január 8-án Almáskamarásról érkezett meg 320 személy. Január 9-én dáváj-dáváj szavaktól volt teli a laktanya. Pakol az elkeseredett nép, majd a vasútállomásra vittek mindenkit. Este a vagonokat bezárták. 1945. január 10-én gördült ki a vagonunk Gyuláról. A vasrácsos kis bedrótozott ablakon keresztül figyeljük utunkat: 41-es őrház, Bicere, Fényes majd Békéscsaba.”

„... bevagoníroztak. Ott állt egy orosz és így számolt: ogyin, dva, tri, csetüri, így. És 70-en mentünk egy vagonban. Ha az ötször nem számolt bennünket, akkor egyszer sem, és mégse tudta kiszámolni. Mikor készen lett, akkor bevágta ránk az ajtót, mint az állatokra és onnan már nem volt menekvés.”

„Csak vízért mehettünk ki, azért is kísérettel, de minden állomáson szereztünk valamit. Volt ahol a kerítésléceket kiszedtük és azzal tüzeltünk, mert előtte meg valahol loptunk egy nagy hordót és az volt a kályha. A katona látta, hogy mit csinálunk, de nem szólt egy szót sem.”

„Egy nyers épületbe vittek bennünket, se fűtés, se semmi, csak ültünk egész éjjel a pokrócokon, mert feküdni nem lehetett. Másnap reggel megint jött egy ruszki és elvittek bennünket egy másik épületbe, az is tiszta nyers volt ... olyan hideg volt, hogy ahogy kifújtuk a levegőt tisz-

ta deres lett minden. Így laktunk. Enni sem adtak, csak egy keserű teát kaptunk, pedig nagyon éhesek voltunk.”

A Gyuláról elhurcolt csoport vonata 1945. január 20-án állt meg egy sík területen.

„Kinyitottuk a vagonokat, de itt már csak 20 vagonból állt a szerelvény. A kipakolás után két órás gyalogút megtételével érkeztünk meg a lágerbe. Fürdetés is volt. Érdeklődtünk, hogy hol vagyunk? Sahti város volt a város. Egy-egy szobába 15-20 ember került.”

„Soha életemben előtte nem voltam bányában. Viszont akit egyszer beosztottak a bányába, azután az már nem tudott szabadulni. Külön, hosszú ügymenet után lehetett csak kijutni a bányából.

... tehát vagy térdelve, vagy ülve, vagy fekvé lehetett csak dolgozni.”

Megnevezés   rubel, kopek   mennyisége porcióként

Levesfélék:

Kölesleves	20	
Burizsleves	30	1/2 liter
Káposztaleves	70	
Tésztaleves	30	

Főzelék:

Köleskása	30	1-2 tetejes evőkanállal
Burizskása	40	1-2 tetejes evőkanállal
Vízben dinsztelt káposzta	60	két tetejes evőkanállal
Nyers uborka összevágva	60	egy közepes uborka összevágva
Plecni, 2 kis db	1,20	kör alakú, 5 cm átmérőjű fél cm vastag
Tészta	1,50	1-2 tetejes evőkanállal
Halkonzerv	1,80	egy csapos evőkanállal
Húskonzerv	1,80	egy csapos evőkanállal

Babkonzerv	1,20	egy csapos evőkanállal
Hal	1,40	3-4 dkg-nyi mennyiség
Gulyás (pacal)	1,20	7 dkg-nyi mennyiség

„Szappanunk nem volt, csak amit itthonról vittünk. Mostunk is, de a kosz a ruha egyik feléről ment át a másikra, nem lehetett rendesen mosni.

Mikor már a szappan is elfogyott, akkor rühesek lettünk. Egy éven át nem tudtam fejet mosni, hiába, nem volt mivel. Hiába mentünk vasárnap a fürdőbe, csak a vízzel lemostuk magunkat, kész. Szappan vagy sampon, ilyesmi nem volt. Kiálltunk az esőre és az volt a mosdás. Vasárnap, mikor fertőtlenítettek volt meleg víz is, de hiába. Mikor kijöttünk onnan, több volt a tetűnk, mint előtte. Nekem hajtetűm nem volt, de akinek durva volt a haja, annak rengeteg volt. Nekem ruhatetűm volt sok. A rühtől meg tele voltunk sebbel. Volt, aki csak úgy szétvetette ujjait és akkor fölrepedt és folyt a víz. De úgy viszketett, vérzett is.”

„A gyulaiak körében az oroszok azt híresztelték, hogy a betegeket hamarosan elviszik haza, mi pedig gyorsan fogunk majd utána menni.”

„Egyszer valamint nagyon főztek a lágerben. Az illata is jó volt. Ették nagy büszkén a többiek, nem tudtuk mi az. Hát, megtalálták a kutya bőrét a lavórban. A tiszt kutyája volt. Akkor nagyon megharagudott.”¹⁸⁴

Az előbbi visszaemlékezések általam ismeretlen személyektől származnak. Ezért fontosnak tartottam, hogy tanulmányomban olyan emberek visszaemlékezései is szerepeljenek, akikhez személyes szálak fűznek. Így a következőkben férjem szüleinek visszaemlékezéseit teszem közzé a Szovjetunióban töltött éveikről.

¹⁸⁴ Magyarországi németek elhurcolása 1944-1945. Budapest, 1990.

Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1990. Erdmann Gyula

Azt mondják, egy ember annyi emberrel ér fel ahány nyelvet beszél. Akkor a Hack házaspár mindjárt három párt testesít meg. Hiszen magyarul, németül és oroszul is kitűnően megtanította őket beszélni az élet. Megtanultak beszélni oroszul azért, mert németül is beszéltek. Pedig ők csak egyszerű fiatal falusi emberek voltak!

„Az események 1945. januárjában úgy kezdődtek, hogy kidobolták: 1928-as születésüekig mindenki köteles jelentkezni a Tanácsbázán. Annyit tudtunk, hogy pár napi robotra visznek minket. Lovaskocsival mentünk Gyulára 1945. január 2-án. Ott olyan munkát kaptunk, amilyet a fizikumunk elbírt pl.: teret takarítottunk.

Ezután marhavagonokba pakoltak minket, mint az állatokat. Aki vitt magával ennivalót az evett, szalmán aludtunk. A vizet kisebb edényekben tároltuk, melyeket némely állomásokon feltölthettünk.

Január 15-én érkeztünk meg Oroszországba, az idő múlását nehezen tudtuk érzékelni. Itt különválogatták a nőket és a férfiakat, s 24 óra múlva már a szénbányában dolgoztunk. Elvileg minden hetedik nap pihenő lett volna, de ez nem így történt. Reggel örök kísértek a bányához minket. Három műszakban dolgoztunk.”

Hackné Veronka néni több hónapig szenet lapátolt, majd 3 évig kocsikísérő volt. Ezután fél évig dolgozott egy TSZ-ben.

„Embertelen volt a munka. A szenet fekve kellett kitermelni, annyi hely is alig volt, hogy a csille beférjen.”

Feri bácsi meséli, hogy vágott egy folyosót, de a mennyezet leszakadt, s csak a csille mentette meg az életét.

„A tábor hatalmas volt, 30-an aludtunk egy helyiségben emeletes fapriccsen. Négy ágy volt egymás mellett. Csupán egy takarónk és egy kispárnánk volt, ezeket is mi vittük magunkkal. Nőknek és férfiaknak közös volt a fürdőhelyiség, nem volt lehetőségünk szemérmesnek lenni! Női biológiai folyamatainkat tablettákkal fojtották vissza – mondja Veronka néni. Féltünk, hogy ha hazajövünk gyermeket sem tudunk szülni, de szerencsére ez nem így történt. Meleg víz nem, sőt hideg víz sem volt

mindig. Ruháinkat hetente egyszer fertőtlenítették. Sok volt a tetű és a poloska. Jobb híján fáradt olajjal próbáltuk kiirtani magunkból ezeket.

WC gyanánt egy lyuk volt ásva az udvar félreeső részében, melyet deszkákkal fedtünk le.

Élelmünket a munka megkezdése előtt kaptuk meg. Ez káposztaleves vagy burizs (árpakása, cikorkása) volt. Répalevest csak akkor kaptunk, mikor már a répát egyeltük a földeken. Ritka alkalmakkor répát vagy tököt lehetett venni a piacon.

Fejadagok:

- egészséges ember: 1,20 kg

- beteg ember: 20 dkg

- szabadban dolgozók: 80 dkg

A kenyér téglá formájú volt. Kukoricából, cirokból, kölesből készült és barna színe volt. Ezt vittük magunkkal a munkába. Húst csak ritkán kaptunk, akkor is csak kiskockányit. Ingyencségnak számított, ha olykor 2,5 dkg vaját kaptunk.

Aki ilyen körülmények között mégis bírt plusz munkát végezni, az kapott több élelmiszerjegyet, s vehetett magának több ételmezt a szerény kínálatból.”

Feri bácsi csoportvezető volt a bányában. Itt naponta öt csillényi szenet kellett kitermelni. Ők hatan voltak egy csoportban. Egyik alkalommal hetven csillényi szenet termeltek ki, ekkor ő összeesett és összeroppant a szervezete.

„Utána már nem a bányában, hanem egy ács mellett dolgoztam. Itt rönköket kellett csillébe raknom. Bizony itt nem sokat törődtek a betegekkel. Csak az számított betegnek, akinek láza volt. A bányában az oroszok is velünk dolgoztak. Előfordult olyan is, hogy egy csille kiugrott és bekapta a feleségem egyik kezét. Ő a másikkal gyorsan kiszabadította magát, így sikerült megmenekülnie.

A csille irányítója csak a sín végén volt, egy lámpa jelezte, hogy indulhat a csille. Így nyomott fel ez egy magyar nőt a plafonra, helyben szörnyethalt. De voltak, akiket a drót csapott agyon.

8-10 csille egymásba volt akasztva, ha ezek kiugrottak, a hátunkkal nekifeszülve kellett visszaemelnünk.

Egyik alkalommal 6 egyetemistát hoztak hozzánk. S azt mondták nekik, ha jól dolgoznak, hazamehetnek. Ez mindennapos kijelentésnek számított valóságtartalom nélkül.”

Feri bácsi 1947. márciusában, Veronka néni 1948. júliusában jött haza.

„A hazaút sem volt emberibb, mint az odavezető. A vagonon volt egy lyuk, itt tudtuk elvégezni dolgunkat. Románia és Magyarország között még vizet sem kaptunk.

Hazaérkezésünk másnapján a Tanácsházán kellett jelentkeznünk.

Fogadtatás:

Ha van hol aludnotok és van mit ennetek, akkor maradhattok! Csak magyarul beszélhettek és nem kaphattok állandó munkát. S mindazokból a javakból, amit hátrahagyatok kitelepítésetekkor nem követelhetek vissza semmit.”

V. 1946-1947. A magyarországi német nemzetiségűek kitelepítése Németországba

A II. világháború után fellobban a „tisztá nemzetállam” ideológiája. Olyan eszközöket is bevetettek, mint a kitelepítés és a lakosságcsere.

Csehszlovákiából és Lengyelországból a harci események befejezése után kitelepítés indult a német nemzetiségűek ellen. A szövetséges nagyhatalmak a potsdami konferencián (1945. július 17 – augusztus 2.) közleményt adtak ki, melynek XIII. pontja kimondja:

„A három kormány minden vonatkozásban megvizsgálja a kérdést, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon maradt német lakoságnak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedéseket kell foganatosítani. Egyetértenek abban, hogy bármilyen áttelepítés történjék is, annak szervezeten és emberséges módon kell végbemennie.

Minthogy a németek tömeges visszatérése Németországba csak növelné azt a terhet amely már a megszálló hatóságokra hárul, úgy látják, hogy először a németországi Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak kell tanulmányoznia ezt a problémát. Különös figyelemmel arra, hogy ezeket a németeket arányosan osszák el valamennyi megszállási övezetben.

Ennél fogva utasítást adnak az Ellenőrző Tanácsban résztvevő képviselőknek, hogy amilyen gyorsan csak lehet, tájékoztassák kormányaikat afelől, milyen számban érkeztek már Németországba Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról ilyen személyek.¹⁸⁵

Az úgynevezett „sváb-kérdés” a hitleri Németországgal és a fasiszta háborús bűnösökkel együtt vetődött fel. Ennek a hibás összevetésnek lett következménye a kitelepítés.

Már 1945-ben is történt kitelepítés az országból, Szatmár megyéből. De hetekig azután nem történt semmi. Majd a földreformrendelet következményeként jelent meg ismét a svábok kitelepítésének ügye. Ebben a rendeletben mindazok földjeit ki akarták sajátítani, akik hazaárulók, nyilasok, volksbund-tagok voltak. De ezek földjeinek elkobzása magával vonta a kitelepítést is. A földreform – rendeletet 1945. április 11-én vitatták meg. A Nemzeti Parasztpárt ezzel egyidőben kiadta jelszavát: „Ki az országból a sváb hazaárulókkal!”

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 4-én Népgondozó Hivatalt állított fel, de ezeknek is a fasiszta németek kitelepítése volt a feladata. Ekkor még általános nézet, hogy Magyarországon nincs sváb-kérdés, csak német fasiszták kérdése létezik. A magyar kormány azoktól a pángermán irányzatú volksbundista németektől igyekezett megszabadulni, akik elkülönülési tendenciát képviseltek a magyarsággal szemben.

1945. május végén készült el a svábok számbavételét szolgáló alaptervezet és június végén a végrehajtást szolgáló jogszabály.

---

¹⁸⁵ IPM Süle Andrea: A svábkérdés (1990.)

A potsdami konferencia Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot (SZEB) bízta meg a kitelepítés végrehajtásával.

1945. szeptemberéig 70.000 személyt vizsgáltak felül. November 30-án értesült Tildy Zoltán miniszterelnök arról, hogy 500.000 német nemzetiségű lakost akarnak áttelepíteni Magyarországról Németországba.

Gyöngyösi János külügyminiszter azonban a kitelepítendő svábok számát 200.000 főben határozta meg. Elutasítja a kollektív büntetést a németekkel szemben és csak a hitlerizmus szolgálatában állókat ítéli el.

12.340/1945. M.E. számú rendelet szabályozta a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítését. Ennek lényege a következő:

– Azok a magyar állampolgárok kötelesek áttelepülni Németországba, akik a legutolsó népszámlálási összeírásakor német nemzetiiségűnek vagy anyanyelvűnek vallották magukat.

– Aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza.

– Aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres alakulatnak tagja volt.

A következő személyekre vonatkozhatott mentesség:

– A nem német nemzetiségű személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire.

– A velük közös háztartásban élő felmenőkre (szülők, nagyszülők), ha azok 65. életévüket 1945. december 15. napja előtt betöltötték.

– Aki cselekvő tagja volt valamelyik demokratikus pártnak, vagy 1940 óta tagja volt a Szakszervezeti Tanács kötelékébe tartozó valamely szakszervezetnek.

– Akik, bár német anyanyelvűek, de igazolni tudják, hogy magyar nemzetiségűeknek vallják magukat.

– A mentesség kiterjed a feleségre (özvegyre), a kiskorú gyermekekre (kiskorú árvákra), és a velük közös háztartásban élő felmenőkre.

Az áttelepítésre kötelezett személyek minden ingó és ingatlan vagyont zárr alá vették, a tulajdonos abból semmit el nem idegeníthetett és azt semmivel nem terhelhette meg. A zár alá vett készletből (élelmszer, takarmány, tüzelő stb.) a birtokos csak a gazdasági szükségleteinek megfelelő mennyiséget használhatott fel. A zár alá vett vagyont leltározni kellett. A fentebb felsorolt tilalmak megszegése, valamint a zár alá vett vagyontárgyak megrongálása vagy megsemmisítése akár 10 évig terjedő fegyház büntetést is magával vonhatott.

Az áttelepülésre kötelezett személyeknek jegyzékbe kellett foglalnia a közös háztartásban élőket. Külön névjegyzéket kellett készíteni azokról, akik az összeírásakor távol tartózkodtak lakóhelyüktől. S külön jegyzéket kellett készíteni a mentességet élvező személyekről is.

Az áttelepülésre kötelezettek névjegyzékét a község (város) hirdetőtábláján ki kellett függeszteni.

A dolgozatom függelékében szereplő névjegyzék az egyetlen pontos dokumentum az almáskamarási kitelepítettek névsorát illetően. Az általam a Békés Megyei Levéltárban folytatott kutatás alapján talált lista sem olyan hiteles, mint a falu egyik lakója által megőrzött eredeti névjegyzék.

A névjegyzékbe vett személyek lakóhelyüket csak a községi rendőrhatalóság engedélyével hagyhatták el, s ilyen engedélyt csak kivételesen indokolt esetben adhattak. Akik engedély nélkül távoztak, azokat a rendőrhatalóság őrizetbe vehette (internálhatta). Sőt ingó és ingatlan vagyonukat is elkobozhatták.

Az áttelepítés végrehajtását, irányítását és ellenőrzését a belügyminiszter miniszteri bizottságok kiküldésével szabályozták. A bizottságok által kiadott rendelkezéseket minden közigazgatási hatóságnak és hivatalnak haladéktalanul végre kellett hajtania. A miniszteri biztos pedig rendelkezett a végrehajtásnál szükséges karhatalommal.

A rendelet Budapesten jelent meg 1945. december 22-én Tildy Zoltán miniszterelnök irányításával.

A Népgondozó Hivatal három csoportban határozta meg a kitelepítendőket:

1. Akik tagjai, támogatói voltak hitlerista szervezetnek vagy önként szolgáltak az SS-ben.

2. Magyarosított családnevüket visszaváltottatták eredeti német családnevükre.

3. Valamilyen hitlerista szervezetet tevékenyen támogattak.

Az „ötös bizottság” megyéről megyére járt, hogy minden németet kategorizáljon. A gyakorlati megvalósítást viszont a helyi hatóságok végezték.

„1946. január 19-e és 1948. június 18-a között két nagy szakaszban történt az áttelepítés.

Magyarországon 480 németek lakta község volt. 310-ből 170.000 főt telepítettek ki. A háború idején eltávozottakkal együtt 230.000 fő német hagyta el az országot.”¹⁸⁶

A folyamat Budaörsön kezdődött. Almáskamarásra 1946. áprilisában került sor.

VI. Egy almáskamarási asszony visszaemlékezései

Hammer Vendelné, Reka néni nehezen vállalta a beszélgetést. Még ennyi évtized után is nagyon fájtak neki az emlékek. Talán ebben a pillanatban éreztem leginkább, hogy milyen nehéz erről a témáról írni! Hiszen ami számunka a történelem részét képezi, az Reka néninek maga az élete volt! Itt sem célom, hogy a pontos történeti hűséget elemezzem! Azért került tanulmányomban ilyen részletességgel ez a visszaemlékezés is, hogy utódaink is olvashassák és megérinthessek őket is ezek a gondolatok.

---

¹⁸⁶ Kalász Márton: Tizedelőcédulák (Kortás Kiadó 1999.)

1946. április második felében történt meg a kitelepítés Almáskamarásról két csoportban. Április elején jött egy kitelepítő bizottság. Helyiek hívták őket! Romániából áttelepült magyarok terjesztették, hogy a svábok összeférhetetlenek, pedig mi nem bántottuk őket! Hiszen a minisztériumban még azt sem tudták, hogy Almáskamarás létezik, a térképen sem volt feltüntetve.

A Tanácsháza folyosóján függesztették ki a listát. Azok kerültek rá, akik 1941-ben német nemzetiségűeknek vallották magukat, vagy a szüleik voltak németek. De vittek itt mindenkit! Doboltatva is volt. Az első csoport április elején szerveződött. Egy személy 100 kg tömegű holmit vihetett magával: edényt, ágyneműt, ruhát. Élelmiszert 3 kg-ot vihettünk, de a párnáinkban kolbászt, szalonnát rejtettünk el. Vittünk mézet, lekvárt is. Volt aki malackát vágott, megsütötte és azt vitte az útra. Nem kellett sehová gyülekezni mennünk, hanem házhoz jött értünk a lovaskocsi.

Minden lovaskocsi mellett kettő sorkatona volt kísérőnek, a piszkos munkát ők végezték el.

A hátsó földúton mentünk Medgyesegyházára. A Tanya 9-nél egy idős asszony leszállt a kocsiról. Leborult a Feszület elé, kérte, hogy segítsen minket. De rajtunk ekkor már az isten sem segíthetett! A katonák segítették fel az idős asszonyt a kocsira, de nem bántották. Ők csak a kötelességüket teljesítették.

Medgyesegyházán marhavagonok vártak minket. Azokba pakoltuk be holmijainkat. Sajnos a csomagjainkat átkutatták és a rejtett élelmiszereket elkobozták. Az állomás rakpartján halmozták fel a szalonnát, kolbászt, zsírt. Az itt történeteknek újságírók is szemtanúi voltak. De ezek közül én egyet sem ismertem. A medgyesegyházi emberek csak összecsapták a kezüket:

- Miért viszik el őket?
- Nem bántottak ezek senkit!

Ismertek minket, hiszen minden héten ide jártunk piacra. Amíg lakott területen mentünk, addig nyitva voltak a vagonok ajtajai, de az-

után becsukták őket. Nem volt WC, csak egy lyukba tudtuk elvégezni szükségünket.

Az út két hétig tartott, azért olyan sokáig, mert nappal soha nem vittek minket. Ilyenkor egy mellékvágányon vesztegelt szerelvényünk. Mindig éjjel vittek, s mi nem tudtuk, hogy éppen hol tartunk. Viszont végig mellettünk voltak a katonák. Nappal többször kiengedtek minket, de hisz mit is tudtunk volna ártani? Hisz nem voltak köztünk csak öregek, asszonyok és gyerekek.

Az első állomás, melyet sikerült felismernünk Ulm volt. Itt kivagoníroztak minket csomagjainkkal együtt. Egy laktanyába mentünk, ahol két hétig tartózkodtunk. Itt nem volt elegendő hely számunkra és nem akartak minket befogadni. S akiket nem tudtak közülünk megfelelően elhelyezni, azokat újra bevagonírozták.

A második hely Weibringen volt, ahol megálltunk. Ez a hely Stuttgárt környékén található. Ez volt a megyeszékhely. Itt szórtak szét bennünket.

Hosszú fabarakkokban helyeztek el minket. Körülbelül százan laktunk ebben. De már előttünk is kerültek ide emberek.

Itt volt mosoda, vályú, csapok, így tudtunk mosni és mosakodni is. Meleg víz az ugyan nem volt, de szerencsére május volt, így elmúlt már a hideg. Azonban, amíg itt tartózkodtunk éreztük, hogy nem szeretnek minket.

Egy bizonyos idő után, körülbelül öt családot, így engem is kisfiammal teherkocsira pakoltak, s a szüleimet is.

A különböző családok úgy tudtak tájékozódni, hogy felírták maguknak, melyik családot hol rakták ki. Később visszakeresték egymást. Szerencsém volt, mert én is kaptam egy szobát és a szüleim is. A körülmények elhanyagoltak voltak. Rajtunk kívül olyanok is tartózkodtak itt, akiket Stuttgártból bombáztak ki. Szerencsém volt, egy iskolába kerültem, ahol a tanár intelligens ember volt.

„Ezek a magyar cigányok! Pedig nekünk sincs mit enni és a nyakunkra hozták őket!” Kenyér nem volt, így krumplit és almát ettünk. A krumplit héjában megfőztük, az almából kompótot készítettünk.

Nagyon megalázottan éltünk. Itthon is és ott is „piszkos svábok” voltunk! Valójában kik is voltunk mi? Már magunk sem tudtuk!

Csak alkalmi munkát tudtunk kapni, főleg építkezésnél. Az én munkám a romtéglák tisztogatása volt. A többi ember is velünk dolgozott. Ezen a helyen is csak rokkantak, gyerekek, asszonyok és öregek voltak. Hiszen a férfiak 80 %-a meghalt a háborúban.

Bizony hosszú időnek, körülbelül egy évnek kellett eltelnie, mire az ottaniak rájöttek, hogy nem lopunk, becsületesek, dolgozók vagyunk. Ezután már megtanultak becsülni minket! Mégis hontalanok voltunk, hiszen akkor már elvesztettük magyar állampolgárságunkat. Csupán ideiglenes igazolvánnyal rendelkezünk.

Ma már szállóigévé vált mondás járta akkor be életünket:

- „Ki az, akinek háza van?
- Háztulajdonos.
- Ki az, akinek autója van?
- Autótulajdonos.
- Ki az, akinek mindkettő van?
- Német kitelepített.”

Ez egyértelműen a megbecsülés jele volt.

Mi áprilistól decemberig tartózkodtunk ezen a helyen. Fő ételünknek a krumplipaprikás számított. S még itt is meglapult csomagunkban az otthon készített szép aszúrozott függöny is.

Egyik nap egy ismerősünk keresett meg minket, azzal a hírrel, hogy menjünk haza. Volt egy másik láger, ott lehetett jelentkezni. Én is jelentkeztem a kisfiammal, de úgy tűnt, nem mehetünk, mert nem voltunk menekültek. Végül mégis elindulhattunk. Azzal volt tele a gondolatvilágunk, hogy otthon milyen katasztrófális lehet a helyzet. Az állataink éheznek, szabad javainkból a rablás. S a honvágy elmondhatatlan volt!

A táborban összegyűjtötték minket, s eljutottunk a magyar határig. Hegyeshalomnál léptük át a határt, de csak Ágfalvánál szállha-

tunk ki. Itt már név szerint szólítottak. S a szabad ég alatt vártunk sorsunkra.

Egy tiszt jött:

„– Ki lettek telepítve. Visszajönni nem szabad!”

Bármilyen hihetetlen ismét visszatoloncoltak Ausztriába. Csak azt vihettük magunkkal, amit a hátunkon elbírtunk. A többi holminkat egy kocsira kellett pakolnunk.

Mikulás napján Ágfalván a patak hídján ültünk, mely egyben a határ vonala is volt. Olyan hideg volt, hogy féltünk a fagyhaláltól. Vendel fiamat egy dunnába bújtattam a hideg elől.

A magyarok este akartak bennünket átjuttatni a határon. Az osztrákok viszont ezt megakadályozták. Egy garázsjellegű épületbe szorítottak be, volt aki itt fulladt meg. Ezután ismét kivitték a csoportunkat a hídra és ismét vissza. Majd a határőrök elkísértek minket Mosonmagyaróvár irányába. Sok energia felhasználásával, de végül sikerült elérnünk a várost. Nem volt pénzünk, így bekéredzkedtünk egy ismeretlen helyre. Szerencsénk volt, egy tiszt fiatal felesége befogadott és elbújtatott egy melléképület padlásán. Segített ezt-azt eladni a batyuból, hogy legyen egy kis pénzünk. Végül elkísért minket az állomásra, így kerültünk haza.

Három – négy napot töltöttünk itthon és ismét feljelentettek minket. Bármennyire hihetetlen, ismét letartóztattak és elvittek a mezőkovácsházi fogdába. Itt töltöttünk egy éjszakát. Ezután vonattal Budapestre vittek a kísérőink. Itt is rendesen bántak velünk.

Először a „Markóba” vittek. Ez egy börtön volt. Nem fogadtak minket. Ezután az Andrássy út 60. szám alá. Itt sem fogadtak. A Tolonházban vizsgálták az állampolgárságunkat, a Mosonyi u. 9. szám alatti fogházban (KEOK).

Embertelenek voltak itt a körülmények. Velünk éltek itt a poloskák is. Fekvőhelyünk kiselejtezett kórházi sodrony volt. Sem párna, sem paplan nem állt a rendelkezésünkre. Fűtésről hiába álmodoz-

tunk. Tizenöten voltunk ott. Éjjel járkáltunk, mozogtunk, hogy ne fagyjunk meg. Kiselejtezett kondér volt a WC, ezt a mellettünk lévő helyiségben tartottuk. Félelmetesen hatott ránk, hogy három zárt ajtó őrzött minket.

Naponta 10 dkg kenyeret kaptunk. Én a konyhára kerültem. Itt válogatnom kellett a rizst, a kölest és eltávolítani belőle az egérürüléket. A fél év alatt, amit itt töltöttünk, csak néha kaptunk kevés káposztát.

Az orvos naponta látogatott minket, lázas betegeket keresett. Felháborította, hogy ilyen kicsi gyerekeket tartottak ilyen helyen.

Később egy másik szobába kerültem a fiammal. Itt már volt kályha, WC, lehetett mosni is. Meleg vizet úgy állítottunk elő, hogy a WC tartályból konzerves dobozzal kimertük a vizet. A ruhánkat kiakasztottuk az ablakba, kifagyott, így legalább az illata friss lett.

Urbán Ferenc úr közbenjárására mégis hazakerültünk, ismét pénz nélkül. A vonatjegyet a szabadulólévéltre kaptuk. De hivatalosan csak ideiglenesen tartózkodhattunk itthon. Csak rendőri felügyelet mellett, s nem mehettünk közösségbe. Ekkor 1947-et írtunk. A rendőrséghez kerültem szakácsnak. Fél év elteltével ismét a Toloncházba kerültünk a fiammal Budapestre. Ekkor zajlott Tolnában a kitelepítés. Mi is odakerültünk. Marhavagonban vittek ezután Németországba a Keleti zónába. Az Elbánál voltunk, de már házakban laktunk. Itt nem voltak lágerek, s nem voltak férfiak sem.

Én egy négytagú családhoz kerültem. A földeken répát egyeltek. Innen írtam meg a szüleimnek, hogy fiammal ismét itt vagyunk. Céлом az lett, hogy a szüleimhez kerüljünk. «Feketén» indultunk el a szovjet övezetből az amerikai övezetbe. Hof nevű városba értünk. Velem jött egy másik asszony is négy gyermekével, nem hagytam magára. Így sokadjára kerültünk Magyarországra. Útközben Grazban a Vörös kereszt adott egy éjszakára nekünk szállást. Utolsó dunnánkat adtuk el ekkor. Egy jószívű asszony vett nekünk 1 kg kenyeret. Milyen finom volt ez a kenyér! Elértük a magyar határt. De nem volt útleve-

lünk, leszállítottak és kihallgattak ismét. Majd a határőrök utunkra engedtek.

Hazaérkeztünk végre!

Ekkor már Oroszországból is jöttek haza emberek. Ezekkel elvegyülve maradhattunk itthon, de férjem csak kettő év múlva jött haza Oroszországból.

Bibliográfia

- 1..**Bellér Béla:** *A magyarországi németek megítélése a II. világháború után.* 300 év együttélés. A magyarországi németek történetéből Budapesti Nemzetközi Történeteszkonferencia (1987. március 5-6.) II. kötet (161. oldal). 3. o.
- 2..**Békés Megyei Levéltár, Gyula XXI.31.** Eleki Járás Főjegyzőjének iratai. 8. o.
- 3..**Békés Megyei Levéltár, Gyula XXII.201.** Almáskamarás Nagyközség iratai . 10. o.
- 4..**Erdmann Gyula:** *Magyarországi németek elhurcolása 1944-1945.* Deportálás kényszermunka: Békési és csanádi németek Szovjet munkatáborokban.15. o.
- 5.. **Füzes Miklós:** *A rabszolgaszervezés.* Magyarországi németek elhurcolása 1944-1945. (89. o.). 12. o.
- 6..**Kalász Márton:** *Tizedelőcédulák.* Kortás Kiadó (1999.) (139. o.) 23. o.
- 7..**Süle Andrea:** *A sváb kérdés.* IPM (1990.) (91-93. o.). 19. o.
- 8..**Szabó Ferenc:** *Békési Műhely Különszáma* 1994. 6. o.
- 9..**Zielbauer György:** *A kollektív büntetés első állomása.* Magyarországi németek elhurcolása 1944-1945. Budapest (1990.) (32. o.). 4. o.

FÜGGELÉK

a. Dokumentumok a tárgyalat időszakból 34-36. o.

b. Az Almáskamaráról kitelepítettek pontos felsorolása.

Ezt az eredeti dokumentum alapján készítettem el, amely Zoltán György nyugalmazott körzeti megbízott, almáskamarási lakos tulajdonában található. A levéltárban őrzött névjegyzék sem olyan pontos, mint a függelékben található, így ez komoly forrásértéket képvisel. 37-49. o.

1. Engelhardt József
2. Engelhardt Józsefné
3. Zielbauer Alajos
4. Zielbauer Alajosné
5. Kiefer Antalné
6. Schneider György
7. Schneider Györgyné
8. Kaupert Flórián
9. Kaupert Flóriánné
10. Reisz Ferenc
11. Reisz Ferencné
12. Strifler Gottfrid
13. Strifler Gottfridné
14. Silbereis Jánosné
15. Silbereis Ferenc
16. ö. Zelner Adámné
17. Braun János
18. Braun Jánosné
19. Durst János
20. Durst Jánosné
21. Durst Józsefné
22. Durst Ferenc
23. Durst János
24. ö. Zeiner Istvánné
25. Zeiner Józsefné
26. Zellner József
27. Zellner István
28. ö. Hahn Józsefné
29. Zeitler Gáspár
30. Zeitler Gáspárné
31. Bojecán János
32. Bojecán Jánosné
33. Bojecán János
34. Bojecán Flórián
35. Bojecán Lújza
36. Strifler Antal
37. Strifler Antalné
38. Strifler Antal
39. Strifler Terézia
40. Ruck Simonné
41. Ruck Mihály
42. Ruck Jánosné

43. Ruck János
44. Ruck Szabina
45. Faulhaber Adám
46. Faulhaber Adámné
47. Faulhaber Jánosné
48. Faulhaber József
49. Hammer Antal
50. Hammer Antalné
51. Hoffmann Adámné
52. Hoffmann Veronika
53. Pittner Mihályné
54. Pittner Józsefné
55. Pittner Mihály
56. Pittner Veronika
57. Silbereis Ferenc
58. Silbereis Ferencné
59. Dittmann Antal
60. Dittmann Antalné
61. Durst Franciska
62. ö. Hammer Józsefné
63. ö. Klemm Józsefné
64. Klemm Rozália
65. Klemm Anna
66. Klemm Borbála
67. Engelhardt Antal
68. Engelhardt Antalné
69. Brant Károlyné
70. Brant Márton
71. Brant Franciska
72. Brant Erzsébet
73. Zelner Márton
74. Zelner Mártonné
75. Zelner József
76. Hack Adám
77. Hack Adámné
78. Hack Anna
79. Hack Adám
80. Silbereis János
81. Mittnackt Sebestyénne
82. Brandt Józsefné
83. Brandt Györgyné
84. Alter Flóriánné

85. Alter Flórián
86. Alter Anna
87. Ruck Ferencné
88. Ruck Józsefné
89. Ruck Katalin
90. Strifler Jánosné
91. Strifler Anna
92. Brandt Jajosné
93. Brandt Lajos
94. ö. Engelhardt Flóriánné
95. Zellner József
96. Stumpf Adámné
97. Stumpf Veronika
98. Stumpf Éva
99. Singer Adám
100. Brandt Józsefné
101. Brandt Anna
102. Brandt József
103. Hack Antalné
104. Dispán József
105. Dispán Józsefné
106. Dispán Sebestyénne
107. Dispán Erzsébet
108. ö. Dispán Antalné
109. Hoffmann Györgyné
110. Dittmann András
111. Dittmann Andrásné
112. ifj. Dittmann Andrásné
113. Dittmann Erzsébet
114. Dittmann András
115. Dittmann János
116. Dittmann Antal
117. Dittmann Antalné
118. Dittmann Ferenc
119. ifj. Dittmann Ferenc
120. Hoffmann Vendelné
121. Braun Antalné
122. Braun Teréz
123. Braun Franciska
124. Hoffmann András
125. Hoffmann Antal
126. Schreier Józsefné

127. Frühner Lújza
128. Dittmann Antal
129. Dittmann Antalné
130. Metz Ferencné
131. Metz Erzsébet
132. Metz Ádám
133. ö. Braun Jánosné
134. Braun András
135. Braun Andrásné
136. Braun Ádám
137. Pittner Adámné
138. ö. Klemm Andrásné
139. Hoffmann Anna
140. Hoffmann Antal
141. Hoffmann András
142. Braun Ádám
143. Braun Adámné
144. Léhmajer Györgyné
145. Léhmajer Anna
146. Léhmajer Veronika
147. Léhmajer József
148. Schkreier Adámné
149. Schreier Franciska
150. Schreier Zsuzsanna
151. Schreier Lújza
152. Schreier Teréz
153. ö. Hack Józsefné
154. Hack György
155. Hack Lújza
156. Hack József
157. Reis József
158. Kreis Józsefné
159. Schneider Antal
160. Schneider Antalné
161. Schneider Antal
162. Schneider Veronika
163. Schneider Ádám
164. Engelhardt Sebestyén
165. Engelhardt Sebestyénné
166. Léhmajer Márton
167. Léhmajer Mártonné
168. Lehmajer Anna
169. Zeittler István
170. Alter Ferenc
171. Alter Ferencné
172. Striffler Gáspár
173. Striffler Gáspárné
174. ifj. Striffler Gáspár
175. Stumpf Józsefné
176. Stumpf József
177. Engelhardt Simon
178. Harkai József
179. Harkai Józsefné
180. Durst István
181. Durst Istvánné
182. Durst Alajosné
183. Durst Julianna

184. Durst Franciska
185. Schneider Ádám
186. Schneider Adámné
187. Faulhaber Józsefné
188. Faulhaber Franciska
189. Zimmermann Ferenc
190. Zimmermann Ferencné
191. Striffler Franciska
192. Zimmermann Ferenc
193. Zimmermann Juliska
194. Striffler Antalné
195. Hack Rezső
196. Hack Rezsóné
197. Schmiedt Adámné
198. Ádám Antalné
199. Hammer Mihály
200. Hammer Mihályné
201. Metz Vendel
202. Metz Vendelné
203. Ádám János
204. Metz Vendel
205. Kiefer Ferencné
206. Kiefer Anna
207. Kiefer Teréz
208. Kiefer Alajos
209. Kiefer Alajosné
210. Kiefer Éva
211. Hack Tituszné
212. Hack Éva
213. Silbereisz József
214. Silbereisz Józsefné
215. Durst Simonné
216. Durst Éva
217. Durst Lújza
218. Hack József
219. Durst Franciska
220. Nagy István
221. Nagy Istvánné
222. Nagy Bálintné
223. Nagy Ádám
224. Dittmann Sebestyén
225. Dittmann Sebestyénné
226. Dittmann Erzsébet
227. Dittmann Éva
228. Dittmann Veronika
229. Dittmann Sebestyén
230. Kottner József
231. Kottner Józsefné
232. Kottner Ferencné
233. Kottner Alujzia
234. Kottner Ferenc
235. Striffler Sebestyénné
236. Striffler Veronika
237. Braun János
238. Braun Jánosné
239. Braun János

240. Braun József
241. Hoffmann György
242. Hoffmann Györgyné
243. Kratofil Józsefné
244. Kratofil József
245. Kratofil Ferenc
246. Zeidler József
247. Zeidler Adámné
248. Zeidler György
249. Zeidler Flóriánné
250. Zeidler Alajosné
251. Stumpf József
252. Stumpf Józsefné
253. ? József
254. Hammer Józsefné
255. Hammer Erzsébet
256. Hammer József
257. Hack Antalné
258. Hack Ferenc
259. Hack Gizella
260. Schmiedt József
261. Schmiedt Józsefné
262. Schmiedt Ferenc
263. Schmiedt Ferencné
264. Schmiedt Lujza
265. Schmiedt Anna
266. Schmiedt Ferenc
267. Singer Márton
268. Hack Jakabné
269. Hack Ferencné
270. Hack Ferenc
271. Ádám Ferencné
272. Ádám Éva
273. Ádám Tamásné
274. Ádám Tamás
275. Ruck Vendelné
276. Ruck ?
277. Ruck András
278. Ruck Andrásné
279. Ruck György
280. Ruck Györgyné
281. Ruck Erzsébet
282. Striffler György
283. Striffler Györgyné
284. Metz Gáspár
285. Metz Gáspárné
286. Zimmermann János
287. Zielbauer Andrásné
288. Zielbauer Éva
289. Kaupert Jánosné
290. Kaupert Erzsébet
291. Kaupert Simonné
292. Kaupert Simon
293. Schneider Sebestyénné
294. Hack Gáspár
295. Hack Gáspárné
296. Zillbauer Jánosné

297. Zielbauer Erzsébet
298. Zielbauer János
299. Krausz Veronika
300. Mészáros Mihályné
301. Adám Lőrinc
302. Adám Lőrincné
303. Adám Ferencné
304. Adám Ferenc
305. Adám Ferencné
306. Adám Ferenc
307. Adám Ferencné
308. ö. Adám József
309. Adám Teréz
310. Adám János
311. Adám Jánosné
312. Adám Éva
313. Mittnacht Józsefné
314. Mitnacht Magda
315. Sch?artz Józsefné
316. Sch?artz Magdolna
317. Sch?artz József
318. Trammel Ferenc
319. Trammer Ferencné
320. Futzig Ferenc
321. Futzig József
322. Putzig Ferencné
323. ö. Kaipert Ferencné
324. Éber Vencelné
325. Éber Sebestyén
326. Braun Ferenc
327. Braun Ferencné
328. Dispán József
329. Dispán Julianna
330. Dispán József
331. Durst József
332. Durst Józsefné
333. Höhn Sebestyén
334. Höhn Magdolna
335. Höhn József
336. Hoffmann Györgyné
337. Hoffmann György
338. Hoffmann Flórián
339. Hack Györgyné
340. Hammer József
341. Hammer Józsefné
342. Sturm Mihályné
343. Sturm Anna
344. Sturm Teréz
345. Sturm János
346. Sturm Mihály
347. ö. Schneider Vendelné
348. Schneider Flóriánné
349. Schneider Anna
350. Schneider Franciska
351. Schneider Márton
352. Schneider Mártonné
353. Schneider Jánosné

354. Schneider János
355. Schneider Erzsébet
356. Hack Ferenc
357. Hack Ferencné
358. Hack Franciska
359. Hoffmann Adámné
360. Hoffmann Adám
361. Hoffmann Magdolna
362. Brandt Ferencné
363. Brandt Ferenc
364. Schreier Adám
365. Schreier Adámné
366. Engelhardt József
367. Engelhardt Józsefné
368. Engelhardt József
369. Engelhardt Teréz
370. Engelhardt József
371. Engelhardt Józsefné
372. Zellner Adám
373. Zellner Adámné
374. Zellner János
375. Hack József
376. Hack Józsefné
377. ifj. Hack József
378. Schreier Alajosné
379. Engelhardt Mártonné
380. Engelhardt Teréz
381. Braun János
382. Braun Jánosné
383. Engelhardt Adám
384. Engelhardt Adámné
385. Engelhardt József
386. Engelhardt Józsefné
387. Engelhardt János
388. Zeitler Mihály
389. Zeitler Mihályné
390. Schreier Adám
391. Schreier Adámné
392. Ferenci István
393. Ferenci Istvánné
394. Zeitler Józsefné
395. Zeitler József
396. Hammer Antal
397. Hammer Antalné
398. Hammer Teréz
399. Dispán Mihály
400. Dispán Mihályné
401. Dispán Katalin
402. Dispán István
403. Bender Antal
404. Bender Antalné
405. Bender György
406. Bender Györgyné
407. Bender György
408. ö. Braun Antalné
409. Braun Antal
410. Krausz Nándorné

411. Krausz Erzsébet
412. Krausz Éva
413. Krausz Franciska
414. Krausz Nándor
415. Silbereisz Márton
416. Silbereisz Mártonné
417. Silbereisz Franciska
418. Silbereisz Mihály
419. Putzig Ferencné
420. Putzig József
421. ö. Dispán Józsefné
422. Dispán Károly
423. Schneider Antalné
424. Schneider Éva
425. Pfeff Ferencné
426. Dispán József
427. Dispán Józsefné
428. Dispán Lujza
429. Dispán János
430. Dispán Magdolna
431. Hack Mihály
432. Hack Mihályné
433. Fröhner Gergelyné
434. Fröhner Teréz
435. Fröhner Gergely
436. Fröhner Julianna
437. Fröhner Erzsébet
438. Fröhner József
439. Klemm Alajos
440. Klemm Alajosné
441. Silbereisz Antalné
442. Silbereisz Antal
443. Silbereisz Éva
444. Baumann József
445. Baumann Józsefné
446. Baumann András
447. Baumann Éva
448. Mittnacht József
449. Dittmann Sebestyén
450. Dittmann Sebestyénné
451. Dittmann Adám
452. Dispán János
453. ifj. Dispán János
454. Hoffmann Gáspár
455. Hoffmann Gáspárné
456. Engelhardt György
457. Engelhardt Györgyné
458. Bojeczán Péter
459. Bojeczán Péterné
460. Bojeczán Lujza
461. Bojeczán Magda
462. Bojeczán Péter
463. Bojeczán Teréz
464. Hack Antalné
465. Hack Teréz
466. Hack Franciska
467. Durst Józsefné

468. Krausz ?
469. Krausz Borbála
470. Falhauber Györgyné
471. ifj. Falhauber György
472. Falhauber Anna
473. Falhauber Teréz
474. Falhauber Ferencné
475. Falhauber János
476. Falhauber Jánosné
477. Falhauber János
478. Falhauber Antal
479. Fellner Mihály
480. Stapf Antal
481. Stapf Borbály
482. Bender József
483. Hack Antal
484. Hauptert József
485. Niedermajer Ernő
486. Niedermajer Hermanné
487. Niedermayer Ilona
488. Durst Ferenc
489. Durst Ferencné
490. Durst Veronika
491. Striffler József
492. Engelhardt István
493. Engelhardt Istvánné
494. Durst Ferenc
495. Durst Ferencné
496. Dittmann József
497. Dittmann Józsefné
498. Schöffler Franciska
499. Schöffler Anna
500. Schöffler József
501. Singer Györgyné
502. Singer Magdolna
503. Singer Erzsébet
504. Engelhardt Ferencné
505. Engelhardt Julianna
506. Engelhardt János
507. Engelhardt Rozália
508. Engelhardt Erzsébet
509. Engelhardt Borbála
510. Argyelán Franciska
511. Argyelán János
512. Neumann ?
513. Engelhardt Éva
514. Engelhardt Teréz
515. Hack András
516. Hack Andrásné
517. Durst Ferencné
518. Durst Ferenc
519. Durst Rozália
520. Schmidt Józsefné
521. Mahler Erzsébet
522. Mahler Erzsébet
523. Mahler Ferenc
524. Pfeff Antal

525. Pfeff Antalné
526. Pfeff Katalin
527. Hacc Józsefné
528. Hack Anna
529. Hack János
530. Engelhardt Adámné
531. Engelhardt Erzsébet
532. Dittmann Györgyné
533. Ferenczi Gáspárné
534. Ferenczi Gáspár
535. Striffler András
536. Striffler Andrásné
537. Striffler Mátyás
538. Striffler Adám
539. Hack Józsefné
540. Dittmann Sebestyén
541. Dittmann Sebestyénné
542. Dittmann József
543. Dittmann Teréz
544. Dittmann Sebestyén
545. Ninkel Antal
546. Ninkel Antalné
547. Szilbereisz György
548. Szilbereisz Györgyné
549. Zeitler Gáspárné
550. Zeitler Veronika
551. Hoffmann Péter
552. Hoffmann Péterné
553. Schmidt Adám
554. Hoffmann Franciska
555. Hoffmann József
556. Hack István
557. Hack Istvánné
558. Hack Antal
559. Szilbereisz Mihályné
560. Szilbereisz Ferenc
561. Szilbereisz Mihály
562. Klemm Vendel
563. Engelhardt János
564. Engelhardt Jánosné
565. Engelhardt Jakab
566. Engelhardt József
567. Engelhardt Józsefné
568. ö. Engelhardt Mihályné
569. Poszt József
570. Poszt Józsefné
571. Dispán Benedekné
572. Dispán Veronika
573. ifj. Dispán Benedek
574. Bender Sebestyén
575. Bender Sebestyénné
576. Bender József
577. Stumpf Mátyás
578. Stumpf Márvánsé
579. ö. Dittmann Józsefné
580. Ruck János
581. Ruck Jánosné

582. Ruck Teréz
583. Ruck József
584. Geisel György
585. Geisel Györgyné
586. Geisel György
587. Geisel Anna
588. Geisel Erzsébet
589. Schmidt Andrásné
590. Scmidt Gergely
591. Zeitler András
592. Zeitler Andrásné
593. Zeitler Teréz
594. Zeitler András
595. Hack József
596. Hack Józsefné
597. Zellner Antalné
598. Zellner Anna
599. Braun Istvánné
600. Braun Magda
601. ? József
602. Szilbereisz Józsefné
603. Szilbereisz Anna
604. Szilbereisz Teréz
605. Hack Györgyné
606. Hack Franciska
607. ifj. Hack György
608. Hack József
609. Adám Györgyné
610. Adám Szabina
611. Ruck József
612. Leiszt Adámné
613. Leiszt Adám
614. Leiszt József
615. Brandt Julianna
616. Brandt Józsefné
617. Brandt József
618. Brandt Szabina
619. Brandt Benedek
620. Brandt Franciska
621. Hack Sebestyénné
622. Hack Borbála
623. Hack Sebestyén
624. Putzig Benedek
625. Putzig Benedekné
626. Putzig Antal
627. Putzig Antalné
628. Fröhner Adám
629. Fröhner Adámné
630. Fröhner Mihály
631. Ferenczi Erzsébet
632. Ferenczi József
633. Ferenczi Józsefné
634. Faulháber Györgyné
635. Szilbereisz Ferencné
636. Schneider Terézia
637. Szilbereisz János
638. Szilbereisz János

639. Strifler György
640. Geisel Erzsébet
641. Klingler Gyuláné
642. Klinger Irén
643. Strifler Jánosné
644. Hack Ferenc
645. Hack Ferencné
646. Bagi Károlyné
647. Szilbereisz Sebestyén
648. ifj. Szilbereisz Sebestyén
649. Szilbereisz Katalin
650. Niedermayer József
651. Niedermayer Józsefné
652. Hack János
653. Hack Jánosné
654. Krausz Bálint
655. Zellner Mihály
656. Zellner Mihályné
657. Zellner Mihályné
658. ifj. Zellner Mihály
659. Zellner Anna
660. Stapf Gáspár
661. Stapf Gáspárné
662. Stapf Gáspár ifj.
663. Stapf József
664. Bender József
665. Bender Józsefné
666. Hack Antalné
667. Hack Ferenc
668. Hack Adám
669. Kaupert József
670. Kaupert Józsefné
671. Kaupert Józsefné
672. Kaupert György
673. Kaupert Franciska
674. Strifler János
675. Strifler Jánosné
676. Strifler Józsefné
677. Strifler Julianna
678. Engelhardt János
679. Engelhardt Jánosné
680. Hoffmann Jánosné
681. Hoffmann József
682. Hoffmann Ferenc
683. Engelhardt Adám
684. Engelhardt Adámné
685. Singer Márton
686. Singer Mártonné
687. Singer Márton
688. Singer Teréz
689. Singer Antal
690. Brandt János
691. Brandt Jánosné
692. Brandt Anna
693. Brandt János
694. Stumpf Péter
695. Stumpf Péterné

696. Stumpf Anna
697. Stumpf József
698. Stumpf Adám
699. Pfanczer Franciska
700. Pfanczer Erzsébet
701. Pfanczer Rozália
702. Zeitler József
703. Zeitler Józsefné
704. Zeitler Anna
705. Bojeczán József
706. Mager Menyhért
707. Strifler Sebestyén
708. Strifler Sebestyén
709. Strifler Katalin
710. Singer Mihályné
711. Engelhardt Ferencné
712. Engelhardt Ferenc
713. Hoffmann Ferencné
714. Hoffmann Franciska
715. Kráder Ferenc
716. Kráder Ferencné
717. Brandt Adám
718. Brandt Adámné
719. Brandt Adám
720. Brandt Teréz
721. Brandt Éva
722. Hoffmann András
723. Hoffmann Andrásné
724. Hoffmann György
725. Hoffmann József
726. Hoffmann Antalné
727. Durst Jánosné
728. Durst György
729. Post Adámné
730. Szilbereisz Teréz
731. Höhn Adám
732. Höhn Adámné
733. Klemm Györgyné
734. Klemm Ferenc
735. Dittmann Ferenc
736. Dittmann Ferencné
737. Singer Józsefné
738. Strifler Vendel
739. Strifler Vendelné
740. Strifler Ferenc
741. Braun Gáspárné
742. Braun Adám
743. Braun Teréz
744. Braun Jánosné
745. Braun József
746. Emenet Adám
747. Emenet Adámné
748. Emenet Istvánné
749. Reisz Alajos
750. Reisz Alajosné
751. Reisz Anna
752. Reisz Ferenc

753. Mittnacht Vendel
754. Mittnacht Vendelné
755. Mittnacht Franciska
756. Ament Jánosné
757. Ament Ferenc
758. Ament József
759. Ament Vendel
760. Niedermayer Gáspárné
761. Niedermayer János
762. Niedermayer Franciska
763. Engelhardt Adám
764. Engelhardt Adámné
765. Engelhardt Adám
766. Zöllner Sebestyén
767. Zöllner Teréz
768. Zöllner Lújza
769. Singer Miksáné
770. Singer Lújza
771. Singer Frigyes
772. Braun Jánosné
773. Barun Borbála
774. Braun Veronika
775. Braun József
776. Krausz Józsefné
777. Krausz Antal
778. Mager Andrásné
779. Mager Irén
780. Mager Erzsébet
781. Strifler György
782. Strifler Györgyné
783. Strifler Ferencné
784. Strifler Teréz
785. Engelhardt Bálintné
786. ö. Faulhaber Györgyné
787. ö. Stumpf Józsefné
788. Stumpf Katalin
789. Stumpf Márton
790. Stumpf Lajos
791. Hammer János
792. Hammer Jánosné
793. Hack Hermán
794. Hack Erzsébet
795. Ruck János
796. Braun Anna
797. Ruck Ferenc
798. Ruck Vendelné
799. Adám József
800. Adám Józsefné
801. Schreier Józsefné
802. Adám Ferenc
803. ? József
804. Niedermayer Vendel
805. Niedermayer Vendelné
Niedermayer
Gottfriedné
Niedermayer
Gottfried

808. Niedermayer Ferenc
809. Zielbauer Miksa
810. Zielbauer Miksáné
811. Zielbauer Jánosné
812. Zielbauer Ferenc
813. Zielbauer János
814. Adám Józsefné
815. Adám József
816. Schreier Simon
817. Schreier József
818. Schreier Magdolna
819. Schreier Simonné
820. Schreier József
821. Durst Gáspárné
822. ö. Faulhaber Adámné
823. Durst József
824. Durst Gáspár
825. Brandt Ferenc
826. Brandt Ferencné
827. Schmidt Vendelné
828. Ferenczi János
829. Ferenczi Jánosné
830. Ferenczi Éva
831. Hoffmann Jánosné
832. Hoffmann Franciska
833. Hoffmann József
834. Höhn Alajos
835. Höhn Alajosné
836. Adám Jánosné
837. Engelhardt Istvánné
838. Engelhardt Erzsébet
839. Engelhardt István
840. Engelhardt Adám
841. Engelhardt Adám
842. Engelhardt Adámné
843. Braun Adám
844. Braun Adámné
845. Mahler Miksáné
846. Krausz Andrásné
847. Krausz Teréz
848. Zoltán György
849. Zoltán Györgyné
850. Zoltán Ferenc
851. Zoltán György
852. Schreier Vendelné
853. Schreier János
854. Schreier Anna
855. Szilbereisz Jakab
856. Szilbereisz Jakabné
857. Hoffmann Ferencné
858. Hoffmann Teréz
859. Hoffmann Ferenc
860. Hoffmann Teréz
861. Strifler György
862. Strifler Györgyné
863. Szilbereisz Józsefné
864. Szilbereisz Ferenc

865. Leiszt Györgyné
866. Leiszt Mártonné
867. Leiszt József
868. Leiszt Ferenc
869. Leiszt György
870. Singer Jánosné
871. Kiefer Flórián
872. Kiefer Flóriánné
873. Kiefer Vendel
874. Kiefer Franciska
875. Singer Gergelyné
876. Kiefer Anna
877. Hoffmann Antal
878. Hoffmann Antalné
879. Szilbereisz Józsefné
880. Hoffmann Gáspárné
881. Hoffmann Ferenc
882. Hoffmann Ferencné
883. Engelhardt Flóriánné
884. Engelhardt Teréz
885. Engelhardt Jánosné
886. Engelhardt Éva
887. Engelhardt János
888. Engelhardt Józsefné
889. Reisz Adám
890. Rosenacker Anna
891. Zielbauer György
892. Zielbauer Györgyné
893. Zielbauer Józsefné
894. Zielbauer József
895. Zielbauer Szabina
896. Durst Alajos
897. Durst Alajosné
898. ö. Engelsdorfer Alajosné
899. Engelsdorfer Alajos
900. Hack Jánosné
901. Hack Franciska
902. Strifler Ferenc
903. Strifler Ferencné
904. Kiefer Mihály
905. Kiefer Mihályné
906. Kiefer Györgyné
907. Kiefer Anna
908. Kiefer Alojzia
909. Szilbereisz Józsefné
910. Szilbereisz Erzsébet
911. Klemm Istvánné
912. Klemm Terézia
913. ö. Klemm Györgyné
914. Brandt János
915. Brandt Jánosné
916. Hoffmann Lujza
917. Adám József
918. Adám Józsefné
919. Kottner Adámné
920. Zellner Hermanné
921. Zellner Ferenc

922. Sneider József
923. Engelhardt József
924. Engelhardt Józsefné
925. Engelhardt Miksa
926. Engelhardt Miksáné
927. Ruck Mártonné
928. Ruck Szabina
929. Sneider Anna
930. Sneider Antal
931. Sneider Adámné
932. Hammer Vendelné
933. Dispán Adámné
934. Dispán Ferenc
935. Dispán Adám
936. Poszt Antal
937. Poszt Antalné
938. Hack Ferencné
939. Poszt Józsefné
940. Poszt Éva
941. Poszt Antal
942. Sneider Ferencné
943. Sneider Erzsébet
944. Emenet Ferenc
945. Emenet Ferencné
946. Emenet József
947. Zellner Józsefné
948. Zellner Szabina
949. Ruck Alajos
950. Ruck Alajosné
951. Ruck Erzsébet
952. Putzig József
953. Putzig Józsefné
954. Mittnacht Sebestyén
955. Mittnacht Sebestyénné
956. Mittnacht József
957. Alter Ferencné
958. Hack Antalné
959. Hack János
960. Hack Katalin
961. Hammer Sebestyén
962. Hammer Sebestyénné
963. Hammer Teréz
964. Zeitler Benedek
965. Zeitler Benedekné
966. ifj. Zeitler Benedekné
967. Zeitler Antal
968. Zeitler Józsefné
969. Zeitler Andrásné
970. Zeitler József
971. Mahler Benedekné
972. Putzig Adámné
973. Putzig József
974. Putzig Erzsébet
975. ö. Hack Ferencné
976. Hack Szabina
977. Hack Ferenc
978. Braun Ferenc

979. Hack Jakabné
980. Hack Vilmos
981. Engelhardt Mihály
982. Engelhardt Mihályné
983. Kratochvill Károly
984. Kratochvill Károlyné
985. Hack Jakab
986. Sch?idt Mihály
987. Mittnacht János
988. Mittnacht Jánosné
989. Zeitler Sebestyén
990. Zeitler Sebestyénné
991. Demeter Pálné
992. Demeter Mihály
993. Zeitler Ferencné
994. Kottner Adámné
995. Kottner Magdolna
996. ö. Krausz Mártonné
997. Engelsdorfer Józsefné
998. Engelsdorfer János
999. Braun Józsefné
1000. Braun Teréz
1001. Braun József
1002. Braun Borbála
1003. Mahler János
1004. Mahler Jánosné
1005. ifj. Mahler Jánosné
1006. Mahler János
1007. Mahler Zsuzsanna
1008. Simon Pál
1009. Simon Pálné
1010. Simon Pál
1011. ö. Braun Jakabné
1012. Braun Erzsébet
1013. Schreier Józsefné
1014. Schreier József
1015. Schmidt Vendelné
1016. Geisel András
1017. Geisel Éva
1018. Geisel Andrásné
1019. Elekes Ferenc
1020. Elekes Ferencné
1021. Elekes János
1022. Krausz Jánosné
1023. Krausz József
1024. Krausz Julianna
1025. Bogár Józsefné
1026. Bogár János
1027. ö. Bogár Jánosné
1028. Hoffmann József
1029. Hoffmann Józsefné
1030. Hoffmann József
1031. Hoffmann József
1032. Hoffmann Józsefné
1033. Schmidt Adámné
1034. Schmodt Franciska
1035. Hoffmann Jánosné

1036. Braun György
1037. Braun Györgyné
1038. Hammer József
1039. Hammer Józsefné
1040. Hammer Franciska
1041. Brandt Ferenc
1042. Brandt Ferencné
1043. Brandt József
1044. Brandt Alojzia
1045. Brandt Éva
1046. Szilbereisz Lajosné
1047. Szilbereisz Anna
1048. Szilbereisz Gottfridné
1049. ö. Striffler Józsefné
1050. Adám Józsefné
1051. Adám József
1052. Schneider Vendel
1053. Schneider Antalné
1054. Hoffmanna Adám
1055. ö. Hack Józsefné
1056. Schreier Sebestyén
1057. Schreier Sebestyénné
1058. Geisel Józsefné
1059. Geisel Anna
1060. Geisel József
1061. Haász György
1062. Haász Györgyné
1063. ö. Haász Jánosné
1064. Hack Adám
1065. Hack Adámné
1066. Ferenczi István
1067. Ferenczi Istvánné
1068. Ferenczi Lajos
1069. Hoffmann György
1070. Hoffmann Györgyné
1071. Hoffmann Éva
1072. ö. Reisz Jánosné
1073. Reisz Bálintné
1074. Reisz Teréz
1075. Reisz Julianna
1076. Mahler Adám
1077. Mahler Mihályné
1078. Mahler Adámné
1079. Mahler Éva
1080. Rosenicker János
1081. Rosenicker Jánosné
1082. Schrifler György
1083. Schrifler Györgyné
1084. Dispán Gáspárné
1085. Dispán János
1086. Mahler Sebestyén
1087. Mahler Sebestyénné
1088. Braun Mártonné
1089. Braun Ferenc
1090. Schreier József
1091. Schreier Józsefné
1092. Schreier Jánosné

1093. Schreier Franciska
1094. Dispán Gáspár
1095. Dispán Gáspárné
1096. Niedermayer Jánosné
1097. Ruck Adámné
1098. Ruck Éva
1099. Strifler Mátyásné
1100. Strifler Erzsébet
1101. Engelsdorfer János
1102. Engelsdorfer Jánosné
1103. Engelsdorfer Anna
1104. Engelsdorfer Jánosné
1105. Geisel Lujza
1106. Geisel Erzsébet
1107. Kratochvill Ferenc
1108. Kratochvill Antalné
1109. Kratochvill Franciska
1110. Strifler Józsefné
1111. Strifler Erzsébet
1112. Strifler Teréz
1113. Schreier Adám
1114. Reisz Veronika
1115. Schmidt György
1116. Schmidt Györgyné
1117. Schmidt Lujza
1118. Schmidt Adám
1119. Reisz Márton
1120. Reisz Mártonné
1121. Kiefer Sebestyén
1122. Kiefer Mihály
1123. Mittnacht Ferencné
1124. Mittnacht Ferenc
1125. Mittnacht József
1126. Paladies Adám
1127. Paladies Adámné
1128. Schneider Sebestyén
1129. Schneider Sebestyénné
1130. Schreier György
1131. Hack Vendel
1132. Leiszt Anna
1133. Leiszt Szabina
1134. Ruck Ferenc
1135. Ruck Ferencné
1136. Ruck Sebestyén
1137. Kráder Jakab
1138. Kráder Jakabné
1139. Zeitler Antal
1140. Zeitler Antalné
1141. ifj. Zeitler Antal
1142. Zeitler Anna
1143. Reisz Vendel
1144. Reisz Vendelné
1145. Reisz Adám
1146. Reisz Magdolna
1147. Reisz Veronika
1148. Reisz Franciska
1149. Hack Ferenc

1150. Hack Ferencné	1181. Hammer Jakab	1211. Zellner Hermann
1151. Zeitler Lajos	1182. Hammer Jakabné	1212. Zellner Ádám
1152. Zeitler József	1183. Schreier Adámné	1213. Ruck Vendel
1153. Zeitler Józsefné	1184. Schreier Ádám	1214. Ruck Vendelné
1154. Strifler Mihály	1185. Kisalmási Györgyné	1215. Zeittler Jánosné
1155. Strifler Mihályné	1186. Eder Miksa	1216. Zeittler Franciska
1156. Strifler Ferenc	1187. Braun Ádám	1217. Zeitler János
1157. Strifler Ferencné	1188. Braun Adámné	1218. Zeitler Vendel
1158. Strifler Veronika	1189. Braun Veronika	1219. Hack János
1159. Strifler Erzsébet	1190. Braun Ádám	1220. Hack Jánosné
1160. Zeitler Ferenc	1191. Engelhardt György	1221. Szilbereisz Ferencné
1161. Zeitler Ferencné	1192. Engelhardt Györgyné	1222. Szilbereisz Erzsébet
1162. Mittnacht Józsefné	1193. Durst János	1223. Szilbereiszt Teréz
1163. Mittnacht János	1194. Durst Jánosné	1224. Hammer Ádám
1164. Geisel Gottfried	1195. Durst Teréz	1225. Hammer Adámné
1165. Geisel Gottfriedné	1196. Durst János	1226. Hammer Ádám
1166. Geisel Antal	1197. ö. Haubonreich Vendelné	1227. Fakkermann Mária
1167. Hack György	1198. Klemm Veronika	1228. Braun György
1168. Hack Ádám	1199. Strifler Jánosné	1229. Braun Károly Mihály
1169. Dispán Ádám	1200. ö. Strifler Jánosné	1230. Braun Ferenc József
1170. Dispán Adámné	1201. Zellner István	1231. Kaupert Simonné
1171. Singer Erzsébet	1202. Zellner Istvánné	1232. Kaupert Erzsébet
1172. Zielbauer Ferenc	1203. Zellner Magdolna	1233. Stiffler Ádám
1173. Zielbauer Ferencné	1204. Ruck András	1234. Stiffler Adámné
1174. Zielbauer Veronika	1205. Ruck Andrásné	1235. Metz János
1175. Zielbauer Anna	1206. ifj. Ruck András	1236. Metz Jánosné
1176. Zielbauer Ferenc	1207. Ruck Erzsébet	1237. Zeittler Teréz
1177. Zielbauer Teréz	1208. Zellner Adámné	1238. Zeittler Ferenc
1178. Zielbauer Rozália	1209. Zellner Erzsébet	1239. Ruck János
1179. Zielbauer József	1210. Zellner Julianna	1240. Bojeczán György
1180. Zielbauer Ádám		1241. Bojeczán György

FÜGGELÉK

NEMZETKÖZI EMLÉKKONFERENCIA 2020. NOVEMBER 20.

BEREGSZÁSZ, EURÓPA-MAGYAR HÁZ

PROGRAM

SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET UNE U MOTI MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK

GULÁG–GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA, 2020:
emlékezetpolitika, kutatás, tényfeltárás...
címmel tudományos konferenciát szervez
2020. november 20-án, pénteken, 11 órától
a beregszászi Európa-Magyar Házban
(Beregszász, Széchenyi u. 59B.)

ELŐZETES PROGRAM

I. EMLÉKEZÉS

Az emlékkonferencia megnyitása: **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, az emlékkonferencia levezető elnöke

Megemlékezés: mécsesgyújtás, közös ima a mártírok lelki üdvéért a történelmi egyházak képviselőinek közreműködésével.

II. PREZENTÁCIÓK, MŰHELYBESZÁMOLÓK, SZAKMAI KUTATÁSOK, TÉNYFELTÁRÁSOK ISMERTETÉSE

Dr. Zékány Krisztina: „Élni kell, élni muszáj” *A GULÁG–GUP-VI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2019* című gyűjteményről.

Dr. Zubánics László: *Dupka György: A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946. György Dupka. A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and*

Beke Mihály András: *Az erdélyi magyarok 56-ja, megtorlása, a román Gulág-táborokba hurcolása.*

Dr. Molnár D. Erzsébet történész, PhD. (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docense: *A kárpátaljai görögkatolikus magyarság és a málenkij robot.*

Marosi István görögkatolikus pap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász) „*Mert szeretetre van szükség, hogy ... szenvedés után megbékéljenek a lelkek...*” – *Ortutay Jenő (1889-1950) – áldozópap, politikus, mártír*

Dr. Dupka György történész, PhD. (Ungvár), *Magyar-ukrán csoportos megmozdulások Kárpátalján 1953-1956 között*

Meskó János (Ungvár) helytörténész, *Újabb adatok a 75 éve kivégzett Demjanovich Péter Pál rabói g. k. papról, kanonokról a magyar országgyűlés felsőházi tagjáról.*

Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának végzős hallgatója, *A nagyszőlősi és a felső-tisza-vidéki sváb nők internálása 1944–1945 fordulóján a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján*

13.00 Kérdések, hozzászólások, zárzó.

2020. november 15., péntek, délutáni program

14.00. csöndes koszorúzás a sztálini megtorlás *beregszászi emlékművénél.*

Fő támogatónk: a Bethlen Gábor Alapítvány
(Ügyintéző: **Fuchs Andrea:** Infó: E-mail: cherk47@gmail.com,
dupkagyorgy@gmail.com, mob. 067-717-63-08.,
067-476-38-96., facebook, „belső” üzenetek)

***

2020. november 20. A Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének (UNE UMOTI) Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke szervezésében Beregszászon, az Európa-Magyar Ház konferenciatermében *Emlékezetpolitika, kutatás, tényfeltárás* címmel megrendezésre került a GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma. A konferenciát a KMMI Facebook-oldalán élőben is sugározták. Köszöntő beszédet mondott **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke,

aki az eredmények felsorolása után említést tett arról, hogy ismeretlen barbárok négy alkalommal pusztítottak, okoztak károkat. Az emlékfalra felszerelt szabadtéri kiállítás anyagát leszaggatták, a magyar országgyűlési képviselők emlékkeresztjét ledöntötték. A helyreállítási munkálatok jelenleg is folynak. Magyarország Ungvári Főkonzulátusa támogatásával a szabadtéri kiállítási anyag elkészült, felszerelésére 2021 tavaszán kerül sor. A Kárpátaljai Szövetség anyagi támogatásával készül, és hamarosan üzembe helyezik a térfigyelő rendszert is.

Dr. Zékány Krisztina, az UNE Magyar Filológiai Tanszékének vezetője *Élni kell, élni muszáj – A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2019* című gyűjteményt mutatta be, majd **dr. Zúbánics László** az UNE UMO TI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője Dupka György *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946* című munkájának magyar és angol nyelvű kiadását elemezte, kiemelve: a kötet értékét az adja, hogy a szerző tudományos szinten és igénnyel dolgozta fel választott témáját, így a munka hiteles hivatkozási forrásul szolgál a kutatók számára.

Beke Mihály András író, Magyarország beregszászi külképviseletének konzulja *Az erdélyi magyarok 56-ja* című előadásában a forradalom és szabadságharc romániai visszhangját, az azt követő megtorlásokat foglalta össze.

Dr. Molnár D. Erzsébet, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője *A kárpátaljai görögkatolikus magyarság és a málenyikij robot* című tanulmányát ismertette. A fiatal kutató újszerű eszközökkel tárta fel a témát, s az így kapott eredményeit osztotta meg a hallgatósággal.

„Mert szeretetre van szükség, hogy... szenvedés után megbékéljenek a lelkek...”, **Marosi István** görögkatolikus pap ezt választotta azon értekezése mottójául, amelyben Ortutay Jenő (1889–1950) áldozópap, politikus, mártír életútját idézte fel. A görögkatolikus kanonok, szentszéki tanácsos, magyar országgyűlési képviselő 1928-tól 1938-ig Be-

regzsász városbírója volt. 1945-ben a szovjet hatóságok 10 év kényszer-munkára ítélték, a lágerben halt meg.

Dr. Dupka György újabb kutatásairól számolt be, amelyek során az 1953–1956 közötti kárpátaljai magyar és ukrán csoportos megmozdulásokat tárta fel.

Meskó János történész, a Sztálinizmus Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeumának igazgatója a 75 éve kivégzett Demjanovich Péter Pál rahói görögkatolikus papról, kanonokról, a magyar országgyűlés felsőházi tagjáról értekezett.

Bimba Brigitta, a a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának végzős hallgatója *A nagyszőlősi és a felső-tisza-videki sváb nők internálása 1944–1945 fordulóján a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján* című kutatásának eredményeit osztotta meg az érdeklődőkkel.

Az előadások után a konferencia résztvevői felavatták és megkoszorúzták az életmentő, meghurcolt nők emléktábláját, amelynek felirata a következő:

A HÁBORÚ SORÁN, A LÁGEREKBE ÉS A LAKÓHELYEIKEN MEGERŐSZAKOLT, SZOVJETEK ÁLTAL ELHURCOLT KÁRPÁT-MEDENCEI NŐK EMLÉKÉRE.

MÉLYSÉGES TISZTELETTEL FŐT HAJTVÁ A SZERET-
TEIKÉRT AGGÓDÓ, CSALÁDFENNTARTÓ, ÉTELT HOR-
DÓ, CSOMAGKÜLDŐ MAGYAR ASSZONYOK, LÁNYOK
ELŐTT, AKIK SOK SZÁZ LÁGERBE ZÁRT, ÉHEZŐ RAB
ÉLETÉT MENTETTÉK MEG A BIZTOS HALÁLTÓL.
EMLÉKÜK LEGYEN ÖRÖKKÉ ÁLDOTT!

ÁLLÍTTATTA:

Gulág-Gupvi kutatók nemzetközi fóruma

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet

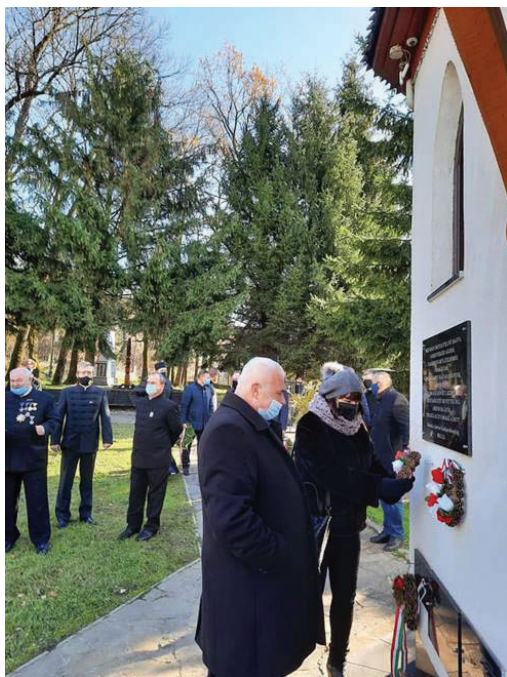
2020. 11. 20.

Végezetül csöndes koszorúzásra került sor a sztálini megtorlás beregszászi emlékművénél. Magyarország beregszászi konzulátusa nevében **Békésyné dr. Lukács Angéla** konzul vett részt a megemlékezésen.

MEGEMLÉKEZÉS, KOSZORÚZÁS,
EMLÉKTÁBLÁK AVATÁSA
A SZOLYVAI EMLÉKPARKBAN,
2020. NOVEMBER 21.

2020. november 21. Rendhagyó megemlékezést tartottak a Szolyvai Emlékparkban. Tekintettel a járványhelyzetre, ebben az évben az Emlékparkbizottság rövid felszólalásokkal és a történelmi egyházak képviselőinek közös imamondásával emlékezett a kárpátaljai magyarok és németek 1944 őszén bekövetkezett tragédiájára, valamint a sztálini terror ártatlan áldozataira. Mindenekelőtt a Mártírok kápolnájának harangját szólaltatták meg az áldozatok emlékére, majd **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára és **Mitro Henrietta** szolyvai pedagógus felavatta a szeretteikért aggódó, családfenntartó, ételhordó, csomagküldő, meggyalázott magyar asszonyok és lányok tiszteletére állított táblát, akik sok száz szovjet lágerbe zárt, éhező rab életét mentették meg a biztos haláltól. Rájuk **Dupka György** emlékezett. Elmondta: sok esetben a kegyetlen katonák vagy elkobozták tőlük az ennivalót, vagy meggyalázták a magyar nőket. – Hősök voltak ezek az asszonyok, hiszen ezreknek mentették meg az életét, sőt, amikor elvitték innen a túlélőket, csomagokat küldtek utánuk a légerekbe – fejtette ki, majd hozzátette, hogy jövőre azon asszonyok névsorát szeretnék elkészíteni, akik nem tértek haza a légerekből.

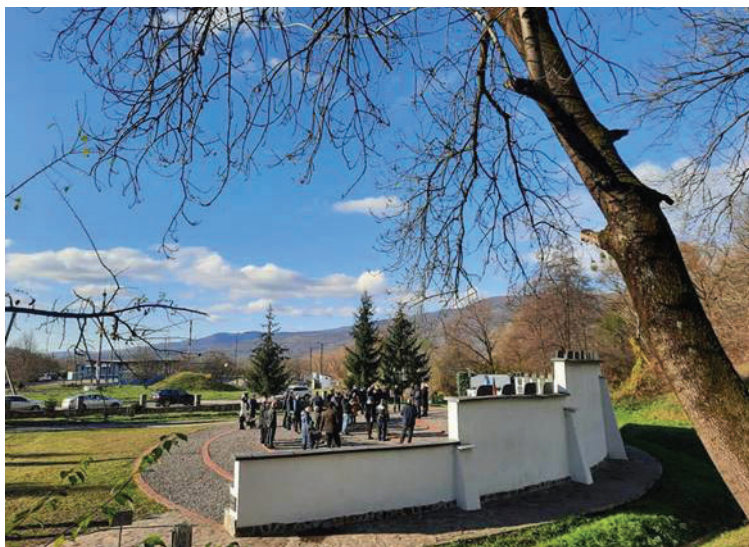

A megemlékezés a Siratófal előtt folytatódott. **Dr. Tóth Mihály** röviden beszámolt az emlékparkbizottság ez évi tevékenységéről. A testület vezetője megemlítette a kiadásra került könyveket. Mint elmondta, készül a park megújított biztonsági kamerarendszere és közvilágítása. Szólt a korábbi sajnálatos rongálásokról is. A jelenlévők egyperces néma csenddel emlékeztek meg Vass István alapító tagról, egykori gondnokról. Viszont a tagság meg is újult, immár **Molnár János** római katolikus esperes-plébános, **Marosi István** görögkatolikus parochus, **Dávid Árpád** református lelkipásztor, **Homoki Zoltán** szolyvai vállalkozó és **Meskó János** történész lettek az emlékparkbizottság új tagjai. **Kállay Karolina** szatmárnémeti helytörténész, **Köteles László**, a Csemadok általános alelnöke, valamint **Tilki Attila**, a magyar parlament képviselője személyében tiszteletbeli tagokkal is bővült a testület.

Dávid Árpád református lelkész és **Marosi István** görögkatolikus parochus közös imája után a jelenlévők elhelyezték koszorúikat az emléktáblánál, mécses gyújtottak, főt hajtottak az elesettek emléke előtt.

Megtisztelték jelenlétükkel a megemlékezést **Olga Valerijivna Tvarina**, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal helyettes vezetője, **Lyah Sándor**, Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Nemzetiségi és Vallásügyi Főosztályának vezetője, **Buhajla József**, Magyarország ungvári külképviseletének főkonzulja, **Szilágyi Mátyás**, Magyarország beregszászi külképviseletének főkonzulja, **dr. Legény Zsolt** és **Velez Árpád** MSZP-politikusok, **Spenik Sándor**, az UNE Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének igazgatója, **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke, **Gajdos István**, az UMDSZ elnökségi tagja, a középszintű szervezetek vezetői, megválasztott önkormányzati képviselői: **Tóth Miklós**, **Horváth László** és mások, **Kiss András**, a KMKSZ Szolyvai Szervezetének elnöke és aktivistái, továbbá **Petneházy Gyula**, a Kijevi Magyarok Egyesületének elnöke, **v. h. Sepa János**, a Vitézi Rend kárpátaljai törzskapitánysága küldöttsége és mások. A megemlékezés koszorúzással ért véget.

GULÁG-GUPVI-EMLEKEZETPOLITIKA: FONTOSABB KÁRPÁTALJAI ESEMÉNYEK, MEGVALÓSULT PROJEKTEK, 2020

2020. február 24. A Kommunizmus Bűnei Alapítvány (elnök: **Eötvös Péter**) megemlékezést és koszorúzást szervezett a Ferencvárosi Pályaudvarnál található Málenkij Robot Emlékhelyen. A megemlékezésen a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Dupka György** felelős titkár is fejet hajtott a kommunizmus áldozatainak emléke előtt. Beszédet mondott **dr. Szerencsés Károly** történész és **dr. Rétvári Bence** parlamenti államtitkár (EMMI).

2020. február 24–25. A kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából – a Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (elnök: **Nagyné Pintér Jolán**) meghívására – a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Dupka György** felelős titkár is elhelyezte a tisztelet koszorúit Budapesten, a Honvéd téren a világ első GULÁG-emlékművénél. Beszédet mondott **dr. Latorcai Csaba** közigazgatási államtitkár (EMMI). Másnap a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében *Kényszerű rabság, kettétört sorsok, jelöletlen sírok* című nemzetközi konferencia zajlott le, ahol ismert anyaországi, erdélyi és felvidéki GULÁG-GUPVI kutatók tartottak előadást.

2020. február 25. A Kossuth Rádióban, 11:07 kezdettel elhangzott *A Hely: A szolyvai haláltábor* c. műsor. A szerkesztő **Vágner Mária**, a műsorvezető **Farkas Erika**, akinek kárpátaljai riportalanyai **Zubánics László, Dupka György, Popovics Béla, Matl Péter, Vass István** voltak. *„Hallottak-e arról, hogyan játszotta át Beneš Kárpátalját, a Trianonban Csehszlovákiának ítélt régiót a Sztálinnak, cserében azért, hogy kitelepíthesse a magyarokat és a németeket? De a Kárpátalján élők még rosszabbul jártak! Vendéglátóink elmesélik azt a tragédiát, amely szinte minden itteni családot érintett. A kisbíró kidobolta, hogy*

a magyar és sváb férfiaknak könnyű, háromnapos munkára, "málenkij robot"-ra kell menni. Sok helyről meleg ruha, élelem nélkül, nótaszóval vonultak az emberek, hiszen mi az a három nap? Amikor az asszonyok meglátták a menet mellett a puskás katonákat, már tudták, hogy nagy a baj, és az utcák megteltek visítással. A szolyvai gyűjtőtáborban éhezés volt, elviselhetetlen hideg és iszonyú tömeg. És az emberek közt nemso-kára aratni kezdett a flekktífusz, a hastífusz, de sokan egyszerűen éhen haltak. Aki túlélte a borzalmakat, azt innen vitték a Szovjetunió különböző részeire kényszermunkára. Ez a hely az ittenieknek a gyász, a magyar holokausz szinonimája... A tábor helyén ma emlékpark van, és a fekete táblákon véget nem érő sorokban ott az áldozatok neve, akikre ma már lehet, és kell is emlékezni."

(A 2013.06.04-i adás ismétlése a kommunizmus áldozatainak emléknapján. <https://mediaklikk.hu/kossuth-radio/cikk/2020/02/24/a-hely-a-szolyvai-halaltabor/?fbclid=IwAR2F9CjItc3k2dXgBjKveBUO2JYA6StsqoYe1bgoxbUCHQQAk75d5qN7nMI>)

2020. február 25. A kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából Budapesten, a Magyarország Háza kulturális centrum több részből álló programot (kiállítás, előadás, filmbemutató) szervezett. A rendezvény résztvevőit **Teszár Hedvig**, a Magyarország Háza munkatársa köszöntötte. **Kurkó József Kristóf** színművész **Pál Lajos Felvidéki kopjafák** című megzenésített versének előadása után **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára megnyitotta *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben* című Ungvárról elhozott kiállítást. A megemlékezést **Kurkó József Kristóf** alkalomhoz illő dalok eléneklésével zárta. A program a Széchenyi teremben folytatódott, ahol **Dupka György** történész *Ez történt Kárpátalján... Magyarsors: erőszakos szovjetizálás, elhurcolás, megtorlás és emlékezetpolitika* címmel, **Bobrowszky Annamária**, a Máramarosszigeti Börtönmúzeum munkatársa *Az emlékezet mint igazságszolgáltatás* címmel tartott előadást. Végezetül sor került a **dr.**

Havasi János novellája alapján készült *Örök tél* című történelmi filmdráma vetítésére. A rendezvényt mások mellett megtisztelte jelenlétével **Csibi Krisztina**, a Magyarság Háza igazgatója, **Szalipszki Endre** volt beregszászi magyar főkonzul is.

2020. február 27. Az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke, Magyar Filológiai Tanszéke és a Szolyvai Emlékparkbizottság az emléknapi kapcsán a Bercsényi Miklós Könyvtárban filmvetítést szervezett, amelyen bemutatásra került az *Örök tél* című több nemzetközi díjjal is elismert alkotás. A történet 1944 karácsonyán kezdődik, amikor a szovjet katonák egy dél-dunántúli sváb faluból elhurcolják a munkaképes nőket a Donyec-medence munkatáborába, ahol rabszolgamunkát végeznek a bányákban. A film igaz történeten alapul, **Havasi János** *Lánykák, az idő lejárt* című könyve nyomán készült. Rendezte **Szász Attila**, főszereplők **Gera Marina** és **Csányi Sándor**. Bevezető előadást tartott **dr. Dupka György** történész, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának (GKNT) tagja, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára.

2020. február 27. A kommunizmus áldozatainak emléknapi alkalmából Budapesten, a Kárpátaljai Szövetség székházában a hagyományos *Kárpátaljai Esték* februári rendezvényén a CLIÓ Intézet kutatója, **Kosztó Gyula** történész, doktorjelölt tartott előadást *Kárpátalja szovjetizálása, a magyar közösségek kolhozosítása (1945–1949)* címmel. Az est második részében sor került **Balogh József** *Kárpátalja nagyságai* című könyvének bemutatására, amely 64 Kárpátaljáról származó magyar–ruszin történelmi, művészeti, néprajzi, tudományos, sport- és kulturális személyiségről közöl rövid életrajzokat. A kiadvány a Fővárosi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat égisze alatt készült. A magyarul írt cikkeket **dr. Lyavinecz Marianna** elnök asszony fordította ruszin nyelvre. Az előszót **Ortutay Mária** irodalomtörténész írta.

2020. március 14. Ungvár Sahta kerületében van egy évtizedek óta zárva tartó sírkert, ahol a második világháborúban elesett magyar

honvédeken kívül első világháborús hantok is vannak. Cseh kezdeményezésre most azt tervezik, hogy emlékparkot létesítenek itt az első világháborúban elesett katonák hantjai felett. E sírkertben, amely a megyei kardiológiai központ szomszédságában van, az egykori Osztrák–Magyar Monarchia seregének 1300 hadfija alussza örök álmát. Osztrákok, magyarok, csehek és ki tudja, hány nemzet fiai ők. A múlt év áprilisában született meg az ungvári önkormányzat döntése az emlékpark létesítéséről. **Lukas Hudák** cseh építész pedig bemutatta az elképzelését a leendő parkról, amelynek vázolata a temetőben kihelyezett táblán is megtekinthető. A tervező szerint úgy alakítják ki az emlékhelyet, hogy abban valamennyi nemzet ott nyugvó fia egyforma tiszteletben részesüljön.

Magyar Napló folyóirat márciusi számában olvasható **Lengyel János dr. Tóth Mihállyal** készített interjúja. A neves kárpátaljai jogászal, egykori parlamenti képviselővel az ukrainai kisebbségeket sújtó oktatási és nyelvtörvényről, a kárpátaljai magyarság helyzetéről és kilátásairól beszélgetett.

* A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) értesítése szerint március folyamán a következő kiadványaink kerültek fel honlapjukra:

Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről*. Tanulmányok, esszék.

Örök mementó: Szolyva : A Szolyvai Emlékpark emlékkönyveibe írt bejegyzések gyűjteménye, 2000. 08. 15 - 2018. 04. 12. Összeállította: **Dupka György**. <https://mek.oszk.hu/20200/20299>

* Április folyamán a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) értesítése szerint a következő kiadványaink kerültek a MEK-be:

Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fáttya*

<https://mek.oszk.hu/20300/20307>

2020. június 13. Vandálok meggyalázták a Szolyvai Emlékpark siratófalának hátsó felületén elhelyezett szabadtéri kiállítás anyagát – tájékoztatta a helyi sajtót **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára. A háromnyelvű (ukrán, magyar, német) pannókat le-

szaggatták, megbecstelenítették. A park gondnoka, **Argyelán György** feljelentést tett az ügyben. A szolyvai rendőrség ismeretlen tettesek után nyomoz.

2020. június 26. A Lehoczky Tivadar nevét viselő Kárpátaljai Honismereti Múzeum alapításának 75. évfordulójára emlékeztek az ungvári vár udvarán. A rendezvényen részt vettek a megyei közigazgatás képviselői, meghívott vendégek és a múzeum munkatársai.

* Megtartotta soros ülését a Szolyvai Emlékparkbizottság. A fórum résztvevői úgy döntöttek, hogy idén, az elhurcolások 76. évfordulóján, november 21-én tartják meg az ökumenikus istentisztelettel egybekötött közös főhajtást. A szemle és a munkaiülés előtt a megjelent bizottsági tagok megemlékezést tartottak a meghurcolt magyar parlamenti képviselők emlékkeresztjénél. 75 évvel ezelőtt a szovjet katonai törvényszék és az ungvári Rendkívüli Bíróság koholt vádak alapján halálra ítélte és kivégeztette a beregszászi **Benda Kálmánt** (Beregszász, 1882 – Ungvár, 1945), a magyar országgyűlés felsőházának képviselőjét és **Demjanovich (Demjanovics) Péter** (Nagyberezna, 1869. július 17. – Ungvár, 1945. április 23.) rahói görögkatolikus parókus-esperest, kanonokot, az Országgyűlés örökös felsőházi tagját. Emlékbeszédet tartott **Szilágyi Mátyás** beregszászi magyar főkonzul. Ezt követően a történelmi egyházak lelkipásztorai mondtak imát az elhunytak lelki üdvéért. A megemlékezés koszorúzással ért véget.

A jelenlévő bizottsági tagok a Szolyvai Emlékparkban a szemlét és az ismeretlen tettesek által 2020. június 13-án megrongált pannók kárfelmérését megtartották. A pannók lecserélése mellett döntöttek, ezzel kapcsolatosan pénzügyi támogatást kérő levéllel fordulnak magyar kormányhoz. A parkszépítési programmal kapcsolatos észrevételeiket, javaslataikat külön határozatokban rögzítették.

A testület **dr. Tóth Mihály**, az emlékparkbizottság elnöke javaslatára felvette soraiba a történelmi egyházak delegált képviselőit (**Molnár János** beregszászi plébános-esperest, püspöki helynököt, **Maro-**

si István görögkatolikus papot, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatóját és **Dávid Árpád** református lelkészt), valamint **Meskó János** történészt, a Sztálinizmus Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeumának megbízott igazgatóját és **Homoki Zoltán** szolyvai vállalkozót. Egyúttal felkérte az ungvári és a beregszászi diplomáciai testület képviselőit, hogy kapcsolódjanak be a bizottság munkájába. A Szolyvai Emlékparkbizottság elfogadta a **Dupka György** felelős titkár által előterjesztett beszámolót a 2019-ben megvalósított fejlesztésekről, valamint a 2020-ban elvégzendő feladatok csomagtervét. A bizottság többek között kezdeményezi a park területén egy többfunkciós látogatóközpont felépítését is.

Az ülésen döntés született arról, hogy az idei hagyományos beregszászi emlékkonferenciát november 20-án, a központi megemlékezést november 21-én rendezik meg.

A Szolyvai Emlékpark, mint kegyeleti hely, a Kárpát-medence magyarságának egyik fontos zarándokhelyévé vált. Évente ezrek keresik fel, hogy fejet hajtsanak a Kárpát-medence 406 településéről elhurcolt 11 717 nevesített áldozat előtt.

* Az elsők között részesült *MMA életút-díjban* **Dupka György** író, történész. **Vashegyi Györgynek**, a Magyar Művészeti Akadémia elnökének értesítése szerint az MMA megtisztelő kitüntetéssel értékelte eddigi alkotói, kutatói, könyv- és folyóirat kiadói, kultúraszervezői tevékenységét.

2020. július 16. A Szolyvai Emlékparkbizottság kutatóműhelyének szakértői – **Dupka György** és a 84 éves **Alekszej Korszun** történész – Ungváron megbeszélést tartottak. Összeállították a GULÁG–GUPVI tárgykorú kéziratok kiadásának ütemtervét, kijelölték az újabb kutatási projekteket, és a GULÁG–GUPVI-kutatók november 20-án megrendezésre kerülő beregszászi nemzetközi fórumának, valamint a soron következő konferenciakötet előkészítésével kapcsolatos teendőket.

2020. július 20. Ismét megrongálták a Szolvyvai Emlékparkot. Ezúttal a siratófal hátoldalán elhelyezett szabadtéri kiállítás anyagának egy részét szaggatták le ismeretlen tettesek.

2020. július 20. Elkészült, nyomdába került és honlapunkra felkerült (<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/a-karpataljai-magyar-sag-nemetseg-elhallgatott-tragediaja-1944-1946>) a kétnyelvű, több mint 600 oldalas angol–magyar monográfiám – írta Facebook-bejegyzésében **Dupka György**. Könyvével emléket állít a GUPVI és GULÁG táborokba hurcolt és elhunyt magyar, német és más nemzetiségű embereknek. (Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946*. György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46*. Fordította: **dr. Ortutay Péter**. Felelős szerkesztő és lektor: **dr. Molnár Erzsébet**. Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2020).

2020. július 22. A Szolvyvai Emlékparkbizottság közleménye:

Felháborodással és sajnálattal vagyunk kénytelenek tájékoztatni a közvéleményt arról, hogy július 22-én ismét, immár harmadszor (első ízben folyó év június 13-án, másodszor két nappal ezelőtt, július 20-án) rongálta (rongálták) meg ismeretlen elkövető (elkövetők) a Szolvyvai Emlékparkban a siratófal hátoldalán elhelyezett, a magyar és német nemzetiségű férfiak elhurcolásának tragikus eseményeit és sztálini légerek borzalmaait bemutató pannókat.

Míg az első esetben csak kisebb, a helyszínen könnyen helyreállítható mértékben, második esetben már jelentősebben, harmadik alkalommal már helyrehozhatatlan mértékben károsodtak az Emlékpark létének lényegét ukrán, magyar és német nyelven bemutató eszközök. Immár kétséget kizáróan állítható, hogy nem természeti jelenség okozta sérülésről (melyben a rendvédelmi szervek első ízben vélték látni a károkozás okát), nem is véletlen, alkalom szülte csínytevésével, hanem szándékos rongálással, az Emlékpark tudatos károsításával állunk szemben. És

azt is állíthatjuk, ez utóbbi cselekmény azért történhetett meg, mert az erre hivatott szervek nem tudták (vagy nem is akarták) megtalálni, illetve azonosítani az elkövetőt, és e létesítményt védelméről sem gondoskodtak megfelelően.

A károsodás mértékére való tekintettel, kénytelenek vagyunk a Sira-tófal hátoldalán elhelyezett bemutató anyagot teljes egészében eltávolítani, és azokat újakra cserélni.

Immár sokadik alkalommal, szólítjuk fel a helyi rendvédelmi szervek vezetőit, és a megyei szintű feletteseit is, az elkövetők azonosítására, felelősségre vonására, és e létesítménynek, mint a törvény védelme alatt álló emlékműnek és kegyeleti helyszínnek megfelelő védelméről való gondoskodásra.

A közlemény aláírói: **Tóth Mihály** elnök és **Dupka György** felelős titkár.

2020. augusztus 24. „Felelősek vagyunk a jövőért, ezért emlékezünk a múltra!” – ezzel a mottóval került megrendezésre a totalitárius diktatúrák áldozatainak emléknapja a Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány szervezésében Budapesten, a Honvéd téri Gulág-emlékműnél. A megtisztelő meghívást elfogadva **Dupka György** felelős titkár a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében részt vett a rendezvényen. A vendégeket **Nagyné Pintér Jolán** elnök köszöntötte, majd a 90 éves **Hartmann Klára** Gulág-túlélő mondta el kálváriáját, aki Szibériában és Kazahföldön 9 évet élt rabságban. Élőszóval üzent a fiataloknak is, hogy „*őrizték meg törekeny szabadságunkat, legyenek felelősek egymásért, tegyenek a közért, tartsanak össze, becsüljék és hallgassák meg egymást, és bocsássanak meg az ellenük vétkezőknek*”. Ünnepi beszédet mondott **Szalay-Bobroviczky Vince** helyettes államtitkár (Miniszterelnökség). Közreműködött a Déryné Vándorszintársulat, a Magyar Honvédség vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár.

* Az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtár adminisztrátor könyvtárosának értesítése szerint a MEK-be került **Dupka György** a kárpát-

aljai magyarság, némettség 1944-1946 közti meghurcolását leíró GULLÁG-GUPVI témájú, ukrán nyelven is megjelent kötete. Zastosuvanniá principu kolektivnoi provini šodo ugorciv ta nímčiv Zakarpattá: Vikonanná postanov voennoi radi 4-go Ukraíns'kogo frontu u svitli donešen' NKVS 1944-1946 r... / Dupka György; fordító Lengyel Sándor.

<https://mek.oszk.hu/20900/20959>

2020. szeptember 4–6. A Kárpátaljai Szövetség a balatonföldvári Riviéra Park Hotelben tartotta hagyományos őszi találkozóját. A rendezvény alkalmat nyújtott arra, hogy a napokban megjelent kiadványok szerzői bemutassák azokat: **Botlik József** történész *Nemzetünket szolgálták*, **Ortutay Mária** irodalomtörténész *A szeretet ereje*, illetve **Dupka György** történész és **Kovács Sándor** a Kárpátaljai Szövetség támogatásával *Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképét* készítette el.

2020. szeptember 12–14. Sikeresen lezajlott a Debreceni Könyvhét, amelynek házigazdája a Kárpátia Könyvesház volt. Az Intermix Kiadót **Szöllősy Tibor** író képviselte *Álmait az ember* című kispróza-gyűjteményével. Összességében hat kárpátaljai író (**Dupka György**, **Kovács Eleonóra**, **Kótyuk Erzsébet**, **Marcásák Gergely**, **Szöllősy Tibor**, **Zselicki József**) új könyve került bemutatásra. A járvány lecsengését követően lehetőség lesz a Kárpátalja Házzal (Kisvárda) együttműködve újabb könyvbemutatók, szerzői délutánok megrendezése.

2020. szeptember 16. A Szolyvai Emlékparkbizottság **Tóth Mihály** elnök és **Dupka György** felelős titkár szervezésében őszi terepszemlét tartott. Az elkötelezetten magyarbarát **Ivan Lanyo**, Szolyva polgármesterének közreműködésével felújították a park területét. Rendbe hozták az ismeretlen vandálok által megbecstelenített Síratófal hátsó oldalát. Ide kerülnek a Magyarország Ungvári Főkonzulátusa által támogatott új kiállítási pannók, amelyek a kárpátaljai magyarság, némettség 1944–1946 között végbement, és a későbbiekben elhallga-

tott tragédiáját mutatják be ukránul, magyarul és németül. Kijelölték a térfelügyelő kamerák helyeit. A rendszer kiépítéséhez a Kárpátaljai Szövetség járult hozzá adománygyűjtéssel. Emléktáblát állítanak azoknak a hős, életmentő asszonyoknak, lányoknak, akik a szolyvai lágerbe zárt, éhhalállal küszködő hozzátartozókat (férjeket, apákat, fiúkat) élelemmel látták el. A vírusjárványtól függetlenül november 20-án GULÁG-GUPVI fórumot tartanak Beregszászban. Csendes megemlékezésre, koszorúzásra pedig november 21-én kerül sor a Szolyvai Emlékparkban 11 órai kezdettel.

2020. szeptember 18. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága Budapesten megtartotta soros összejövetelét. Kárpátaljáról online felületen **Bimba Brigitta** és **Dupka György** Gulág–Gupvi-kutató vett részt az ülés munkájában.

2020. szeptember 18–21. A hagyományos 91. Budapesti Ünnepi Könyvhét a vírusjárvány miatt virtuális térben zajlott le. Az MKKE online felületén elérhető a könyvheti címlista (https://unnepikonyvhet.hu/.../kony.../konyvheti_jegyzek_2020). A világhálóra felkerült az Intermix Kiadó 4 új könyve is:

Dupka György: A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946. György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.)

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/.../a-karpataljai-magyar-sag-nemetseg...>

2020. szeptember 19. Életének 92. évében elhunyt **Vass István**, a Szolyvai Emlékparkbizottság alapító tagja, aki az emlékpark gondnokaként több mint 20 évig felügyelt a létesítmény állagára. Minden felépített objektumának létrehozásában lelkesen közreműködött. Sokoldalú volt és készséges. A parkot felkereső túlélőkkel, hozzátartozókkal és turistákkal megtalálta a megfelelő hangot, érdekfeszítően tudott mesélni a kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiájáról,

hiszen a szomorú eseményeket kortanúként élte meg. A nagyszülősi születésű serdülő fiú 16 éves volt, amikor keresztapját és nagybátyját is elhurcolták háromnapos munkára, ők is a hírhedt szolyvai lágerben haltak meg. A rendszerváltás éveiben nevéhez fűződik a szórványban élő szolyvai magyarok érdekvédelmi szervezetbe tömörítése, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség, az UMDSZ helyi szervezetének létrehozása, évtizedeken át történő vezetése, a *Szolyvai Krónika*, a magyar óvoda és az elemi iskola elindítása, a lóval eltemetett honfoglalási harcok sírhelyére emelt emlékoszlop felállítása. Nyugodjék békében, emlékét megőrizzük.

2020. szeptember 28. Ungváron, a Néprajzi és Népi Építészeti Múzeum területén **Olekszij Petrov**, Kárpátalja kormányzója, **Fegyir Sándor**, az ungvári egyetem turisztikai tanszékének vezetője és mások jelenlétében megnyitották a honismereti ösvényt, a Transzilvániai (Erdélyi) kaput, a kultúra útját más nemzetiségek felé, amely a Kárpátalján, illetve a Kárpátokban évszázadok óta együtt élő őshonos népek (ukrán, ruszin, magyar, zsidó, svábnémet, szlovák, román, cigány stb.) békés együttélését, életvitelét meséli el az idelátogató turistáknak szabadtéri pannókra nyomtatott tényanyagokkal. A skanzen és Peter Mermelshteyin, a Kárpátaljai Zsidósövetség első elnöke (aki most az USA-ban él, és az ötlet lelkes támogatója) kúriája között megnyílt honismereti ösvény fontos állomása lesz a felújítás alatt lévő épület, ahol a vidék zsidóságát is bemutató múzeum létesül. A projekt megvalósításában **Dupka György** történész, a MÉKK elnöke is közreműködik. A kormányzó *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946* című magyarul, ukránul és angolul megjelent könyvét szívesen elfogadta, mint mondta, meg akarja ismerni a magyar közösség XX. századi múltját is.

2020. október 6. **Botlik József** *Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938–1944)* című könyvének bemutatójára került sor Buda-

pesten, a Polgárok Házában. A Keskenyúton Alapítvány kiadásában, a trianoni békediktátum 100. évfordulójára megjelent nagyformátumú történeti mű életrajzi lexikon és hiánypótló kézikönyv is egyben. **Dr. Botlik József** mintegy 75 éves adósságot törleszt. A visszatért felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi, valamint délvidéki területekről 1938 december végétől 1944–1945 fordulójáig az Országgyűlésben összesen 226 képviselő tevékenykedett, róluk ír. Az életrajzokban a személyes adatok mellett törvényhozó munkásságuk, sorsuk, életük végéig tartó megpróbáltatásai, küzdelmeik is visszatükröződnek. Többek között a kárpátaljaiaké, akik mártír halált szenvedtek, a szovjet hatóságok kivégezték őket, illetve a GULAG munkatáboraikban töltött időről. Köztük van **Bródy András** miniszterelnök, **Ortutay Jenő** görögkatolikus esperes, **Demkó Mihály** újságíró-lapszerkesztő, **dr. Fenczik István Béla** teológus, **Demjanovich Péter Pál** görögkatolikus esperes, kanonok és mások.

2020. október 7. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének Bercsényi könyvtárában a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban megjelent új könyvek prezentációjára került sor. Az író-olvasó találkozót **Zékány Krisztina** tanszékvezető nyitotta meg. Az elsőkötetes szalókai **Kovács Eleonóra** irodalmárt, a KVVIT tagját, kutatót, a történelem tanszék tanárát **Dupka György**, a könyvsorozat főszerkesztője mutatta be. A szerző érdekesítően beszélt az *Érzékelés* című könyvéről, amely elsősorban családtörténeti vonatkozású, azonban tartalmazza azokat a témaköröket, amelyek 2012–2020 között figyelmet követeltek: múlt és közelmúlt, történelem és irodalom (<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/erzekeles>).

Ezt követően **Dupka György** történész is ismertette magyar–angol nyelven megjelent monográfiáját: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946. György Dupka. A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46* (<http://kmmi.org.ua/.../a-karpataljai-magyarsag-nemetseg...>). Meg-

történet esetek alapján bemutatta a kollektív bűnösség elvének alkalmazását 1944 novemberében a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. határozatának végrehajtását az NKVD-iratok tükrében. A jó hangulatú találkozó kötetlen eszmecserevel zárult, sor került a könyvtárnak szánt ajándék-könyvek, az *Együtt* folyóirat idei első három számának átadására is.

2020. október 15–16. *Hadistr emlékhelyek és temetkezések a mi európai történelmi örökségünk* címmel nemzetközi tudományos emlékkonferenciát rendeztek az Ungvár Nemzeti Egyetemen az első világháborús hadisírok feltárásával és gondozásával foglalkozó «Memento bellum» civil szervezet, a Szinevéri Nemzeti Park és a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár szervezésében. **Jurij Fatula**, a szervezőbizottság elnöke felkérésére mások mellett **Dupka György** történész is elkészítette az *Első világháborús emlékek, emlékhelyek, hadisírok Kárpátalja magyarlakta településein* című beszámolóját. Másnap a konferencia résztvevői a Felsőszinevéren (Szinevirszka Poljana) részt vettek az osztrák–magyar hadsereg ott elesett katonáinak tiszteletére felállított emlékmű ünnepélyes avatóján.

2020. október 20. Szűk körben emlékeztek meg az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nevetlenfalui szimpatizánsáról, **II-
lés Józsefről**, a helyi iskola egykori oroszstanáráról, aki szórólappal hívta fel a figyelmet a pesti srácok tevékenységére. Nem sokkal azután bebörtönözték a szovjet hatóságok. A KMKSZ helyi alapszervezete, a nyugdíjasklub és **Oroszi József**, Nevetlenfalú polgármestere megkoszorúzták a helyi középiskola falán lévő emléktábláját.

2020. október 23. 1956 eseményeire és hőseire emlékeztek az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskolában a kilencedikes diákok **Szatmári-Kótyuk Mária** magyartanárnök vezetésével.

* A beregszászi vasútállomáson lévő emlékműnél az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium koszorúzással, rövid műsorral és egy installációval tisztelgett az 1956-os forradalom hősei és szellemisége előtt.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) főbejاراتánál felállított *Elfojtott történelem* című bannerkiállítás a 1956-os események kárpátaljai vonatkozásait mutatja be a kárpátaljai levéltárakban őrzött KGB-dokumentumok alapján. A 16 nagyméretű banner ismerteti a forradalom kárpátaljai vonatkozásait, és egyben kitért a Szovjetunióba történt magyar állampolgárok deportálására, a kárpátaljai '56-osokra. A tárlat szakmai összeállítója, a dokumentumok feldolgozója, rendszerezője, a szöveges összefoglalók kétnyelvű (magyar–angol) szerzője **dr. Váradi Natália**, az 1956-os forradalom eseményeinek kárpátaljai kutatója, a főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense. A kiállítás látványelemeit **Molnár D. István**, a II. RF KMF Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára szerkesztette az 1956-os forradalomra vonatkozó digitalizált levéltári dokumentumokból.

* Koszorúzással egybekötött megemlékezés az 1956-os forradalomról és szabadságharcról az UNE Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében.

* A megyeszékhelyen a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) és Magyarország Ungvári Főkonzulátusa koszorúzással és főhajtással emlékeztek meg az '56-os forradalom hőseiről. Az eseményen többek között **Íjgyártó István** kijevi magyar nagykövet, **Buhajla József** főkonzul, **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke, **Spenik Sándor**, az Ukrainai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke néma főhajtással tisztelgett a szabadságharc hőseinek emléke előtt.

Ismét rongálás az emlékparkban

A Szolyvai Emlékparkbizottság közleménye

Sajnálattal és felháborodásunknak hangot adva vagyunk kénytelenek értesíteni a közvéleményt arról, hogy ismét, folyó évben immár negyedik alkalommal, rongálás történt a Szolyvai Emlékparkban. Ez-

úttal a meghurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztjét (alkotója **Mihajlo Beleny**) döntötték le, és szétdobálták az ott elhelyezett koszorúkat.

Argyelán György, az emlékpark gondnoka beszámolója szerint a rendőrség a helyszínen vizsgálódott.

Úgy véljük, hogy e gyalázatos vandál cselekedetre azért kerülhetett sor, mert a rendvédelmi szervek nem derítették fel a korábbiak elkövetőit.

A magunk részéről határozottan elítéljük e cselekményt, és vidékünk nemzetiségeinek békés együttélése ellen elkövetett merényletnek tekintjük. Valamint mindent megteszünk az emlékpark megfigyelő kamerarendszerének mihamarabbi kiépítésé érdekében.

A Szolyvai Emlékparkbizottság nevében:

Tóth Mihály elnök

Dupka György felelős titkár

2020. 10. 22.

2020. november 14. A Kárpátaljai Szövetség (elnöke: **Benza György**) anyagi támogatásának köszönhetően a Szolyvai Emlékparkban **Tóth Mihály** elnök és **Dupka György** titkár irányításával, összehangolt csapatmunkával megvalósításra kerül a biztonsági kamera-rendszer projektje. A hatalmas, 5 méteres, súlyos formázott oszlopokat az ungvári Gázközlőműgyárban öntötték ki, készítették el. Majd megszervezték az oszlopok kiszállítását. A Szolyvai Emlékparkban **Argyelán György** gondnok és **Fuchs Andrea** projekt-menedzser irányításával az ungvári **Fuchs Miklós** mester munkacsoportja emelődaru segítségével szakszerűen a helyükre emelte és rögzítette a több mázsás oszlopokat. A hónap folyamán az internet-brigád folytatja a kamera-rendszer kábelhálózatának kiépítését, a kamerák felszerelését. Majd a záró munkálatok következnek: a Szolyvai Emlékpark honlapépítése, amelyre rá lesznek csatlakoztatva a biztonsági kamerák.

2020. november 17. Aknaszlatina magyarsága a karantén szabályokat betartva emlékezett meg a település 170 málenykij robotra elhurcolt s vissza nem tért áldozatáról a sztálini lágerekbe hurcoltak emlékműve előtt. Emlékbeszédet mondott **Kocserha János**, a KMKSZ Felső-Tisza-vidéki Középszintű Szervezetének alelnöke, az Aknaszlatinai kistérség alpolgármestere. Az eseményen az Aknaszlatinai Bolyai János Középiskola diákjai rövid műsorral emlékeztek az elhurcoltakra, a helyi bányászok fúvószenekara előadásában elhangzott a magyar himnusz, Snep Román katolikus plébános pedig imádságban könyörgött az elhurcoltakért. A megemlékezés végén a jelenlévők – a KMKSZ, a magyar iskola és óvoda, valamint a polgármesteri hivatal képviselője – elhelyezték az emlékezés koszorúit. **Takár Károly** „Katyó” és csapata Aknaszlatináról Rahóra, majd onnan Szolyvára biciklizett – azon az útvonalon, melyen egykor az elhurcolt aknaszlatinai férfiakat gyalogoltatták végig. A sportoló minden évben megszi ezt az utat, emlékezvén az áldozatokra.

2020. november 18. A málenykij robot áldozatairól emlékeztek meg Dédában. **Egressy István** polgármester tartott nyitó beszédet. A rendezvény a helyi református egyházközség énekkarának szolgálatával, valamint az általános iskola tanulóinak műsorával folytatódott. A fiatalok előadták **Forgon Pál** *Ajánlás helyett* című versének részletét, valamint Hunyadvári József *Emlékezzünk* című költeményét, végül egy ismeretlen szerző művét hallhatták az emlékezők. Ezt követően elhangoztak az áldozatok nevei, amit néma csendben hallgattak az egybegyűltek, hiszen nem akadt olyan közöttük, aki ne hallotta volna rokona, ismerőse, szomszédja nevét. A megemlékezés a *Himnusz* elnéklésével és koszorúzással zárult.

2020. november 19. A Szolyvai Emlékparkban a szakemberek közreműködésével sikerült helyreállítani az ismeretlen vandálok által október 22-én megrongált magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztjét (alkotója **Mihalo Beleny**).

2020. november 19. Csendes koszorúzást tartottak Beregszászon a málenkij robot áldozatainak emlékére a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) szervezésében. A résztvevők, köztük **Orosz Ildikó**, a II. RF KMF és a Pro Cultura Subcarpathica elnöke, **Cserniczkó István**, a főiskola rektora, **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere és mások elhelyezték az emlékezés koszorúit elsősor a Beregszászi 5. Számú Tarasz Sevcsenko Középkola falán lévő emléktáblánál. Az épület egykor gyűjtőhely volt. Majd a Széna térre érkezve gyertyát gyújtottak és elhelyezték koszorúikat a málenkij robot áldozatainak emlékművénel. A márványtáblákon hosszú lista sorolja a beregszászi áldozatok neveit.

* Szolyván is szűk körű csendes koszorúzással és főhajtással emlékeztek meg az 1944 novemberében elhurcolt ártatlan áldozatokról a Szolyvai Emlékparkban. Emlékbeszédet mondott **Brenzovics László**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, **Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke. Ezt követően az emlékfalnál elhelyezték a koszorúkat.

2020. november 20. A Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének (UNE UMOTI) Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke szervezésében Beregszászon, az Európa–Magyar Ház konferenciatermében *Emlékezetpolitika, kutatás, tényfeltárás* címmel megrendezésre került a GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma.

2020. november 21. Rendhagyó megemlékezést tartottak a Szolyvai Emlékparkban. Tekintettel a járványhelyzetre ebben az évben az Emlékparkbizottság rövid felszólalásokkal és a történelmi egyházak képviselőinek közös imamondásával emlékezett a kárpátaljai magyarok és németek 1944 őszén bekövetkezett tragédiájára, valamint a sztálini terror ártatlan áldozataira.

2020. november 22. Tiszabökényben a karanténelőírásoknak megfelelően szerény templombúcsút tartottak Krisztus Király Ünnepe-n, valamint Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére. A szentmise után a ferences **Weinrauch Márió** atya és **Dupka György**, a MÉKK és az egyházközség elnöke a hívekkel együtt imádkoztak a szovjet lágerekbe elhunytak lelki üdvéért. A templomkertben lévő emlékműnél mécses-t gyújtottak és koszorúztak. Mint ismeretes, 1944 őszén, Erzsébet nap-ján hurcolták el a magyar és sváb férfiakat, a történelmi egyházak lel-kipásztórait a szolvyvai lágerbe, akiknek egyetlen bűnük a származásuk volt. A későbbiekben erre a sorsra jutottak a sváb-magyar nők is.

2020. november 22. A málenkij robotra, illetve háromnapos munkára hurcolt áldozatokról emlékeztek meg a helyi szervezetek a magyarlakta településeken.

* A KMKSZ Ungvári Alapszervezete a Kálvárián állított emlékműnél emlékezett meg a sztálini táborokba elhurcolt magyar férfiak-ról, akiket a kollektív bűnösség elve alapján 1944-ben fogolytáborok-ba vittek, embertelen körülmények között dolgoztattak, s akik közül sokan soha nem térhettek haza családjukhoz. Emlékbeszédet mon-dott **Kulin Judit** alapszervezeti elnök. A szervezetek képviselőiben volt jelen: **Bege Krisztina**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **Keszler Sztella**, a Rákóczi Szövetség ungvári járási szerveze-tének elnöke, **Kulin Ágnes**, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparmű-vészek Révész Imre Társaságának elnöke, **Tarics Zoltán**, a KMKSZ Ungvári Alapszervezetének tiszteletbeli elnöke, **Karpinecz Kriszti-án**, a KMKSZ Ifjúsági Szervezete Ungvári Alapszervezetének elnö-ke, **Makusin Viktor**, a Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetségének elnökségi tagja. A megemlékezők elhelyezték koszorú-ikat, virágikat az emlékműnél, és mécseseket gyújtottak.

* A bátyúi lakosok is megemlékeztek a sztálinizmus áldozatairól a ne-kik emléket állító márványtáblák mellett. **Bimba Csilla**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Bátyúi Alapszervezetének elnö-

ke köszöntötte a megjelenteket. Ezt követően **Bimba Brigitta**, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának végzős hallgatója beszélt a málenkij robot Bátyút is érintő borzalmairól. **Séra Dániel**, a Szent István Egyetem Rippl-Rónai Művészeti Karának hallgatója az *Ezer fogoly küldi imáját az égbe* c. verset szavalta, majd az Együtt nyugdíjasklub énekelt. **Kacsó Géza** helyi református lelkész a megemlékezés zárásaként imában kérte, hogy Isten vegye oltalmába a kárpátaljai magyarságot.

* Badalóban a Mártírok Emlékparkban emlékbeszédet mondott **dr. Jakab Lajos**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Badalói Alapszervezetének elnöke, helyi családorvos, **Szalai Imre**, Badaló polgármestere, **Sárközi Gyula** 86 éves szemtanú. Az áldozatok emlékéért és a családtagok vigasztalódásáért **Sápi Zsolt** református tiszteletes mondott imát.

* Sárosorosziban az emlékmű előtt **Orbán Sándor** református lelkész, **Rác István** római katolikus atya, **Gyurkó Miklós**, Sárosoroszi polgármestere, **Hiába András**, a KMKSZ Sárosoroszi Alapszervezetének és a Búbos Kemence Civil Szervezet elnöke emlékeztek arra a 63 emberre, akiket „háromnapos” munka címen hívtak be, viszont haza sosem térhettek. Közreműködött a **Gáti Georgina** által vezetett Hangraforgó Könyvtári Kör.

* Az 1944 őszén elhurcoltakról emlékeztek meg a técsői temető-kertben. A málenkij robot áldozatainak emelt emlékműnél **Sari József**, a KMKSZ Felső-Tisza-vidéki Középszintű Szervezetének elnöke mondott beszédet, majd a tisztelgők elhelyezték a kegyelet és az emlékezés koszorúit.

* Beregardóban a temetőben álló emlékműnél helyezték el a kegyelet koszorúját, az emlékezés virágait, mécseseit. Emlékbeszédet mondott **Fring Erzsébet**, a KMKSZ helyi szervezetének képviselője.

2020. november 25. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapja alkalmából rendezvények a Kárpát-medencében.

* „*Élni kell, élni muszáj*” címmel megjelent a Szolyvai Emlékparkbizottság Évkönyve. A kötet a 2019. november 15-én Makkosjánosiban a Szolyvai Emlékparkbizottság által rendezett GULÁG–GUPVI Fórum 2019. nemzetközi emlékkonferencia anyagait tartalmazza, elérhető a KMMI-honlapon (<http://kmmi.org.ua/.../reszletes/elni-kell-elni-muszaj>).

A könyv szerzői: **Tóth Mihály** (Zápszony), **Dupka György** (Ungvár), **Olekszij Korszun** (Ungvár), **Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **Márkus Beáta** (Pécs), **Kállay Karolina** (Szatmárnémeti), **Marosi István** (Beregszász), **Bimba Brigitta** (Bátyú), **Mádi Bianka** (Verbóc), **Szabó Kata** (Beregújfalú), **Botlik József** (Budapest), **Motrevics Vladimir Pavlovics** (Jekatyerinburg), **Smykalin Alexander** (Jekatyerinburg). Köszönjük a kiadvány elkészítésében közreműködő **dr. Zékány Krisztina** és **dr. Zubánics László** lektor és szerkesztő, **dr. Lengyel Sándor** műfordító, **Dupka Zsolt** tördelőszerkesztő, **Fuchs Andrea** képszerkesztő és **Szemere Judit** webszerkesztő munkáját.

A borítón a sztarij szambori (Szozany település) Málenyikij robotra elhurcoltak emlékműve (**Matl Péter** szobrász alkotása, 2016), a hátsó borítón a Szolyvai Emlékparkban felállított Magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztje (**Mihajlo Beleny** alkotása, 2016) látható. A képanyag alapján a borítót **Dupka Zsolt** tervezte.

* Digitalizálták, közkinccsé és elérhetővé tették **Botlik József** és **Dupka György** sokat idézett monográfiáját:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/ez-hat-a-hon>

„*Ez hát a hon...*” *Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991*. Mandátum Kiadó, Budapest-Universum Kiadó, Szeged, 1991.

2020. december 7. Ezen a napon végezték ki **Bródy András** ruszin politikust, Ruszinföld első miniszterelnökét és országgyűlési képviselő társait. Emlékezés, gyertyagyújtás emléktáblájánál a Szolyvai Emlékparkban.

2020. december 8. A Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Dupka György** felelős titkár örökös megőrzésre és használatra átadta a beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Központnak (vezetője: **Marosi István** görögkatolikus áldozópap) a Sztálinizmus áldozatai kárpátaljai emlékmúzeuma állandó tárlati gyűjteményéhez tartozó *Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991 c.* tematikus kiállítási anyagot, amely 17 db. magyar nyelvű pannóból áll, és a GULÁG-ra elhurcolt és megtorlásban részesült történelmi egyházak – köztük a görögkatolikus – lelkipásztorainak emlékét örökíti meg. Egyik összeállítója **Dupka György**. A kiállítási anyag katalógusa az OSZK Elektronikus Könyvtárában is megtalálható (<https://mek.oszk.hu/18100/18119/>), eddig 1166-an tekintették meg kiadványt.

2020. december 13. A *Kárpáti Igaz Szó* közlése szerint újabb, a kárpátaljai magyarság múltjának fontos szakaszát feldolgozó kötettel jelentkezett **Dupka György**. *„Jelen munkámban igyekszem összefoglalni mindazokat a Kárpátalját érintő információkat, dokumentumokat, kiadványokat, tanulmányokat, amelyeket az elmúlt közel három évtizedben sikerült összegyűjteni, azzal a nem titkolt céllal, hogy emléket állítsak a kárpátaljai ifjú hősöknek és az áldozatoknak. Adatok tucatjával igazolom, hogy Kárpátalja mennyi kitűnő fiatal példaképet adott a helyi magyar közösségnek. 1956 üzenete a mának az, hogy csak is ilyen bátor fiatalokkal van jövő!”* A szerző a fentebbi gondolatokkal ajánlja az olvasó figyelmébe *„Jön még egy új világ...” A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjet-földön”, 1956–1959)* című munkáját. Az összefoglaló mű a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban, az Intermix Kiadó gondozásában jelent meg. Lektorok: **dr. Zubánics Lászlónak** és **dr. Zékány Krisztina**, a borító **Dupka Zsolt** munkája, a kötet szerkesztője **Szemere Judit**.

2020. december 15. Az ősi munkácsi vár magyarbarát vezetősége a Szolyvai Emlékparkbizottság kérését támogatva egy új helyiséget jelölt ki, ahol vészterhes magyar múltunk egy szeletét tervezik bemutat-

ni, s amelynek felavatására 2021 februárjában kerülhet sor. Összeállt a történészekből, szakértőkből álló csapat, és hozzáláttak a vár vezetősége által elfogadott projekt megvalósításához.

2020. december 21. 100 éve, 1920. december 21-én Nagybarcon született *Kecskési Tollas Tibor*, József Attila- és Magyar Örökség Díjas költő, főszerkesztő. Eredeti neve *Koblmann Tivadar*. A 2. világháború végén a főhadnagy vitézi tette Kárpátaljához is kötődik. Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolása előtt, 23 Magyarországhoz tartozó határmenti községben is szovjet közigazgatást vezettek be jogtalanul. Ezt a főhadnagy észlelte és jelentette a határ felállítását felügyelő szövetségi tiszteteknek, akik korrigálták a csalást. Ugyancsak vidékünk magyarságát védve a szolyvai haláltáborban is tudatos mérgezést leplezett le. A tábor orvosa sztrichnint kevert a foglyok ételébe és ezzel gyilkolta őket. Az esetet az angol tisztekkel tudatta. Ennek ellenére nem kiüntetését kapott a szocialista kormánytól, hanem háborús bűnösnek nyilvánították 1947-ben. A népbíróság elítélte. Kecskési Tollas Tibor 1997. július 19-én, 77 éves korában hunyt el Münchenben és a nagybarcai temetőben nyugszik édesanyja mellett. Nevét és egyik versidézetét a Szolyvai Emlékpark márványtábláján megörökítették.

2020. december 21. A Szolyvai Emlékparkban a munkacsoport felállította az 5 méteres formázott oszlopokat, a szakemberek felszerelték a biztonsági kamerákat, amelyeket a most készülő weboldalra, illetve az őrző-védő szolgálat internet-hálózatára is rácsatlakoztatják. A biztonsági rendszer hamarosan beüzemelésre kerül. Köszönet illeti a Kárpátaljai Szövetséget (elnöke: **Benza György**), hogy ez a projekt magyar–magyar összefogással megvalósításra kerülhet.

* **2020 folyamán.** A Szolyvai Emlékparkbizottság, a MÉKK, az Intrermix Kiadó, a KMMI megvalósított tevékenységének összegző összeállítása címszavakban:

I. Kutatómunka. Az év folyamán a magyar, amerikai, angol, ukrán és orosz történészekkel együttműködve Dupka György történész

folytatta a totalitárius kommunista rezsimiek által elkövetett bűnök leleplezését, az áldozatok emlékének megőrkötését, a megtorlás fehéret feltárását, a tettesek megnevezését. Ebből a tárgykeréből két önálló, összefoglaló munkája jelent meg: (http://kmmi.org.ua/.../boo.../2020/56_001-477_compressed.pdf); (<http://kmmi.org.ua/.../a-karpataljai-magyarsag-nemetseg...>)

Továbbá Dupka György és Zubánics László történészek összeállításában egy gyűjtemény (<http://kmmi.org.ua/.../books/books-pdf/2020/konf2020.pdf>) is megjelent az év folyamán, amelyek felkerültek a honlapunkra is.

Dupka György. „*Jön még egy új világ...*” *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve, A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956-1959.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/.../boo.../2020/56_001-477_compressed.pdf

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, némettség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős szerkesztője: Marcsák Gergely. Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: dr. Molnár Erzsébet. Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2020.

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/.../a-karpataljai-magyarsag-nemetseg...>

„*Élni kell, élni muszáj.*” *A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2019. Nemzetközi emlékkonferencia Makkosjánosi, 2019. november 15.* Szerzők: Tóth Mihály, Dupka György, Olekszij Korszun, Molnár D. Erzsébet, Márkus Beáta, Kállay Karolina, Marosi István, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Szabó Kata, Botlik József,

Motrevics Vladimir Pavlovics, Smykalin Alexander Szergejevics. Szerkesztette: Dupka György, Zubánics László. Felelős szerkesztő: Zékány Krisztina. Képszerkesztő: Fuchs Andrea. Borító, tipográfia: Dupka Zsolt. Webszerkesztő: Szemere Judit. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293. Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/.../reszletes/elni-kell-elni-mu-szaj>

2021

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG KUTATÓMŰHELYÉBEN KÉSZÜLT GULÁG-GUPVI KIADVÁNYOK, 2020

„Élni kell, élni muszáj.” *A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia Makkosjánosi, 2019. november 15.* Szerkesztette: Dupka György, Zubánics László, Zékány Krisztina. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293. Készült a Bethlen Gábor Alap támogatásával. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Tárolt változat: <http://kmmi.org.ua/.../reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol–magyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős szerkesztője: Marcsák Gergely. Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: dr. Molnár Erzsébet. Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

Tárolt változat: kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/a-karpataljai-magyarsag-nemetseg-elhallgatott-tragediaja-1944-1946

Dupka György. „Jön még egy új világ...” *A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve. (Az 1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön”1956–1959).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

GULÁG-GUPVI NEMZETKÖZI FÓRUM, 2019 ANYAGAINAK JEGYZÉKE

Tóth Mihály: A Szolyvai Emlékparkbizottság 2019. évi tevékenységéről. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Dupka György: 30 éve indult el a GULÁG–GUPVI tabudöntő kutatás és épült fel emlékezetpolitikánk epicentruma, a Szolyvai Emlékpark (1989–2019). „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Olekszij Korszun: Három évtizednyi GULÁG–GUPVI-dokumentum feltárásának mérlege. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Molnár D. Erzsébet: A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról a Donyec-medencei szénbányákba Kárpátaljai magyarok a donbázi FZO-iskolákban. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix

Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Márkus Beáta: A „malenkij robot” utáni hatósági intézkedések a Dél-Dunántúlon helyi források tükrében. *„Élni kell, élni muszáj”*. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Kállay Karolina: Helyszíni szemle és történettudósítás az egykori SZU MVD GUPVI és a repatriálással megbízott szovjet szervek 36. sz. máramarosi hadifogoly-gyűjtőtáborban és átvételi állomáson. *„Élni kell, élni muszáj”*. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Marosi István: „Katakomba-szolgálat” A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944–1989 közötti üldözése. *„Élni kell, élni muszáj”*. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Bimba Brigitta: Munkács környéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján. *„Élni kell, élni muszáj”*. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix

Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Mádi Bianka: Internálás az otthon maradtak visszaemlékezésének tükrében. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Szabó Kata: „Élni kell, élni muszáj” (Színre vitt erőszak: közös pontok és eltérések A sátán fattya regény- és filmváltozatában). „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Botlik József: A délvidéki magyarok és németek 220 lágerben pusztultak 1944 október – 1948 március. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Motrevics Vladimir Pavlovics–Smykalin Alexander Szergejvics: Magyarok Szverdlovszk megyében az 1920 –1930 -as években. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makkosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

Мотревич Владимир Павлович – Смыкалин Александр Сергеевич: Венгры в Свердловской области в 1920-е – 1930-е гг. „*Élni kell, élni muszáj*”. A GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2019. Nemzetközi emlékkonferencia, Makosjánosi, 2020. november 15. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

*Összeállította:
Dupka György*

A SZERZŐK KISLEXIKONA

BEKE MIHÁLY ANDRÁS

(Bukarest, 1956. május 5.) magyar író, újságíró, műfordító, kultúrdiplomata. Beke György író fia. Kolozsvárt érettségizett, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filológiai karán magyar–orosz szakos diplomát szerzett. Diákkorától publikált irodalmi lapokban, első írása a Jóbarátban jelent meg (1969). 1977-1980-ig az Echinox magyar oldalainak felelős szerkesztőjeként működött. Egyetem után Sepsi-szentgyörgyön tanár. 1984-től Magyarországon él. 1984-től a Mester-munka, majd a Köznevelés szerkesztő-riportere, 1990-től a Heti Magyarország szerkesztő-riportere, rovatvezetője. 1992-től a Magyar Televízió Külpolitikai főszerkesztőségének (Panoráma) előbb külső, majd 1994-től belső szerkesztő-riportere. 1997-ben az MTV Rt. Határon túli magyarok szerkesztőségének szerkesztő-műsorvezetője. 2002. január 15-től a Magyar Televízió Rt. Irodalmi és Drámai szerkesztőségének vezetője.

Közben 1995-től a Duna Televízió külsős riportere és az Új Magyarország külsős rovatvezetője (Határon túli magyarok). 1997-től a Magyar Rádió külső munkatársa és az Európai Néppárt hírlapjának (PPE-News) a magyarországi munkatársa (fordítója és kiadója, 1997-2001). 2001-ben a Duna Televízió Világtérkép c. külpolitikai magazinjának a felelős szerkesztője (Vári Kolos néven). 2000-2002-ig a Magyar Demokrata Fórum külpolitikai tanácsadójaként működött.

2003. szeptember elsejétől 2008. június 30-ig Magyarország bukaresti Magyar Kulturális Intézetének az igazgatója (I. tanácsosi diplomáciai, és minisztériumi főosztályvezetői rangban). (A bukaresti intézet igazgatójaként kezdeményezte az intézmény működésének kiterjesztését a Moldvai Köztársaságra; megszervezte a román és magyar történészek konferenciáját, megteremtette a dokumentumfilm-fesztivált; valamint kezdeményezte az Intézetek éjszakáját)

nak azóta más országokban is megtartott rendezvényét stb.). 2008. szeptember 1-jétől ismét a Magyar Televízió Zrt. munkatársa volt (A Memento '89 c. műsor ötletgazdája és szerkesztője, a Ma Reggel c. műsor szerkesztője, majd az Európa Magyarországon c. műsor felelős szerkesztője.) 2011 és 2013 között a Nemzetközi Visegrádi Alap, magyarországi megbízottjaként tartott előadásokat. 2013–2014-ben a Nemzetstratégiai Kutatóintézet igazgatóhelyettese. 2014. március 15-től diplomata, a Külgazdasági és Külügyminisztérium Kulturális Diplomáciai Főosztályán vezető főtanácsos, közigazgatási tanácsadó. 2017 október elejétől a beregszászi Magyar Konzulátus első beosztottja.

Kötetek

Bábel-tornyan, Echinox-antológia (szerkesztés), Kriterion, Bukarest, (1983.)

Paul Drumaru: Főpróba, Európa (regényfordítás románból), Budapest, (1989);

Illúziók kora, Erdély, (esszéinterjú), Széphalom könyvműhely, Budapest, (1994)

Wilfried Martens: Az egyik és a másik Európa, (fordítás franciából), Püski, Budapest, (1996)

Hunok Európában, Gondolatok a magyar kulturális diplomáciáról (Magyar Múzsza Könyvek, 2010)

Alain Minc: A káosz kontinense, Új középkor (fordítás franciából)

Nincsen számodra hely, Magyar Napló kiadó, Rádium könyvek, Budapest, 2020.

Díjak, elismerések

Móricz Zsigmond-ösztöndíj (1985)

A Palócföld Madách-pályázatának díjazottja az esszé-kategóriában (1988)

A Magyar Külügyminisztérium és az Európai Újságírók Szövetsége EU integrációs cikkpályázatának a fődíja (1997)

A román Kulturális Érdemrend lovagja, Nagytiszti fokozat (Ordinul Meritul Cultural, Mare Ofiter) 2004.

Hűség a Hazához érdemkereszt (Igazolt Magyar Szabadságharcos Világszövetség és a Pofosz kitüntetése), 2010.

BIMBA BRIGITTA

(Bátyú, 1994. január 27.) 2011-ben érettségizett a Bányai Középiskolában. Mester fokozatú diplomát szerzett történelemből az UNE, akkori nevén Magyar Tannyelű Humán- és Természettudományi Kara magyar történelem és európai integráció szakán. Jelenleg a Debreceni Egyetem Történelmi Néprajzi Doktori Iskolájának doktorandusz (PhD) hallgatója.

BRENNER KOLOMAN

(Sopron, 1968. május 28.) magyarországi német nyelvész, germanista, politikus, egyetemi docens. 2014 és 2017 között az ELTE Bölcsészettudományi Kar Germanisztikai Intézetének igazgatóhelyettese. Kutatási területe a német nyelv fonetikája és fonológiája, német és összehasonlító dialektológia, valamint a kisebbségi nyelvek és a többnyelvűség kérdésköre. Aktív szereplője a magyarországi német közéletnek. 2018-tól országgyűlési képviselő. A Jobbik frakcióvezető-helyettese. Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének a tagja. 2020-tól az Országgyűlés alelnöke.

BOTLIK JÓZSEF

(Szöny, 1949. január 15.) magyar történész, író, egyetemi oktató, újságíró. Gyermek- és ifjúkorát Dunaalmáson töltötte. Anyai ágon felvidéki, apai ágon székelyföldi (Gyergyó) gyökerű, ami döntően meghatározta az elszakított területen élő kisebbségi magyarság sorsa iránti elkötelezettségét. 1974-ben újságírói, 1980-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakos középiskolai tanári és könyvtá-

ros képzést, 1996-ban pedig a Sola Scriptura Lel-készítő és Teológiai Főiskolán hittanári oklevelet szerzett. 1982-ben egyetemi doktori, 2004-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen PhD doktori fokozatot kapott. Ugyanezen évtől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, egyetemi docens. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola oktatója, témakiírója, témavezetői közül öten szereztek PhD fokozatot, közülük öten kárpátaljaiak: Seremet Sándor, Tutuskó Ágnes, Riskó Mariann, Szanyi M. József, valamint Dupka György belső opponense volt. Két fő doktori cselekménye folyamatban, 10 fő abszolutóriumot szerzett. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola Tanácsának belső, választott tagja (2010–2017). Kutatási területe a XX. századi magyar történelem és a határon túli magyarság története.

Eddig 22 könyve jelent meg, ebből kettő az Amerikai Egyesült Államokban angol nyelven. Ezen kívül 200 tudományos publikációja látható napvilágot, valamint 35 hosszabb történelmi ismeretterjesztő filmet (ebből 30-nak a forgatókönyvét is írta) és 40 önálló rádióműsort készített.

Fő művei:

1988 Erdély tíz tételben (1918-1940). Budapest, 1997;

Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig. 1646-1997. Budapest, 2000;

Egestas Subcarpathica - Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez. Budapest, 2001;

Gát (Falumonográfia). Budapest, 2003;

A hűség csapdájában. Kovács Vilmos (1927-1977). Pályakép és korrajz. Ungvár-Budapest, 2005;

Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpát-alján I. köt. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1938–1945., II. köt. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945. Nyíregyháza, 2007;

A magyar közalkalmazottak tömeges kiűzése Burgenland-ból. Ki-sebbségkutatás 2007/1., 2008;

Eduard Beneš and Podkarpatská Rus. Hungarians, Rusins and Czechs in Subcarpathia 1919-1938/1939 Corvinus Publishing 2008, Printed in the United States of America Library of Congress No.: 2008927406., 2008; Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921. Vasszilvágy (Második, javított kiadás, 2012), 2010;

Görögkatolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976. Budapest, 2011;

Az örvidéki magyarság sorsa 1922-1945. Vasszilvágy, 2012;

The Fate of Western Hungary 1918–1921 Matthias Corvinus Publishers Buffalo–Hamilton 2012 Printed in the United States Library of Congress Control Number: 2012947894., 2013;

Egán Ede, a magyar és a ruszin nép vértanúja. Trianoni Szemle V/1-2. szám 2013. január–június, 14–26., 2015; Az örvidéki magyarság sorsa 1945–1989- Kitekin-téssel 2014-ig. Vasszilvágy, 2015;

A reménnyel győzködjük magunkat. Magyarok a délszláv háborúban 1991–1998. Budapest, 2016;

A nemzetpolitikusi Bartha Miklós (1848–1905) élete, munkássága és emlékezete. Lakitelek, 2018;

A magyar nemzetpolitika előfutárai. Darányi Ignác - Egán Ede - Kazy József. Budapest. Társszerző: 1991;

Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Budapest–Szeged (Dupka Györggyel), 1993;

Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Budapest–Ungvár. (Dupka Györggyel), 1994;

Eltévedt mezsgyékövek. Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez 1918-1993. Budapest (Csorba Bélával és Dudás Károllyal).

Díjak, elismerések: Váradi-Sternberg János-díj (2000), Magyar Művészetért Díj (2009), Pro Patria in Exteris (Corvinus Society Kanada, 2009), Kárpátaljai Magyar Nívódíj (2010), Hodinka Antal-díj (2010), Pável Ágoston Emlékérem (Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése, 2012).

DUPKA GYÖRGY

(Tiszabökény, 1952. április 11.) PhD, történész, kiadói főszerkesztő, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett GULÁG-GUPVI-kutató több tanulmányúton (Donyec-medencében, az Ural környéki megyékben stb.) vett részt, ahol az egykori fogolytáborok helyszíneit, a megmaradt lágertemetőket kereste fel. 25 éves kutatói eredményeit, eddigi feltárásait, a tanulmányutak során szerzett tapasztalatait az Intermix Kiadónál megjelent munkáiban összegezte (Szolyva a mi Golgotánk, 2012, „Hova tűnt a sok virág...”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezése megírásához is. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományok Doktori Iskolájában A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946) címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját a legmagasabb minősítéssel. Nevéhez fűződik a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat (1992) beindítása és gondozása, amely mára a 300. kötetnél tart. 2002-től az Együtt című folyóirat felelős kiadója. 2008-tól ügyvezető igazgatóként a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) egyik létrehozója és vezetője. Munkáinak elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvashatók. 2017. augusztus 20-án Áder János, Magyarország Köztársasági Elnöke mások mellett állami kitüntetésben részesítette a GULÁG–GUPVI-kutatók egy csoportját, köztük magas színvonalú munkájáért ő is a Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat kitüntetését vehette át.

HACK FERENC MIHÁLYNÉ

Született *Szilbereisz Marianna* (Medgyesegyháza, 1968.01.05.): történelemtanár, okleveles történész. Munkái: 1986-2020 között tanító, tanár Almáskamaráson és Kunágótán, 2020 júniusa óta a Békéscsabai Tankerületi Központ tanügy- igazgatási referense. Család: 3 leánygyermek (Anita, Enikő, Dóra). Nemzetiség: német. 1994 óta alapítóként, német nemzetiségi képviselőként, elnökként tevékenykedik. Almáskamaráson. Legfőbb nézete: Át kell örökíteni az utókorra német nemzetiségi hagyományainkat! Kutatási területe: malenkij robotra hurcolás, kitelepítés Almáskamaráson és környékén. A pécsi Német Kör szervezésében Donyec-medencei (2009), uráli, baskírföldi (2012) kutatóúton vett részt.

HORVÁTH MIKLÓS

Fontosabb szakmai adatok: hadtörténész, egyetemi tanár (PPKE BTK). Tudományos fokozatok és megszerzésük éve: a politikatudományok egyetemi doktora – 1989; a hadtudomány kandidátusa – 1996; a Magyar Tudományos Akadémia doktora – 2003; habilitáció – 2004.

Horváth Miklós (1953.) hadtörténész, egyetemi tanár a Magyar Néphadsereg történetével kapcsolatos kutatásait 1983-ban kezdte meg, 1989-ben egyetemi doktori címet szerzett. 1990-ben került a Hadtörténeti Intézetbe kutatónak, 2003 és 2005 között a Hadtörténeti Intézet igazgatója. Fő kutatási területe az 1956-os forradalom és szabadságharc és a hidegháború időszakának hadtörténete. 1996-ban lett hadtudomány kandidátusa, 2003-ban elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) doktora címet, 2004-ben habilitált hadtörténelemből. 2005 szeptemberétől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának egyetemi tanára. Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának és a Magyar Akkreditációs Bizottság Társadalomtudományi Bizottságának tagja.

A Terror Háza Múzeum történésze és a Kommunizmuskutató Intézet tudományos főmunkatársa 2017 június 17-ig.

Főbb művei:

Maléter Pál (1995, 2002);

Szovjet katonai intervenció 1956 (1996, 2001; angolul 1999);

1956 hadikronikája (2003; lengyelül 2006);

In memoriam (Tulipán Évával, 2006);

Keresztutak: Magyar Néphadsereg, 1956 (Tulipán Évával, 2006);

Koronatanúk jeltelen sírgödrökben (Zinner Tiborral, 2008);

Hadsereg és fegyverek 1956 (Kovács Vilmossal, 2011);

Kényszerkirándulás a Szovjetunióba (Olekszandr Pahiryával, 2012);

Budapest 1956: Időutazás - A Journey to the Past (magyar és angol nyelvű Szikits Péterrel);

Magyarország az atomháború árnyékában (Kovács Vilmossal 2016)

Fő kutatási területek:

A XX. század második fele egyetemes és magyar hadtörténelmi vonatkozásai, a magyar erőszakszervezetek története, kiemelten az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, a Varsói Szerződés és a Magyar Néphadsereg történetének alap kutatás-szintű feldolgozása.

Jelentősebb publikációk magyar és idegen nyelven:

Horváth Miklós, Kovács Vilmos *Magyarország az atomháború árnyékában*, Budapest: Zrínyi Kiadó, 2016.

Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba: Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956*, Budapest: Argumentum Kiadó, 2012.

Horváth Miklós, Kovács Vilmos *Hadsereg és fegyverek 1956* Budapest: HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft., 2011.

Horváth Miklós, Zinner Tibor *Koronatanúk jeltelen sírgödrökben: dokumentumok* Nagy Imre és társai pertörténeteikhez Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008.

Miklós Horváth *1956 Rozstrzelana rewolucja: walka zbrojna węgrov z interwencja sowieska* Krakow: Arkadiusz Wingert, 2006.

Horváth Miklós, Tulipán Éva *In memoriam 1956* Budapest: Zrínyi Kiadó, 2006.

Horváth Miklós, Tulipán Éva *Keresztutak, Magyar Néphadsereg, 1956* Budapest: H & T Kiadó, 2006.

Horváth Miklós *1956 hadikronikája* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

Horváth Miklós *Maléter Pál - OSIRIS-SZÁZADVÉG - 1956-OS INTÉZET*, Budapest, 1995., 2. javított kiadás H&T Kiadó, Budapest 2002.

Györkei Jenő - Horváth Miklós *Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez* In: Szovjet katonai intervenció 1956 (Szerk.: Györkei Jenő és Horváth Miklós) Argumentum Kiadó - Budapest, 1996., második javított kiadás - H&T Kiadó, Budapest, 2001.

Miklós Horváth *Platz und Rolle Ungarns un der Ungarischen Volksarmee in der operativ-strategischen Planung des Warschauer Paktes* In: Hans-Hubertus Mach, László Veszprémy, Rüdigen Wenzke (szerk.) Die NVA und die Ungarische Volksarmee im Warschauer Pakt. Potsdam: Militärgeschichtliches Forschungsamt, 2011. pp. 47-60.

Horváth Miklós, Tulipán Éva *Krisenmanagement in Ungarn während und nach der Revolution von 1956* In: Torsten Diedrich und Walter Süß (szerk.) Militär und Staatssicherheit im Sicherheitskonzept de Warschauer-Pakt-Staaten. Berlin: Ch. Links Verlag, 2010. pp. 135-148.

Miklós Horváth *Plany ofensywy Ukladu Warszawskiego na poludniowo-zahodnim teátrze operacyjnym – natarcie prez Jugoslawie, „samoobrona” od granicy wegiersko-austriackiej do sycylijskiego Trapani* In: Gałuszka Tomasz, Illés Pál Attila, Miławicki Marek, Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.) *Historicus Polonus - Hun-*

garus: Księga pamiątkowa ofiarowana Ojcu Józefowi Puciłowskiemu OP w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Krakow: Wydawnictwo Esprit, 2010. pp. 191-215.

Miklós Horváth *The Demonstrations become a revolution* In: Lee Congdon, Király Béla, Nagy Károly (szerk.) 1956: the Hungarian Revolution and War of Independence. 956 p. New Jersey: Boulder - Social Science Monographs - Atlantic Research and Publications, 2006. pp. 263-298. (Atlantic studies on society in change, 128; East European monographs; 700.) Vol. 40., War and society in East Central Europe.

Miklós Horváth *General characteristics of freedom-fighter groups* Ibid. pp. 384-397.

Miklós Horváth *Losses of life in the war and during the reprisals* Ibid. pp. 477-492.

Miklós Horváth Introduction Ibid. pp. 432-463.

Miklós Horváth *Soviet aggression against Hungary in 1956: operations „Wave” and „Whirlwind”* In: Király Béla, Kenneth Murphy, Veszprémi László (szerk.) The ideas of the Hungarian revolution, suppressed and victorious : 1956. 731 p. New Jersey: Atlantic Research and Publications, Inc., 2002. pp. 65-90.

Miklós Horváth *Soviet aggression against Hungary in 1956: operations „Wave” And „Whirlwind” The Ideas of the Hungarian Revolution*, Suppressed (1956), Victorious (1999-2000) Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány 2003. Edited by Lee W. Congdon and Béla K. Király. 2002. pp. 65-90.

Miklós Horváth *Die ungarische Volksarme und Revolution von 1956* In: Jan Fotzík (szerk.) Entstalinisierungskrise in Ostmitteleuropa 1953 - 1956. 393 p. München: Ferdinand Schöningh Verlag, 2001. pp. 113-139.

Miklós Horváth *Militärsgeschichte Aspekte der ungarischen Revolution und des Freiheitskampfes von 1956*. In: von Winfried He-

inemann (szerk.) Das internationale Krisenjahr 1956 : Polen, Ungarn, Suez. 722 p. München: Oldenbourg Verlag, 1999. pp. 135-148.

Jenő Györkei and Miklós Horváth - *Additional Data on the History of the Soviet Military Occupation - Soviet military intervention in Hungary 1956.* - edited by Jenő Györkei and Miklós Horváth Atlantic Research and Publications, Inc - Central European University Press. 1999. pp. 4-125.

MAROSI ISTVÁN

(Beregszász, 1974. december 9.): gör. kat. lelkész, főiskolai lelkész, egyháztörténész. Házastársa Marosi Anita (Debrecen, 1976. május 11.), a Kárpátalja.ma munkatársa. A Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona Középiszkolában tanult. A papi szeminárium elvégzése és pappá szentelése után több magyarlakta településen szolgált. Sok hasznos és közérdekű kezdeményezés megvalósítása fűződik a nevéhez. Emellett a Rákóczi-főiskolán működő görögkatolikus lelkészség, a GörögKör és az Ortutay-kollégium vezetője. Támogatja a Görögkatolikus Ifjúsági Szervezetet, hittantáborait és más rendezvények lebonyolítását. Elindította az Ortutay Elemér Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia-sorozatot. A görögkatolikus kiadványok (Megmaradni, Kárpátikon) felelős szerkesztője, egyháztörténeti konferenciák, kiállítások stb. egyik fő szervezője. Könyvet írt a Kárpátalján élő görögkatolikus magyarokról. 2017-ben Beregszászban kezdeményezte az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ létrehozását és ezen belül működő Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár megalapítását. M.: Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Közösségek és temp-lomok. Szent Miklós Egyesület, Nagybégány–Beregszász, 2014; Marosi István (szerk.): „...a Munkácsi Egyházmegye fejlődeme...” Tanulmányok és források Firczak Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez, Nyíregyháza-Beregszász 2019, 400 o.; Az I. világháború és a görögkatolikusok. Tanulmánykötet, Társzerző: Suslik Ádám. Nyíregyháza – Beregszász 2020, 186. o.

MOTREVICS, VLADIMIR PAVLOVICS

(Polock, Fehéroroszország, 1952. október 14.) az Urali Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, történelemtudományok doktora.

Мотревич Владимир Павлович (10.14.1952., г. Полоцк (Белоруссия). Профессор кафедры истории государства и права Уральского государственного юридического университета (Екатеринбург), доктор исторических наук).

MESKÓ JÁNOS

(Ungvár, 1958. május 26.) helytörténész. A Sztálini Terror Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeum megbízott vezetője. 1975-ben érettségizett az Ungvári 10. Számú Zalka Máté Középiskolában. 1990-ben elvégezte az Ungvári Állami Egyetem történelem szakát. 2006-ban az Ungvári Nemzeti Egyetem jogi karát. Különböző beosztásokban dolgozott. Kutatási területei: a magyar oktatás Kárpátalján a háború utáni szovjet korszakban, a Kárpátontúli Ukrajna átmeneti államalakulat 15 hónapos története, a Néptanács dekrétumai és rendeletei – az erőszakos szovjet politika 1944–1946 között, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története, a szovjet korszak és a várkerti temető lerombolása. Nyugdíjasként Ungváron él.

MOLNÁR D. ERZSÉBET

(1979, Beregszász) PhD, történész. 2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol-történelem szakán végzett. Diplomaszerezés után a Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékén kezdett dolgozni, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2015-ben szerzett doktori fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont vezetője, il-

letve az intézmény Kiadói Részlegének munkatársa. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság szovjet lágerekre történő deportálása, Kárpátalja szovjetizálása. Díjai: Magyar Arany Érdemkereszt (2017).

TÓTH MIHÁLY

(Mezőkaszony, 1954. október 5.), a jogtudományok kandidátusa, nemzetközijogász, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1992 és 1994 között a Beregszászi járás elnöki megbízottja, 1994–1998 között a kijevei parlament képviselője volt. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnöke. 2001–2020 között az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatási témája az emberi jog, a nemzeti kisebbségek, és az önkormányzatiság jogának nemzetközi és alkotmányjogi vonatkozásai, a gyakorlatban is részt vesz az ukrajnai jogalkotásban, közel 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője. Közéleti és tudományos tevékenységét, többek között, Ukrajnának az Érdemkért Érdemrend III. fokozatával (1997), az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Diszoklevelével (2006), és a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével (2009) ismerték el.

ZÉKÁNY KRISZTINA

(Ungvár, 1975. július 2.), az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének vezetője, docens, a filológiai tudományok kandidátusa. Kandidátusi értekezését 2002-ben védte meg az Ungvári Nemzeti Egyetemen *Ungvár és környékének földrajzi nevei* címmel. Tankönyvszerző, szerkesztő és fordító. Az általános és középiskolai magyar nyelv tankönyvek társszerzője. Szerkesztője volt a 2007-től 2009-ig évenként megjelenő *Kárpátika* c. tudományos cikk- és tanulmánygyűjteménynek, főszerkesztője az UNE Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Tudományos Közleményeinek, az *Acta Hungarica* című

tudományos cikkgyűjtemény, valamint a *Закарпатський філологічний збірник* főszerkesztő-helyettese volt. 2017-től a Pécsi Egyetem ECL Nyelvizsgarendszer Nemzetközi Magyarországi Központja Ungvári Fiókintézményének koordinátora.

Kutatási területe: helynévtan, településtörténet, magyar nyelvtörténet, finnugrisztika, fordítástan, a magyar nyelv idegen nyelvként való oktatása.

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

(Gut, 1971. május 20.), a történelemtudományok kandidátusa, helytörténész, kisebbségi politikus. 2009-től az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási és Tudományos Intézet igazgatóhelyettese, a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője. Kutatási területe: Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) kora újkori történelme, ezen belül a nemesség szerepe e történelem formálásában. Eddig közel 10 könyvet adott ki, számos tanulmánya jelent meg a helyi és a magyarországi kiadványokban. Jelenleg a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke és az Együtt című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője.

*Összeállította:
Dupka György*